

2- **LA POLÍTICA DE MANIPULACIÓ A CATALUNYA**

L'aliança entre el rei de França i la Diputació conclou amb una intervenció militar i, també, un assentament polític. Potser no en la manera que es va produir, però la xarxa burocràtica i d'autoritats es va assentar a Barcelona a partir de 1642. Evidentment, per desenvolupar una política coherent i favorable al regne de França, París necessitava aliats catalans fidels a més dels seus representants. Tanmateix, hem de veure com no es contentaren tan sols en mantenir aquestes fidelitats, sinó que provocaren distensions internes per evitar així qualsevol possible acord d'aquests contra França. Mantenir les elits catalanes enfrontades entre elles i sempre al servei de França fou una de les prioritats. Amb el temps, la política de manipulació per actuar a Catalunya no s'afeblí, però canvià de fisonomia i anà per altres vies.

2.1- Primera època

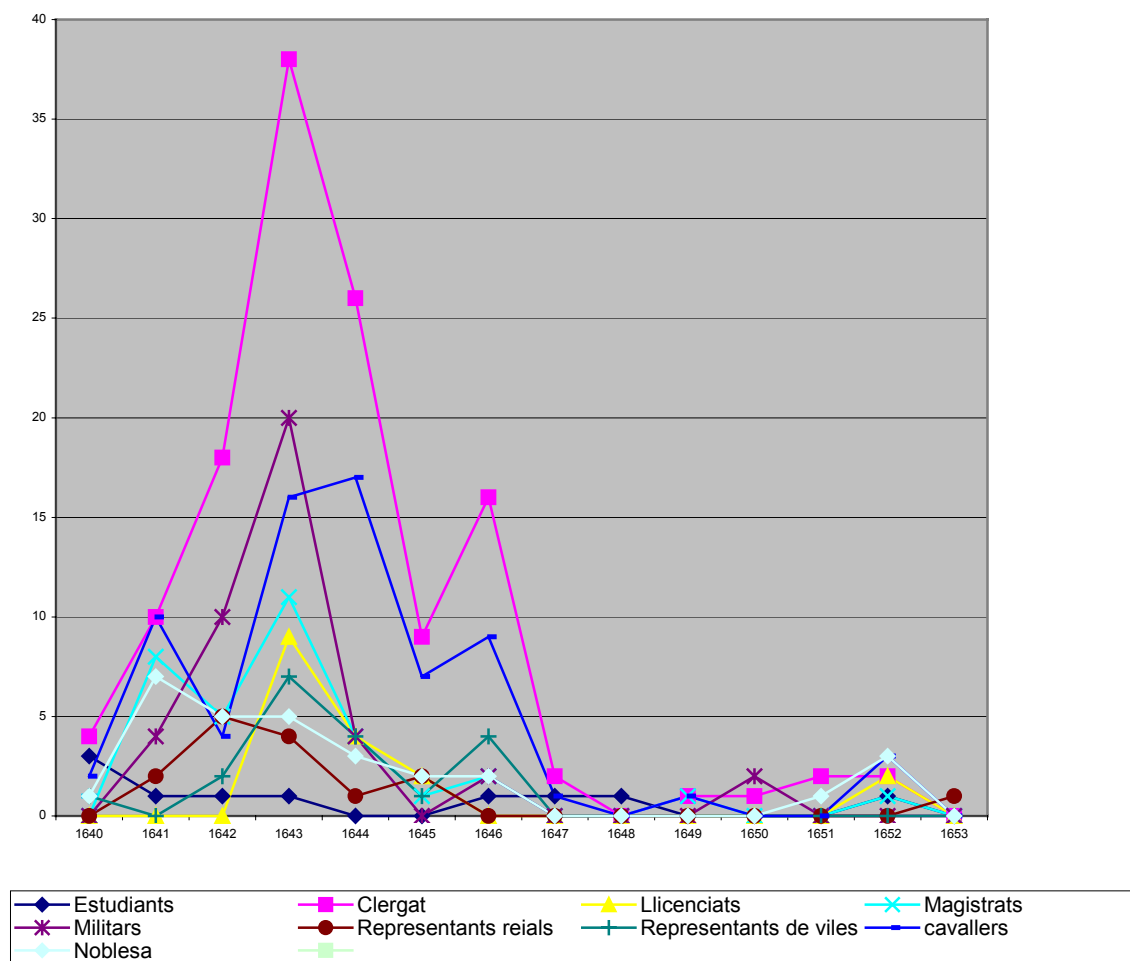
L'aliança franco-catalana de 1641 marcà una primera època, amb el consegüent assentament francès a Catalunya entre 1642 i 1659, tot i que es pot considerar desmantellat l'aparell burocràtic francès amb la pèrdua de Barcelona el 1652. D'aquest temps destaquen dues actuacions respecte als seus aliats catalans –a banda és clar de les purament militars-: en primer lloc, l'alè donat per les recompenses i l'enfrontament entre els catalans per aconseguir aquests favors, amb les consegüents denúncies i purgues; i, segon, la pròpia purga política efectuada pels francesos segons els seus interessos i les capacitats dels aliats.

2.1.1- Enfrontament entre profrancesos i purga

La marxa dels partidaris del rei d'Espanya, incloent-hi aquells que sense estar-ne convençuts el prefereixen a Lluís XIII, deixa la porta oberta a tots aquells que volen promoure's de la mà del francès. Tot i que les tropes gal·les entren a Barcelona el 1642, la gran marxa cap a l'exili dels proespanyols es realitza durant el 1643, coincidint amb la desfeta hispànica a Rocroi davant de les armes franceses. El mes de maig de 1643, un exèrcit d'uns 28.000 homes intenta envair França des de Flandes. La desfeta de les tropes hispàniques fou notable, davant del fill del príncep de Condé, el duc d'Enghien. D'aquesta manera, augmentà la força francesa i es solidificà un avantatge psicològic respecte als espanyols²⁴².

²⁴² BÉLY Lucien, *Les relations internationales...*, pp.142-143.

Quadre socio-temàtic d'exiliats procastellans (per unitats)

En aquest quadre que hem configurat amb les dades estudiades per l'historiador Jordi Vidal²⁴³, es veu amb bastant claredat com, el moment en què marxen les persones d'àmbits diferents favorables a Felip IV, coincideix amb els primers mesos del 1643. Per tant, es tracta ben bé d'un any important, tant per les desfetes militars com per la pèrdua de confiança dels partidaris hispànics en les seves pròpies forces. Alhora, coincideix amb la declaració del perdó general de Lluís XIII a Catalunya, on moltes d'aquestes famílies veien ambigua llur posició²⁴⁴. Sempre segons Jordi Vidal, l'alta noblesa catalana va ser la que d'una manera més homogènia va restar fidel a la monarquia hispànica, però també una part del clergat. En canvi, la petita noblesa pirinenca –sobretot– encetà una ascensió correlativa al recolzament atorgat a França. De fet, el pes polític i econòmic dels nobles partidaris de Felip IV era superior al de la resta de sectors antiespanyols, com el popular²⁴⁵. L'ajut francès va permetre als “revoltats” de fer front

²⁴³ VIDAL PLA Jordi, *Guerra dels Segadors i crisi social: els exiliats filipistes (1640-1652)*, Edicions 62, Barcelona, 1984, pp.188-215 (Apèndix I)

²⁴⁴ AMAE, CP, Espagne, 21, ff^o 75r-75v, 25/04/1643 (Curiosament, just un mes abans de Rocroi)

²⁴⁵ VIDAL PLA Jordi, *Guerra dels Segadors...*, pp.104-107.

a problemes militars i econòmics. Però, el buit institucional i la reconstrucció econòmica i política donà als francesos la possibilitat de fer i desfer segons les necessitats.

Com hem vist al principi del capítol, les negociacions per Catalunya venien de lluny i s'inscrivien als anys 40 a les negociacions de Münster –apartat catòlic de les negociacions de Westfàlia-. Tanmateix, l'acció francesa a Catalunya –sobretot militar- que fou estudiada per Josep Sanabre hauria de ser recolzada per la política en origen respecte els aliats catalans, sobretot en el moment en què teòricament els partidaris del rei d'Espanya havien fugit. La pregunta que pot plantejar-se és: com comptaven administrar les afeccions i les fidelitats tan heterogènies dels catalans en favor de França? La burocràcia i la representació francesa al Principat, així com les directives donades des de París permetrien de veure si hi havia una política predefinida de direcció del Principat o bé es comptava molt en l'acció dels catalans – fins i tot si per comptar-hi calia enfrontar-los-. La idea era, doncs, detallar els objectius i la manera de fer de la política francesa. D'alguna manera, un text –anònim- del 1646 marca per escrit el tarannà que les autoritats gal·les han de seguir davant les qüestions de Catalunya: *Memoire pour entretenir et informer Monsieur de Marca de l'Estat present des affaires de Catalogne*²⁴⁶. Els punts essencials d'aquest informe serien els següents: les confiscacions i la redistribució d'aquestes (com recompenses) entre els afectes a França s'havia de fer en compte gotes, per aprofitar bé les ocasions; la purga dels opositors a França havia de fer-se millor pels mateixos catalans partidaris de la intervenció francesa; el nomenament de càrrecs eclesiàstics i el problema que representava una part del món de l'Església catalana; el pagament als militars i el control dels allotjaments. Però, sobresurt per sobre de tots, la lucidesa del redactor de l'informe pel que fa a la provocació dels catalans perquè efectuessin ells mateixos les necessàries purgues i “netejes afectives”: *“Les desordres que la nature maligne et les artifices des Catalans mesmes produisent dans la Province sur la nation des mal affectionnez au service du Roy”*²⁴⁷. Es desprèn, també, que quan s'escriu aquest text, el 1646, les purgues ja s'havien iniciat i sovint sense previ avís dels francesos. Per què aquesta lluita interna? Es tractaria d'un conflicte ideològic o cal tenir en compte la cursa per les recompenses –monetàries, patrimonials i de càrrecs-, com sembla indicar aquest document?

Aquest informe està en relació amb un text de la mateixa mà de Marca, el gener de 1646, on exposa les principals problemàtiques de la política interna de Catalunya:

“Il y avoit une si grande nécessité en cette province, de restablir l'autorité du Roi en ce qui regarde les Ecclésiastiques malaffectionés [...] il estoit necessaire de tirer hors du pais trois chanoines de Barcelone, qui avoient eu l'imprudence de porter la plus

²⁴⁶ AMAE, CP, Espagne, 26, *Memoire...*, ff° 384r-386v, 1646

²⁴⁷ *Ibid.*

grande partie du corps a mépriser les ordres de S. M. touchant les bénéfiques conférés a Rome aux partisans de Castille”.

Per tant, en primer lloc, Marca deixa clar el conflicte eclesiàstic amb França arran del nomenament de càrrecs i el desacatament de certs religiosos, aferrant-se sempre a la tradició tridentina. Però, el text segueix de la manera següent:

“un second motif, qui est celui d’effacer les impressions que l’on tache de donner aux clercs, que les François veulent etendre cette puissance politique a tous les crimes atroces, et non pas seulement aux crimes de lèse-majesté: Et d’ailleurs qu’on prétend la pratiquer, n’y ayant qu’un simple soubçon [...] une opinion que certains Docteurs de l’Audience ont publiee de vive voix; que je tiene neanmoins de raisonnables, et capable d’attirer les esprits du clergé; lesquels j’ay creu devoir appaiser par le moyen de la publication de ma letre”.

Així doncs, l’enfrontament religiós esdevé públic, amb la publicació de pamflets a les dues bandes i d’aquest escrit del que parla Marca *“pour toute la Catalogne”*. Es tractaria d’elaborar una política d’imatge i fer intervenir, com a exemple, els membres de l’Audiència com a afectes que són al regne de França. De fet, Marca instà a fer aprovar aquestes directives pels mateixos catalans, per obtenir un reconeixement popular més ampli, fins i tot entre el clergat. La manipulació dels catalans pels seus interessos es veu quan diu que aquesta política va ser *“jugée ce matin au profit du Roi par les Treize Juges choisis suivant les pactes de l’Union de la province”*. Això sí, no podrien desfer-se del gran problema que representava la Inquisició. Sovint s’ha presentat el regne de França contrari a aquesta pel que significava. Ara bé, si ens atenem a l’exemple d’aquest escrit, la Inquisició era un obstacle al desenvolupament de la política eclesiàstica de França: *“Il y a une difficulté avec la Cour de Rome touchant l’Inquisition, dont j’ay escrit amplement a monsieur le Tellier”*²⁴⁸.

El nomenament de càrrecs executius fou una tasca molt important per les repercussions que pogueren tenir tant per l’aliança amb França com pel control dels opositors. La revelació d’aquests últims era més senzilla entre els catalans que no pas si s’havia de dur a terme una investigació des de França o a través de representants francesos, desconexors del país i dels lligams familiars i clientelars. Així ho veiem en un memorial del 1648 on, davant la vacant de dos càrrecs a l’Audiència, els francesos filaven prim davant la insistència de Le Tellier: calia informar-se molt més sobre els diversos candidats i extreure’n les competències necessàries, que sovint eren difícils de veure pel temps que perdien en les lluites internes per assolir els favors de França. Així, l’autor anònim del text deia que calia trobar homes que poguessin

²⁴⁸ AMAE, CP, Espagne, 25, *Carta de M. de Marca*, a Barcelona el 10/01/1646, ffº 216r-217r

“parler sans passion, et sans interest; ce qui est assez difficile de trouver dans la bouche des Catalans qui ne considèrent que leurs désirs”²⁴⁹. La manipulació dels catalans en les seves lluites internes, amb el motor de les recompenses de fons, era doncs una arma de doble fil, amb la qual els francesos jugaven, però es podien trobar amb la desaparició de persones competents.

D’alguna manera, la política francesa de manipulació dels catalans profrancesos esdevingué recíproca i anà desenvolupant-se en funció, també, de l’acció i la interacció dels mateixos francòfils. L’enfrontament i el deteriorament de les relacions entre els catalans es veuen a través d’algunes queixes atestades per religiosos, en un primer moment sobretot, i per personatges rellevants, en un segon temps, arran de súpliques i recolzaments públics per evitar sentències condemnatòries. El món eclesiàstic estava marcat, com ja hem vist, pels esforços francesos per controlar els alts beneficis. Alhora, havien trobat persones afectes com el conegut Gaspar Sala, un frare agustí nomenat abat de Sant Cugat –monestir benedictí- pel rei de França, el 1643²⁵⁰. Altres intentaven fer-se reconèixer l’afecció per escrits i relats que desitjaven el bé de les armes franceses, en detriment d’aquells religiosos que havien decidit combatre el francès: és el cas de l’escrit de l’abat de Galligans on lloa la política francesa per tal de mostrar-se com un personatge de qualitat, sabent que podia estar com tothom al punt de mira de les repressions²⁵¹. De la mateixa manera, l’abat d’Amer reitera la seva fidelitat al rei i al cardenal de Santa Cecília que estava al Principat, oferint els seus serveis i la seva “*intelligentia*”. També entra a valorar certs “pretendents” catalans a càrrecs com el de sotsveguer, i comenta la notícia que li dóna el bisbe d’Orange²⁵² de l’empresonament d’alguns diputats, dient que ell només coneixia dos casos: el de l’abat de Galligans –per crim de lesa-majestat- i el de Francesc Tamarit, que provocà en part el malestar popular el 1640. En canvi, aquest abat es mostra molt ferm davant la manca de compromís de certes persones i s’oposa a la decisió reial de permetre el retorn d’alguns “*exiliados*” y “*mal affectos*”, que hauria disgustat “*a los buenos*”. Un dels seus arguments principals és que no es pot cedir ni atorgar

²⁴⁹ SHAT A1 245, peça 95, *Mémoire*, 1648

²⁵⁰ SERRA Eva, [Introducció a] *Escrits polítics del segle XVII. Tom II. Secrets Públics, de Gaspar Sala, i altres textos*, Eumo Editorial, Institut Universitari d’Història Jaume Vicens Vives, Jaume Caresmar, 8, pp.7-9. Gaspar Sala i Berart, nascut el 1605 a Saragossa, entrà als agustins el 1622. El 1636, fou rector del col·legi agustinian de Sant Guillem de Barcelona. Doctor en teologia el 1639, va esdevenir un reputat predicador. Autor reconegut de la *Proclamación Católica*, amb una edició increïble a Europa, mostrava el seu recolzament a l’aliança amb França. Així, Lluís XIII el nomenà predicador i cronista reial (1642) i abat de Sant Cugat (1643). Es va refugiar a Perpinyà a partir del 1652, però va poder tornar a Barcelona (1660), reprendre l’activitat a Sant Cugat (1662) i morir-hi el 1670.

²⁵¹ AMAE, CP, Espagne, 24, *Carta de lo Abat de Galligans*, a Barcelona el 20/09/1644, fº 189r

²⁵² Alguns bisbes són nomenats pel rei de França per suplir els que havien marxat. Aquest fou el cas de Hyacinte Serroni, bisbe d’Orange, que ve a Catalunya entre 1648 i 1652, i de Bernard Duval.

res quan l'enemic està tan proper, tant territorialment com socialment²⁵³. Ben segur, aquestes declaracions s'emmarquen en les persecucions accentuades de l'any 1648 arran dels enfrontaments entre profrancesos, incrementats per les negociacions de Münster que no van ser positives per tothom. Així, només uns mesos més tard, Marca condemna a mort l'oïdor de la Generalitat, Domènec de Negrell. Semblaria, doncs, que els tumults de la Fronda que s'originaven a França es projectaven a Catalunya.

Deixem, tanmateix, que siguin les pròpies paraules de l'abat de Sant Cugat, Gaspar Sala, les que indiquin el camí que uns o altres havien -i haurien- de seguir si volien mantenir-se en els favors dels francesos. S'hi observa els enfrontaments entre eclesiàstics i una incisió política transversal com era l'afer que "cremava" per aquella època a Martí Viladamor (com veurem més endavant); Barcelona, a 20 de maig de 1648:

“Hablar de mal affectos a francia en cataluña se tiene ya por delito i o por passion, si callamos crecen tanto estos malos humores que temo, no nos salga de improviso otro Gennaro como en napoles, y acostandonos por la noche vassallos de Francia, nos despertemos una mañana esclavos de España. Castigueme V.Em.a. si soy atrevido, pero yo he de hablar, pues soy interesado. Excitar motines a vista de una armada naval de España donde esta el hijo de su Rey, que los espera: amenazar al mesmo tiempo de arrastrar por las calles a los ministros reales: procurar con todas veras la ruina de las criaturas de Francia: apoyar, acariciar, premiar a los affectos a españa, y andar siempre rodeado dellos, no son señales de ser un catalan buen frances. Todo esto passa en cataluña, y ninguno lo castiga, ni aun lo reprime, con que el mal crece como cancer y ha llegado este negocio a tal extremo, que negociaciones de un traidor qual era el abad de Galligans, y que si son muy perjudiciales a la corona real, y a criaturas de Francia, las ponen en execucion, personas que se intitulan buenos franceses, y a quien Francia ha dado gruessas recompensas. Dos solos catalanes han escrito en servicio de Francia y Cataluña que son el doctor Martin [Viladamor] y el abad de St. Cugat. A Martin le han obligado a retirarse a la Corte, y agora al Abad de St. Cugat le intiman unas citatorias para Roma sobre sus bullas negociadas las citatorias, por el abad de Galligans en el año 1646, y oy executadas por el abad de Bañolas, que es el instrumento de la persecution del Dr. Martin. El es un Abad venturoso, pero muchos temen no pretenda hazernos desventurados, si el Rey que dios

²⁵³ AMAE, CP, Espagne, 29, *Carta de el Abad de Amer*, a Barcelona el 29/04/1648, fº 189r

garde y V. Em.a. no aplican con tiempo efficaz remedio, para mi negocio le pido a V. Em.a. a quien el cielo guarde y prospere felizmente muchos años...”.²⁵⁴

Les paraules de Sala són prou expressives i significatives d’una època i d’un moment crític d’enfrontament entre els partidaris de França. La política de França a Münster respecte Catalunya va tenir un cap de turc com era Josep Fontanella, enviat pel rei. Altres culpaven directament la cort de París, i uns quants seguien creient en l’actuació francesa. En tot cas, els profrancesos iniciaren una cacera entre els més o menys afectes, per tal de guanyar-se més la confiança de la regent, i influenciant-se del clima revoltós de França. També és cert, que la pèrdua de força militar dels francesos, sumat a la Fronda, feu pensar a alguns que era el moment adient per tornar a fer punts per Felip IV, davant un possible retorn al poder d’aquest.

Pel que fa a la persecució de Francesc Martí i Viladamor²⁵⁵, hem de dir que estava en relació amb la que ell mateix va dur a terme entre els anys 1642 i 1644, així com amb la figura que representava i les crítiques que havia emès contra algunes persones. Entre 1644 i 1648, Martí fou atacat per d’altres catalans, alguns contraris a la política francesa, altres volent prendre-li els llocs i favors del rei. Llavors se li intentà penjar el cartell de “sediciós”, “venjador” i “tumultuós”²⁵⁶. La vida política de Martí fou activa i ambigua a la vegada, segons l’opinió de Javier Antón i Montse Jiménez: la seva posició estava entre una “Catalunya a França” i una “absoluta subjecció a França”. Aparentment, els seus arguments i objectius canviaven segons l’interlocutor –en un cas, davant els consistoris de Barcelona, en l’altre, davant el rei de França i Mazzari-²⁵⁷. Tanmateix, en un escrit de Martí a Le Tellier, es veu com torna a argumentar la teoria de “*la conservacion de Cataluña en Francia*” en el cas d’una treva aconseguida a Münster²⁵⁸. El mes d’abril de 1646 va marxar com a observador a les conferències de Münster, però ell s’autoproclamà “ambaixador”. Les reaccions, sobretot des de l’entorn del seu enemic Josep Margarit, foren virulentes. De manera que, fins i tot, se’l va voler portar davant la justícia, després de retirar-li el càrrec d’advocat fiscal (juny 1646). Martí fou amenaçat públicament per escrit i la seva vida perillà de veritat. En aquestes circumstàncies, deia que “*las oppressiones que acà se me hazen se ha admirado de como yo no le he dado razon [...] pero el temor de no agravar continuamente con noticias tan enfadosas el espiritu de V. Em^a me encogia*” i culpava Pèire de Marca de la manca de notícies

²⁵⁴ AMAE, CP, Espagne, 27, *Carta de L’Abat de Sant Cugat*, a Barcelona el 20/05/1648, fº 415r

²⁵⁵ Francesc Martí i Viladamor (Puigcerdà, 1616 – Perpinyà, 1689): el seu pare fou conseller a la Reial Audiència el 1617, per això es va traslladar a Barcelona amb la família. Fou l’autor de la *Noticia Universal de Cataluña* (1640), obra destacada per conèixer la ideologia profrancesa del moment.

²⁵⁶ ANTÓN PELAYO Javier i JIMÉNEZ SUREDA Montse, “Francisco Martí i Vilamador: un pro-francés durante la Guerra dels Segadors”, *Manuscrits*, 9, 1991, pp.289-304.

²⁵⁷ *Ibid.* (p.300)

²⁵⁸ AMAE, CP, Espagne, 25, *Carta del Doctor Francesc Martí*, a París el 06/06/1646, ffº 282r-282v

de París, ja que totes les seves instàncies havien passat per ell, que “*me retardava*” –segons Martí-. Per tant, reclamava una reacció de les autoritats de París i afirmava que “*la experiencia me ha desengañado, que este sujeto requiere toda la asistencia poderosa y eficaz de V. Em.^a*”²⁵⁹. Així, un dels més alts càrrecs francesos, Marca, es trobava al centre de l’huracà i manipulava uns i altres segons interessos personals i ordres rebudes de la cort.

Va ser, però, l’acció de la cort de França la que el va “salvar” tot cridant-lo a les seves ordres i exercint com a representant directe del regne. Per això, com bé diu l’abat de Sant Cugat, Martí hagué de fugir –temporalment- a la Cort de França, on se’l nomenà conseller d’Estat del rei i cronista reial²⁶⁰, i des d’on escrigué unes línies amargues:

“Nueve meses y medio dia, que mis servicios me tienen fuera de mi Patria. Y no este mi mayor mal, pues si tuviera de que subsistir en esta Corte, yo consideraria mi mayor dicha el hallarme mas cerca de V. Em.a. para mas emplearme en su servicio. Pero no se ha satisfecho la malicia de perseguirme por los caminos tan perjudiciales al Estado, de que V. Em.a. tiene ya noticia, mas aun agora ultimamente, viendo que jamas por parte de su Majestad se ha hecho demonstracion alguna en mi favor, continuando los injustos procedimientos despues de haverme quitado mis officios y empleos en Cataluña, se me han sequestrado y embargado todos mis bienes, para impossibilitarme no solo de residir en esta Corte, donde para una persona de mi porte son los gastos grandes, pero aun de vivir: de manera, Em.o. S.or., que quien ha tanto y tan utilmente servido, se halla casi reducido a un punto de desesperacion, si no se acogiera a la atencion y generosidad de V. Em.a. Cuando mis servicios no me hubiessen ocasionado perjuicio alguno, podian esperar alguna considerable recompensa: pues agora que no la tengo, antes solo por haver servido me hallo despojado de todos mis bienes y hacienda, con mayor razon puedo esperar alguna consolacion de la mano de V. Em.a. Mucho tiempo ha, que he presentado à Mons.r. Le Tellier, y a Mons.r. De Lionne copia del papel incluso, con el qual puede V. Em.a. mandar atender los expedientes que tiene mi restablecimiento si la execucion de ellos tiene alguna dificultad a mi oculta, ò pide mayor dilacion, no es mi intento solicitar mas de aquello, que à V. Em.a. con la humildad que devo, se duela de quien se ha señalado siempre tan vassallo de su Magestad y tan rendido servidor de V. Em.a. mandando se tome alguna resolucion sobre mi subsistencia, pues no es razon que yo perezca del todo, no teniendo por culpas sino servicios. Si V. Em.a. me

²⁵⁹ AMAE, CP, Espagne, 27, *Relació de Martí Viladamor*, a Barcelona el 16/07/1647, ffº 153r-156v

²⁶⁰ CAPEILLE Jean, *Dictionnaire de biographies roussillonaises*, Imprimerie-librairie catalane de J. Comet, Perpignan, 1914, p.349

quisiesse honrar con un pequeño rato de audiencia; fuera para mi la mayor consolacion. Yo la espero cumplida, pues soy de todo mi corazon".²⁶¹

Martí s'havia mostrat sempre dotat pels escrits i pamflets propagandístics, i d'aquesta manera havia demostrat el seu recolzament total a la política francesa, sobretot quan es van presentar moments crítics i de qüestionament francòfil. En el manifest següent, ratificava clarament la seva admiració per França i rebutjava els enemics:

"Sol de Francia y aun de todo el orbe es nuestro Monarcha Luis. Sus Rayos son los superiores Ministros de la Francia. Tierra, los vasallos fieles. Frutos, los desvelos útiles a la exaltación de la Corona. Participó feliz mi tierra catalana o yo por ella, en todos sus vasallos, fidelísimos, de los Rayos de aquel Sol, quando V.E. en diferentes ocasiones se há servido comunicarme las proposiciones de Munster tocantes los intereses de Catalunya, en que admiré los enganyos enemigos y veneré el fervoroso amor con que Francia trata la entera conservación de aquel Principado".²⁶²

Però, ¿fins a quin punt es pot tenir en consideració la ideologia de Martí, tenint en compte la seva corrupta actuació al capdavant de l'administració catalana durant la dècada dels quaranta²⁶³? Els seus partidaris i amics –com Josep d'Ardena²⁶⁴ o Josep Fontanella– sostingueren la seva actitud i la seva credibilitat, de les formes següents. En un escrit anònim es detallen les accions de Viladamor per intentar convèncer les autoritats franceses (suposem, ja que el text original és en francès) de la seva capacitat i denunciar a la vegada altres elements pertorbadors. L'autor pretén que se li atorguin recompenses a Martí pels motius següents: *"I. Pour ses services. II. Pour recompenser les pertes quil a souffertes pour avoir si bien servy. III. Par ce que voyan que sa Ma.té lhonoran de ses graces plusieurs esprits malicieus, arresterons leurs poursuites injustes dans Barcelonne"*²⁶⁵. Però, segons ell, qui duia aquestes persecucions injustes? Doncs, el gran enemic i cap de la facció contrària, Margarit i persones com Pèire de Marca²⁶⁶: *"Item estam vray comme il est que Dom Joseph Margarit, et*

²⁶¹ AMAE, CP, Espagne, 27, *Carta de Francesc Martí i Viladamor*, 15/05/1648, f° 414r

²⁶² Francesc Martí i Viladamor, *Manifiesto de la fidelidad catalana, integridad francesa y perversidad enemiga de la justa conservación de Cataluña en Francia*, 1646. Text citat per Ricardo García Cárcel a: *Historia de Cataluña...*, p.163.

²⁶³ ANTÓN Javier i JIMÉNEZ Montse, "Francisco Martí..." (pp.300-302)

²⁶⁴ Josep d'Ardena i de Sabastida (Darnius, 1611 – Rosselló, 1677), militar i polític. Va ser mestre de camp de la Generalitat i cap de cavalleria catalana; així va participar en gran part de les accions bèl·liques de la guerra dels Segadors. De 1645 a 1648, va ser ambaixador a la cort francesa, on fou acompanyat de Martí Viladamor. Va ser inhabilitat per exercir al Principat, dins el quadre de les lluites internes contra Josep Margarit.

²⁶⁵ AMAE, CP, Espagne, 21, *Ce qui paroist necessaire...pour le Restablissement du Dteur Marti Viladamor Gentilhomme Catalan*, segurament del maig de 1648 (malgrat que indica en un cantó: 1644), ff° 463r-464r

²⁶⁶ SERRANO Àngela, "Josep Margarit, un patriota català a la revolta dels Segadors", *Manuscrits*, 7, 1988, pp.213-223. L'autora explicita els dos grups profrancesos enfrontats: d'un cantó, Marca i Margarit; de l'altre, Martí, Ardena i Fontanella.

le Chansillior de Cathalogne on appuyé tous ceux qui ont injustemen etan de service du Roy poursuivy Le Dr. Marti, que pour cela Monseigneur le Card. Viceroy dise sil luy plaisi aux D.r Margarit, et Chansillior de la part de sa Ma.té quil ne setremetten ny en publicq ny en secret contre Le Dit D.r Marti". El text acaba recordant els mals que se li havien fet a Martí...:

“Que pour le premier voyage quil fist en cette cour en lannée 1646 auquil ses injustes persecutions commencerent, il laissa son patrimoine engagé de plus de deux mil escus. Quil na plus loffice dadvocat fiscal, qui luy valoit tous les ans plus de sept cens escus. Quil a perdu aussy les emoluments de sa faculté dadvocat a Barcelonne, qui luy valoit tous les ans plus de mil escus.

Que presentemen il y a plus de huit mois quil est hors de Cathalogne, et les frais de cette Cour son insupportables a son bien deja fort engagé, et fort diminué outre les 200 pistolles quil plein au Roy de luy faire donner pour ayudade (?) Costa aucommencemen de son sejour dont il reitere a Vtre eminence les tres humbles et Deües graces.

... I justificant el perquè d'ajudar-lo, exaltant les seves qualitats:

“De façon quil ne sçay plus commen fournir aux obligacions de sa famille a Barcelonne ny aux frais de son entretien en cette Cour, si sa ma.té avec la protection efficace de Vtre. Em.ce en consideration de ses signales, et de ses continuels services, et de ce quil souffre, et quil a souffert pour les austre rendus, ne luy faict la grace de letablir en cette Cour, ou avec lexercice de Con.er dEstat, ou avec til autre employ quil conviendra plus au service du Roy, luy faisan assigner les appointemens et la subsistance competence puis que soit par les counnoissances, et la parfaite ynstruction quil a dans les affaires de Cathalogne, soi par lexperience quil a en sa faculté, et avoir escri plusieurs oeuvres, et soi par la diligence, et les soings avec lesquels il travaille (ne luy manquant pas quelque connoissance en la langue francoise) il espere de nestre pas injuste a lemploy dont sa Ma.té lhonorera, et en ce cas la il establira sa maison et sa famille en cette Cour pour se consacrer de plus pres perpetuelemen au service de sa Ma.té et de vtre. Emin.ce. Ce zele et cette fidelité l'obligent a laisser pour toujours lhabitation de sa patrie. Consideran que peut estre cet expedien sera le plus utile au service du Roy puis que son execussion ne requiert aucuns proceders au dedans de la Cathalogne et est aussy le plus facile puis quil depend seulement de la faveur de Vtre. Emin.ce de la generosite duquil le supp.an

*(suppliant?) lespere, sans doute, comme une personne qui a fait paroistre a quil point il est zelé et fidele au service de Vtre. Eminence”.*²⁶⁷

Per últim, resulta molt interessant per esbrinar millor la veritable ideologia de Martí, la lectura del seu discurs sobre Catalunya enviat als plenipotenciaris de Münster, és a dir a Fontanella. En ell hi observem els punts essencials del seu lligam amb França i del futur que espera pel conjunt de Catalunya. També, aquest escrit era a la base de la majoria de les crítiques dels seus compatriotes catalans, que l’acusaven d’acceptar la possibilitat que Catalunya fos emprada en un bescanvi amb Flandes, l’Artois o qualsevol altre territori. En ell veiem: una crítica a les conclusions territorials de Marca; l’interès pels Països Baixos espanyols; refusa el reconeixement de Tarragona i Tortosa al rei Catòlic com proposa Marca; la divisió de Catalunya entre nova i vella; el debat sobre l’organització o no de Catalunya en vegueries o regions; el desig d’una pau durable tot i dividir Catalunya; un partit pres per França; una relació detallada del territori; la divisió fronterera amb Aragó; la conservació i el desenvolupament del comerç a Catalunya –sobretot amb Aragó i València-; el principal aliat de l’enemic ha estat l’acció dels malafectes. En definitiva, Martí realitza una dura crítica a les accions de Pèire de Marca i posa en evidència el que ell considera “malafecte”, és a dir els seus enemics i contrincants. Paral·lelament, radicalitza la seva posició favorable a una integració de Catalunya a França, i reclama per tots el mitjans les parts del territori que resten a mans hispàniques. El dubte, vista l’acceptació dels intercanvis territorials, és saber si posa el servei al rei de França per davant d’una ideologia política per Catalunya²⁶⁸.

Martí i Viladamor ha estat, com molts altres personatges, una de les millors armes pel govern francès des de dins de Catalunya, de la mateixa manera que ell considerava els “malafectes” en favor de Felip IV. Es tractava d’un notable, català, que satisfieia les necessitats de col·laboració del rei de França. D’alguna manera, els girs de la política francesa a Catalunya, el no respecte dels compromisos francesos i l’actitud de Mazzarí a Münster van fer dubtar molts aliats catalans de França. En canvi, com és que Martí no varià el seu posicionament amb el regne gal? I, fins a quin punt la seva acció, la presa de riscos en la pròpia pell i la seva actitud conseqüent foren interessades o bé sinceres? Seria una pregunta a fer-se per gran part d’aquests homes partidaris de França durant anys, fins a l’exili al Rosselló. Resulta evident que la subtilitat del rei de França, recompensant econòmicament aquests homes, jugà un paper importantíssim.

²⁶⁷ AMAE, CP, Espagne, 21, *Ce qui paroist...*, ff° 463r-464r

²⁶⁸ AMAE, CP, Espagne, 27, *Discours du Docteur Marti touchant la Catalogne, envoyé a Mrs les Plénipotenciaires*, 29/11/1647, ff° 287r-297r

El cas també, entre altres, de Fontanella seria igualment significatiu²⁶⁹. Es tractava d'homes amb vides paral·leles fins a llur exili al Rosselló, però que prèviament visqueren les mateixes tensions per la obtenció d'un poder i un reconeixement des d'instàncies superiors, com fou la corona de França²⁷⁰. Professor de dret a Barcelona, assisteix el partit francès des de 1640. El 1646, Mazzarí decideix enviar-lo com a plenipotenciari a Münster. Es desplaça a Perpinyà el 1648, i s'hi queda definitivament a partir de 1652. La gran controvèrsia que creà fou la seva explicació sobre un hipotètic intercanvi entre el Rosselló i els Països Baixos espanyols. Les autoritats catalanes de Barcelona s'hi oposaven. Per deslligar-se una mica de les possibles conseqüències, Fontanella acceptà de treballar directament pel rei de França el 1652, com també havia fet Martí Viladamor²⁷¹. I és que els atacs rebuts per Fontanella foren tant o més forts que els de Martí, pel que havia representat com a enviat a les conferències de pau. Fontanella tampoc no es mossegà la llengua per assenyalar els qui eren, segons ell, els grans culpables de la situació de tensió a Catalunya. En una carta del mes de maig de 1648, parla del fet que alguns volen expulsar del país el bisbe d'Orange i de la gran confusió que es vivia – sobretot per la marxa del virrei Santa Cecília-. En un marge hi llegim un curt vers on denuncia les artimanyes de Pèire de Marca:

*“En el pliego de Roma
falsa las capitulaciones
o, privilegios de Napoles que
el Sor. de Marca se quedo con
ellas”.*²⁷²

Aquestes actuacions de Marca no deixaren de ser denunciades pel partit opositor als mateixos Marca i Margarit. En un altre exemple, veiem com Fontanella denuncia la decisió de Marca d'empresonar dos cavallers catalans per ser “*sospechosos*”, tot i la consulta que li havia fet anteriorment, on Fontanella li deixava clar que la millor manera de conèixer els malafectes era deixar-los servir: “*el camino mejor para purgar a los sospechosos era servir*”. Finalment els van deixar anar sense donar-los cap oportunitat de servir, el que desencadenà greus queixes²⁷³. No obstant això, tant per obligació com per necessitat, els partidaris d'un i altre partit seguiren

²⁶⁹ Josep Fontanella (Barcelona, 1601 - Perpinyà, 1680): fill del jurista Joan Pere Fontanella, membre del Consell de Cent el 1639, s'oposà des d'un principi a la participació de Catalunya en la guerra dels Trenta Anys. Participà a les negociacions de Münster amb el seu germà Francesc. Esdevingué més crític amb les polítiques repressives de certs representants francesos.

²⁷⁰ La relació entre Martí i Fontanella era prou bona, sobretot per enfrontar-se a enemics comuns. Aquesta relació es veu perfectament a: AMAE, CP, Espagne, 27, *Discours... Carta de Viladamor a Fontanella*, ff^o 287r-297r. Aquest discurs cercava el recolzament de Fontanella a Münster.

²⁷¹ CAPEILLE, *Dictionnaire...*, p.215

²⁷² AMAE, CP, Espagne, 29, *Carta de Fontanella a Mazzarí*, a Barcelona el 20/05/1648, ff^o 63r-64v

²⁷³ AMAE, CP, Espagne, 30, *Carta de Fontanella a Mazzarí*, a Barcelona el 28/09/1649, ff^o 160r-v

actuant conjuntament. La situació s'agreujà amb la signatura de Westfàlia, la Fronda a França i la davallada militar davant els espanyols. Però d'alguna manera, la presa de consciència d'una derrota els obligà a prendre decisions colze contra colze, i a prendre l'exili comú, doncs, units en un ja únic partit profrancès.

Tanmateix, Josep Fontanella aixecava moltes enveges i els atacs contra ell persistiren. La seva persecució durà fins i tot quan ja s'havia exiliat a Perpinyà, la qual cosa contradiria la idea per la qual amb la caiguda de Barcelona i la marxa al Rosselló, tots els profrancesos es feren costat. Eren coneguts els enfrontaments per les recompenses i els privilegis després del tractat dels Pirineus, però cal saber que les guerres internes continuaren essent crues durant la retirada i l'establiment a Perpinyà. N'és un exemple el text extremament crític contra Fontanella on es fa un repàs de la seva actuació des de Münster fins al final al Principat:

“El Regente Fontanella obro en los principios con algunas apariencias de affecto a Francia hasta que los tratos que tuvo en Munster con los espanyoles obligaron a la corte a retirarle de alla [...]

*Confirmo esta sospecha el publicar que no havia malafectos y que si los havia no podian poner exercitos en campanya y que el solo bastava para reducirlos a todos con que sin dar otro color que hazer parcial a la justicia y principalmente a don Iusepe Margarit Governador de Catalunya, de quien era amigo intimo, hizo estrecha liga con el abad de Galligans [...] y otros muchos dependientes todos de doña Hipolita²⁷⁴ hermana de la condessa de Illa cabessa de la conspiracion que se descubrio el anyo 1645 en la qual se havia tratado dar la entrada a un bastion a los enemigos que siendo descubierta fueron todos presos”.*²⁷⁵

L'autor de l'escrit acusa Fontanella d'accelerar algunes condemnes a mort, que serien les que l'haurien pogut implicar directament en la “conspiració”. En canvi, altres com el president de la Generalitat, l'abat de Galligans, només foren empresonats. El text relata com Josep d'Ardena s'apropà llavors de Fontanella per crear un partit, recolzat pel comte d'Harcourt, contrari a Marca i a Josep Margarit. Però, el text analitza altres temes:

“Clamava todo el pueblo a vista de tantas trahiciones por el castigo dellas, quando parecio al Sr. Arçobispo de Tolosa para dar el devido remedio a ellas abrir la visita, a que el Regente y su liga dieron por exepcion que el visitador havia de ser de la corona de Aragon y no Frances, replica tan escandalosa [...] dava bastante causa, para quitarle el puesto o la cabeça, lo que obligo a la corte de embiar ordenes para quitar

²⁷⁴ Es tractaria de la cunyada de Fontanella.

²⁷⁵ AMAE, CP, Espagne, 34, 03/1656, f° 63r

del puesto al dr. Francisco Vidal de abogado fiscal que era su amigo intimo, de quien se servia por encubrir y salvar los conspirados [...]

Durante el sitio de Barcelona se levanto una conspiracion a Vique siendo la cabeza della don Jusepe Clariana cunyado del conde de Illa en la qual fueron presos muchos y condenados a muerte dose de los principales todos cavalleros, el regente procuro salvar a Clariana y otros los quales se llevo en su casa y trato no como a traydores sino como amigos, procurando al mismo tiempo encubrir otra conspiracion que se movio en Puigcerdan trassada por Tomas de Banyuls [...]

*Solo la Ciudad de Gerona se conservava enteramente por el Rey por el cuidado de sus ministros [...] pero llegado alli el Regente luego mudo todas las buenas ordenes libertando los prisioneros de estado, bolviendo al consejo a los que havian sacado del por sospechosos aliandosse con don Bernardo de Cardona a quien por la entrega de dicha ciudad han dado los espanyoles el obispado della, y ultimamente haziendo en ocho dias de una ciudad francesa una ciudad espanyola”.*²⁷⁶

Així, les greus acusacions contra Fontanella el situarien com a un infiltrat de les forces hispàniques a Catalunya, la qual cosa seria sorprenent tenint en compte la confiança que dipositava sobre ell Mazzarí des de feia anys. Finalment, l'exili tampoc apaivaga les denúncies contra ell:

“Rendida Barcelona llego el Regente a Perpignan y viendo la plaça en peligro tento al Marques de Aguilar de abandonarlo todo y irse a Francia. Y al mismo tiempo cayo en manos de un religioso frances una letra que dicho Regente escrivia al Sr. Le Tellier disiendo que no havia que temer de Perpinyan porque estava como devia, para descuydar a la corte de proveher la plaça.

*En esta ocasion habiendo llegado en Rossellon el dr. Bosser sobrino del Regente a pocos dias desaparecio secretamente y preguntando por el publico el Regente que por haver sido mal recebido de los espanyoles iba huyendo por los montes siendo la verdad que se fue a Madrid a donde es el solo catalan que vive con pension d’Espanya muy favorecido de don Luis de Aro siendo la opinion mas constante que con este medio los espanyoles conservan el trato con dicho Regente al qual tienen reservado el puesto de Regente del consejo suprho de Aragon”.*²⁷⁷

Aquestes implicacions de Fontanella amb els caps militars espanyols serien difícils de confirmar, tant pels càrrecs que se li van atorgar a Perpinyà com per la seva actuació posterior contra la població i en favor dels interessos francesos. Sempre queda el dubte de conèixer el

²⁷⁶ AMAE, CP, Espagne, 34, ffº 63v-64v

²⁷⁷ AMAE, CP, Espagne, 34, fº 65r

límit de la veritat ja que, Fontanella com molts altres, veieren prohibit el retorn i foren gratificats per França... ¿Com actuar, doncs, contra el rei de França si no existia un punt de retorn? Les conclusions del text s'allunyen encara més del que realment succeí:

*“Todos los Catalanes que eran testigos del mal havia obrado dicho Regente en Catalunya instavan que fuesse encerrado en el castillo de Perpinyan y se diesse rason a su Magtd. De sus cargos, lo que llegando a su noticia procuro evitar confessandoles que havia sido enganyado de sus amigos malafectos pero que mudaria de estilo, mas lo que hemos visto y vehemos oy”.*²⁷⁸

El personatge que se situava en el centre de totes les discussions i que, des d'un primer moment, havia estat sobre el camp de batalla i en les administracions catalanes fou Josep Margarit i de Biure²⁷⁹. No és qüestió d'entrar a valorar la seva activitat bèl·lica ni burocràtica, però sí, en canvi, un flaix del seu comportament envers els seus compatriotes, que alhora deixaria entreveure la seva primerenca i evolutiva ideologia. Com a governador del Principat abanderà la defensa d'una Catalunya deslliurada d'opositors i malafectes, gaudint de l'ajut dels francesos, sabent passar a través del desprestigi de La Mothe i afalagant la confiança de Marca, nou home fort de Catalunya, el 1644²⁸⁰. Sembla molt difícil conèixer en aquell moment si el sentiment patriòtic de Margarit el portà a actuar així o fou sobretot la gran competitivitat entre els francòfils. Aquesta resposta només la podem obtenir vagament amb un cop d'ull llarg en el temps, cosa que analitzarem més endavant. Sigui com sigui, la seva actitud el convertí en un personatge odiat. Els atacs escrits i personals es multiplicaren. Així, la famosa conjuració en què participà fins i tot l'abat de Galligans hauria tingut com a objectiu el cap de Margarit, i de la qual el mateix governador s'enaltia d'haver posat al descobert un primer cop, fent empresonar els que hi participaren, i que es confirmà amb una segona temptativa. La venjança seria, ben segur, buscar l'exemplaritat per demostrar la seva fidelitat al rei -“*mis pasiones y vengansas que verme oy libre desta rabia y de ver castigados y declarados por traidores a los que yo havia tenido por sospechosos*”-, que havia estat posada en dubte per un memorial enviat al rei on el feien passar per “*infiel*”²⁸¹.

Però, la por per una “quinta columna” persistí i es convertí en la gran obsessió d'uns i altres, particularment de Josep Margarit. De manera que, per exemple, el febrer de 1647, després de molts intercanvis epistolars entre ell i la cort, se l'adverteix de possibles moviments

²⁷⁸ *Íbid.*, f° 65r

²⁷⁹ SERRANO Àngela, “Josep Margarit...”

²⁸⁰ AMAE, CP, Espagne, 24, *Carta de Margarit*, 30/06/1644, f° 66r-v

²⁸¹ AMAE, CP, Espagne, 25, *Carta de Margarit*, 03/1646, ff° 243r-v

de l'enemic emprant –com sempre es temia- els aliats infiltrats a Catalunya: “*Je m’assure que si les ennemis avoient l’artifice de prendre de la occasion de jeter dans l’esprit du peuple quelques impressions contraires a la confiance qu’il doit avoir aux soins et a la passion...*” S’avisava del nomenament del Príncep Condé per a comandar la província, com una mostra de prioritat de França cap a Catalunya –davant dels ulls dels castellans i els mateixos catalans- i que seria un reforçament de les pròpies teories de Margarit davant els conflictes interns entre els catalans²⁸². Si afegim una mirada teleològica, sabem que la figura de Condé entra a formar part de seguida dels enfrontaments de la Fronda, deixant de tenir cos polític a la Catalunya “francesa”. En canvi, les seves memòries revelen que ja en aquella època (1647), el cardenal Mazzarí feia saber a Condé (fill del Condé mort el 1646), a través del secretari d’Estat Le Tellier, que no seria mai el seu servidor ni el seu amic. L’autor de les memòries qualificava aquestes paraules de “*fatales*” i de ser “*la source de tout ce qui arriva depuis*”²⁸³.

Tanmateix, el gran enemic de Margarit seguia essent Fontanella. Observem el que deia d’ell en una carta de l’agost de 1648:

“el escrivio desde Monster a Diputados y Consejeros desta Ciudad una carta muy atrevida y de mal sentir sobre el modo de azerse las pases [...]

Su ermano que se fue con el a Monster se fue frances y bolvio frances en el vestido y dentro otxo dias fue espanyol declarado de vestido obras y palabras con que ha quedado dempues aca en malicima opinion [...]

Un clerigo nombrado el Doctor Aiats que fue maestro del Regente se fue tambien con el en opinion de buen frances y bolvio tan espanyol en todo su prosseder y ablar que con papeles se ha puesto por las calles y plasas publicas desta Ciudad que se havia convertido espanyol en [ir] al Monster [...]

*El propio Regente ahunque astuto se ha experimentado haver muy mudado en su prosseder y obrar y tanto que en llegar hizo una instrinsica amistad con el Abad Diputado amat con quien se cercava muchas notxes y tambien con don Joseph Dardena y Donya Hipolita de Aragon su cunyada”*²⁸⁴

La representació dels germans Fontanella a Münster va ser l’excusa ideal de Margarit per atacar-los. La llarga durada de les conferències, les sospites de compres de fidelitats i el contacte colze a colze de Fontanella amb els representants espanyols estarien darrera les

²⁸² AMAE, CP, Espagne, 27, *Carta Mazzarí a Margarit*, a París el 24/02/1647, fº 65r-v; Condé arribà amb força i un de les seves primeres accions fou la de recuperar Lleida, un territori important per contenir els atacs felipistes des de ponent (GONZALO Juan Luis, RIBES Ángeles i UCEDA Òscar, *Els setges de Lleida (1644-1647)*, Ajuntament de Lleida, col. Itirida, 1, 1997, pp.125-142).

²⁸³ LENET Pierre, *Mémoires de Monsieur L*** [Prince de Condé] L’Histoire des Guerres Civiles des années 1649 et suivantes; principalement celles de Guenne & autres Provinces*, edició de 1729, tom 1, p.14

²⁸⁴ AMAE, CP, Espagne, 29, *Carta de Margarit a Mazzarí*, a Barcelona el 04/08/1648, ffº 94r-97r

paraules de Margarit. És significativa, també, la terminologia emprada com el despit cap a tot allò que fos “espanyol” (el vestir, el parlar, la manera de fer) i l’argumentació al voltant d’un “canvi de camisa” de Fontanella i el seu entorn, que ha de demostrar per les formes, ja que les actituds i querelles no havien portat els seus fruits fins a aquell moment. Margarit reclamava una constància en l’aliança de Catalunya amb França. Si bé aquesta s’enfonsava i es radicalitzava per sectors, per Margarit era una qüestió de malafectes i de demostracions quotidianes, que anaven fins a promoure els casaments entre catalans i francesos, per a “*renovar los parentescos viejos que tenemos*”²⁸⁵. La caiguda de Barcelona el portà a Perpinyà, com a la gran majoria dels qui s’enfrontaren a Felip IV, amb la idea de recuperar un dia el territori perdut i expressant, potser amb més força que d’altres, el seu dolor per l’exili de la pàtria i, evidentment, per la pèrdua de les seves possessions²⁸⁶. La participació de Margarit en la resta de la campanya militar obeïa a les seves responsabilitats, però segurament també a una gran voluntat per recuperar el Principat²⁸⁷.

El conflicte entre els catalans partidaris de l’aliança amb França es fa públic a mesura que es coneixen les conclusions de Münster i l’actitud que Fontanella hi mantingué. Les acusacions no eren més que una cortina de fum entre dos partits –la resta no tenia gairebé recolzament ni veu, i a més podia ser perseguida– que s’havien fet la vida impossible des de feia anys, alimentats per les intrusions franceses. Es diu que va ser Mazzarí qui va fer tornar Fontanella de Münster, raó per la qual es va saber el tema de l’intercanvi dels Països Baixos i el Rosselló. No obstant això, no oblidem el que marcava l’agenda diplomàtica de Mazzarí i dels seus enviats a les negociacions: Catalunya no havia de ser una preferència, en canvi sí els països flamencs i l’Artois. Amb aquest escenari polític i social (pel que fa a les elits), era realment difícil que es pogués certificar qualsevol ideologia sense estar contaminada. Entre l’aliança de 1641 amb França i la retirada de 1652, només hi ha una continuïtat: la repressió de contrincants, malafectes, filipistes o qualsevol altre element que pogués representar un perill potencial. Aquesta repressió, que fou iniciada per La Mothe i continuada per Pèire de Marca, tingué a molts dirigents catalans com a actors actius, i manipulats sovint pels representants francesos presents a Catalunya, d’una banda, i per la cort de França, d’una altra.

²⁸⁵ AMAE, CP, Espagne, 29, *Carta de Margarit*, a Barcelona el 17/07/1649, fº 262r-v

²⁸⁶ AMAE, CP, Espagne, 32, *Carta de Margarit a Mazzarí*, a Perpinyà el 14/12/1652, ffº 150r-151v.

²⁸⁷ AMAE, CP, Espagne, 32, *Carta de Margarit a Mazzarí*, a Perpinyà el 05/1653, ffº 184r-185r. Organitzà la cavalleria catalana, les operacions a l’Urgell i es mostrà optimista en la fidelitat dels catalans. Cal dir que, a diferència d’altres profrancesos que s’assentaren ràpidament al Rosselló, Margarit tornà a agafar les armes i participà en l’intent d’invasió de la vall d’Aran el 1654.

Ben segur, el drama de l'exili i la repressió té com a víctimes famílies senceres que són extingides o empeses a les zones controlades per les tropes hispàniques²⁸⁸.

Els enfrontaments són, doncs, una barreja de política orquestrada des de París i de descarrilaments personals, tant de representants francesos a Catalunya com dels mateixos catalans. ¿Com pot entendre's llavors la demanda de reconciliació de Mazzarí a Josep Margarit i a Josep d'Ardena el 1647²⁸⁹? Es tracta d'una reconciliació d'aparença, ja que si bé és cert que París necessitava els seus col·laboradors units en un moment tant delicat com aquell, aquesta mateixa desunió impedia qualsevol germen d'oposició contra la corona. La hipocresia de les autoritats franceses seria així: mantenir uns i altres enfrontats, per molt que diguessin que era negatiu pels interessos del rei. Ho demostrarien, un cop més, dues cartes enviades des de la cort: la primera, el 5 de març 1648 a Fontanella; la segona, vuit dies més tard a Margarit. A totes dues cartes, s'afalaga l'interlocutor, on tots dos són els millors elements per França, etc. De tal manera que, a la vegada, s'augmenten les ganes de mantenir una forta competència entre tots dos²⁹⁰.

La implicació dels representants francesos en les lluites interiors de Catalunya i la seva gran responsabilitat en les repressions tenien un origen clar com eren les directrius arribades des de la cort. Veient que les coses ja eren prou confuses i complexes, Mazzarí va escriure al seu germà, present al Principat, que si bé els dos partits enfrontats havien estat relativament reconciliats gràcies al Príncep Condé, calia mantenir-se neutre amb la resta de profrancesos, ja que Marca preferia Margarit a la resta. Per tant, la principal acció era: “*que vous fassiez caresse a tous, sans donner Jalousie a aucun*”²⁹¹. A mode de concloure aquest apartat sobre els enfrontaments interns i la intervenció francesa durant els anys de presència a Barcelona, l'anàlisi d'un escrit de Rafael Sitjer sobre aquests fets és aclaridor. Contrari a Felip IV i partidari del rei Cristianíssim, l'autor no dubta en començar el seu text tot afirmant que “*Cathaluña hoy se gobierna con intereses, y passiones, y los ministros reales solapadamente quieren hazerse absolutos, y mandara a su gusto, y con fingidos y solapados colores oponerse a la buena intencion, y a la autoridad, y al servicio de Su Magd. Que Dios guarde*”. Després d'aquesta clara i directa introducció, Sitjer exposa el seu pensament en dotze punts, dels quals n'extraïem el contingut més important:

²⁸⁸ El cas més sonat, i que simbolitza la violència d'aquell moment, és la condemna a mort i execució de l'oïdor de la Generalitat (1649), Domènec de Negrell.

²⁸⁹ AMAE, CP, Espagne, 28, *Carta de Mazzarí a Messieurs dom Joseph Marguerit et dom Joseph d'Ardena*, 09/09/1647, f° 138r

²⁹⁰ AMAE, CP, Espagne, 28, [Extractes de cartes] *Carta de Mazzarí a Fontanella*, 05/03/1648, f°191r i AMAE, CP, Espagne, 28, [Extractes de cartes] *Carta de Mazzarí a Margarit*, 13/03/1648, f°191v

²⁹¹ AMAE, CP, Espagne, 27, *Carta de Mazzarí al seu germà*, 17/10/1647, f° 255r-v

1. *“Todo es parcialidades y vandos, y tenese passion unos a otros. Los que son amigos, hoy aduladores, y del vando, o parcialidad, y passion del Governador don Joseph Margarit son buenos para todo, aunque malos: son bienafectos al Rey, y a la Patria, aunque perniciosos a todos”*. [Què hauria portat a aquesta situació? Doncs els serveis, els favors, els oficis i càrrecs reials. En cap cas això no seria favorable al rei ni tampoc a la pàtria, segons l'autor.]
2. *“Para cautelar mejor, y colocar esta intrinseca passion han inventado, introduzido, y formado un nuevo tribunal en Cathaluña, al qual dan nombre de Junta de Las cosas del servicio de su Magtd. y de su Patrimonio”*.
3. *“En esta Junta tratan, y deliberan con propia autoridad, y usurpada jurisdiction”*.
4. *“En esta Junta decretan individualmente emparas, y mantos penales contra las gracias que su Magtd. ha concedido”*.
5. *“En esta Junta admiten suplicas y memoriales de los que piden la execucion y possession de sus brevetes y privilegios reales”* [a la resta no, o cal investigació]
6. *“En esta Junta se ha determinado que las gracias y mercedes que su Mgt. hace [...] ni se pongan en execucion, sino es que vengan con letras patentes registradas y passadas por cancelleria, y selladas con sello pendiente y mucha solemnidad”*.
7. *“Los Señores de la Junta son Governador, Tamarit, Cancellor, Thesorero, Regente Queralt, y Sangenis”*.
8. *“Esta Junta se oppone primeramente a las Constituciones de Cath^a. En que esta establecido, y prescrito que por ningun caso puedan erigirse nuevos tribunales, ni crearse, ni ponerse nuevos oficiales”*.
9. *“Se oppone mas a la autoridad del Rey, y limita, y censura, impide y anulla su jurisdiction y poder: y lo que peor es, que con capa de que conviene assi por el servicio de su Magtd. y bien publico, quieren gobernar y mandar en Cathaluña con suprema autoridad, e imperio absoluto, mas que el Rey, y sobre el Rey [...] Con este solapamiento, y engaño hazen las injusticias que quieren sin apellacion. Hazen irrision y burla de los que vienen de París con sus gracias y mercedes y privilegios*

reales, que su Magtd. les concede, y las cartas que trahen de los Principes y señores [...] Y dan ocasion tambien a los mal afectos, y los enemigos castellanos, que hazen burla y mofa de nuestro buen Rey X.mo y de los que le han servido y sirven. Porque dizen los tales mal afectos a los demas, mirad que bien remunerados salen los que han servido y sirven al Rey de Francia, que les hacen mercedes de viento, despues de haverse gastado sus patrimonios sirviendo, y aver ido a la Corte de Paris, buelven con sus brevetes y no mas”.

10. *“que los señores de dicha junta [...] dar a su gusto a los de su vando y parcialidad, tal vez a peticion y ruegos de mugeres sin otros meritos, ni servicios [...] y que no se estimen ni se agradezcan al buen Rey que las haze”.*
11. *“El aver determinado dicha junta que las gracias de su Magtd. no se executen con brevetes [...] Es calumniar tacitamente de falsarios a los que han venido de Paris con sus brevetes, o por lo menos es sospechar que los secretarios del Consejo Supremo de Paris despachen dichos brevetes sin orden ni mandato de su Magtd. [...] los officios y cargos y mercedes que se han dado aqui ay exemplares muchos los han dado a mal afectos, a ignorantes, inhabiles, e inmeritos de dichos officios, porque aqui todo se da, o se vende por complaciencias, o intereses, o segundas intenciones: y en Paris no hay hombre que se atreva ir, y pedir sin meritos y servicios, y que no sea muy bien afecto a Francia”.*
12. *“Los dichos señores de la Junta para hazer hoy mejor su negocio van al Sr. Visitador de Marca, y le hazen Presidente de dicha Junta en ausencia del Sr. Virrey de La Motte, y le dan a entender que todo su fin es attender al servicio de su Mgtd.”.* [conclou queixant-se també dels canvis ocorreguts en l'àmbit eclesiàstic, on es nomenen, segons ell, persones incultes i poc afectes a la pàtria]²⁹²

Aquest escrit és una resposta a un enuig evident. Per enveja?, per venjança? Potser sí, però és una crítica general a tots els bàndols, tant a catalans com als representants francesos. Ben segur, carrega més contra Josep Margarit i els representants francesos presents a Catalunya –primer La Mothe, posteriorment, Marca-. Aquests últims haurien arribat com si els

²⁹² AMAE, CP, Espagne, 21, *Escrit d'opinió sobre catalunya de Raphael Sityer*, 01/08/1644, ffº 494r-499v

haguessin atorgat un nou regne (com un apanatge); això durant l'època de La Mothe, però que seguiria després el mateix camí, malgrat el que demanava l'autor del text: que Marca pogués confirmar les seves paraules, ja que per fi algú important de França hauria vist amb els seus propis ulls com “*en pleytos iniciales, causas criminales, y prisiones, persecuciones de personas y haciendas, y en provisiones de cargos, officios, y dignidades se han hecho injusticias manifiestas: y casi todas por medios muy illicitos*”²⁹³. El que no esperava Sitjer és que el mateix Marca participés en aquest joc. En definitiva, les maneres de fer dels francesos, tot i que fossin representants, no podien passar desapercebudes a la població; llur actitud no fou gaire positiva per a la imatge del regne de França, si a més hi sumem els conflictes amb els soldats. Els catalans esdevingueren col·laboradors d'aquests i foren mal vistos igualment. El rei se salva, com tot sovint passa, de les crítiques de l'autor. Però és clar que l'escrit és una radiografia excel·lent de les contradiccions de la situació, de les aliances, dels objectius i de les ideologies cercades i exposades. És una confirmació de la pèrdua de força ideològica dels que apostaren per França el 1641, a causa de la possessió del poder polític i econòmic.

2.1.2- Selecció de profrancesos (segons la capacitat)

Semblaria que, intuïtivament, les autoritats de França haguessin deixat jugar el joc de la selecció interna entre catalans. Amb una aliança que tenia com a efecte essencial defensar el país dels castellans, la resta de la política erigida els anys 1640-1641 entre uns i altres s'anà esborrant. Però, després de les fortes lluites, un cop superada també la Fronda i amb la batalla de Barcelona perduda, quins havien de ser els catalans que seguirien al servei de França? Observem això i també si, en algun moment donat, existia alguna mena de codi intern que permetés saber com tractar i escollir els catalans per segons quins càrrecs. La qual cosa, si fos així, demostraria que la política francesa en aquest sentit es basà en opcions del moment, ja que no s'haurien aplicat donades les confrontacions eliminatòries.

Un dels textos cabdals que marquen tant la visió francesa de Catalunya i els catalans, com també la manera amb què recomana als seus representants d'actuar a Catalunya és: *Observations et advis necessaires touchant la Catalogne*²⁹⁴. Un escrit de 1645, del qual en desconeixem l'autor –tot i que imaginem la mà de Pèire de Marca, donat l'alt grau de coneixement dels afers interns i la manera d'expressar-se-, que indica a les persones que són al servei de França com han d'actuar. Per les descripcions que dona sobre els catalans i

²⁹³ *Ibid.*, f°496r

²⁹⁴ AMAE, CP, Espagne, 26, [Sense autor] 1645, ff° 20-25. Aquest text l'hem inclòs íntegrament en els annexos.

Catalunya, està clar que és un text dirigit als francesos, i no pas a qualsevol català al servei de París:

“La Politique estant une science que enseigne non seulement a reduire et maintenir les Etats dans la forme du gouvernement qui leur convient, mais encore a remedier qui sy peuvent glisser par la contagion des temps, des accidans, et des conionctures: Et cette science ne pouvant Estre bien pratiquée sans une exacte cognoissance des inclinations naturelles des meurs, des intherests, des coustumes, et des humeurs des hommes et des pays qui en font les veritables suiets; Il est d’autant plus necessaire en ce rencontre, de parler de toutes ces choses pour en informer les Ministres superieurs qui ne les peuvent avoir que pour le moien de leurs émissaires, que la Nation Catalane est difficile de gouverner, la Catalogne un nouvel Estat, et fort esloigné de la cour; a fin qu’ils puissent avoir des fondemens certains por apuier les conduites: C’est pourquoy, il semble que les particularitez conteneus en ce memoire seront asserviles a cet effet puisquelles sont tres fidelles”.

Feta la presentació i explicat el perquè de l’escrit, l’autor situa el lector en la situació dels primers enfrontaments interns a Catalunya i nomenant a cadascú amb una etiqueta:

“Generalle disposition des Esprits dans les divers ordres dela province:

- *Les Ecclesiastiques, la Noblesse, et les principaux du tiers-Etat, sont composez de quatre sorte de gens, a savoir de bienaffectos confirmez et perseverans, comme sont ceux qui ont la part au secret des premières emotions, qui estoient alors dans les charges, et dans les emplois, et dont le nombre est assez considerable*
- *De Malaffectos formez, dont les Inclinations et les volontez ont été de tout temps et sont positivement enemies, et de ceux cy quoy que lon en publie, il ny en a pas tant que lon dit, sy ce nest parmi les pretres ordinaires, et les Moines: lesquels ils faut considerer comme les agens de toutes les Intiligences des ennemys en Catalogne*
- *De Malcontents²⁹⁵ ou desgustez, soit par lennuie quil portent à ceux qu’on advance dans les biens faits, et dans les charges, soit par ressentiment ou participation des vangeances, et oppressions quil pretendent que les haines particulieres des familles, (ou de ces deux partis appellees Nieros et Cadells) ont causé dans les pays, par ceux qui se sont trouvez dans lauthorité; notamment de celle qui resulte dun certain*

²⁹⁵ Aquest era un terme que coincidia amb el que empraven les autoritats espanyoles per designar aquells que en un primer moment van recolzar l’opció francesa, però que, segons ells, van canviar d’actitud en veure les veritables intencions de França. Evidentment, pels francesos les raons eren unes altres, com es veu en el text. Veure així la descripció dels “malcontentos” a: BNE, ms.11146, ffº 189-202, *Relación de lo obrado por el ejército Real de Tarragona desde que tomó su gobierno...*, Madrid, 1642.

nouveau conseil d'Etat odieux a la pluspart des catalans²⁹⁶, et dont Ils ont resolu de demander la suppression), ou il sest traité non seulement du patrimoine Royal mais de diverses choses dont l'execution et les suites ont donné suite a plusieurs, de declamer contre le gouvernement des françois; soit par la comuniqueation quils ont eue avec ceux qui ne valent rien dont les adresses et mauvais discours ont fait impression aupres d'eux

- Et la quatriesme espece, de gens timides et indifferents, que les progres des enemys et la mauvaise conduite des affaires, tient plutost en eschec, et retirer qu'aucune volonté sinistre, ou adersion contre la france”.

Tot seguit, fa una relació d'opinió sobre cada un dels quatre grups que ha diferenciat:

“Des premiers on doit attendre toute sorte de constance et de fidelité, tant pour ce quils sont bons d'inclination, et de volonté, que pour lestroite liaison de leurs intherests avec les nostres,

Des seconds on peut tout aprehender, il ny apoint dadvis ni de conseils quils ne donnent aux ennemys, point de pieges quils ne tendent aux officiers du Roy pour les faire faillir, afin de les rendre odieux, et le nom fran[çais] aussy, et rien quils ne facent couvertement et mesme assez ouvertement, a legard des prebtres [presbitères] et religieux, pour descrier notre conduite nos affaires, faisant valoir la puissance du party contraire, multiplicant nos pertes, et tachant d'aneantir et faire passer pr fables, tout ce qui nous peutestre avantageux, suposant et insinuant par toutes voies que la france ne peut et ne veut point garder la Catalogne, et quil y a deja des traités faits a Munster pour cela; le quel point, essant fort chatouilleux et delicat a fait de tres dangereuses impressions parmy les faibles, et beaucoup refroidy cete premiere ardeur des peuples,

Pour ce qui est de la troisieme et quatriesme espece, il ny apas grande chose à craindre, sy ce nest dans loccasion de quelque soulevement ou perte de bataille, en Catalogne, les Ennemys se trouvant proches et puissants pour donner terreur a Barcelone (qui est le tout en ce pays) et nous faibles, et les secours esloignés pr nous y oposer; auquel cas, il seroit à craindre que le peuple mesme, (qui a esté jusques icy le principal frain des malaffectos) ne changeast de volonté pour nous”.

²⁹⁶ Aquest Consell és la Junta de la qual parlava Raphael Sitjer a: AMAE, CP, Espagne, 21, *Escrit d'opinió...*, 01/08/1644, ff° 494r-499v

El coneixement de la diversitat de grups i posicionaments polítics dels catalans era essencial per a qualsevol autoritat francesa enviada a Catalunya. Se'n desprèn el següent: que tant nobles com eclesiàstics poden ser dominats per interessos i lligams amb la corona francesa; que existeixen persones decebudes amb els esdeveniments i l'actitud dels representants polítics a Catalunya; que existeix una forta animadversió contra França i els francesos, amb el que justifiquen part dels malafectes; i, finalment, que hi ha una part de la població indiferent davant de qui els governa. Tot i que en aquell moment, França encara dominava militarment, les victòries hispàniques es multiplicaren, per tant calia fer un examen detallat dels problemes. Així, davant d'aquesta situació, l'autor proposava solucions clares i adequades al país i la seva gent –sempre segons ell-:

“Remedes:

Pour conserver et satisfaire les premiers, il faut les maintenir dans les charges et dans l'authorité (pourvue qu'ils ne soient pas de ceux qui sont dans la hayne publique) leur faire du bien soit en propiété ou par usufruit et pension seulement, selon la nature des choses, les services, et la qualité des personnes, et se gouverner de sorte avec ceux qu'ils ayent subi et d'en esperer encore davantage, les bienfaits presents n'estans pas sy puissants que ceux de l'avenir pour appuyer l'avidité des hommes, d'autant que les premiers sont limités par la cognoissance et que les autres conviennent mieux a leur ambition, tant a cause que ceste passion a son obiet [objet] hors d'elle mesme, que pour estre indetermine.

Quand aux seconds, notamment ceux que le consentement gnal [général] et tous les signes extérieurs confirment pour ce qu'ils sont; comme il ny à rien qui les puisse gagner il se faut bien garder de leur faire du bien, d'autant qu'outre la puissance et la commodité que cela leur donne de mal faire, ils en deviennent aussy plus insolens et plus propres a faire valoir leurs perfidies, atribuant plutost les avantages [qu'ilz recevront] a la necessité qu'on a deux, ou a la crainte et faiblesse des Ministres, qu'a leur bonté, ou au dessein de les ramener par les douces voies: que c'est un desesper pour les bons et un apart [?] ou raison, en eux Indiferans pour devenir mesfians, voiant que cest le chemin de la fortune, ainsy ne pouvans pas venir about de ceste sorte de gens, il se faut contenter de les rendre inutiles et de les reprimer, a quoy rien ne peut sy utilement servir que les exemples de Justice, et pour cet effet il n'y à soing n'y diligence qu'on ne doibve apporter pour en convaincre et chastier sevèrement quelques uns, soit en les punissant corporellement, soit en les banissans et transplantans du costé de france, Parcequil ny a que le temps et la crainte des

supplices, qui puissent deraciner leurs mauvaises habitudes: mais nonobstant tout ce que dessus, on a pratiqué jusques icy des maximes toutes contraires en Catalogne, desquelles on sest aussy fort mal trouvé.

Pour ce qui est des malcontents, que le resentment des Injures en la personnes de leurs proches, le mespris de la leur, et lémulation des bienfaits conférés aux autres plutost quune volonté déterminée au mal, peuvent avoir aliener, il est certain que leur donnant par toutes les voies possibles a la bonne conduite, et à la Justice dun gouvernement equitable de quoy voir clairement que c'est la raison et le bien public qui servent de motifs aux actions du prince, et de ses ministres, et tachant touiours d'en gagner quelquun des meilleurs et des plus acredites d'entreux, on peut quasy s'assurer quil ne sera pas difficile de les ramener au bon chemin, et tous les indiferens a leur exemple, a quoy de petits bienfaits (pour les estendre a plus grand nombre de personnes) l'employ des charges militaires dans les nouvelles levees, et la bonne distribution des benefices et des dismes daumoniers et de predicateurs de leur Majestez (a l'egard des eclesiastiques) jointes à letablissement des Juges de bref pour contenir et chastier ceux de cet ordre, seront des moiens tres utiles, et par dessus tout, les bons succes et la puissance des armes du Roy dans le pays, ouvrant le Chemin de la cour aux catalans par la necessité d'y aller pretendre et impetrer les graces qui seron en consideration, afin de leur en faire cognoistre la douceur et la magnificience, et porter leurs plaintes legitimes aux ministres superieurs: pour tenir ceux de deça dans les bornes de la bienséance et du devoir observons touiours neamoins, en choses de consequence, de ne resoudre rien sans leurs tesmoignages afin de les maintenir dans la juste autorité qui est necessaire aux subalternes, en un pays sy esloigne du siège de la Monarchie".²⁹⁷

Així doncs, l'autor d'aquest escrit, que ratifiquem com a Pèire de Marca pel coneixement del país, dels partits i la no implicació directa en una de les parts a l'alçada de 1644, veuria fort probable que la potenciació d'una política de recompenses calmaria els descontents i atrauria aquells que fins al moment es mostraven contraris a la presència dels francesos: premis, retribucions, possibilitat de contacte directe amb la Cort, etc. Negava així qualsevol fons ideològic a l'aliança catalana amb França i reduïa el lligam a un comerç clientelar i de favors. Quin era l'objectiu francès? Doncs, controlar de dalt a baix els estaments polítics, militars i religiosos del Principat, figures a les quals el poble s'havia de sotmetre. Per tant, la idea de conservar Catalunya a França era a l'ordre del dia.

²⁹⁷ AMAE, CP, Espagne, 26, 1645, ff° 20-25

No obstant això, el visitador general Marca va immiscir-se de ple en els afers interns catalans, fins i tot en les lluites i partits interns. Per París, aquesta situació tenia una doble lectura: positiva, per la divisió i consegüent pèrdua de força dels catalans, i negativa, per la feblesa militar que creava davant dels castellans i per la mala imatge dels francesos i procatalans davant del poble. Quina fou, doncs, l'actitud general de Mazzarí davant de les lluites internes catalanes?:

“empescher que les Ennemis ny prennent aucun avantage sur nous ny par les armes ny par la négociation; et outre cela de prendre soin de cajoler les Catalans et de mettre leurs Esprits dans l'assiette qu'ils est a désirer par les voyes que vous jugerez les plus propres leur imprimant bien la creance que rien n'empeschera leur Majestez de mettre le tout pour le tout pour leur conservation et pour chasser les Ennemis des places qu'ils occupent dans la province [...] Il sera bon que vous caressiez fort le Regent Fontanella le [buit] Morel et le docteur Marty parce qu'ayant credit dans le pays et du party Ce sont des personnes qui peuvent servir utilement si on sçait bien mesnager leurs esprits”.²⁹⁸

Mazzarí escrivia aquestes línies al Príncep de Condé com a consell a la seva arribada a Catalunya, a fi d'apaivagar els ànims i fer la tria dels servidors catalans més útils i hàbils. Transmetre la sensació que el rei de França seguia fent-los costat era un fet essencial, que el cardenal no obviava.

Si bé l'administració parisenca feia mostra de cercar un consens pel que fa a les disputes catalanes, també era cert que necessitava la utilització de col·laboradors, en el sentit de talps, espies i informadors: persones de la més alta consideració i confiança. Per això era important cuidar uns i altres perquè exercissin aquesta funció, ja fos en la justícia o en la reprimenda local. Les persones i les aportacions eren les que hem vist, amb les seves contradiccions i defectes. Un advocat, l'altre fiscal, el següent cap militar... En definitiva tots complien una funció específica que feia girar la roda política de la intervenció francesa contra Felip IV. Les intervencions i manifestacions en favor d'uns o altres es produeixen, doncs, en un context purament professional. És el cas de l'elecció dels germans Fontanella per a l'assistència a Münster i, malgrat les controvèrsies d'aquesta designació, el manteniment de la confiança fins a l'exili, on Josep rep el càrrec de president del Consell Sobirà del Rosselló (1660). Fontanella era conscient d'aquesta confiança i aprofitava per relatar les desgràcies del poble, arran de les pestes i per culpa dels soldats. Sense ella, segurament no hagués gosat mai

²⁹⁸ AMAE, CP, Espagne, 28, *Carta de Mazzarí a M. Le Prince* [de Condé], 19/07/1647, f° 114v

escriure paraules tant dures com que molts catalans havien decidit ajudar les tropes de Felip IV o restar quietes “*por desconfiar de Francia*”, o que la manca de diners era una de les altres explicacions dels mals²⁹⁹. Aquestes súpliques ja no eren per ell mateix, sinó per prendre en consideració el Principat. Una insistència que posaria de manifest “l’oblit” paral·lel de les autoritats de França³⁰⁰. Però, tal vegada eren unes explicacions que només donaven ja les persones que havien aconseguit salvar el cap i mantenir-se al capdavant dels preferits dels francesos, tot i les agreus acusacions que persistien obertament, com hem vist fins a finals dels anys 1650³⁰¹. Gairebé tots els escrits mostren el desencant dels catalans que continuaven al servei de França i els problemes que trobaven en la retirada: aixecaments de la població del Rosselló i les zones tocades per les tropes, sorpresa per la no retribució de recompenses en alguns casos, la persistència dels enfrontaments entre catalans o el drama de l’exili. De fet, es va produir un traspàs de les institucions catalanes a Barcelona –governades per francesos i profrancesos– cap a Perpinyà. Durant aquest procés es va evidenciar el silenci de la por i la necessitat de les recompenses com a mitjà de subsistència³⁰². Una vegada més, de manera potenciada, els catalans que marxaren del Principat estigueren més lligats que mai a França, malgrat alguns d’ells, i amb l’esperança de viure el millor possible: “*experimentaremos los Catalanos, como las demas Provincias de Francia, los efectos de su buen gobierno, y gozaremos los frutos de las fatigas grandes toma V. Em.^a por el Real servicio*”.³⁰³

D’alguna manera, els escrits dels catalans eren l’expressió d’un problema que els francesos tractaven d’encarrilar mitjançant directives i memorials aclaridors. Aquest va ser el cas de diverses relacions redactades per Pèire de Marca, un dels millors coneixedors del conflicte català. En primer lloc, es poden llegir en un curt i sintètic escrit, les principals vies a seguir per les autoritats franceses amb els catalans, sobretot els seus aliats, després de la pèrdua de Barcelona:

²⁹⁹ AMAE, CP, Espagne, 31, *Carta de Josep Fontanella a Mazzarí*, a Barcelona el 07/1651, ff° 88r-90r

³⁰⁰ AMAE, CP, Espagne, 34, *Carta de Josep Fontanella a Mazzarí*, el 18/03/1656, f° 61r. Fontanella explica que se’n va cap a França, on farà més servei que no pas ja al Principat.

³⁰¹ AMAE, CP, Espagne, 34, 03/1656, ff° 63r-65r (Relació contra Josep Fontanella); AMAE, CP, Espagne, 33, 25/04/1655, ff° 323r-v (Imprès en favor del Doctor Ginebreda, on s’expliquen els atacs rebuts per aquest ja des del Rosselló).

³⁰² Por, per les represàlies dels castellans, sobretot a aquells que quedaren fora del Perdó general del rei, el 1652. Silenci, per les denúncies i creuament d’acusacions que es fan de manera anònima, per por a venjances. N’és un exemple el memorial sobre Catalunya contra Monsieur de Bezonuel de 1654, que comença dient: “*Aunque no ignoro que la prudencia de V^a Md. No ha de dar credito a una letra sin firma*”... La crítica té com a objectiu M. de Bezonuel, intendent de l’armada de França, per tenir la voluntat –segons l’autor– de reduir Catalunya a “*Pais de Conquista y dominio absoluto*” (AMAE, CP, Espagne, 32, 1654, ff° 584r-587r) Fent un incís, recordem que « província » significa « país conquerit », des de la República romana i que França va considerar « *pays conquis* » els territoris que anava annexant (Rosselló, Alsàcia, Lorena... en els anys posteriors: ELLUL Jacques, *Histoire...*, p.165

³⁰³ AMAE, CP, Espagne, 33, 04/1655, ff° 329r-332r

1. L'atorgament de perdons als catalans implicats en moviments passats, fossin quins fossin.
2. La conservació de les Constitucions i privilegis individuals i de les viles.
3. La possibilitat de gaudir dels béns propis, malgrat el passat individual de cadascú.
4. La protecció de tots aquells que havien usurpat els béns i beneficis eclesiàstics dels partidaris de Felip IV.
5. La protecció i la prohibició de qüestionar els judicis i sentències passades –contra els partidaris del “*party d’Espagne*”- dels membres de l’Audiència, els jutges, els veguers i els governadors de Catalunya, així com l’administració desenvolupada pels oficials.
6. El manteniment, sense modificació, de les sentències fetes i establertes entre particulars.
7. L’obertura de les portes de França a tots aquells que voldrien refugiar-s’hi, gaudint-hi de lloc i béns durant la seva absència.³⁰⁴

En aquests set punts no hi ha res de sorprenent, sinó és la reafirmació de tot el que s’havia emprès fins al moment, i la confirmació que tot havia de seguir igual, però transportat al regne de França... Consideraven ja el Rosselló com una part integrant del regne? Altrament, sembla destacable la consideració “provisional” de l’estància dels refugiats a França o al Rosselló. Per últim, la disposició a respectar les Constitucions i privilegis era una de les prioritats, tant per aquest representant francès com per molts altres.

En definitiva, la selecció es feu amb i entre els que marxaren al Rosselló, la resta va ser purgada i eliminada; pocs dels actius restaren atenent al Perdó General. Es perfilava així l’entrada en joc del Rosselló. A la vegada, amb la correspondència de finals dels anys 50, es veu com algunes persones menys presents a la dècada del 1640 començaren a ascendir; complement d’altres que guardaren un lloc fix però menys actiu. Tanmateix, conservaven els seus drets -particulars-, com bé indicava Marca o aconsellava el bisbe d’Orange al rei en un memorial –no indica l’autor, però suposem que fou escrit sota la seva atenta mirada-. Entre altres coses, es recomanava al monarca: la conservació de les Constitucions de Catalunya i la de les persones que tenien un càrrec a Barcelona ja que s’havien mantingut fidels; recompenses per a aquestes persones per seguir mantenint un servei a França; el respecte en els hospitals per pobres tant per la gent del Rosselló com pels catalans refugiats (això indicaria que n’hi havia bastants); fer propaganda del bon tracte que rebien aquests catalans, tant entre la població com entre les files enemigues³⁰⁵. Així doncs, es tractava d’una sèrie de demandes

³⁰⁴ AMAE, CP, Espagne, 32, *Mémoire de ce qui peut estre demandé Pour les Catalans, Par M. de Marca*, 1653, fº 280r

³⁰⁵ AMAE, CP, Espagne, 36, *Très Humble Remonstrance faite à Sa Majesté*, 05/1657, ffº 163r-v (imprès)

que simbolitzaven la complexitat del moment, en què els catalans exiliats no tenien retorn i els francesos, per bé que havien estat expulsats del Principat, veien la possibilitat de conservar els Comtats i necessitaven encara els serveis dels principals líders del moviment francòfil, tot mantenint econòmicament fins i tot aquells que menys servei podien donar.

2.2- Aprofitar el descontentament català amb els espanyols

La idea d'aprofitar el descontentament dels catalans amb els castellans ve de lluny. Si bé existeix el precedent d'intrusió política de Lluís XI, pel que fa a la guerra civil catalana a finals del segle XV, l'assimilació dels regnes de la monarquia hispànica en una sola persona i la creixent rivalitat franco-espanyola empenyeren uns i altres a intervenir en els afers interns recíprocs. Tals van ser els casos de Felip II durant les guerres de Religió a França, com el de Lluís XIII a la revolta dels Segadors. El concepte d'intervenció i aprofitament d'aquesta insurrecció seria anterior a la mateixa. Per tant, a diferència del que es podria pensar, la revolta no va provocar la intervenció a nivell conceptual, sinó a la pràctica. De fet, la teoria es va anar desenvolupant arran de dos fets: la guerra dels Trenta Anys –amb l'enfrontament indirecte de les corones espanyola i francesa, fins el 1635- i el conflicte entre les Corts catalanes i el comte-duc d'Olivares. Richelieu, seguint el consell del seu fidel Père Joseph, hauria pres nota i hauria estat preparant una espècie d'ajut als catalans. I és que el caputxí hauria assegurat que era “*indispensable pour le bien de l'Etat d'intriguer ouvertement ou secrètement, toujours et partout*”³⁰⁶, la qual cosa tenia clar amb Catalunya: segons Bély i Elliott, el Père Joseph assegurava que era “*important de voir si on pourrait se servir utilement des dégoûts des Catalans et ceux du Portugal*”³⁰⁷. Un ajut que, fins el 1640, només es tenia constància que es pogués traduir per recolzament diplomàtic i polític. La voluntat francesa i la decisió de Pau Claris farien créixer uns quants graus la magnitud de la intervenció francesa. França havia d'aprofitar qualsevol escletxa de la monarquia hispànica per atacar, i la qüestió catalana es va presentar com una ocasió immillorable, de la mateixa manera que la revolta de Portugal, on els francesos hi van tenir un paper destacat.

³⁰⁶ LAFUE Pierre, *Le Père Joseph. Capucin et diplomate*, Hachette, París, 1946, p.188

³⁰⁷ ELLIOTT John H., *Richelieu et Olivares*, PUF, Histoires, París, 1991, p.173; BÉLY Lucien, *Les relations internationales...*, p.130

2.2.1- El problema catalano-castellà vist pels francesos

Hom pot observar com la guerra declarada entre França i Espanya, el 1635, i els enfrontaments a Europa s'anaren desplaçant cap al Mediterrani. El mes de juliol de 1639, el setge de Salses era una prova evident del canvi d'estratègia d'uns i altres: Olivares volia portar la guerra a Catalunya per imposar el seu criteri econòmic i d'allotjaments; Richelieu veia amb Catalunya una opció d'entrada a la Península i una terra poc inclinada en favor dels castellans³⁰⁸. Però, si bé els atacs militars eren conseqüència d'una teoria política calculada, els escrits propagandístics havien de complir la funció de convèncer les elits descontentes amb Castella, que França era una opció millor. La política propagandística s'havia desenvolupat des de finals del segle XVI, però fou sobretot Richelieu qui hi veié una arma fonamental per a assolir els seus objectius. Promotor d'estrís com *La Gazette* de Renaudot, el cardenal va fer grans esforços per atreure's l'opinió pública, arribant fins i tot a elaborar un servei continu d'intoxicació psicològica³⁰⁹. Amb el pacte i les revoltes catalana i portuguesa, França va multiplicar els seus atacs pamfletaris contra Madrid per tal de desprestigiar la corona³¹⁰. Però, els francesos eren ben conscients de les reticències d'una bona part de catalans. Calia multiplicar els pamflets anti-castellans durant la guerra dels Segadors i deixar per escrit, d'antuvi, el lligam entre França i Catalunya. En aquest sentit, destaquen dos escrits que van complir la funció de propaganda i de convenciment de l'opinió pública: el de Pierre Cazeneuve i el de Charles Sorel³¹¹. Es tracta de textos anticastellans i profrancesos a la vegada, i miren de demostrar el nexa d'unió de Catalunya amb França. Sorel era un escriptor i historiògraf reial, per tant algú ben conegut. El seu coneixement de Catalunya es basava en el que havia llegit de Gaspar Sala³¹². Fent una explicació dels motius i de la revolta catalana, l'autor exalta el lligam francès. Els castellans en surten molt mal parats i insisteix en el mal

³⁰⁸ A llegir amb reserves: LAFUE Pierre, *Le Père Joseph...*, p.157 (Idea d'atacar Espanya per Catalunya)

³⁰⁹ LEROY Jean-Pierre, "Un ouvrage de propagande dans la guerre franco-espagnole: la *Deffence des Catalans* de Charles Sorel (1642)", *État, nation, identité culturelle régionale (des origines à 1659)* [eds. Christian Camps i Carlos Heusch], Actes del col·loqui de 1997, Université Paul-Valéry, Montpellier, 1998, pp.271-300. (p.272)

³¹⁰ DUCCINI Hélène, "Regard sur la littérature pamphlétaire en France au XVIIe siècle", *Revue Historique*, 528, 1978, pp.313-314. L'autora fa una reflexió crítica sobre l'interès real de la naixent opinió pública francesa sobre el que succeïa fora del regne de França. En canvi creu que eren molt més apreciats els escrits sobre els complots del partit de Gaston i de la reina mare contra Lluís XIII (1636-1641-1642). La difusió de textos com el de Gaspar Sala va complir aquesta funció.

³¹¹ SOREL Charles, *La defensa de los catalanes* [Estudi i traducció a cura de Mª Soledad Arredondo], Tecnos, Clásicos del Pensamiento, 148, 2001, 103p. (original de 1642: *La Deffence des catalans*); CAZENEUVE Pierre de, *La Catalogne françoise, où il est traité des droits que le roy a sur les comtez de Barcelonne et du Roussillon et sur les autres terres de la principauté de Catalogne*, Toulouse, 1644, 202p.

³¹² ARREDONDO María Soledad, « La *Deffence des Catalans* de Charles Sorel: Técnicas literarias para la propaganda política », *État, nation, identité culturelle régionale (des origines à 1659)* [eds. Christian Camps i Carlos Heusch], Actes del col·loqui de 1997, Montpellier, 1998, pp.301-315 (p.304: l'autora comenta el text de 1632 que el conseller reial Jacques Cassan redactà per Richelieu, on exposava els territoris sobre els quals França tenia drets històrics. Entre altres, el regne d'Aragó i el Comtat de Catalunya).

que aquests han fet als catalans³¹³. Per molt que el text original està en francès i dirigit a aquest públic, també es deixa clar una intenció vers els catalans. En cap moment es responsabilitza els catalans de cap cosa: els culpables són els ministres espanyols, els soldats, etc. Els catalans són portats a un nivell gairebé d'herois, com ho mostra el relat de l'atac de Barcelona, on fins i tot els nens hi participaven llençant pedres contra els castellans; Leroy ho compara a la imatge d'una *intifada*³¹⁴. De fet, la primera frase del llibre deixa clar a qui cluca l'ull el fons del llibre: “*No es que haga falta enseñar precisamente a los catalanes las crueldades de los españoles, y el legítimo motivo que han tenido para separarse de su dominio*”³¹⁵. Sorel dedica la darrera part del llibre a justificar la intervenció francesa amb una explicació històrica, on es defineix amb el concepte de “*los derechos que tienen nuestros reyes sobre su provincia son tan antiguos como Carlomagno*”³¹⁶. A més d'aquesta feixuga tasca, l'esforç més gran de l'autor fora convèncer els catalans de no creure en les promeses espanyoles d'un possible perdó, mantenint sempre les màximes justificacions contra aquesta possibilitat³¹⁷. María Soledad Arredondo situa l'escrit de Sorel dins la línia i la continuïtat de la propaganda anti-espanyola des de finals del segle XVI, caracteritzada per la “*fobia española*” i la idea de “*enemigos naturales*”; Sorel transposa aquesta dialèctica a castellans i catalans, essent aquests històricament francesos³¹⁸. Per una altra banda, a l'escrit de Pierre de Cazeneuve³¹⁹ es tornen a trobar arguments semblants, tot i que aquí s'insisteix més encara en els antics drets francesos sobre el Principat i el Rosselló; una llarga exposició de drets i fets en favor de la corona francesa. Però, si bé podia semblar subjectiu vist els interessos que representava, la idea francesa sobre els catalans fou sovint la mateixa: el sentiment que els catalans rebutjaven els francesos. Per tant, calia treballar aquest aspecte barrejant-hi el rebuig contra els castellans i presentant-lo com superior a l'altre³²⁰.

D'aquesta manera, es va intentar que la relació entre Catalunya i Castella arrelés com a enemistat tradicional, empírica i sense possibilitat de canvi. L'escrit imprès de propaganda del bisbe d'Orange marcà definitivament aquesta direcció, a partir de la qual els que preni-

³¹³ SOREL Charles, *La defensa de los catalanes...*, p.45. És interessant observar el vocabulari emprat respecte els castellans: « *hipocresía engañosa* », « *bárbaros* », « *ciegos* », etc.

³¹⁴ LEROY Jean-Pierre, “Un ouvrage...” (p.300)

³¹⁵ SOREL Charles, *La defensa de los catalanes...*, p.11

³¹⁶ *Íbid.*, pp.69-103.

³¹⁷ *Íbid.*, pp.100-101

³¹⁸ ARREDONDO María Soledad, *Charles Sorel y sus relaciones con la novela española*, Tesi doctoral, Editorial de la Universidad Complutense de Madrid, 1986, pp-20-32.

³¹⁹ Pierre de Cazeneuve (Tolosa de Llenguadoc, 1591 – 1652): Filòleg i erudit francès. A la demanda de l'arquebisbe de Tolosa, va fer una investigació sobre els antics costums de la província del Llenguadoc i publicà el *Traité du franc-alléu* (1641), que posteriorment estengué a Catalunya amb *La Catalogne française* (1644). En tot cas, es conegut a França per l'obra: *Origines de la langue française*, que va ser continuada i editada per Ménage, després del seu *Dictionnaire étymologique* (Paris, 1694).

³²⁰ CAZENEUVE Pierre de, *La Catalogne...*, p.196

consciència s'exiliaven al Rosselló i, la resta, calia convèncer-la tot adduint: “*Espagnols, ennemis de la Nation Catalane...*”³²¹. Posteriorment, l'actitud francesa amb el tema dels castellans es focalitzà en els aspectes següents: el mal fet pels soldats hispànics i les males relacions entre militars i població; la feblesa dels Habsburg, principalment en la defensa militar de Catalunya i el comparatiu amb França; la promoció de les accions anticastellanes via ajuts, propaganda i intoxicacions. La majoria d'aquests arguments només es podien utilitzar en moments de conflicte –intern i extern-, quan la població estava més sensibilitzada. En moments de calma, era difícil torbar el sistema. Així veiem com el 1668, ja des de la considerada base d'operacions rossellonesa, l'intendent Macqueron comentava l'oportunitat per Lluís XIV d'aprofitar el descontentament de la població amb el virrei de Catalunya³²². Tanmateix, la propaganda antiespanyola i la utilització de l'opinió pública es mogué paulatinament d'un àmbit reservat a una elit cultivada –amb poder d'acció- cap a un conjunt més ampli de la població, per la via de pasquins, de pamflets llegits públicament, de l'arribada de notícies contaminades i de la intervenció directe d'espies propers als catalans refugiats al nord de Catalunya. La propaganda contra els castellans es traslladà definitivament al camp de batalla (n'hi havia de molts tipus: guerres, revoltes, motins, etc.) i al poble menut.

2.2.2- De la guerra d'Holanda a la guerra dels Nou Anys

De la guerra d'Holanda...

La proliferació d'accions franceses per desprestigiar els espanyols coincideix, com sembla evident, amb l'entrada en guerra d'uns i altres. No obstant això, la influència dels governants catalans del Rosselló i l'acció contínua des de la frontera militar del Pirineu permeten desenvolupar els efectes d'una propaganda per a contrarestar la credibilitat castellana entre els catalans. És el principi del descrèdit militar de l'exèrcit hispànic: els francesos desmenteixen i es burlen de les promeses espanyoles d'atacar els comtats i de recuperar el territori, tant com a demostració de força o com a prevenció defensiva del Principat. Fos com fos, el descobriment del complot de Vilafranca de Conflent (març-abril 1674) posava en evidència tres coses: els francesos seguien tenint enemics dins del seu territori –la qual cosa solucionaren amb les purgues i càstigs exemplars-, la feblesa espanyola per elaborar un pla d'atac obert i l'expansió de la xarxa d'espies al servei de França al Principat. Així, els francesos s'encarregaren de fer entendre a la població limítrof del Principat que els possibles atacs hispànics eren una cortina de fum. Ni tant sols els francesos s'ho creien: parlant dels espanyols, Le Bret deia que “*ils*

³²¹ AMAE, CP, Espagne, 36, *Très Humble Remonstrance...*, 05/1657, ffº 163r-v

³²² SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 15/08/1668.

affectent de dire qu'il leur vient beaucoup de troupes et que je ne puis croire" i que havien cansat tant el poble amb tantes promeses i càrregues militars que *"ils auront peine d'en tirer de grands services"*³²³. Dos anys més tard, veient que l'exèrcit espanyol tenia moltes dificultats per fer front a les tropes de Beaulieu, part de la població de Girona hauria mostrat el seu descontentament. Així, probablement el mateix Beaulieu, relatava que *"le pays est sy inquiet contre les Espagnols, que si les françois eussent tesmoigné tant ce peu, vouloir s'arrester en ce pays prenant quelque place, tout le pays se seroit soulevé"*³²⁴. Veiem doncs, que els francesos tenien la convicció que els catalans seguien fortament contrariats pels espanyols, encara més per la seva feblesa, i que una demostració de força podia atreure'ls de nou a fer costat a la corona de França. Aquesta conclusió representaria l'elecció menys dolenta per a Catalunya, des del punt de vista francès.

El 1678, Trobat confirmava aquesta teoria, però alertava amb insistència el cansament del poble davant la guerra i sobretot davant la inutilitat militar dels castellans. D'aquesta manera, haurien insultat i intentat agredir el Sr. de Monterrey en sortir de Barcelona i farien visible l'oposició als espanyols després de la pèrdua de Puigcerdà, on –ens diu Trobat– *"il n'y a pas un seul paysan qu'il ne feust bien aisé que les armes du Roy fissent quelque établissement dans ce pays cy, pour pouvoir se dettacher des Espagnols"*³²⁵. El punt de vista de Trobat era evidentment subjectiu, però marcava l'inici d'una insistent política antiespanyola portada a terme per ell mateix. Trobat es deixà anar amb la seva dialèctica després de la presa de Puigcerdà i afirmà que aquest fet havia donat *"une grande espouvante en pays de Cataloigne et ralumé a plusieurs personnes l'affection qu'ils avoient pour nous autres"*. Això pensava comprovar-ho observant si les autoritats espanyoles tindrien dificultats per a formar el sometent i les milícies³²⁶. Clarament però, la destrucció de Puigcerdà, el mes de setembre de 1678, representà un pas enrere en les seves intencions ja que desacredità els francesos als ulls de la població. L'arrasament representava la marxa típica de l'exèrcit ocupant, per enterbolir la represa militar dels espanyols. Tot i així, això no desanimà els representants francesos ni, sobretot, a Trobat per convèncer Louvois de no abandonar l'atac al Principat, en un moment en què se sabia que la pau anava a arribar. Així escrivia aquell mes de setembre al secretari d'Estat que les tropes espanyoles no podien oferir cap oposició i que,

³²³ SHAT A1 415, peça 20, *Carta de Le Bret a Louvois*, a Tuïr el 18/04/1674.

³²⁴ SHAT A1 563, peça 34, *Carta de Beaulieu (?) a Louvois*, a Girona el 14/07/1676.

³²⁵ SHAT A1 611, peça 87, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Verges el 25/06/1678.

³²⁶ SHAT A1 611, peça 73, *Carta de Trobat a Louvois*, a Puigcerdà el 07/06/1678.

a més a més, “*les peuples de Catalogne tesmoignent se laisser fort, de voir soutenir leurs troupes dans cest estat*”³²⁷.

Finalment, les campanyes dels anys 1677 i 1678 haurien donat als francesos un avantatge psicològic respecte als espanyols, a l'Empordà i a la Cerdanya. Si Trobat pensava que els espanyols no podrien formar més sometents, es veié com fins i tot alguns miquelets canviaren de camp³²⁸. Trobat estava convençut que la població catalana era favorable als francesos i que calia despertar aquest sentiment adormit. En tot cas, ho intenta fer veure així. Però, ¿quines eren les seves motivacions reals?: Contra dels castellans? Perquè creia que era el millor per Catalunya? O, simplement, perquè servia al rei de França?

...a la guerra dels Nou Anys

Els enfrontaments de 1684 i el “desplegament estratègic” francès d'aquella època atorgaren a França un avantatge a Europa, coincidint amb la Revocació de l'Edicte de Nantes (octubre 1685), la mort de l'elector palatí (1685) i la constitució de la Lliga d'Augsburg (juny 1686). Per tant, tot un panorama que se sumà a les revoltes catalanes de 1687, que revifaren l'entrada en joc del francès al Principat, i la declaració de guerra a les Províncies Unides (novembre 1688)³²⁹. La força francesa era antagònica amb els interessos de la resta de monarquies europees. Les diferents accions de guerra coincidiren amb un moment a Catalunya on persistia el descontentament per l'allotjament de les tropes. Vexacions, contribucions i misèries continuaven sent una constant³³⁰. Fins aquell moment, l'amenaça militar francesa va ser principalment psicològica, però com que els allotjaments castellans no afluïren, l'intendent del Principat –coneixedor de les principals queixes catalanes- havia decidit immiscir-se directament en les revoltes, que coneixeren un punt fort repressiu a finals de 1689³³¹. Però, per aconseguir-ho era necessari estendre al màxim possible el malestar català contra els castellans. L'anàlisi que en feia era la continuació dels fets de finals dels anys 70: la creixent feblesa militar castellana. Per tant, calia aprofitar-la. El governador del Rosselló, Noailles, considerava que un cop iniciat l'enfrontament, tot i que sense cap xoc important encara, les autoritats de Madrid seguien mentint als catalans sobre la possibilitat d'atacar els Comtats un

³²⁷ SHAT A1 611, peça 128, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Llivia el 19/09/1678. La cavalleria hispànica era a la plana de Vic, amb totes les dificultats per refer-se i desplaçar-se fins a l'Empordà o la Cerdanya.

³²⁸ AYATS Alain, *Louis XIV...*, pp.561-568

³²⁹ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, pp.39-40

³³⁰ *Ibid.*, p.43

³³¹ *Ibid.*, p.90 i “Ejército y sociedad en la Cataluña del Antiguo Régimen: el problema de los alojamientos (1653-1689)”, *Historia Social*, 7, 1990, pp.19-38.

dia³³². Era important que, des de França es donés importància a aquest fet a fi de canviar la situació i les tendències, ja que els espanyols només podien prometre sense complir:

“Ces peuples qui marquent de temps en temps du mecontentement contre les Espagnols, sur ce qu’après leur avoir donné des assurances de faire des conquêtes considérables en Roussillon, ils n’ont même pas conservé leurs places, ny leur pays”.³³³

Trobat confirma de nou aquestes afirmacions pels aixecaments de certs pobles contra l'exèrcit i per la reacció d'espant de les autoritats, detenint sospitosos i suposats espies, àdhuc executant-los³³⁴. Tanmateix, el descontentament de la població catalana i la primerenca pretesa feblesa castellana eren segurament elements necessaris per Noailles com per Trobat a fi de convèncer la cort de Versalles d'enviar més homes i subsistències. Era, doncs, important fer veure al rei el pes que podia jugar i donar el Principat de Catalunya al regne de França³³⁵.

D'alguna manera, la feblesa castellana és aprofitada propagandísticament en dos sentits: respecte a les autoritats del regne i respecte a la població catalana. Però, de quina manera van aconseguir intervenir els francesos a les revoltes catalanes de finals del segle XVII? La intervenció decisiva de Trobat i l'enfortiment de la diplomàcia francesa -de l'acció militar- podien ser un binomi antagònic per a assolir els objectius de redirecció de les revoltes cap als interessos francesos.

2.3- Manipulació de les revoltes catalanes de finals del segle XVII

L'interès per aprofitar la feblesa castellana, tant directament -sobre el terreny- com per la visió negativa que creixia al si de la població catalana, entrà a formar part d'una política global d'intervenció de França a Espanya, a través dels fets i mancances del Principat. Tanmateix, la intromissió en els afers polítics catalans no venia de nou, com ja hem vist anteriorment. Les conseqüències positives per a França d'un manteniment d'enfrontaments interns entre catalans durant la dècada de 1640, quan el rei de França mantenia una aliança amb les institucions catalanes, va ser un bon mètode d'aprenentatge. Els anys posteriors del segle XVII van córrer de manera diferent, a nivell geopolític, però la política d'intervenció i, sobretot, de manipulació de revoltes, descontentaments populars, informacions i persones va ser una constant creixent. Per tant, tot i que els mètodes emprats van ser diferents als de la

³³² SHAT A1 901, peça 50, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 13/09/1689 (diu que “ils continuent d’amuser les peuples”)

³³³ SHAT A1 901, peça 77, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 04/10/1689

³³⁴ SHAT A1 901, peça 100, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 21/10/1689

³³⁵ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, p.387

revolta dels Segadors –per una situació també diferent-, es va desenvolupar una política intervencionista a distància des de la “base” político-militar del Rosselló cap al Principat.

2.3.1- Idees i preparatius d'intervenció política

El Rosselló esdevé una plataforma militar, però també de gestió d'informacions i negociacions amb “aliats” o potencials aliats del Principat, a partir del tractat dels Pirineus. Però, com hem anat analitzant, aquesta utilització dels Comtats no és una decisió automàtica, sinó la conseqüència d'elements transversals que hem pogut observar fins ara, com per exemple la política fortificadora, el desenllaç de les recurrents guerres o la mà activa de certes persones polítiques –representants a Perpinyà o el mateix Louvois. El continu i renovat, una vegada rere l'altra, interès de França per Catalunya feu que la davallada política i la poca credibilitat militar dels espanyols, així com l'encara viu descontentament català pels allotjaments de tropes, esdevinguessin unes excuses ideals per a preparar polítiques actives d'ingerència indirecta al Principat. Fins els anys 1670, els francesos s'havien preocupat sobretot d'esquinçar el contacte entre la Catalunya del sud i la del nord, des de l'àmbit militar fins a d'altres més socials o culturals. La guerra d'Holanda i la temptativa espanyola de promoure aixecaments populars –tal vegada engendrats per elits locals- al Rosselló foren sens dubte el punt d'inflexió de la política intervencionista francesa al Principat. Encara que fins al moment ja havien desenvolupat una tímida intenció de compra de serveis de persones notables del Principat, com els intents de suborn de Llupià i Oms³³⁶. Tanmateix, sembla que, de manera paral·lela al desplaçament militar cap al Pirineu com a protecció preliminar, les autoritats havien certament decidit no esperar a possibles complots dins del territori rossellonès i portar-los al Principat mateix. Aquest gir polític es va fer possible gràcies al manteniment dels contactes entre els nombrosos catalans del Principat que s'estaven a Perpinyà i, per tant, gràcies a una important xarxa d'informació que es va anar consolidant. Fou una xarxa que passà de ser passiva, com a portadora de notícies, a activa, com a introductora de propaganda i missatges de França.

El sistema defensiu català –sometent- va ser una de les primeres peces utilitzades pels francesos a l'hora d'alleujar la població del Rosselló i mostrar una bona voluntat respecte els catalans. Tot i que, en realitat, el perill que representava aquest tipus d'organització militar i la poca disciplina que podia originar serien la raó principal per la qual es va descartar. Sigui com

³³⁶ BC, F. Bon. 285, *Copia de una carta escrita por la Reyna al Excmo. Sr. D. Vicente de Gonçaga, siendo virrey, y Capitán General del Principado de Cataluña*, a Madrid el 30/04/1666. La Reina denunciava els intents de suborn i compra dels serveis de nobles catalans com Oms o Llupià.

sigui, es va decidir l'estalvi de sofriment a la població d'aquesta peça clau militar a Catalunya. Els francesos no dubtaven en afirmar que si era necessari mentir per fer contenta la població i atreure-se-la, calia fer-ho. A la vegada, era important saber-se estar dels miquelets i utilitzar la noblesa establerta al Rosselló i afecte a França, capaç de lluitar i de liderar moviments al Principat³³⁷. Aquest darrer argument és el mateix que donava Ramon Trobat per convèncer Louvois de l'interès d'intervenir al Principat: el seu nom i condició com a català havien d'ajudar a complotar i manipular els catalans³³⁸.

Però, si fins al moment s'expressaven les veus favorables a una intervenció física al Principat, no fou sinó l'intendent Beaulieu qui exposà clarament l'oportunitat de prosseguir l'atac contra Catalunya d'una manera diferent, indirecta, tenint en compte les dificultats militars i socials de la guerra directa. Els inconvenients del conflicte de Catalunya eren, un cop més, els enfrontaments dels soldats amb la població, entre altres, el mateix sometent aixecat per les viles de l'Empordà, "*aguerris et interessés à nous chasser de leur pays*". Així, intentà fer arribar a la cort les seves teories: "*ma pensée estoit qu'il valoit mieux prendre ce party là, que de se commettre d'entrer en Catalogne pour n'y faire autre chose que de donner la subsistance aux troupes [...] beaucoup de fondement estant mal aisé qu'une armée puisse entrer dans un pays aussi difficile, et peuplé que l'Ampurda, et demeurer au milieu de toutes les places ennemies sans se sommerre extremement*". D'aquesta manera, Beaulieu explicava el problema de voler deixar l'exèrcit francès a l'Empordà durant els hiverns, tant pel conflicte que creava com pel creixent empitjorament de la imatge francesa a Catalunya. Coneixedor de les misèries del Rosselló i les seves limitacions, creia que era necessària una expansió cap al sud, però incitava a fer-ho d'una altra manera³³⁹.

Aquestes idees se superposen perfectament amb la inestabilitat que sorgeix al Principat, com les revoltes dels Gorretes a partir de 1687. En aquell moment, el ja intendent Trobat creu adequat el moment per aprofitar la situació i engendrar un nou moviment anticastellà i, a ser possible, favorable a una nova aliança amb França. La política de manipulació dels aixecaments catalans de finals del segle XVII té el motor a Perpinyà, en la persona de l'intendent, i en la xarxa d'espies i informadors arrelada a Catalunya, des de familiars fins a persones al servei de França a canvi d'un sou.

³³⁷ SHAT A1 563, peça 70, *Mémoire sur le Roussillon* (sense autor), 01/1677. Per alleugerir la població del sometent, es va decidir organitzar un regiment estable de 400 homes.

³³⁸ SHAT A1 563, peça 88, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Torrelles de Fluvià el 28/05/1677.

³³⁹ SHAT A1 563, peça 132, *Mémoire sur la guerre de Catalogne* (Beaulieu), 12/1677 (?); Beaulieu semblava creure bastant en els mètodes de Trobat, és a dir, en el joc d'informadors i intoxicacions per provocar malestar entre les persones notables del Principat, i agafar així desprevingut l'exèrcit espanyol.

2.3.2- Acció i intervenció

L'acció de Trobat durant la revolta dels Gorretes i els anys 1689-90 l'hem relatada en un apartat específic més endavant³⁴⁰. Però, no podem desmarcar l'acció de l'intendent del Rosselló de la política francesa en general, ja que per molt forta que fos la seva tenacitat cap al Principat, no hauria tingut efecte sense una resposta positiva de part de Louvois. Una política que s'emmarcava en un context internacional complicat per França, davant l'aliança europea contra ella i la Glorious Revolution que simbolitzava una victòria patriòtica, religiosa i antifrancesa³⁴¹. El ministre de la guerra de Lluís XIV entenia, doncs, que era necessari passar a l'acció allà on encara hi havia alguna opció. Una actitud que no necessàriament havia de comportar una immediata intervenció bèl·lica. La manipulació i direcció dels caps de la revolta, així com la de miquelets, durant la guerra dels Nou Anys tingué una prèvia en el moment dels aixecaments. Coneixedor de les demandes i queixes catalanes, Trobat intervingué recolzant les tesis anticastellanes i mantenint viu el descontentament català amb el recordatori del no respecte de les Constitucions catalanes, els allotjaments i les repressions castellanes, gràcies a pamflets i intoxicadors “professionals” instal·lats al Principat.

Els fets s'iniciaren l'octubre de 1687 a Centelles, arran de la negativa del poble a pagar les contribucions perquè consideraven un abús els 24 rals diaris que cobrava el capità Ballaró, allotjat en el poble. Alhora, les poblacions a vuit lligües al voltant de Barcelona van al·legar pobresa per tal de no contribuir. La reacció del virrei i altres persones, com el tresorer Montaner, crítics i durs amb la repressió respecte a la pagesia revoltada, va alçar el to dels enfrontaments i radicalitzà la tendència anticastellana³⁴². No pensem, però, que sigui adient allargar l'explicació tot relatant uns esdeveniments que ja han estat suficientment explicats en el seu conjunt per historiadors com Jaume Dantí, Joaquim Albareda o Antonio Espino, entre d'altres³⁴³. En canvi, sí volem centrar-nos en la manera com es dur a terme aquesta intervenció indirecta francesa. Centrats a l'any 1688, el més fort dels aixecaments, els moviments es despertaren tan ràpidament que el virrei de Catalunya mateix –Leganés– creia que darrera dels de Centelles hi havia la mà de Ramon Trobat³⁴⁴. Una relació que existí certament, tot i que

³⁴⁰ Cf. Capítol III-2

³⁴¹ CORNETTE Joël, *Le roi de guerre...*, p.114

³⁴² ESPINO LÓPEZ Antonio, *Catalunya...*, pp.72-74

³⁴³ DANTÍ i RIU Jaume, “La revolta dels Gorretes a Catalunya (1687-1689)”, *Estudis d'Història Agrària*, 3, pp.79-99; ESPINO LÓPEZ Antonio, *Catalunya...*, pp.64-100; ALBAREDA Joaquim, “Els dirigents de la revolta pagesa de 1687-89: de barretines a botiflers”, *Recerques*, 20, 1988; FERRER Llorenç, “L'avalot de les faves a Manresa. Un moment de la revolta de la terra a Catalunya el 1688”, *Recerques*, 11, pp.125-135. Aquests no són més que alguns treballs sobre el tema, per a més informació bibliogràfica sobre la revolta dels Barretines consultar la bibliografia al final del treball.

³⁴⁴ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Catalunya...*, pp.75-76

hom especula a l'hora de determinar si la intenció dels revoltats era de conspirar amb el vist-i-plau de França o no. Aquesta idea que promou Henry Kamen no és compartida per Espino; ho justifica dient que els líders que van pactar amb Trobat, van sorgir després del que va succeir en aquelles dates³⁴⁵.

Però, sigui com sigui, el que més ens ha d'importar és la facilitat amb la qual França, sempre a través del seu intendent Trobat, havia aconseguit posar-se en contacte amb els caps de la revolta, discernint-los i proposant-los un pacte. El març de 1689, per exemple, Trobat establia un nou pont amb els caps Rocafort i Torres gràcies a G. Girvès, un cavaller de la Cerdanya emparentat amb el mateix Rocafort. Amb aquesta entrevista, l'intendent s'assegurava llur servei a França i impedia el reclutament d'homes per part del rei d'Espanya. Un mes després, un nou representant dels francesos –Sicart- va renovar els pactes, entregant a Torres 1.200 lliures; els líders dels Gorretes demanaven al rei de França l'atac de Barcelona i la intervenció militar per Ripoll i Vic. Només uns dies després, França declarava la guerra a Espanya (15/04/1689)³⁴⁶. Així, les tropes franceses van fer unes primeres incursions per Camprodon, cuidant-se bé d'evitar excessos per mantenir llur credibilitat viva als ulls de la població catalana. El virrei va decidir perseguir els caps de la revolta, tot i la impopularitat de tal mesura, justificant una vegada rere l'altra l'estreta relació entre els francesos i els Gorretes, identificats amb l'intendent del Rosselló. D'aquesta manera, el virrei Villahermosa –per aquella època- explicava, a les diferents institucions, la relació de Soler i Torres –uns dels caps de la revolta- amb Trobat, però sense donar importància a la intervenció francesa. En canvi, sí parlava del perdó general que demanaven els revoltats i que el reafirmava en el que ell havia volgut emprar com a política repressiva des d'un primer moment: mà dura; la qual cosa es va dur a terme tot ofegant els focus d'aixecament, assassinant Antoni Soler i realitzant una política de repressió selectiva. Estaríem, doncs, davant d'una situació d'enfrontament general entre part de la població catalana i les autoritats castellanques, que desmitificaria la idea del neoforalisme, i que, ben segur, els francesos havien volgut aprofitar pels seus interessos³⁴⁷.

Si bé les autoritats gal·les tenien la idea de promoure la revolta barretina durant l'any 1688, sobretot gràcies a la insistència de Trobat, no fou fins a l'entrada en guerra que les manipulacions dels agents al servei de França es van fer més palpables. Extraïem-ne un exemple d'aquesta política durant un curt període de temps, des de finals d'octubre fins a finals de desembre de 1689. El 22 d'octubre, el governador del Rosselló, Noailles, confirma

³⁴⁵ KAMEN Henry, "Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688", *Recerques*, 9, 1979, pp.11-28; ESPINO LÓPEZ Antonio, *Catalunya...*, p.76

³⁴⁶ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Catalunya...*, pp.85-86.

³⁴⁷ *Ibid.*, pp.90-92

que té informació directa dels desordres per tres vies diferents (a Prats de Molló, a Barcelona, a la costa) i demana a Louvois que ordeni a Trobat que treballi per tal de fomentar aquests moviments i revoltes, tot atorgant diners i recompenses, ja que seria molt beneficiós per França³⁴⁸. Trobat actua en conseqüència. El mes de novembre informa d'un intercanvi de presoners miquelets, però aprofita per fer demagògia i manipular l'opinió pública utilitzant l'ambigüitat de les adscripcions polítiques i nacionals dels mateixos miquelets: els espanyols els estarien maltractant i ell en faria ressò públic³⁴⁹. Però, no cal oblidar el concepte negatiu que tenien tots plegats dels miquelets, tant pel seu comportament violent com per la manca de fidelitat. Tanmateix, eren persones del país i coneixedors del terreny i, per tant, no se'n podien passar. La lucidesa de l'intendent Trobat servia a Louvois per mantenir els espanyols ocupats a Catalunya mentre ell exhibia la força de l'exèrcit de França devastant el Palatinat (a principis d'any) i ocupant-se de Luxemburg, Casale o Estrasburg³⁵⁰. Les notícies de Catalunya estalviaven, de moment, un gran desplegament militar. En tot cas, Trobat alimentava aquesta sensació argumentant els seus bons contactes: "*Les troubles et les désordres continuent en Catalogne [...] Cy-joint Monseigneur, une lettre qui est une correspondance que je fais entretenir par le Sr. de Tamarit*", i li atorgava un rellotge de 30 lluïsos d'or. L'objectiu francès era facilitar un atac a Espanya per la seva zona més vulnerable, Catalunya. Però, era important també intentar que els mateixos habitants realitzessin la tasca per estalviar-la als francesos; una revolta "*qui durera tant qu'ilz [els espanyols] continueront de fer [sic] vivre leurs soldats aux despens des paysans*". En una carta enviada per l'informador Sicart al mateix Trobat, es feia saber que un capellà d'Àger, que tornava de Barcelona, havia sentit tocar corns i campanes a dues llogueries de Vic, i que es tractava segurament d'algun nou enfrontament entre els soldats i el poble³⁵¹. Així doncs, si la gran causa dels aixecaments era la presència de soldats espanyols allotjats a casa dels habitants, Trobat sabia que havia d'evitar fer entrar els militars francesos en aquell moment, per tal que no passés el mateix que durant la guerra dels Segadors i es girés la situació en contra de França.

³⁴⁸ SHAT A1 901, peça 102, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 22/10/1689.

³⁴⁹ SHAT A1 901, peça 121, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 17/11/1689.

³⁵⁰ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Catalunya...*, p.101

³⁵¹ SHAT A1 901, peça 129, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 25/11/1689. La informació del mossèn fou confirmada per la que van oferir uns bascos, també de passatge pel lloc: el cònsul de la parròquia de « *Saint Eillne* » va actuar contra el virrei de Catalunya i va ser fet presoner. També informaren que havien vist a Vic la cavalleria, present per prendre el control de viles i pobles; la resta de la cavalleria s'havia aturat als voltants de Barcelona, per mirar de controlar els moviments de Sant Boi i l'Anoia (SHAT A1 901, peça 131, *Nouvelles de Catalogne*, el 28/11/1689). També, Mr. de Landorte confirmava els moviments de Sant Boi i la recerca per part dels espanyols dels caps de la revolta com Soler i Torres; també deia que "*Tous les peuples de Catalogne, jusqu'à une lieüe de Ripoull, ont marché pour s'aller joindre à ceux qui sont atroupés aux montagnes*" i que, per por, molts "*gentilhommes se sont absentes de Barcelone, quelques uns de la première qualité*" (SHAT A1 901, peça 138, *Troubles en Catalogne, Extrait des nouvelles envoyées par Mr. le Chvlier. de Landorte*, 12/1689).

Però, la manipulació de la revolta catalana no fou només l'obra d'una persona, sinó la comunió de la intervenció de les diferents autoritats. Així, M. de Chaseron, veient que la revolta “*s’augmente de jour en jour*”, explicava a Louvois que “*nous avons envoyé aussitôt en Campagne des Gens pour sçavoir de cette Sédition, M. L’Intendant Et moy avons pris les Précautions nécessaires que nous avons pu*”, principalment per dificultar les coses als espanyols amb aquests rebrots dels aixecaments³⁵². És curiós, però, veure el vocabulari emprat pels francesos i com titllaven la revolta de “sedició” com la de 1640, segurament gràcies al poder de convicció de Trobat, que tenia com a prioritat la “reconquesta” del Principat. El duo Trobat-Chaseron es mostrà realment a l’aguait de les ocasions i, així, quan les revoltes de Sant Boi i voltants de Barcelona esdevingueren més potents, no dubtaren en enviar dues persones “*assidées en Catalogne pour se mesler avec ces gens là, Et pour les animer à continuer de qu’ils font*” i en fes córrer la idea “*qu’il ne faut pas qu’ils espèrent jamais de pardon, ny de repos avec les Espagnols*”. D’aquesta manera, Trobat convencia a Louvois amb aquesta tàctica, afirmant a més que si es continuava demanant diners a la població i la soldadesca seguia fent-hi pressió, els pobles de Catalunya acabarien per aixecar-se completament i tancar l’exèrcit a les places fortes. Per tant, per molt que la guerra havia començat i que les tropes franceses havien fet alguna incursió, l’intendent seguia afirmant que calia esperar el moment oportú per actuar, com el 1640. En cas contrari, els espanyols utilitzarien la presència dels soldats francesos i la demanda de contribucions d’aquest com una excusa més per allunyar els catalans dels francesos i “*rendre Odieux*” aquests als ulls de Catalunya, fent creure que Lluís XIV “*ne se souçie pas de leur pays et que ne veut autre chose que retirer de l’argent*”³⁵³. Enmig del debat sobre la conveniència o no d’una intervenció armada, Trobat esgrimia de nou arguments sobre el benefici de l’estratègia d’intoxicació: “*Il y a quelques personnes qui croyent qu’il seroit bon, pour fomentier ces troubles, que Sa Maté. Eust eu des troupes en ce pays pour pouvoir entrer en Catalogne, et ayder ces gens là*”, però ell creia que com la revolta esdevenia general, era important saber esperar, seguir fomentant i només intervenir militarment en el moment oportú³⁵⁴.

El mes de desembre s’intensificà la intoxicació als revoltats amb cartes de caire anticastellà, recordant les revoltes de 1640 i esgrimint les llibertats catalanes. Això, amb l’objectiu que no s’ofeguessin els revoltats amb promeses de perdons generals i pel cansament dels mateixos actors del moviment. Per si de cas, la política fou: actuar allà on no s’havia seguit la revolta, afirmant que era beneficiosa i que França treballava per llur llibertat; revifar

³⁵² SHAT A1 901, peça 130, *Carta de Chaseron a Louvois*, a Perpinyà el 29/11/1689.

³⁵³ SHAT A1 901, peça 132, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 29/11/1689.

³⁵⁴ SHAT A1 901, peça 133, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 02/12/1689.

el record de 1640 i l'anticastellanisme; finalment, la comunicació i propaganda directe entre els revoltats³⁵⁵. Però, la propaganda no es limità a fer passar idees en forma de pamflets o per la via d'informadors, sinó que l'acció francesa anà fins a la intercepció de cartes i la manipulació de continguts. N'és un exemple la carta enviada pels consellers de Barcelona a la ciutat de Girona, on s'explicava la situació. Trobat va poder canviar-la i allà on s'exposava la necessitat de l'exèrcit espanyol i la preocupació d'aquest pels habitants de Catalunya, l'intendent va posar que les tropes hispàniques eren violentes i efectuaven actes cruels, fins i tot contra dones i criatures³⁵⁶. Aquest fet mostraria fins a quin punt era poderosa la xarxa d'informadors i col·laboradors de França al Principat, o millor dit, al servei de Ramon Trobat.

En definitiva, la manipulació de les revoltes no devia anar més enllà de l'interès polític francès, ben lluny de la imatge que havien volgut forjar d'una França defensora de les llibertats dels pobles³⁵⁷. A finals de la dècada dels 80, França ja no podia representar això, tenint en compte els excessos comesos arreu d'Europa i la coalició engegada en contra seva. De fet, si bé Trobat emanà un interès personal per Catalunya amb les seves accions, no deixà de reconèixer que el control de Catalunya podia donar a França una posició de força a l'hora de negociar la pau amb els enemics i assegurar-se que aquests no entrarien al Rosselló³⁵⁸. No obstant això, calia seguir fomentant la revolta o moviments futurs, sense deixar de banda per tant una propaganda constant i aguda, fomentant "*la division qui est en Catalogne*"³⁵⁹. Trobat aprofitava totes les ocasions per satisfer l'esperit d'aquesta política, i justificar així el seu nomenament com a intendent -català- del Rosselló.

Per últim, l'informador Girvès, que com veiem seguia servint Trobat fins al menys a finals de desembre de 1689, informà que tant Torres com Rocafort havien fugit i eren a la muntanya, a prop de casa seva, esperant que les tropes del rei de França entressin al Principat. Aquestes restaren inactives davant la impaciència dels revoltats catalans, que veien com la seva oportunitat s'anava diluint. Hi hauria hagut, doncs, un error en l'estratègia francesa³⁶⁰? Què hagués passat si haguessin entrat abans? Hi hauria hagut una resposta favorable per part

³⁵⁵ SHAT A1 901, peça 134, *Sur les Troubles de Catalogne*, 12/1689.

³⁵⁶ SHAT A1 901, peça 141, *Copie de la lettre qu'a reçeu la cité de Gironne, des Illustres seigneurs Conseillers de la Cité de Barcelonne*, el 30/11/1689; SHAT A1 901, peça 142, *Còpia de la carta rebuda per Girona, dels Illustres Consellers de Barcelona*, el 30/11/1689 (ORIGINAL, impresa a Barcelona) -- SHAT A1 901, peça 143, *Còpia de la carta rebuda per Girona, dels Illustres Consellers de Barcelona*, el 30/11/1689 (« CONTREFAITE », a Perpinyà); SHAT A1 901, peça 144, *Copie de la lettre reçue par la cité de Géronne de Barcelonne*. Traducció de la carta refeta per Trobat a Perpinyà i intoxicar la comunicació entre Barcelona i Girona, per mantenir la rebel·lió; Cf. *Annexos*.

³⁵⁷ SHAT A1 901, peça 155, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 24/12/1689. En aquell moment força delicat, Trobat no dubta en assegurar que la obligació de França és la conservació de les Constitucions de Catalunya i « flater » la llibertat dels pobles.

³⁵⁸ SHAT A1 901, peça 150, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 16 o 18/12/1689.

³⁵⁹ SHAT A1 901, peça 154, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 22/12/1689.

³⁶⁰ SHAT A1 901, peça 146, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 09/12/1689.

de la població o bé Trobat tenia raó de ser prudent? De fet, potser la revolta no s'havia estès tant com esperava l'intendent i, potser, la població del Principat ja era ben lluny –globalment– de les posicions francòfiles, que uns quants encara defensaven o sobre les quals es recolzaven.

La política de manipulació francesa a Catalunya és una operació constant, tot i que canvia en les formes. D'alguna manera, la situació política del moment –guerra franco-espanyola, revolta catalana, aliança franco-catalana– marca el camí a seguir per les autoritats franceses. Si bé als anys quaranta l'assentament a Catalunya permet un "*laissez-faire*" entre els catalans i, fins i tot, una implicació personal d'algunes persones de França, en canvi, durant la resta del segle l'arrelament al Rosselló i la força desenvolupada per les armes franceses indueixen França a treballar-se Catalunya d'una altra manera. Per això, vells i nous arguments van confluïr en la pissarra tàctica dels governadors i intendents francesos que s'estaven a l'altra banda dels Pirineus. Aquestes argüïcies eren la denúncia del continu irrespecte dels castellans cap a les Contitucions de Catalunya, simbolitzat en els allotjaments, les repressions i les contribucions... Per tant, l'anticastellanisme i la defensa de les llibertats van omplir el llistat dels informadors i els contactes al servei de França, força presents al Principat (familiars, capellans, pagesos, miquelets). Davant d'una temàtica constant, els actors que intervingueren evolucionaren. Només Ramon Trobat, com veurem més endavant, gaudí d'una llarga i sorprenent vida política activa. Però, per poder actuar i infiltrar-se al Principat, els francesos necessitaven una base d'operacions estable: aquesta havia de ser el Rosselló. Quins canvis s'hi van produir perquè es donés aquesta situació? Quina fou la política que van emprendre Louvois i els seus representants? Veiem tot seguit les mesures i els objectius que desenvolupà França, de manera específica, al Rosselló.

3- **OBJECTIUS I POLÍTICA INTERNA AL ROSSELLÓ**

L'interès pel Rosselló era certament secundari en un primer moment, com hem pogut anar veient. La retirada del Principat forçà nous plantejaments i canvis institucionals al Rosselló. Era evident, però, que per iniciar qualsevol acció als -i des dels- Comtats, era necessari un bon coneixement del país i de les seves tradicions. Els francesos comptaven amb els catalans refugiats del Principat, que al cap i a la fi no eren menys catalans que els del Rosselló als ulls de França. És a dir que no es feia la diferència entre un rossellonès i un

barceloní, per molt que aquest últim fos foraster en aquelles terres. L'interès condicionat de les terres nord-catalanes portà a analitzar les infraestructures físiques, institucionals, culturals i socials, com veurem tot seguit. Curiosament, l'aspecte militar era sempre el més impactant i important per a les autoritats, com ho demostren els plànols del Rosselló i de la Cerdanya que es van enllestir el 1656: ciutats, viles i fortaleses, així com la seva capacitat, van ser analitzades per tal de saber sobre quin terreny haurien de moure's a partir d'aquell moment³⁶¹. En tot cas, l'ambient es va enrair amb l'arribada "massiva" (per l'època) de persones vingudes de Barcelona, Lleida o altres contrades per instal·lar-se principalment a Perpinyà - tenint en compte, a més, la marxa prèvia de moltes famílies notables del país-. Una carta dels cònsols del mes de juliol de 1656 expressava clarament la dicotomia entre la defensa de l'opció francesa, tot denunciant i reprimint possibles conspiradors, i el manteniment de les tradicions gràcies a la fidelitat de la vila envers el rei de França³⁶². Fins a quin punt o en quin moment es feren incompatibles aquestes dues opcions? Els canvis en les institucions, el manteniment de les fidelitats dels "obriers" al servei de França, així com les modificacions en l'ensenyament són alguns dels aspectes principals de la política francesa al Rosselló a partir de la seva annexió al regne de França.

3.1- Les transformacions de les institucions

El tractat dels Pirineus donà legitimitat a França amb el Rosselló i una part de la Cerdanya. A partir de 1660, els actes simbòlics se succeïren: visita de Lluís XIV a Perpinyà, el mes d'abril, per tal de fer jurar fidelitats recíproques³⁶³ i transformació de les institucions tradicionals catalanes –Corts i Audiència-. Així doncs, i de manera aparentment contradictòria amb el manteniment dels privilegis al conjunt del Rosselló, el rei decidí suprimir els antics òrgans administratius i judicials del Rosselló, a través de l'edicte de Saint-Jean-de-Luz, el 18 de juny de 1660. Possiblement, fou una decisió en conseqüència amb les decisions preses davant l'annexió d'altres espais territorials com Alsàcia o el Franc-Comtat, on s'havien transformat les institucions locals per d'altres a la imatge del monarca: un Consell Sobirà, que

³⁶¹ AMAE, CP, Espagne, 34, Esboç dels *Plans du Roussillon*, 204r, 08/06/1656

³⁶² AMAE, CP, Espagne, 34, *Memorial dels cònsols de la fidelíssima vila de Perpinyà*, a Perpinyà el 22/07/1656, 386r-v

³⁶³ BAISSSET Didier, "L'entrée et le séjour de Louis XIV à Perpignan: un geste politique", *La Ciutat i els Poders*, Actes del Col·loqui del 8è Centenari de la Carta de Perpinyà el 23/25 d'octubre de 1997, ICRESS, Universitat de Perpinyà, 2000, pp.371-383. Els cònsols de Perpinyà demanaren al rei de mantenir els privilegis de la ciutat i l'exempció d'allotjament de soldats, la qual cosa acceptà Lluís XIV (p.379); ADPO, 178 EDT 1, *Memòries de Mossen Curp*, ff^o 95v-98v (relat de l'entrada del rei a la capital del Rosselló, feta pel rector de Villalonga del Mont)

havia d'acumular totes les tasques i enregistrar els edictes reials que anessin arribant³⁶⁴. Aquest seria administrat i dirigit pels catalans vinguts del Principat, homes de confiança al servei del rei. Perpinyà es convertia així en el relleu administratiu de la cort a la nova província de França. En definitiva, es tractava d'un òrgan de control que centralitzava les decisions sobre el Rosselló. Les veus que s'aixecaren en contra foren suaus, malgrat la magnitud nominal de la reforma. Dos clars exemples foren l'escrit del canonge Onofre Pi i el d'alguns membres del Consell reial al Rosselló, curiosament els d'ambdós del 30 de juny de 1660, dotze dies després de l'edecte. L'eclesiàstic expressa el seu malestar d'una manera concisa i directe:

“Los affectes de amor que los Catalans havem experimentat de ma de V. Em^a. Nos farian culposos no sperarne mayors specialment en cosas tant del Servey de sa magt. Que deu guarde, com consuelo de estos sos fidelissims vassalls que per lo tractat de la Pau restam inseparablement gloriosos [...]

servit en lo any 1654 restablir en los Comptats y partida de Cathalunya que apres la perdua de Barcelona restaren baries [sic] la Sua Real obediencia lo concistoir [consistori] y casa de la deputacio de la manera que sempre los Catalans la han gosada en la dita ciutat de Barcelona [...] i seria desconsuelo gran de estos vassalls de sa magt. Y sentiment dels pobles de la Su Real obediencia veurer a sos ulls y temps de Pau que los Catalans restan a la obediencia de Espanya gosan de aquest concistoir, y los de França ne siam privats, no haventho desmerescut los serveys dels que som gloriosos restats a la invicte corona de frança!”³⁶⁵

Aquestes paraules deixen palès el descontentament i la sorpresa per la supressió de les institucions catalanes de Perpinyà quan, en canvi, els espanyols seguien mantenint la Generalitat i les Corts a Barcelona. La incredulitat davant d'aquesta notícia, de persones fidels a Lluís XIV, tanmateix acostumades i geloses de les Constitucions catalanes, es repetia amb la carta dels membres de la Generalitat –que havia estat restablerta oficialment a Perpinyà l'estiu de 1653-. Es tractava d'un memorial on s'exposava breument la història dels drets institucionals catalans, entre altres llocs al Rosselló i a la Cerdanya. Destaquem termes com “llibertats”, “gozaren y pactaren” amb els successius reis des de Carlemany, que indiquen el rere fons de la construcció jurídica dels seus arguments. Però, aquestes persones emanaven

³⁶⁴ Per veure el conjunt de canvis administratius, veure: TORREILLES Philippe, “Organisation administrative du Roussillon en 1660”, *Revue Historique et Archéologique du Roussillon*, 1900, p.263 i GALIBERT Paul, *Le Conseil souverain de Roussillon*, imp. l'Indépendant, Perpinyà, 1904, 144 p.

³⁶⁵ AMAE, CP, Espagne, *Carta de lo Canonge Honofre Pi als Diputats del General en Perpinyà residint, a Perpinyà el 30/06/1660, ffº 229r*

desorientació quan, un cop havien cregut més interessant i necessari sostenir l'opció francesa, ara se'ls modificava el funcionament institucionals *de facto*. Així deien que:

“Lo abullir [abolir] y cassar [eliminar] aquesta casa y consistori de la Diputacio als Cathalans dels Comtats del Rosselló y Conflent y terras adjacents que ab lo tractat de la Pau V. Magt. ha concordada ab la corona de Espanya restan baix de la sua Real obediencia, ha de resultar en gran deservay de V. Magt. y desconsuelo de sos fidelissims vassalls [...]

la Casa y Consistori de la dita Diputacio, y General que per ditas Constitucions en Corts Generals de tants centenars de anys es estada a dits Cathalans establida per los fins y ab lo zel que son ja explicats, y no permetrà V. Magt. que estos Cathalans sos fidelissims vassalls sien de deterior condicio de aquells que restant de la obediencia de Espanya gozan de la dita Deputacio [...]

Suplican sie de son Real servey conservar a dits los fidelissims vassalls manant conservantlos llurs llibertats, exempcions, Constitucions, Privilegis tant comuns com particulars, y particularment de la dita casa de la Deputació”.³⁶⁶

Les queixes són, doncs, comparatives entre el que succeeix a Perpinyà, on no es manté el sistema administratiu català, i Barcelona. No obstant això, tot i que se saben sense retorn al Principat i obligats d'acatar les decisions reials, deixen entreveure amb les explicacions que no culpen el rei de França de desconèixer la realitat catalana de fa segles i, segurament, mostren un amarg rebuig davant els intermediaris gals que intoxiquen la informació. Tanmateix, les promeses d'organització del Rosselló després del tractat dels Pirineus, que quedaren en paper mullat en molts aspectes –retorn de béns, respecte de privilegis-, foren fetes amb un clar objectiu que, segurament, xocava frontalment amb les demandes –desesperades- dels profrancesos catalans instal·lats al Rosselló. Queda enlaire una pregunta: ¿quina credibilitat podien tenir aquelles persones que havien defensat l'aliança amb França si aquesta eliminava les institucions i els privilegis de Catalunya –tot i que només fos a nivell d'imatge-? Potser aquests n'eren conscients i les cartes que acabem de veure s'inscriuen en aquest marc.

La nova organització administrativa del Rosselló es va fer, doncs, en un quadre d'incompliment de les promeses de manteniment i conservació dels privilegis i institucions, així com en el d'una “*province étrangère*”, com ja hem vist anteriorment, que significava que el Rosselló era també un “*pays d'imposition*”. En realitat, com a d'altres províncies franceses, el relleu del poder reial era detingut pel l'intendent: un “*commissaire départi, intendant de*

³⁶⁶ AMAE, CP, Espagne, *Carta de los Diputats del General a Perpinyà*, a Perpinyà el 30/06/1660, ffº 230r-232v.

police, justice et finances”, que posseïa tots els drets administratius i de justícia³⁶⁷. Altrament, subsisteix la figura del Veguer (dit “*viguier*”) que exerceix el paper de transmetre les ordres entre l’intendent i els habitants (súbdits), i es manté un governador, que resta a mans d’una família particularment –els Noailles-³⁶⁸. El debat s’obre a l’hora de representar les conseqüències materials i ideològiques d’aquests canvis. Així, l’historiadora Alícia Marcet considera que amb aquestes innovacions al si de les institucions, el Rosselló pateix uns canvis forts; entre altres, el Consell Sobirà asseguraria la francesització dels Comtats, ja que “*c’est l’instrument docile de la politique royale en Roussillon*”³⁶⁹.

Però, ¿podem considerar que pel fet de canviar el nom i part del funcionament de les institucions catalanes del Rosselló, l’objectiu de França era francesitzar la província i esborrar el conjunt d’elements que caracteritzaven aquella societat catalana? Ens resulta certament difícil pensar que l’objectiu primerenc fou aquell i que, més aviat, es va actuar en conseqüència amb altres decisions preses arreu del regne, com a efecte mirall. Altra cosa seria analitzar les conseqüències a llarg termini, perquè a hom li resulta evident que la instauració d’unes lleis, unes institucions i la feina quotidiana poden portar fruits als que governen, però sempre a llarg termini. Per tant, en aquell moment, la transformació de les institucions havia de tenir un caire molt més simbòlic que altra cosa. Així, quina hagués estat la diferència si s’haguessin mantingut les institucions catalanes? La divergència d’opinions és gran. Mentre una part de la historiografia rossellonesa considera essencial aquest canvi en el procés d’annexió i integració a França, tot passant per la francesització global de la societat, un altre sector considera que la instauració del Consell Sobirà només fou un fet simbòlic. Per exemple, David Stewart assegura que la creació d’aquesta institució tenia com a intenció, des d’un primer moment, convertir-lo en el primer agent de centralització i integració al Rosselló³⁷⁰. Per la seva banda, Peter Sahlins, creu que França buscava mantenir un equilibri entre la innovació i la preservació de les institucions locals tradicionals, però que l’edicte de Saint-Jean-de-Luz esquinçava aquesta política; la creació d’un únic Consell Sobirà centralitzava les administracions i la diversitat de sistemes polítics dels Comtats³⁷¹. En canvi, per Louis Assier-

³⁶⁷ MARCET Alícia, *Le rattachement...*, p.113 i “De la domination espagnole à la domination française: la question de l’annexion du Roussillon”, *Le Roussillon, de la Marca Hispanica aux Pyrénées Orientales*, Actes del LXVIIe Congrès de la Fédération Historique du Languedoc Méditerranéen et du Roussillon, Perpinyà, 1995, pp.543-570.

³⁶⁸ ASSIER-ANDRIEU Louis, *Le peuple et la loi. Anthropologie historique des droits paysans en Catalogne française*, LGDJ, París, 1987, p.73 (El càrrec de Governador i lloctinent general de la província del Rosselló passà a mans de la família Noailles; l’intendent representava el rei al Consell Sobirà).

³⁶⁹ MARCET Alícia, *Le rattachement...*, p.118

³⁷⁰ STEWART David, *Assimilation...*, p.29; Una opinió compartida també per Alícia Marcet (*Le rattachement...*) o Ramon Sala (*Dieu, le roi...*).

³⁷¹ SAHLINS Peter, *Frontières et identités nationales. La France et l’Espagne dans les Pyrénées depuis le XVIIIe siècle*, Belin, París, 1996, p.73

Andrieu caldria observar més enllà del canvi de noms, ja que la realitat catalana es recolzava en gran part sobre un món jurídic i administratiu. Per tant, considera que si bé d'un cantó és cert que s'eliminaren les institucions catalanes, aquest fet no es notà gaire, ja que els funcionaris de l'Audiència eren nomenats pel rei i podien ser revocats per ell: els magistrats no posseïen ni el dret d'elecció ni el càrrec venal. Això, que Assier-Andrieu compara a uns gèrmens de contradicció o equilibri, era similar a dir que s'havia cercat una harmonia substancial entre càrrec polític i continuïtat jurídica³⁷². En qualsevol cas, l'eliminació de les institucions catalanes, si bé no implicà una enorme transformació de l'activitat dels seus membres, sí fou significativa, ja que evitava futures reclamacions catalanes respecte les Constitucions i els privilegis propis, com havia succeït entre la monarquia d'Espanya i les Corts a Barcelona durant la primera meitat del segle XVII.

En definitiva, ¿què canviava creant el Consell Sobirà si de tota manera els seus membres ja tenien les mans lligades i depenien del rei amb les antigues institucions? El mateix autor argumenta que, fins i tot, quan el Consell Sobirà fou instal·lat oficialment en nom del rei de França, el 16 de juliol de 1660, pel conseller d'Estat i alhora bisbe d'Orange –Hyacinthe Serroni-, es va procedir a l'enregistrament del volum de les Constitucions de Catalunya; un codi jurídic que el rei confirmà per un edicte posterior³⁷³. Tanmateix, Assier-Andrieu reconeix que l'edicte de Saint-Jean-de-Luz donava lloc a una certa ambigüïtat pel que fa a la realitat del poder al Rosselló. Si bé la justícia es continuaria exercint “a la catalana” –“*La cour jugera selon les loix et ordonnances desdits país...*”-, el rei es reservava el dret de reformar o abolir aquestes lleis i ordenances particulars –“*...mais devra autant qu'il se pourra suivre la procédure des autres cours du royaume*”. Malgrat tot, no es va donar el cas d'una integració jurídica per la via judicial o de la jurisprudència, ja que els habitants del Rosselló van continuar gaudint del mateix privilegi de ser jutjats al propi país, el qual havien obtingut d'Alfons d'Aragó l'abril de 1275³⁷⁴.

Curiosament, aquesta amfibologia en els conceptes es veié retratada en casos com en el del conflicte obert al Consell Sobirà el desembre de 1671. Es tractava d'analitzar el possible judici a persones com Josep de Margarit o M. Talon³⁷⁵, que havien obtingut lletres de “*commitimus*” de la gran cancelleria de París, el 28 de maig de 1668, per tal de ser jutjats a la capital del regne. Els membres del Consell Sobirà veien en aquestes maniobres una

³⁷² ASSIER-ANDRIEU Louis, *Le peuple...*, pp.72-73

³⁷³ *Ibid.*, p.75

³⁷⁴ *Ibid.*, p.74

³⁷⁵ Es tracta segurament de Pierre Talon de la Maison-Blanche: intendent de l'exèrcit de Catalunya el 1654, posteriorment exercí com a jutge de la gabella al Rosselló (1662-1673). Tornà a ocupar un lloc a l'exèrcit del Rosselló entre 1677 i 1680, i de nou el 1686.

possibilitat de fugida de molts opositors o persones que feien nosa. Davant d'això, apel·laren al respecte de les Constitucions catalanes:

“[la poursuite] *par devant les Reqttes. [requêtes] de l'Hostel du Roy ou du Pallais à Paris; et sa Maté. Ayant esté informée que c'estoit au préjudice des Constitutions et Loix pratiquées et observées jusques à présent dans ces comtés suivant lesquelles les sujets des d. Pays ne peuvent estre traduits en d'autres jurisdictions contentieuses hors leurs juges naturels pour le jugement des procès et différends qui sont intentés entre eux*”.

Diguem que el Consell Sobirà es servia d'uns drets reals, tot i que sovint ignorats, per aconseguir uns objectius per un interès particular. La demanda final era la de “*casser et annuller*” les lletres atorgades a París el 1663, per poder perseguir en justícia Margarit i Talon, al Rosselló³⁷⁶. El malestar per la possible contravenció de les Constitucions catalanes al Rosselló tenia una raó particular, però guardava un fons d'argumentació jurídica.

Els canvis institucionals implicaren, també, un gir en la cessió dels poders. Els exiliats catalans –nouvinguts al Rosselló-, els representants polítics i militars francesos i els nous càrrecs eclesiàstics, als quals tenia dret Lluís XIV, teixiren una xarxa sòlida i heterogènia al servei d'una política francesa evolutiva. De vegades, els rellevaments individuals implicaren canvis globals, altres en canvi, van provocar la instal·lació de noves infraestructures que van fer visibles una transformació. Aquest últim seria el cas del Consell Sobirà. La composició del Consell era la següent: dos presidents a morter (amb un primer president al capdavant) tocant un sou de 2000 lliures per any; sis consellers (1000 lliures per any); un advocat general (500 lliures per any); un escrivà en cap (500 lliures per any), un procurador general; un oïdor, etc³⁷⁷. És a dir, tota una sèrie de càrrecs que restaran a mans de fidels servidors del rei de França i que havien tingut una activitat destacada durant la guerra dels Segadors. Posteriorment, s'afegiren alguns càrrecs honorífics i els altres anaren passant a mans de descendents o colindants, sempre dins la bossa de familiars profrancesos³⁷⁸. En alguns casos, l'intendent intentà anar introduint francesos en aquests càrrecs, a la mort dels anteriors. Així fou com Carlier demanà el càrrec d'escrivà per M. Vassal, antic secretari de Macqueron i del mateix intendent el 1672, a la mort del seu possessor³⁷⁹. Aquesta petició, tretze anys després de

³⁷⁶ SHAT A1 300, peça 63, *Le Conseil Souverain du Roussillon à Louvois*, a Perpinyà el 19/12/1671.

³⁷⁷ STEWART David, *Assimilation...*, p.29

³⁷⁸ La majoria dels consellers honoraris que es nomenaren eren persones destacades entre els partidaris de França i gaudint ja de càrrecs importants: Pere Pont, Josep Trobat, Francesc de Montpalau, etc. (STEWART David, *Assimilation...*, p.30)

³⁷⁹ SHAT A1 296, peça 194, *Carta de Carlier a Louvois*, el 07/12/1672.

l'annexió, donaria la raó en certa manera a Assier-Andrieu quan afirma que el poder de l'intendent era tanmateix matisat i que la seva influència no era automàtica. En contrapartida, el Consell Sobirà no seria un titella responent al cent per cent a les exigències de l'administració central³⁸⁰. En tot cas però, el que més assegurava la lleialtat dels membres del Consell Sobirà al rei era la impossibilitat de comprar els càrrecs i, per tant, aquests restaven sempre a la mercè del monarca. La resta de càrrecs locals (batllies, síndics³⁸¹, etc.) es mantingueren, malgrat algun canvi de noms³⁸². També, es van produir transformacions en el món polític-religiós.

La voluntat del rei de França de controlar els eclesiàstics catalans responia a un triple origen: el gal·licanisme³⁸³; les dificultats -ja conegudes pels representants francesos- amb l'Església catalana; i el paper que les directives religioses tenien entre la població. Així doncs, tot i ser un tema que donaria per a un estudi monogràfic, intentem entendre quin fou l'objectiu de Lluís XIV amb les transformacions efectuades i, també, les fallides al capdavant de l'Església del Rosselló. Des de l'annexió del Rosselló es creà un estira-i-arrotonsa entre el rei de França i Roma: el monarca havia demanat un indult (per poder nomenar), que va ser finalment atorgat pel papa el 9 d'abril de 1668. Aquest donava dret al rei de nomenar els alts càrrecs d'abadies i beneficis consistorials, així com al bisbe d'Elna. La resta de privilegis restava a mans del pontífex. Curiosament, el Consell Sobirà s'abstingué de registrar aquest indult. En el fons, la idea del rei de França era augmentar el control del baix clergat, tot controlant els alts càrrecs. La realitat fou una altra, però ja veurem més endavant la reacció del món eclesiàstic rossellonès. Tanmateix, com diu Didier Baisset, aquest dret de nomenament de l'alt clergat fou -amb una mirada teleològica- un factor capital per a la integració futura del Rosselló a França³⁸⁴.

De qualsevol manera, el bisbat d'Elna era el reflex de la incertitud política d'aquells anys, entre el rei de França i la seu papal. El càrrec episcopal d'Elna restà vacant durant vint-i-set anys, fins el 1669, any en què el papa confirmà el nomenament de Vicenç Margarit uns mesos abans per Lluís XIV (1668). Així, de seguida que el rei obtingué l'indult nomenà algú pel càrrec. Però, no hem d'oblidar el dret de regalia del que disposava el monarca. És a dir, si

³⁸⁰ ASSIER-ANDRIEU Louis, *Le peuple...*, p.73. En realitat, si es fes un estudi de totes les ordres enregistrades pel Consell Sobirà, es veuria com el Consell Sobirà es limitava principalment a oposar-se verbalment a certes decisions, però les acabava acceptant (GALIBERT Paul, *Le Conseil souverain...*).

³⁸¹ SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.74. El 1664 es prohibí als síndics reunir-se entre ells sense la presència d'una persona que representés la corona, augmentant així el tutelatge.

³⁸² Per veure el conjunt de canvis de manera detallada veure: STEWART David, *Assimilation...*, pp.32-42

³⁸³ TALLON Alain, *Conscience nationale...*, p.153. Un dels elements característics del gal·licanisme, heretat del segle XVI, era l'anticlericalisme. Es tractava d'una angoixa que revelava el malestar davant del "poder absolut" del papa, però també dels capellans; la ràbia/por davant la hierocràcia. Una inquietud que arrela a partir de la Reforma catòlica.

³⁸⁴ BAISSSET Didier, *Politique et religion...*, pp.32-34

el bisbat era vacant, el rei de França es quedava les rendes del benefici i, sobretot, podia nomenar els beneficis que depenien del bisbat. Per això, des de 1660, s'havia obert un tens debat per saber si el Rosselló era un país de regalia o d'obediència (al papa). Aquesta darrera opció fou defensada per la congregació romana el setembre de 1660. Lluís XIV forçà el pols i, gaudint segons ell d'aquest dret de regalia, començà a nomenar càrrecs dependents del bisbat, com per exemple l'abat Cellés a una canongia de la catedral. En un primer moment, l'abat rebutjà per por a ser excomunicat. Per la seva banda, la catedral d'Elna acceptà, sempre i quan Roma hi donés el seu vist-i-plau. En canvi, el papa decidí nomenar al Sr. Boria per aquest càrrec. Quina fou la reacció francesa? Doncs, es van emprar els principis gal·licans, segons els quals un càrrec era oficial només si s'enregistrava al Consell Sobirà; la qual cosa aprofità Cellés per contraatacar. No obstant això, el rei de França acabà acceptant Boria a Elna el mes de setembre de 1666³⁸⁵. Aquesta derrota només fou parcial, ja que dos anys després obtenia el dret de nomenar directament els alts càrrecs.

El nomenament dels bisbes va ser tanmateix un fet significatiu. Si bé, a nivell local, les directives podien ser transgredides. D'altre banda, el rei de França careixia del control religiós en la totalitat del territori, pel fet que la part de la Cerdanya annexada i el Capcir restaven dins la diòcesi d'Urgell. Durant el període que estudiem, el bisbat d'Elna va ser ocupat pel germà de Josep Margarit i de Biure, com ja hem vist, entre 1669 i 1672. La seva mort va portar més confusió pels nous nomenaments a l'interior del bisbat i, perquè, a partir d'aquell moment, el càrrec va quedar sempre a mans d'un francès –no català-. La figura de Margarit era difícil de suplir. Es tractava d'un personatge cabdal de l'època francesa a Catalunya: bisbe de Lleida (designat per Lluís XIII, el 1642), bisbe de Solsona (1646) i bisbe de Barcelona (1651). El seu primer substitut va ser Du Bruelh, que sense gran eficàcia, va conservar el càrrec entre 1673 i 1675. Dels tres següents –D'Estampes (1675-1680), Montmort (1682-1695) i Flamenville (1695-1721)³⁸⁶-, destaquem: D'Estampes no mereix una atenció especial perquè no va residir mai a la diòcesi, tot i que això podia reanimar querelles internes i lluites pel poder; el segon, en canvi, va mostrar una voluntat d'inserció ja que va aprendre el català ràpidament, malgrat que resultava normal si volia tenir una certa influència entre el baix clergat; el tercer feu imprimir un llibre, el 1698, on figuraven les actituds generals a seguir pel clergat (imprès en

³⁸⁵ *Ibid.*, pp.36-39; TORREILLES Philippe, *L'annexion du Roussillon à la France. La vacance du siège d'Elne (1463-1669)*, SASLPO, 1900, 60p.

³⁸⁶ BAISET Didier, *Politique et religion...*, pp.48-49; Cal destacar el fet que Louis De Bruelh, per ser acceptat com a bisbe d'Elna i com a inquisidor, va presentar certificats de naturalesa catalana, tot al·legant que havia estat concebut a Catalunya quan el seu pare era lloctinent de Lluís XIV a la zona i que va néixer a Caylus per la pesta. Va ser el darrer bisbe en aportar tals justificacions (SALES Núria, "Naturals i alienígenes", *De Tuïr a Catarroja...*, Editorial Afers, Recerca i pensament, 14, Catarroja-Barcelona, 2002, pp.95-126 [p.118]).

català i francès)³⁸⁷. Baisset remarca que els dos bisbes francesos, principalment a partir de 1682, es trobaren davant d'un capítol catedralici fortament instal·lat a la província i que havia agafat costums d'autonomia i d'influència al llarg dels anys, que no serien fàcilment ensinistrables. Per tant, per molt que el rei nomenés el bisbe, la relació d'aquest amb la resta del capítol no tenia res a veure amb el que succeïa arreu del regne de França³⁸⁸. L'altre gran càrrec –al menys antigament– era el d'inquisidor. Una funció que en un primer moment restava lligada a Roma. Tot i que Lluís XIV volia eliminar-la, pel contrapoder papal que representava en aquella província, la figura de l'inquisidor persistí: el 20 de desembre de 1662, Du Bruelh fou nomenat en el càrrec. Quan va ser designat bisbe d'Elna, va seguir exercint d'inquisidor, per tant el bisbe acaparà les dues funcions. Tanmateix, Didier Baisset ens diu que la supressió de la institució inquisitorial es degué produir durant aquell període, entre 1673 i 1674³⁸⁹.

A nivell parroquial, tot i que el rei no tenia un dret directe, podia influir a través dels alts càrrecs i, també, prohibint els contactes amb el món eclesiàstic del Principat, de fet amb tot allò que fora hispànic. La dificultat es feia evident per la tradició tridentina, d'adscripció a l'autoritat papal, del conjunt de l'Església catalana del Rosselló. Com diu David Stewart, “*to combat reliance upon Catalonia, and thus reduce the power of Iberian ideas, the intendants and Louis XIV repeatedly prohibited clerical trips to Catalonia, whether the journeys were to attend seminary, to seek advice, or to obtain bulls*”³⁹⁰. Per tant, un dels mètodes utilitzats va ser el del tancament religiós de la província, a la imatge del comerç o l'aspecte cultural. Tanmateix, resultava difícil tenint una diòcesi estrangera controlant part del territori i abadies dependents d'altres cabdals del Principat, com les benedictines respecte a Sant Cugat. Diversos escrits, des de principis de la dècada de 1660, marcaren la política a seguir si es volia controlar l'àmbit religiós i, doncs, els habitants del Rosselló. Tal fou el cas d'una sèrie de qüestions analitzades per l'advocat general del Consell Sobirà, Ramon Trobat, que el 1664 escrivia les seves recomanacions en aquest sentit: calia evitar que entressin més capellans des del seminari de Barcelona i intentar apartar dels beneficis del Rosselló aquells que vivien o venien d'Espanya³⁹¹. De fet, el rei de França tenia prou clar que la prioritat era allunyar les institucions religioses del Rosselló de les del Principat, i ordenava als caps religiosos del país

³⁸⁷ ADPO BIB 2439, *Les avis pour les curés, vicaires, confesseurs et autres ecclésiastiques du diocèse d'Elne*, 1698 (imprès).

³⁸⁸ BAISET Didier, *Politique et religion...*, p.57

³⁸⁹ *Ibid.*, pp.122-124. Veure també: ADPO 1C1315, *Remarques des préjudices plus considérables que l'établissement d'un tribunal de l'Inquisition formé par autorité apostolique porterait en Roussillon*.

³⁹⁰ STEWART David, *Assimilation...*, p.54

³⁹¹ ADPO 2B25, *Relació sobre qüestions eclesiàstiques escrites a la Cort per Ramon Trobat*, a Perpinyà el 26/17/1664, ff° 16r-20v

de portar a terme aquesta política per assegurar-se la conservació i l'obediència de la província³⁹².

Els ordes religiosos no van ser una excepció. També, van ser un objectiu primerenc dels francesos. El més important de tots fou el dels jesuïtes. Es tracta d'un veritable agent a favor de la corona francesa, curiosament igual que amb el respectiu regne d'Espanya³⁹³, quan en realitat se suposava ser un orde lligat a l'autoritat romana. L'assentament dels jesuïtes al Rosselló data de principis de segle XVII, però no fou fins el 1661 quan prengueren una importància cabdal amb la intervenció en el món educatiu de la província, amb la promoció de membres vinguts de Tolosa de Llenguadoc. Tanmateix, llur acció fou determinant i reconeguda durant diversos afers, com el dels Angelets o en querelles religioses. Així, el Consell Sobirà parlava de la intervenció dels jesuïtes durant la investigació dels Angelets i de la seva mediació davant la captura de D. Josep Alamany i Fontanella –nét de Josep Fontanella- i la d'un fill de Martí Viladamor pels espanyols, on tenien més poder d'acció que els propis diplomàtics francesos³⁹⁴. Un segon exemple fou la seva immixtió en el cas de Josep Trobat i el Sr. Ogenastre per una sagristia a Elna, on els membres de la catedral s'oposaven a la "imposició" reial. El desembre de 1672, el Consell Sobirà explicava que s'analitzava l'actuació dels religiosos d'Elna en el seu rebuig de Trobat i que, juntament amb ell, era funció de la Companyia de Jesús de fer-ne un informe i rendir comptes al rei. En aquesta ocasió, la tasca dels jesuïtes era considerada com a execució de les ordres de Lluís XIV³⁹⁵. Uns mesos després, l'ineludible instrument polític del rei de França seguia treballant en l'afer per tal d'aconseguir descartar les intencions dels eclesiàstics catalans i introduir-hi el germà de Ramon Trobat³⁹⁶. Els recurrents agraïments del Consell Sobirà cap a la Companyia són un testimoni de la seva transcendència i de la consciència que se'n tenia. Aquest reconeixement, però, xocava amb el renom que devien tenir al si de la població els jesuïtes, com es veié durant les festes de Carnestoltes de 1672:

“toda la juventud tomasse por la mañana del día siguiente la mascara para asistir en la danza en la plaza publica de Perpiñan, conbidando personas de condicion asta al pie de los altares de la Iglesia de los Reverendos padres de la Cia. de Jesus para

³⁹² STEWART David, *Assimilation...*, p.55

³⁹³ CAMPANELLA Tommaso, *Monarchie d'Espagne et Monarchie de France*, PUF, col.Textes-Fondements de la Politique [ed. a cura de Germana Ernst dels textos originals de 1598 i 1635, respectivament], París, 1997, p.465 (Correspon a la *Monarchia di Francia*): criticant el ràpid ascens de la monarquia hispanica, evoca el paper dels col·legis de jesuïtes on es transmet una ideologia concreta a favor de la monarquia.

³⁹⁴ SHAT A1 300, peça 144, *Carta del Consell Sobirà del Rosselló a Louvois*, a Perpinyà el 16/04/1672.

³⁹⁵ SHAT A1 296, peça 217, *Carta del Consell Sobirà del Rosselló a Louvois*, a Perpinyà el 10/12/1672.

³⁹⁶ SHAT A1 356, peça 92, *Carta del Consell Sobirà del Rosselló a Louvois*, a Perpinyà el 08/04/1673.

*convidar a las damas de calidad que estaban allí rogando a Dios que hizieran su personage en esta momeria publica”.*³⁹⁷

El religiós que escriu aquesta carta, contrari a les celebracions de Carnestoltes, denuncia que l'avalot festiu permeté accions contra els jesuïtes, per tal de ridiculitzar-los juntament amb altres persones notables de la ciutat. Sigui com sigui, la historiografia rossellonesa destaca més l'acció dels jesuïtes pel seu rol en la francesització social i lingüística de la província que no pas per un paper purament polític, d'immersió en assumptes judicials i aplicació d'ordenances.

D'altra banda, la resta d'ordes també es veieren afectats per reformes o intrusions polítiques. Deixant de cantó les reaccions i els rebuigs, que veurem en el darrer capítol, destaquem els casos dels caputxins, que van passar a dependre de Tolosa del Llenguadoc l'abril de 1661, les Carmelites Descalces de Perpinyà que van ser relligades a Aquitània el març d'aquell mateix any, o els Jacobins que passaren a dependre França de la mà dels “Jacobins d'Occitanie” el 21 de maig de 1666, mantenint una forta activitat³⁹⁸. El canvi de “casa mare” d'alguns ordes feia que allà on la influència diocesana no podia arribar, com a la Cerdanya, s'exercia un influx precisament a través dels religiosos regulars. Així, per exemple, Beaulieu recomanava amb energia la vinguda d'alts càrrecs francesos pels convents jacobins i agustins de Puigcerdà, durant la conquesta de 1678, suplint d'aquesta manera el buit del pes d'un bisbat gal³⁹⁹. Un altre cas seria el que veiem exposat pel predecessor de Beaulieu en el càrrec d'intendent –Carlier- que considerava que els càrrecs eclesiàstics haurien de ser a mans de francesos. Argumenta el seu discurs tot adduint al benefici que això suposaria per França i per la major fidelitat dels Comtats al rei. Tanmateix, hom no pot ometre que darrere les paraules de Carlier s'hi pot entreveure un interès personal per col·locar el seu fill, George Carlier, al capdavant de l'abadia de Sant Miquel de Cuixà⁴⁰⁰. Paral·lelament, Carlier anunciava la mort del bisbe Margarit i aprofitava l'ocasió per recomanar al rei l'interès per França de nomenar un francès, la qual cosa succeí unes setmanes més tard amb la designació de Du Bruelh⁴⁰¹.

D'alguna manera, però, el conjunt de pressions i idees per afavorir els francesos en els beneficis eclesiàstics, en lloc dels catalans, pogué anar guanyant terreny i erosionant els recels

³⁹⁷ SHAT A1 300, peça 107, *Carta dels Religieux de Perpignan*, a Perpinyà el 02/03/1672.

³⁹⁸ STEWART David, *Assimilation...*, p.55; ADPO 1C1363, *Carta de Lluís XIV als Jacobins francesos d'Occitània*, el 21/05/1666; SHAT A1 228, *Carta de Macqueron a Louvois*, a Perpinyà el 25/08/1668.

³⁹⁹ SHAT A1 611, peça 69, *Carta de Camus de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 04/06/1678.

⁴⁰⁰ SHAT A1 296, peça 216, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 10/12/1672.

⁴⁰¹ SHAT A1 296, peça 277, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 21/12/1672.

que restaven davant d'un canvi massa brusc. En qualsevol cas, ¿podem dir que tots aquests canvis institucionals indicaven un interès de primera hora cap el Rosselló? És a dir, malgrat les conegudes propostes d'intercanvi, ¿l'arrelament institucional –polític i religiós- donava a entendre que la monarquia francesa tenia la intenció de quedar-se al Rosselló? Vistos aquests canvis, ens podem preguntar si comparativament a d'altres províncies annexades, el Rosselló tenia més o menys importància política i territorial per França. Creiem, però, que cal emmarcar encara més el conjunt de transformacions fetes pels francesos al Rosselló, per tal de tenir-ne una visió prou ample per respondre aquestes preguntes. Així, un altre dels aspectes fonamentals d'aquesta política als Comtats seria el lligam inexorable entre els fidels executors i les ordres dels francesos.

3.2- Temps de represàlies i recompenses

Els que s'havien oposat a la corona francesa al Rosselló havien estat empresonats o expulsats, és a dir represaliats: els seus títols de noblesa i els béns patrimonials van ser confiscats i cedits, en part, als que havien recolzat l'opció francesa, que per la seva banda havien estat "expulsats" del Principat⁴⁰². Les recompenses tenien un efecte sobre la població i les persones, com hem vist anteriorment, però la seva existència tenia un clar rerafons polític. Aquests ajuts (recompenses, cessions, pagaments, ajuts) eren, a priori, la remuneració pels serveis prestats en favor del rei de França. En realitat, la intenció era la de lligar inseparablement aquest servei a França, sense possibilitat de retorn. Es formaven així fidels vassalls servidors, que en tot temps havien de complir les ordres sinó volien perdre en un no res tot el que posseïen. Aquest joc d'equilibri donava gairebé sempre l'avantatge al rei de França. No cal ometre tampoc que aquesta ingeniositat política era practicada per moltes altres monarquies, sobretot en temps de guerra. Veiem com, per mitjà d'unes procuracions reials, Lluís XIV acordava terres i béns als exiliats del Principat de Catalunya... consegüentment a la seva fidelitat:

“ceux qui se sont retirés en Roussillon, ou en France, depuis que la ville de Barcelone est tombée au pouvoir des ennemis déclarés de cette couronne; qu'ils ont abandonné leurs biens, et quelques uns leurs propres familles pour se réfugier parmi nous, et réclamer notre protection, et surtout avec dessein de nous continuer leurs services, et vivre et mourir sous notre obéissance [...] Et voulant leur en reconnaître, en attendant que nous le puissions faire [...] recouvrer une province qui nous est si considérable

⁴⁰² SANABRE Josep, *La acción de Francia...*, p.609

*par sa fidélité et par sa valeur, ainsi que par sa grandeur [...] nous avons résolu pour les compenser [...] de leur donner ce que nous pouvons présentement, de ce qui nous sont acquis & confisqués dans le Roussillon et le Conflens, qui ont appartenus aux Catalans lesquels se sont retirés au Sud*⁴⁰³.

Aquesta decisió havia de ser trencada pel tractat dels Pirineus que, com hem vist anteriorment, obligava el retorn de tots aquells béns confiscats durant la guerra. Sigui com sigui, aquest extracte mostraria una lucidesa evident en l'actuació del govern francès amb aquest tema. Creant l'enllaç recompensa-servei, els francesos establien una política barata i alhora efectiva, sobretot tenint en compte el desconeixement del que havia de passar entre els Comtats i el regne de França. Així doncs, aquesta tàctica que podríem qualificar de profit esdevé una constant des de la guerra dels Segadors fins a finals del segle XVII. Només varien la forma i els continguts. És a dir que, vint anys després, es tracta de dividir patrimonis que han crescut o, a l'inrevés, aconseguir estendre la xarxa de recompenses a tot el teixit familiar dels profrancesos.

Els beneficiaris d'aquestes mesures eren tots aquells que, durant la guerra de 1640 a 1659, havien donat suport al partit francès. I això malgrat que haguessin estat immersos en conflictes interns i afers de corrupció. Què volia dir això? Doncs, segurament Mazzarí s'adonava que era molt més interessant conservar totes les afeccions d'aquests catalans, fins i tot si no eren sinceres, per la capacitat d'influència i d'acció que podrien tenir al Rosselló, però, i sobretot, en el cas d'una intervenció o interès futurs pel Principat. És evident que totes aquelles persones que havien mantingut càrrecs destacats durant la presència francesa a Catalunya, seguiren gaudint-ne als Comtats, com per exemple Francesc Martí i Viladamor, Francesc de Sagarra, Josep Fontanella i molts altres⁴⁰⁴. El rol polític d'aquests era dominant i esdevingué predominant. L'acceptació de les recompenses, sovint necessàries per sobreviure amb tota la família i servents -ja que hagueren d'abandonar terres i rendes al Principat-, convertí les seves accions en execucions d'una política aliena. La manca de llibertat en els seus comportaments només era l'emanació del que Mazzarí volia: que les respectives condicions socials i polítiques d'aquests homes -com a nobles, catalans, i partidaris de França-, servissin per tal de ser obeïts per la població. Un primer cop d'efecte, juntament amb les recompenses personals, fou el restabliment de la Generalitat a Perpinyà, a partir del mes de juny de 1653, de la mà del virrei Hocquincourt; Sagarra, per exemple, esdevingué governador

⁴⁰³ ADPO 1B398, Carta de Le Tellier (signada per Lluís XIV), 06/1653. Els béns són confiscats i cedits "a distància", després d'una meticulosa anàlisi sobre els possibles efectes positius per França.

⁴⁰⁴ AYATS Alain, *La défense...*, p.40

del Rosselló⁴⁰⁵. Tanmateix, part de la historiografia rossellonesa considera que durant aquest període, el poder real havia passat a mans dels representants francesos –virrei, visitador general-, abans fins i tot de transformar lleis i institucions. Així doncs, la potestat atorgada als exiliats era una senzilla prolongació dels interessos francesos respecte Catalunya o, més reduïdament, pel que fa al Rosselló⁴⁰⁶. Però, si filem més prim, podem preguntar-nos fins a quin punt es tractava d'una política del mínim desgast –econòmic i humà- per una França acabada de sortir d'un greu conflicte intern, com era la Fronda. Les actuacions posteriors reafirmen aquesta línia com a la més repetida i emprada, sempre amb més habilitat.

La marxa del Principat, l'exclusió del perdó general de Felip IV, el sosteniment de les tropes de Lluís XIV i la pèrdua de rendes i patrimonis, convertiren gran part dels profrancesos en elements dèbils i de fàcil satisfacció. Així doncs, una primera etapa de la política de recompenses pot ser vista com lògica i, fins i tot, d'agraïment –perquè no?- als serveis prestats per aquests catalans a la corona francesa. Les retribucions venien a ser compensacions als anys 50, ja que la misèria –vista la condició de vida de cadascú- voltava damunt de tots ells. A l'arribada al Rosselló, les necessitats s'aguditzaren i, sota l'auspici del bisbe d'Orange, els “catalans de la retirada” esgrimiren les seves necessitats bàsiques: el manteniment dels costums i les Constitucions dels catalans al Rosselló, però també, un arranjamant de llur situació econòmica i patrimonial. ¿Com fer encaixar peces desorientades en un món certament antifrancès –el Rosselló- i que havia vist fugir gran part de la seva noblesa autòctona cap al sud? Les demandes eren crícs d'auxili, notablement simbòlics, però més pel que abandonaven al Principat, que no pas per una necessitat real de venjança o d'acaparament:

“Quoy que la revocation que Vostre Majesté fit des dons des biens confisqués que les Vices-Roys avoient fait en Roussillon et en Catalogne, affligea d'abord extrêmement les miserables Catalans qui en jouissoient, ayant crainte d'estre hors la grace de Vostre Majesté, à laquelle de si bon coeur ils ont servy pendant l'espace de dix-sept ans, en hazardant leurs vies, & perdant les biens dont ils jouissoient, & pouvoient jouir dans leur Patrie [...] Ils ont appris que les Gouverneurs des Places sollicitent auprès de Vostre Majesté l'application desdits biens pour la subsistance des distes Places, c'est pourquoy la plus grande partie des miserables Catalans qui y sont interessés, craignant de venir à une dernière & déplorable misère, ont député vers Vostre Majesté Monsieur de Ros”.⁴⁰⁷

⁴⁰⁵ *Ibid.* p.41

⁴⁰⁶ MARCET Alícia, *Le rattachement...*, p.112

⁴⁰⁷ AMAE, CP, Espagne, 36, *Très Humble Remonstrance...*, 05/1657, ff° 163r-v

A partir del moment en què el rei de França tingué teixit el llaç entre ell i aquestes famílies, només es tractava d'anar mantenint el foc a baixa intensitat. És a dir, si bé no existia un "eldorado" rossellonès, calia enfortir la fidelitat per la via de l'acceptació de suborns subtils. La política anava des de saber a qui i perquè confiscar fins a qui atorgar, quan, perquè i com. Era necessari també que s'espargís una imatge de preocupació de les autoritats franceses respecte aquesta gent. D'aquesta manera, el tema fou tractat a la Pau dels Pirineus i revisat durant els anys posteriors, però els cops d'efecte venien sovint de més lluny.

Aquest fou el cas amb la persistent diplomàcia francesa a Madrid. Des de 1660, i sempre com a punt de vista les negociacions fetes a Catalunya, l'ambaixador francès a Madrid insistia sobre la conveniència de conservar els béns dels profrancesos al Principat i, sinó, de confiscar els dels exiliats al Principat per cedir-los als primers. Així, per exemple, durant els mesos posteriors a la guerra de Devolució s'hagué de tornar a negociar uns béns que, confiscats per la tradicional guerra de represàlies, eren pretesos pels legítims propietaris. Durant tot un any (1668-1669), el Marquès de Villars es dedicà a negociar el retorn de patrimonis des de la capital de la corona hispànica⁴⁰⁸. Des d'un primer moment rebé pressions de Louvois per portar a terme aquesta qüestió. Villars demanava, però, una mica de paciència perquè era nou en aquesta feina. La negociació la feia directament amb el marquès de La Fuente i, aparentment, es veia la conveniència de permetre a tots els catalans, d'un i altre partit, de gaudir dels béns propis. No obstant això, l'afer no era tant senzill i alguns casos particulars venien a dir que la idea general del tractat dels Pirineus, sobre aquest tema, era inassolible -una utopia⁴⁰⁹. La funció de Villars era intentar fer aprovar a Madrid les directives que li enviava Louvois, com ell mateix explica: era necessari deixar clar d'una vegada per totes l'assumpte de les confiscacions patrimonials, però també la dels pobles de la Cerdanya que, cada vegada que s'encenia un conflicte, eren retinguts per francesos o espanyols -amb les conseqüències econòmiques que això suposava⁴¹⁰-. Tanmateix, les ordres de la cort de França indicaven que era important fer pressió amb les confiscacions, mostrant el valor d'aquestes, per intentar convèncer els espanyols que els seria més beneficiós cedir la part que posseïen dels Països Baixos a França a canvi de recuperar i gaudir plenament del Rosselló, tant políticament com de les rendes patrimonials⁴¹¹. La negociació va continuar, sempre en un clima de post-tractat de pau (d'Aix-la-Chapelle, maig 1668), posant de relleu el tema de les confiscacions com un element primordial per convèncer els representants de Carles II davant

⁴⁰⁸ AMAE, CP, Espagne, 56, *Carta de Villars a Louvois*, a Madrid el 28/10/1668, ffº 164r-165r

⁴⁰⁹ AMAE, CP, Espagne, 56, *Carta de Villars a Louvois*, a Madrid el 30/10/1668, ffº 166r-167v

⁴¹⁰ SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.83 (L'autor comenta les disputes contínues pel control de la Cerdanya i les múltiples i recíproques invasions).

⁴¹¹ AMAE, CP, Espagne, 56, *Carta de Villars a Louvois*, a Madrid el 06/02/1669, ffº 254r-259r

d'un eventual intercanvi territorial⁴¹². Veiem així, doncs, com la política de recompenses i represàlies evolucionà contínuament, oferint als francesos un servei variable. Per tant, una vegada clos el tema de l'intercanvi (provisionalment), calia seguir utilitzant les recompenses com a pagament dels serveis de profrancesos.

Resta clar, doncs, que la política de recompenses era una arma de guerra –represàlia-, però també un estri d'intervenció local al Rosselló. La utilització dels col·laboradors –terme ajustat per la visió d'alguns, i fora de lloc per d'altres- fou preeminent i necessària per a què França pogués immiscir-se en la justícia o en la reprimenda local (delinqüència, revoltes, condemnats, reformes, etc.), sense haver de donar la cara. Les accions eren decidides o revocades, oficialment, pel Consell Sobirà; la força dels membres del Consell i la d'alguns dirigents històrics estava estretament vinculada a les gratificacions patrimonials. D'alguna manera, la idea de les autoritats franceses era que la província del Rosselló fos governada pels catalans mateixos, ja que pels francesos, tots els catalans eren iguals i no s'haurien d'observar diferències entre aquells del Principat i els del Rosselló; d'aquesta manera s'ometia la condició de forasters dins un mateix “país”. I, cal recordar, a més a més, que des de feia un segle les dues grans capitals catalanes -Barcelona i Perpinyà- havien tingut relacions conflictives a causa del poder polític i comercial⁴¹³.

Tanmateix, els francesos van posar una marca diferenciadora entre els catalans del Rosselló. Però, no cal sorprendre's. Es tractava d'evitar frauds en les demandes sobre béns confiscats i, per això, en un moment donat van establir una data i uns fets com a indexador. D'aquesta manera, els profrancesos van ser classificats en classes segons: la data d'arribada al Rosselló, la data de retorn al Principat i si van tornar de nou al Rosselló una segona vegada. L'explicació ve donada en una carta de Carlier a Louvois el 1671. Considerava que els exiliats catalans arribats al Rosselló, després de la pèrdua de Barcelona el 1652, havien gaudit lliurement dels béns que van posseir als Comtats per dret propi. No obstant això, algunes persones haurien tornat a Barcelona o altres parts de Catalunya per evitar que els espanyols els confisquessin les seves pertinences, o creient possible un retorn sense perill. Però, com que el rei d'Espanya actuà contra ells, aquests van tornar de seguida a Perpinyà. Des de llavors, se'ls considera a tots refugiats al Rosselló i s'hi estan “*obéissants aveuglement et comme de véritables subjects a tous les ordres de Sa Majesté et aux Constitutions et usages de cette ville*”. Tanmateix, les persones que havien marxat i van tornar, no tingueren els mateixos drets

⁴¹² AMAE, CP, Espagne, 56, *Carta de Villars a Louvois*, a Madrid el 17/04/1669, ff° 312r-316r; AMAE, CP, Espagne, 56, *Carta de Villars a Louvois*, a Madrid el 20/07/1669, ff° 361r-363r; AMAE, CP, Espagne, 56, *Carta de Villars a Louvois*, a Madrid el 24/07/1669, ff° 367r-369r.

⁴¹³ BÈS René, *Les relations entre la ville de Perpignan et la cité de Barcelone (1573-1644)*, Maîtrise, Université de Toulouse- Le Mirail, 1980-81, 138p.

que la resta. Sobretot, a partir del moment en què el rei de França decidí fer pagar impostos i càrrecs a tots aquells que s'assentessin al Rosselló a partir de l'1 de febrer de 1663. Quina era la raó? Aquest era el fons de la discussió de Carlier en la seva carta: la desconfiança regnava vers tots aquells que haguessin mantingut o mantinguessin encara un cert contacte amb el Principat i, per tant, calia diferenciar-los de la resta de profrancesos. L'intendent continuava dient que *“néanmoins Sa Majesté ayant résolu qu'à cause de ces mouvements qui sont les marques assurés de la légèreté et inconstance des hommes, ces nouveaux revenus fussent priés pour une année seulement de pouvoir entrer dans des charges de la dite ville”*⁴¹⁴. L'única cosa que Carlier considerava injusta era que molts havien anat i tornat en poc temps i que no se'ls podia tractar igual que aquells que vingueren definitivament a partir de 1663. En tot cas, moltes persones quedaven així excloses de les decisions de la vila de Perpinyà i de nombroses recompenses. S'instaurava així una categorització de profrancesos i, de fet, de llurs serveis al país i a la corona. El curiós del cas és que aquest assumpte es tractava vuit anys després dels fets. El perquè, ho ignorem. Però, unes setmanes més tard, l'intendent insistia clarament sobre la necessitat de readmetre aquests catalans en els càrrecs, perquè no se sentissin discriminats i oferissin tants bons serveis com els altres: *“Je vous enverrai au plus tôt un projet de la dépêche de Sa Majesté qui met nécessaire pour faire admettre dans les charges de la Ville les Catellans [sic] revenus de Barcelone avant l'année 1663”*⁴¹⁵. Seria aquesta una solució de consens o algun interès personal movia Carlier? En conclusió, però, la desconfiança respecte dels catalans existia i les responsabilitats polítiques més importants requeien sobre els més destacats profrancesos –un corpus de privilegiats entre els privilegiats?–.

Altrament, caldria destacar l'aspecte de la pertinença nacional a l'hora de considerar les persones com a profranceses o com a possibles beneficiàries de compensacions. La nacionalitat catalana havia estat reconeguda per Lluís XIII, que havia emès fins i tot lletres de naturalització en el moment de l'aliança amb Catalunya. Amb l'annexió del Rosselló i la Cerdanya, els habitants del Rosselló perdien definitivament llur nacionalitat catalana per adoptar la francesa, a imatge de la resta de províncies del regne de França. L'ordenança de 1663 fou prèvia a la modificació del tractat dels Pirineus. A partir de llavors, tots els catalans que anaren cap al Rosselló foren tractats també com a súbdits del rei de França i, per tant haurien de reservar *“dons et legs à d'autres régnicoles”*. Tanmateix, les famílies en aquesta

⁴¹⁴ SHAT A1 300, peça 7, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 06/08/1671.

⁴¹⁵ SHAT A1 300, peça 20, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 02/09/1671.

situació van seguir conservant les relacions de parentesc i les propietats dels dos cantons de la frontera⁴¹⁶.

Durant els anys següents, la política de recompenses continuà, però s'havia instaurat un joc de demandes-cessió ben concret. És a dir, mentre que abans de 1660, els patrimonis atorgats eren els d'aquells nord-catalans fugits al sud o que s'havien revoltat contra el nou règim monàrquic, a mesura que arrelava la instal·lació als Comtats, el coneixement del lloc, dels detalls o dels petits beneficis augmentà i creà una lluita interna entre profrancesos –familiars inclosos- per aconseguir-los. D'aquesta manera, s'arribà a establir veritables llistats individuals i conjunts, justificant i argumentant una reclamació patrimonial i de béns, segons les famílies⁴¹⁷. Era ben clar: no existia cap vergonya a reconèixer la col·laboració amb França –la protecció estava assegurada-, ni per desenvolupar una fortuna segons la bona voluntat del rei.

A mode de conclusió, les successives polítiques de gratificacions, paral·leles a les represàlies i repressions, foren sens dubte el millor estri de control, de dominació des de l'interior del país, de subtilitat policial i de fre al contacte hispànic. Per tant, estaríem davant d'una de les eines més barates i efectives durant els anys que França feu pressió al Principat, entre 1640 i 1697. Per fer bona aquesta iniciativa, era necessària una víctima-actor-botxí, com van ser-ho les elits profranceses. Per això, no podíem deixar de dedicar un espai exclusivament al perquè d'aquesta política, deixant de banda l'efecte sobre els habitants –que ja hem vist- o la importància de les elits locals en l'evolutiu projecte francès –el rol d'aquestes famílies privilegiades⁴¹⁸-, com veurem més endavant. Indubtablement però, la historiografia ha dedicat molta tinta als efectes de la política francesa en la llengua i la cultura del Rosselló. Veiem, doncs, quina va ser aquesta política: va haver-hi una idea clara de francesització des d'un principi? Quin interès podria tenir la corona francesa en aculturar o alienar culturalment els Comtats? Quin lligam podien veure entre cultura, política i acció militar? Tractem, tot seguit, de donar alguna resposta sintètica sobre aquest tema.

⁴¹⁶ SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.131

⁴¹⁷ SHAT A1 300, peça 17, *Estat des biens appartenans aux subjects du Roy des Comtés du Roussillon, Conflans et Cerdagne situés en Catalogne, Arragon, Vallence et autres terres de l'obéissance du Roy Catholique... De Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 27/08/1671, 50fº

⁴¹⁸ STEWART David, *Assimilation...*, pp.43-45 (L'autor tracta el lligam d'una elit local amb el govern polític francès).

3.3- Política lingüística i d'ensenyament

Des d'una mirada contemporània resultaria difícil gosar parlar de polítiques lingüístiques i d'ensenyament a l'època moderna. Però, si situem cada criteri en el seu context, preguntem-nos per exemple fins a quin punt l'edict de Villers-Cotterêts (1539), ordenat per Francesc I, no era del camp de la política lingüística? Alhora, la llengua només és un dels elements essencials que composarien el conjunt d'identitats d'una nació o comunitat ètnica en aquella època. Si bé, a diferència d'avui en dia, la llengua representa menys conscientment entre la població un element fonamental, per la seva naturalitat, en canvi els governs ja havien començat a acaparar la seva difusió. Per tant, la llengua no deixava de ser el cos de la societat representada. Per això, tot i que compartim la reflexió de Didier Baisset sobre el fet que sense ser especialistes de la llengua no hauríem de gosar analitzar aquest aspecte⁴¹⁹, creiem també, però, que pel propi pes de l'assumpte hem d'intentar contextualitzar i observar el màxim d'elements que tenim al nostre abast, ja que voluntàriament o no, sempre ens trobarem casos de polítiques lingüística i d'ensenyament a les nostres recerques. I, evidentment, és necessari una anàlisi de l'evolució lingüística –en funció de les polítiques emprades- en la *longue durée*, una vegada més. Tanmateix, això sortiria del nostre camp de recerca, un cop d'ull ajudaria a entendre la superposició de capes socials afectades –influenciades- en major o menor grau per la francesització. D'alguna manera, seria convenient anar pas a pas i comprovar quines foren aquestes polítiques, el perquè de la seva aplicació, qui les va aplicar i l'evolució parcial de la seva acció.

Què és una política lingüística?

Literalment, parlar de política lingüística és el mateix que parlar de direcció orquestrada per al desenvolupament d'una llengua –certament, és difícil trobar una política lingüística organitzada per més d'una llengua- en un territori i uns objectius concrets. És a dir, el desenvolupament pot ser en detriment d'un altre idioma, per assegurar-se l'èxit, o de manera estrictament cultural, exercint una discriminació positiva. Difícilment, però, trobarem polítiques lingüístiques a l'edat moderna per a salvar o protegir una llengua, més aviat al contrari. Sigui com sigui, utilitzem aquest concepte per facilitar de comprensió, ja que es tracta d'un terme contemporani. La política i la planificació lingüístiques són nocions recents que, bé o malament, poden aplicar-se a èpoques més antigues⁴²⁰. Per desenvolupar una política d'aquest tipus era necessària l'existència d'una llengua consolidada i posseïdora d'instruments

⁴¹⁹ BAISSSET Didier, *Politique et religion...*, pp.278-281

⁴²⁰ CALVET Louis-Jean, *Les politiques linguistiques*, PUF, Que sais-je?, París, 1996, p.3

propis per permetre'n una planificació. La instrumentalització de les llengües podia ser l'afirmació conscient d'una societat i una arma d'imposició i repressió sobre una altra. Quins serien aquests estris de la llengua? Doncs, esquemàticament, hi trobem: l'escriptura, el lèxic –l'aplicació en tots els camps, fins i tot científics-, l'estandardització –homogeneïtzació de la llengua- i la realitat del terreny –dialectologia i evolució temporal⁴²¹.

Tanmateix, el context polític i social resultaria fonamental a l'hora d'aplicar un tipus d'acció lingüística, o senzillament no aplicar-ne cap. Però, la paraula no deixava de ser un sinònim de poder, tenint en compte l'aplicació comunicativa en àmbits tan diversos com la mateixa política, les guerres, el món local o la religió. Des d'un origen mític, profundament lligat a la religió, és sabut que no existia un sol país (lligat a un únic rei o príncep) monolingüe i que, per tant, calia parlar de llengües i no de llengua⁴²². Altrament, però, és en un espai concret on els monopolitzadors de l'idioma més estès o els que detenen la força del poder polític –malgrat que llur llengua sigui minoritària- volen imposar la seva pròpia llengua, gairebé de manera instintiva. Finalment, tota planificació sobre la llengua, ja sigui administrativa, popular, literària o de qualsevol altre àmbit, pressuposaria una política, la política d'un poder⁴²³. Segurament, un dels millors exemples de política lingüística, sinònim d'expansiva a l'època moderna, és el del castellà. L'any 1492, transcendent per la Reconquesta, l'expulsió dels jueus i el descobriment d'Amèrica, situà Castella gairebé al “centre del món”. Així, la no casual gramàtica del castellà d'Antonio de Nebrija (1492; anteriorment escrigué *Gramática latina*, 1481) serví de punt de partida per l'expansió política i lingüística d'aquest idioma per Amèrica i l'inici de la seva consolidació a la Península ibèrica. La visió externa la convertí així en llengua d'Estat⁴²⁴. L'interès de posar en pràctica una política lingüística depenia, doncs, de l'interès per la llengua i el control polític.

L'interès per la llengua?

L'explicació del possible interès d'un grup social concret, d'una comunitat o de l'elit monàrquica per la llengua, ens podria ajudar a entendre millor el perquè de la necessitat i voluntat de promoure algun tipus de política lingüística. El que podem entendre per interès per

⁴²¹ *Ibid.*, pp.44-52

⁴²² CALVET Louis-Jean, *La guerre des langues et les politiques linguistiques*, Hachette Littératures, Pluriel, 1999, p.32

⁴²³ *Ibid.*, p.282

⁴²⁴ HAGÈGE Claude, *Le souffle de la langue*, Odile Jacob, Poches, París, 2000, pp.19-20; HINOJO Gregorio, “Llatí versus vulgar: antecedents i conseqüències d'una polèmica”, *Llengua i religió a l'Europa moderna*, Quaderns Crema, Assaig, Barcelona, 1997, pp.59-86 (p.82). L'autor comenta la idea de Nebrija: “la manera més segura d'elevat i ennoblir la llengua castellana és dotar-la d'una gramàtica, semblant a la llatina, per aconseguir estabilitat i trencar la barbàrie [...] el nacionalisme i l'imperialisme de la Monarquia Catòlica, de la qual Nebrija va ser col·laborador i apòlogista, va ser un dels arguments per redactar la norma gramatical del castellà i que aquesta es va fer d'acord amb els motlles i principis de la gramàtica llatina”.

la llengua és la motivació personal o general per promoure i/o imposar una llengua concreta, amb tot el que representa simbòlicament en la formació d'una identitat cultural –de vegades també política-. Veiem, doncs, quin podia ser l'interès general per la llengua i, posteriorment, l'interès portat a la pràctica pel regne de França.

- En general: La llengua és el principal element comunicatiu de les societats i comunitats ètniques i un dels elements diferencials majors. L'idioma s'anà afirmant i consolidant a través de l'escrit. És a dir, en el moment que el parlar passava al paper prenia un reconeixement general endogen i exogen. D'aquí la idea d'alguns historiadors, com Adrian Hastings, d'equiparar la impressió de bibles en llengua pròpia a un fet major i conscienciador d'una identitat col·lectiva⁴²⁵. Aquest seria el cas a Catalunya amb la primera Bíblia traduïda al català el 1478, quan només s'havien traduït prèviament a l'alemany (1466) i l'italià (1471)⁴²⁶. Alhora, el naixement i desenvolupament de la impremta fou un vehicle per difondre la Bíblia amb la utilització de les llengües vulgars⁴²⁷. Això coincidiria amb l'Humanisme creixent a Europa i tota una recuperació de textos clàssics, que s'imprimiren i traduïren en llengua no llatina. Es tractà d'un fet fonamental per als poders monàrquics –sobretot-, per començar a crear-se llegendes i mites històrics gràcies a la impressió i divulgació consegüent de les cròniques i històries. Un exemple clar fou la redacció de cròniques d'Espanya al segle XVI, a imatge d'un poder internacional que acaparava. Amb elles es fixaven noms, mites i grandeses reials, així com històries que servirien per ensenyar-se i divulgar-se entre les elits⁴²⁸. Tanmateix, la relació entre la impremta i la llengua no va ser de domini exclusiu dels “Estats”. També, el creixent mercat del llibre imprès activà una certa competència entre editors. Aquesta competitivitat hauria provocat, segons Paolo Trovato, un major control de la llengua en si mateixa. És a dir, els empresaris van fer “un esforç filològic-lingüístic sobre la qualitat dels textos que es reimprimien”. Aquest fet, que afectava l'idioma principal, el llatí, s'anà estenent ràpidament a d'altres com l'italià⁴²⁹. Amb això, volem insistir en el lligam preminent

⁴²⁵ HASTINGS Adrian, *La construcción...*, p.24 (L'autor considera el pas d'un ús oral a l'escrit d'una llengua vernacular com a fet diferenciador de les identitats ètniques de les nacions, com un pas natural, sobretot amb la traducció de la Bíblia).

⁴²⁶ *Ibid.*, p.39

⁴²⁷ FEBVRE Lucien i MARTIN Henri-Jean, *L'apparition du livre*, Albin Michel, Bibliothèque de “L'évolution”, París, p.355

⁴²⁸ *Ibid.*, pp.393-394; ÁLVAREZ JUNCO José, “Identidad heredada y construcción nacional. Algunas propuestas sobre el caso español, del Antiguo Régimen a la Revolución Liberal”, *Historia y Política. Ideas, procesos y movimientos sociales*, 2, Editorial Biblioteca Nueva-UCM/UNED, 1999, pp.124-146 (p.133: La *Historia General de España* de Mariana serví com a model en l'ensenyament dels funcionaris i estudiants); TALLON Alain, *Conscience nationale...*, p.68: Etienne Pasquier, *Recherches de la France*, 1560.

⁴²⁹ TROVATO Paolo, “La impremta i la fixació de les llengües modernes: el cas italià”, *Llengua i religió a l'Europa moderna*, Quaderns Crema, Assaig, Barcelona, 1997, pp.87-99 (p.94) Segons l'autor, aquesta evolució del món de la impremta aconseguí la fixació de l'italià literari, coincidint amb l'època que va de la Reforma a la Contrareforma (pp.87-88); LASPÉRAS Jean-Michel, *La nouvelle en Espagne au Siècle d'Or*, Editions du

que es creà, a principis de l'època moderna, entre la llengua vernacular, la impremta i els poders centrals com fàctics –monarquies, Església, repúbliques, comerciants-.

D'altra banda, el context territorial i social atorguen a la llengua un interès més que funcional. Quin és el pes dels actors? De la comunitat social? Quina és la regla d'interacció? La llengua pertany a un món social, el qual s'ha de tenir la capacitat de controlar. Per això, l'acció pròpiament política és possible i interessant perquè els agents, que formen part del món social, tenen un coneixement necessari de l'entorn i poden, doncs, actuar-hi gràcies al coneixement que en tenen: *“Cette action vise à produire et à imposer des représentations (mentales, verbales, graphiques ou théâtrales) du monde social qui soient capables d'agir sur ce monde en agissant sur la représentation que s'en font les agents. Ou, plus précisément, à faire ou à défaire les groupes –et, du même coup, les actions collectives qu'ils peuvent entreprendre pour transformer le monde social conformément à leurs intérêts- en produisant, en reproduisant ou en détruisant les représentations qui rendent visibles ces groupes pour eux-mêmes et pour les autres”*⁴³⁰. Aquestes paraules enrevessades de Pierre Bourdieu vindrien a dir que les possibilitats polítiques de control a través del llenguatge dependrien, en gran mesura, de la diversitat de grups socials implicats i la transversalitat d'elements actius i, per tant, tot i l'interès pel domini representatiu del llenguatge simbòlic, l'eficàcia política podria tenir límits. D'aquí també, la importància de les paraules, més enllà de les polítiques verticals. El domini dels mots i dels continguts podia esdevenir un poder de representació o de manifestació, per tot allò que tocava el món social. És a dir un teatre del món social, on es fa palès una lluita simbòlica per la conservació o transformació d'aquest mateix món⁴³¹. En aquest sentit, el poder que podia estar en mans dels professors –d'universitat o de col·legi-, així com de l'elit local, podia provocar la incitació a la imitació i el respecte col·lectiu davant del domini de la llengua –reial-, pel lloc d'autoritat delegada que ocupaven. Una autoritat a la qual el llenguatge representava, simbolitzava i manifestava⁴³². Recíprocament, per a aquests grups socials era una afirmació de fidelitat i lleialtat a la corona, sobretot si es tractava d'un territori recentment annexat i amb una llengua pròpia. En definitiva, tot corrent ideològic al voltant de la llengua i el llenguatge no pot esdevenir un moviment polític fins que no

Castillet, Publications de la Recherche, Université de Montpellier, Perpinyà, 1987, p.35 (Exhibeix l'exemple del mercat del llibre de Medina del Campo, pel que fa a Espanya, on a partir de 1550, el ritme d'intercanvis entre el mercat i els impressors estrangers s'accelera. Així doncs, el comerç del llibre representava una font d'ingressos respectable. No obstant això, els problemes monetaris de la corona provocà un alçament del preu del paper i, per tant, la impremta espanyola entrà en crisi a finals del segle XVI).

⁴³⁰ BOURDIEU Pierre, *Langage et pouvoir symbolique*, Fayard, Points-Essais, 2001, p.187

⁴³¹ *Ibid.*, p.224

⁴³² *Ibid.*, p.161. Bourdieu considera el poder dels mots com una *“question naïve”*, ja que està *“logiquement impliquée dans la suppression initiale de la question des usages du langage, donc des conditions sociales d'utilisation des mots”* (p.159).

aconsegueix un reconeixement per part dels que disposen dels mitjans, com ara les autoritats o els professionals esmentats anteriorment⁴³³.

D'una altra manera, l'interès per la llengua evolucionà paral·lelament a la competitivitat entre grans poders, com les monarquies i l'Església. Cert és, però, que als ulls dels nostres contemporanis, resulta més senzill observar algun tipus d'acció política en la llengua des del set-cents. És a dir, des de la centralització i organització política que, d'alguna forma, va intentar instal·lar una administració i una llengua uniformitzada. Amb prevenció i perquè queda fora del nostre eix d'estudi, no analitzarem aquí els resultats. En cert sentit, es tracta d'entendre que les mesures contra una llengua, tot i disperses, i en favor d'una altra depenien d'una intenció política. Quin era l'interès? La representació simbòlica de dominació i la propaganda nacional a través de l'idioma, en gran mesura. Segons Núria Sales, existeixen prou casos a Europa per considerar la llengua un element important de discussió política. I, exhibeix l'exemple segons el qual la utilització d'una llengua tenia un valor "identitari-organitzatiu", ja que, conscientment o no, s'emprava un idioma en detriment d'un altre. Aquest fou el cas del català a l'administració dels anys 1640, sense que existís cap intenció de traducció al francès i sense que això hagués costat un gran esforç⁴³⁴. Altrament, l'anàlisi de Modest Prats sobre l'interès visceral dels eclesiàstics castellans per imposar la llengua castellana a Catalunya permet veure com la llengua estava al centre de moltes discussions, i molt més centrada en el debat polític del que es podria pensar. Per exemple, la llengua castellana hauria de convertir-se en la comuna de tota la monarquia, fins i tot allà on existeix una altra⁴³⁵. Semblaria, doncs, que de la mateixa manera que l'extensió territorial era sinònim de poder i grandesa, la potenciació i la dilatació espacial de l'idioma també ho havia de ser. En un altre sentit, Tommaso Campanella creia que la llengua era tant un element de força com de destrucció per a les monarquies. Així, afirmava respecte a les qualitats d'un bon rei i el seu regne que "*deve parlar in propria lingua e ascoltare*", però, sobretot: "*Però bisogna vedere che le prammatiche che fa non siano molte, e se fosse possibile, che le leggi tutte fossero in lingua spagnola, perché il mondo la lingua e le leggi imparasse, e se imparasse a farsi tutto spagnolo, sarebbe bene*". D'aquesta manera, el filòsof italià considerava elemental que el

⁴³³ *Ibid.*, p.236

⁴³⁴ SALES Núria, "Estat, monarquia i llengua", *Afers*, 23/24, 1996, pp.357-365.

⁴³⁵ *Ibid.* L'autora segueix l'argumentació de Modest Prats, tot i que matisa dient que totes les manifestacions d'aquella època no significaven que es volgués imposar l'exclusivitat del castellà en detriment del català, però sí que era significatiu: PRATS Modest, *Política lingüística de l'Església catalana, segles XVI-XVIII*, Eumo Editorial, Universitat de Girona, Vic, 1995, cita exemples com: "*Supuesto que Cataluña es España, no menos que Castilla, cuál será su lengua natural sino la de España, que es la que llaman acá castellana?*" (p.143) o "*Habemos de hablar no en la lengua nativa a una provincia, sino en la general y común a la Nación, como lo es la Castellana en esta Monarquía*" (p.105). Aquestes són cites reproduïdes del Concili de la Tarraconense de 1636-37.

castellà fos una llengua aplicada, estesa a tot el món i coneguda per tota la població per tal que el reconeixement del rei fos major. Tanmateix, pensava que com l'imperi hispànic havia nascut sota els romans, no havia de significar cap problema el fet d'emprar el llatí⁴³⁶. En un sentit extensiu al precedent, el mateix Campanella argumentava que per dominar països diferents, “è bisogno sforzarsi farli simili e uniti, e questa unione trovò la politica”. És a dir, la conquesta territorial només podia convertir-se en una annexió general si comportava tres elements fonamentals: la religió, la llengua i les armes⁴³⁷. Per tant, segons les paraules d'aquest italià de finals del segle XVI, la llengua formava part dels fonaments polítics de les monarquies. De la mateixa manera, les seves reflexions s'avançaven uns quants anys a les d'Olivares i fins i tot a les de Felip V quan, en referència a Espanya, afirmava que l'única manera d'unir tots els pobles que la composaven era homogeneïtzant les lleis, les administracions, redistribuint la població allà on calgués i instal·lant escoles comunes i col·legis per soldats, així com utilitzar l'art i la llengua⁴³⁸.

Com a darreres reflexions al voltant de l'interès general per la llengua a l'època moderna, destaquem dos temes amb què gairebé sempre trobem relacionada la divulgació de la llengua en aquell moment: la religió i la guerra. En primer lloc, si com hem vist hi havia una estreta relació entre la llengua i la impremta, alhora “el desenvolupament de la impremta a Europa va coincidir amb la propagació de la Reforma protestant. En efecte, la impremta va anar de bracet amb la Reforma luterana i fou la seva gran aliada”⁴³⁹. Els escrits religiosos i teològics –bíblia, catecismes, etc.- eren els primers difusors de la llengua, i viceversa. La idea de José Álvarez Junco, tot seguint els escrits de Benedict Anderson, situa el desenvolupament de la impremta i la Reforma protestant com a promotors d'una nova visió del món dividit en “comunitats imaginàries” –futures identitats nacionals?–; la impremta i l'efervescència religiosa ajudaren a la difusió de la informació i, doncs, dels estereotips⁴⁴⁰. A l'època de la Contrareforma, ¿creà això una clara relació entre religió –protestant- i sentiment nacional? La resposta no és a l'abast de la nostra recerca, però només el fet de poder plantejar la qüestió, mostraria la importància de la llengua juntament amb la religió, en un moment explosiu de la història com fou l'aplicació del Concili de Trent⁴⁴¹. Altrament, els exemples personificats per

⁴³⁶ CAMPANELLA Tommaso, *Monarchie d'Espagne...* [*Monarchia di Spagna*, 1598], p.90 i p.102

⁴³⁷ *Ibid.*, p.216

⁴³⁸ *Ibid.*, p.222

⁴³⁹ BUSQUETS Joan, “Reforma i Contrareforma: el marc històric”, *Llengua i religió a l'Europa moderna*, Quaderns Crema [ed. Francesc Feliu i Narcís Iglésias], Assaig, Barcelona, 1997, pp.13-58 (p.42)

⁴⁴⁰ ÁLVAREZ JUNCO José, “Identidad heredada...” (p.135); ANDERSON Benedict, *L'imaginaire national. Réflexions sur l'origine et l'essor du nationalisme*, La Découverte, Poche, Sciences Humaines et Sociales, 2002 [original en anglès, 1983], 213p.

⁴⁴¹ TALLON Alain, *Conscience nationale...*, pp.70-71. En un principi, durant la segona meitat del segle XVI, la impremta permet la difusió de llegendes nacionals a França, que coincideix amb la fi de la idea de nació

caps de l'Església, com veiem amb Modest Prats i Núria Sales, o la immiscuició de poders col·laterals com el professorat religiós, atempten directament en l'aprenentatge, la difusió o la preferència de les llengües de comunicació. Es tractava, doncs, d'una acció interessada o comandada verticalment cap a les elits de la societat. No obstant això, no es pot ignorar el rol del baix clergat que, de fet, era el que més temps convivia amb el conjunt de la població -i es comunicava òbviament en la llengua del país-. Potser per això, fou el que tot sovint es mostrà més combatiu respecte els canvis lingüístics i polítics. Aquests capellans arribaven a tot arreu, a través de les misses i les confessions, passant per la traducció en l'idioma vernacular de textos religiosos fins a lectures orals en públic⁴⁴².

A més a més, la llengua no pot ésser separada de l'element bèl·lic. Efectivament, l'interès de la seva difusió resulta moltes vegades d'una expansió territorial, d'una guerra. El sociolingüista Louis-Jean Calvet arriba a establir clarament un lligam entre la teoria de la llengua i la guerra -colonialisme i imposició lingüística-, ja que "*l'homme accepte mal les différences*"⁴⁴³. Amb la intenció de centrar-nos en el cas de França, tot i que pugui resultar espordidor, diríem que: la política expansionista de Lluís XIV va provocar una acumulació de territoris conquerits i, en conseqüència, es va estendre progressivament un sistema polític, administratiu, educatiu i lingüístic -al menys entre els que detenien el poder local-⁴⁴⁴. Finalment, el nostre propi punt de vista ha anat evolucionant des de l'inici de la nostra recerca, quan érem reticents a pensar que la llengua pogués tenir un paper polític important, si més no el consideràvem essencial pel que fa al conjunt cultural. Tanmateix, els diferents escrits i les manifestacions emeses des de principis de l'època moderna, així com les relacions que s'han confirmat entre polítiques i llengua són nombrosos. Doncs, si bé seria anacrònic mirar amb uns ulls contemporanis la qüestió de la llengua, aquesta tingué un pes polític molt destacat. Una altra cosa seria conèixer la importància que li atorgava el poble menut, que en realitat

predestinada; un dels darrers en escriure amb aquesta ideologia fou Etienne Pasquier. Després, es comença a evacuar tota referència religiosa de la concepció de la nació. Així, per exemple, Joachim Du Bellay ja no exalta la superioritat religiosa i abandona aquest tema, per centrar-se en qüestions "terrenals" a l'hora de sobredimensionar el nacionalisme francès. Els anys següents, coincidint amb la Contrareforma i les guerres de Religió, es multipliquen els projectes de caràcter nacional de la reialesa, gairebé laïcs. Aquesta transformació va ser explicada per Myriam Yardeni, quan deia que "*le sentiment religieux n'est plus fait pour assurer l'unité d'un Etat moderne*" (YARDENI Myriam, *La Conscience nationale en France pendant les guerres de religion (1559-1598)*, Nauwelaerts, Bruxelles, 1970, p.331); També, Henry Kamen posa en relació els conflictes religiosos de finals del segle XVI, la propaganda i manipulació que n'emanaren i l'aparició d'un cert nacionalisme (*Nacimiento y desarrollo de la tolerancia en la Europa moderna*, Alianza Editorial, El Libro de Bolsillo, Madrid, 1987, pp.112.139).

⁴⁴² EYGUN Jean, "Catequesi i predicació: exemples i testimonis de la disglòssia occitana", *Llengua i religió a l'Europa moderna*, Quaderns Crema, Assaig, Barcelona, 1997, pp.101-132.

⁴⁴³ CALVET Louis-Jean, *La guerre des langues...*, pp.74-76

⁴⁴⁴ CITRON Suzanne, *L'histoire de France autrement*, Les Editions de l'Atelier/Éditions Ouvrières, Paris, 1992, p.118 (Quadre). Una idea que defèn aquesta historiadora, que té en compte l'efecte que això podia provocar fins a la més petita de les localitats. Alhora fa una síntesi de les conquestes franceses dels segles XVI i XVII, que resulta ser bastant evocadora (pp.111-121).

vivia amb normalitat un tema que voltava, de moment, les altes esferes. Tot i que hem de pensar que la llengua era el primer dels factors diferenciadors, per tant discriminadors, a l'hora de distingir un estranger o un foraster. I, d'una altra banda, deixem per més endavant la nostra opinió sobre la interacció de la llengua i la creació d'un sentiment d'identitat nacional⁴⁴⁵.

- Per la França del segle XVII: La força del francès al començament de l'època moderna pot ser mesurada gràcies a la producció de la impremta. Així, veiem com abans de 1500: el 77% dels llibres impresos eren en llatí, el 7% en italià, un 5-6% en alemany, un 4-5% en francès i un 1% en flamenc, entre els quals dominen els llibres de caràcter religiós⁴⁴⁶. La pobre impressió en francès va ser un fet que el govern de Francesc I intentà solucionar, per la promoció de les arts i la cultura, sota la influència italiana. També, es multiplicaren textos de divulgació, amb una temàtica prohibida, que prenién forma en llengua francesa per penetrar fàcilment en el regne⁴⁴⁷. D'aquesta manera, el calvinisme mateix abanderà la llengua francesa tot permetent, als laics, l'accés a la teologia i a una pietat reformada fundada sobre la lectura de la Bíblia en francès⁴⁴⁸. La llengua esdevingué una arma de comunicació real i s'emprà políticament. Però, quina relació d'interès podia haver acumulat la monarquia francesa amb la llengua, fins a l'època del barroc?

La fi de l'edat mitjana no era encara favorable al binomi "llengua-nació", segons Colette Beaune, ja que el llatí seguia essent preminent i la llengua "a-nacional". Però, és sabut que és l'època en la que es diversifiquen i es confirmen les llengües⁴⁴⁹. Tanmateix, el període que va des de la fi del segle XII fins al segle XVI estableix una aproximació individual i col·lectiva –de les elits- a la llengua francesa. L'estima i l'adscripció a ella es fan

⁴⁴⁵ Per consultar el debat que existeix al voltant d'aquesta qüestió: Cf. Capítol I-1. Només comentar, en aquest punt, el tradicional punt de vista de la historiografia francesa a través de les paraules d'Alain Tallon, quan discrepa d'Adrian Hastings sobre el lligam entre llengua, religió i nació: segons l'historiador francès, la demostració de Hastings serviria per veure que Anglaterra va desenvolupar una consciència nacional abans que França -la unitat lingüística seria essencial-. En canvi, creu que l'exemple del protestantisme francès al Llenguadoc, on s'emprava la llengua d'oïl com a llengua litúrgica, serviria per contradir aquesta tesi, ja que això es deuria a que, abans del segle XVI, el francès era ja la llengua de les elits polítiques i socials, les mateixes que s'imposaven al capdavant de les comunitats protestants del « Midi ». Pel que fa a la condició fonamental de la llengua i la consciència nacional, Tallon diu que "*sous l'Ancien Régime par exemple, en France au moins, le fait de partager la même langue ne paraît pas un élément essentiel pour créer une conscience nationale*". (TALLON Alain, *Conscience nationale...*, p.4 [n.4])

⁴⁴⁶ FEBVRE Lucien i MARTIN Henri-Jean, *L'apparition...*, p.351

⁴⁴⁷ *Ibid.*, p.416

⁴⁴⁸ FUMAROLI Marc, *Trois institutions littéraires*, Gallimard, Folio Histoire, París, 1994, p.225

⁴⁴⁹ BEAUNE Colette, *Naissance de la nation France*, Gallimard, Nrf, Bibliothèque des Histories, París, 1985, p.291-293. L'autora cita unes paraules de Dante, que afirmava: "*les langues sont relatives à chaque groupe humain dont elles reflètent les particularités et l'histoire*"; GESNER Conrad, *Mithridates. De differentiis linguarum tum veterum tum quae hodie apud diversas nationes in toto orbe terrarum in usu sunt*, ed. de Leiden (Holanda), 1981, reprod. de l'ed. de Tiguri: exudebat Froschoverus [digitalitzada], 1544, 78 fº (idea sobre la diversitat lingüística i el seu origen –etnolingüística-); FUMAROLI Marc, *Trois institutions...*, p.226 (el francès esdevingué, també, la llengua de conversació i negociació europees).

paleses a través de la voluntat d'extensió a les comunitats que formen el regne. Citem alguns exemples donats per Beaune: “*qui ne connaît pas le français est tenu pour un barbare*”, s’escribia el 1148, i que els estrangers havien d’aprendre’l, ja que la llengua francesa era “*commune à toutes les gens*”. I és que les qualitats de la llengua eren la conseqüència de la noblesa dels seus orígens, deien al segle XIII, considerant el francès “*la plus belle langue du monde [...] la plus délicate à ouïr et à entendre*”. D’alguna manera, però, l’èxit del francès i l’extensió del seu reconeixement es deuria a les croades del segle XIII, on esdevindria la llengua dels Estats llatins d’Orient, a Constantinopla. Curiosament, mentre es feia un reconeixement internacional de la llengua francesa, les dificultats més grans es trobaven dins el propi regne de França. Així, per exemple, la llengua de l’administració reial a les terres del sud –Llenguadoc, etc.- era el llatí. En canvi, tots els registres urbans, els comptes, els testaments o altres documents privats i públics es realitzaven en occità –llengua d’Oc-⁴⁵⁰. A finals de l’època medieval, però, la noblesa i part de l’elit urbana del Llenguadoc començaren a ser bilingües, amb el francès. Això era degut a la possibilitat de promoció. Francesc I hi veié una arma interessant i desenvolupà una primera política lingüística en el sentit d’atreure’s els dirigents d’alguns països dins el regne mateix, ja que resultava més subtil que amb la guerra. Però, Colette Beaune conclou dient que vers el 1500 encara no hi havia una victòria de la llengua francesa, ni tan sols era buscada: “*la langue n’est pas l’un des soucis majeurs du sentiment national français*”, en aquell moment. En canvi, ho començà a ser a partir del segle XVI, quan Francesc I desenvolupà la política lingüística i, posteriorment, Richelieu creà acadèmies i instruments de control i promoció de la llengua i la cultura franceses. Entre mig, tant aquesta historiadora, com les idees esmentades precedentment per Alain Tallon, situen Claude de Seyssel com a ideòleg dels elements que composaven la gran França monàrquica, com també ho fou Joachim Du Bellay⁴⁵¹. De la mateixa manera, els escrits de Claude Fauchet eleven la qualitat del francès i creen mites sobre els orígens de llengua, tot determinant el camí

⁴⁵⁰ *Íbid.*, pp.295-296. L’autora cita BRUNOT F., *Histoire de la langue française*, Armand Colin, París, 1903, t.I, p.358 i BRUN A., *Recherches historiques sur l’introduction du français dans les provinces du Midi*, Champion, París, 1923.

⁴⁵¹ *Íbid.*, p.299; TALLON Alain, *Conscience nationale...*, p.27; FUMAROLI Marc, *Trois institutions...*, p.218. L’aportació de Du Bellay amb la seva *Deffence et illustration de la langue française*, centrà la importància de la llengua per la nació. Fumaroli diu que Du Bellay volia que la llengua fos a l’alçada de l’ambició francesa, tot posant-hi remei a través de la imitació i la traducció de les llengües clàssiques: “*il pense la langue à l’intérieur de ce « topos », sans pouvoir ni vouloir dissocier grammaire, rhétorique, poétique, morale et mystique royale*”. De fet, Du Bellay volia que la “*naïveté*” tradicional fos substituïda per « *une fureur* » de tal nivell que el poeta retrobés els grans models antics, “*et leur arrachera, au bénéfice de la langue française, les secrets d’un art oublié*” (p.241); CALVET Louis-Jean, *La guerre des langues...*, pp.67-71; HARTLEY David, *Patriotism in the work of Joachim Du Bellay: a study of the relationship between the poet and France*, The Edwin Mellen Press, Lewiston, 1993, 186p.

lingüístico-expansionista per França⁴⁵². Fins aquí hem situat l'interès per la llengua en un context que, possiblement, permet accions posteriors i, tot sovint, allunyades dels camps de batalla.

La instrumentalització política francesa de la llengua és la conseqüència, doncs, d'un segle XVI ple de temàtiques, conflictes, avenços i transformacions mentals com culturals. Claude Hagège explica que el francès va ser una llengua influent a Europa en dos moments ben diferents: el primer, als segles XII-XIII, i el segon, durant la segona meitat del segle XVII i al segle XVIII. Això s'explicaria pels fets polítics, militars, socials i culturals, que haurien servit per la il·lustració de la llengua més enllà de les fronteres. La mateixa universitat de París, que oferia tot l'ensenyament en llatí a l'època medieval, tendia cap al francès pel prestigi, en una ciutat que parlava socialment aquest idioma. No obstant això, i sense entrar en detall, la llengua francesa començà a afeblir-se al final del segle XIII, de manera que a mitjans del segle XIV, deixà de ser llengua internacional. La guerra de Cent Anys esgotà militarment i culturalment el regne de França i, tot i la victòria el 1453, encara necessitarà un respir⁴⁵³. Després del període que hem tingut en consideració del segle XVI, les victòries militars i territorials tornen a situar França en posició de força cultural al segle XVII, amb respecte evidentment del món artístic italià i del Segle d'Or espanyol. En tot cas, cal fer referència a la represa del francès a l'interior del regne, però també a nivell internacional. La fi del segle XVII és una demostració constant, en el món polític i cultural, de la necessitat d'emprar i estendre la llengua francesa. Això, és palpable en textos que demostren els avantatges del francès davant la llengua llatina o en declaracions com la següent:

“La supériorité de votre puissance [dirigint-se a Lluís XIV] l'a déjà rendue la langue dominante de la plus belle partie du monde. Tandis que nous nous appliquons à l'embellir, vos armes victorieuses la font passer chez les étrangers; nous leur en facilitons l'intelligence par notre propre travail, et vous la leur rendez nécessaire par vos conquêtes”.

Aquest escrit és la dedicatòria al *Dictionnaire* de l'Acadèmia francesa, on es dirigeix un missatge clar al rei sobre la llengua francesa. Per tant, el relleu de la llengua en aquell moment havia evolucionat de manera considerable. Veurem més endavant els estris dels quals es dota la monarquia per desenvolupar i mantenir la llengua i des d'on, com veiem, s'impulsa una

⁴⁵² FAUCHET Claude, *Recueil de l'origine de la langue et poésie française, ryme et romans; plus Les noms et sommaire des oeuvres de CXXVII. poètes françois, vivans avant l'an M.CCC.*, impr. du Roy, Robert Estienne, 1581, pp.39-49 (cap.V: “Que la langue française a esté cogneue, prisée & parlée de plus de gens qu'elle n'est à présent [...] à cause des victoires de nos rois, estendues plus loin que maintenant”)

⁴⁵³ GUIBAL Georges, *Histoire du sentiment national en France pendant la guerre de Cent ans*, Sandoz et Fischbacher, París, 1875, pp.330-347 (Aquest autor, contextualitzat al segle XIX, considera que la guerra contra l'anglès desenvolupà una literatura patriòtica escrita i oral, que fou represa posteriorment).

extensió d'aquesta per la via cultural, però també militar. Les citacions donades per Hagège són molt nombroses i reveladores. D'alguna manera, la recuperació de la llengua francesa i l'èxit polític i militar francès havien convergit cap al desenvolupament d'una política lingüística expansionista. El mateix lingüista considera que el francès s'havia situat com a primera de les llengües europees, al voltant d'un poder nacional i sobre la base d'una unitat política, fixades amb l'estatut de llengua escrita; tant com el castellà o altres llengües europees, que tanmateix no tenien la mateixa difusió⁴⁵⁴.

Tanmateix, així com l'extensió territorial de les monarquies es feu per la via de les conquestes bèl·liques, o per pactes matrimonials, la llengua francesa també va ser deutora de les armes. Aquesta expansió paral·lela es mantindrà al llarg dels segles, juntament a la disminució de la importància del llatí. I, la presa de consciència general ve donada per l'adopció del francès com a llengua diplomàtica i de prestigi entre les corts europees. L'expansió lingüística -del francès- entre les elits governants havia de cercar, de manera natural, un ressò entre la població⁴⁵⁵. Però, a quina societat i en quin territori? Anem per pams. És conegut, i discutit a la vegada, que l'esperit de les successives polítiques lingüístiques franceses va ser l'ordenança de Villers-Cotterêts (1539). Es tracta d'una norma per la qual les actes judicials havien de ser redactades "*en langage maternel français*" (art.111). Aquest inici de política lingüística es retroba encara avui en dia a la Cort de Cassació de França, com exposa Sylvain Soleil⁴⁵⁶. Segons aquest autor, seria contradictori definir una victòria del francès amb aquesta normativa, tenint en compte que, només quaranta anys abans, es reconeixia l'estima a totes les llengües del regne, sobretot davant de la de l'enemic anglès. De fet, en el pas dels segles XV a XVI, diverses ordenances obligaven a la redacció d'actes jurídics i administratius en llengua "vulgar" o francesa⁴⁵⁷. En aquest sentit, Villers-Cotterêts

⁴⁵⁴ HAGÈGE Claude, *Le souffle...*, pp.93-99. L'autor cita l'extracte de: A. François, *Histoire de la langue française cultivée*, Alexandre Jullien, Ginebra, 1959, t.I, p.401.

⁴⁵⁵ CALVET Louis-Jean, *La guerre des langues...*, p.246

⁴⁵⁶ SOLEIL Sylvain, "L'ordonnance de Villers-Cotterêts, cadre juridique de la politique linguistique des rois de France", www.droitconstitutionnel.org/ColloqueRennes/Soleil/Soleil.doc, vist el 10/08/2002, 17p. (p.1, n.2)

⁴⁵⁷ HAGÈGE Claude, *Le français, histoire d'un combat*, Editions Michel Hagège, Le Livre de Poche-Biblio Essais, París, 1996, pp.50-52 (Hagège explica que existien altres documents anteriors semblants al de 1539: des de la fi del segle XV, on dialectes i altres llengües del regne apareixien com competidores del francès, de la mateixa manera que el llatí. Dóna els exemples de: l'ordenança de 1490, que admet l'elecció entre francès i « *langage maternel* »; la de 1510 prescriu encara « *le langage du pays* »; i l'ordenança de 1535, on es prescriu el francès « *ou à tout le moins le vulgaire du pays* ». Aquestes normes, inspirades del segle XIV italià en detriment del llatí, serien la base perquè 4 anys després (1539) "*François Ier proscrie tout retour à l'état ancien, c'est dans la mesure où il n'est plus question, alors, de laisser le choix entre le français et le latin, ni entre le français et le dialecte local*"; BOYER Henri, "La Revolució Francesa a la recerca de l'unilingüisme", *La invenció de les llengües nacionals*, Quaderns Crema [ed. de Francesc Feliu i Cristina Juher], Assaig, 1999, pp.103-121 (pp.105-106: reafirma la idea de la multiplicació d'ordenances contra el llatí, però també contra l'occità. Villers-Cotterêts només seria una data simbòlica per a lingüistes i historiadors).

prohibia principalment l'ús de llatí. Però, sens dubte, això afectà les altres llengües del reialme: l'atac al llatí provocà un inici de francesització dels idiomes provincials⁴⁵⁸.

En realitat, els autors de les ordenances no apuntaven una acció directe contra les llengües de les províncies. Tanmateix, l'evolució política feu que a partir sobretot de 1620, per assegurar la unitat política, administrativa i judicial del regne, una sèrie de textos vingueren progressivament a imposar el francès en la redacció dels actes jurídics: al Bearn, on s'emprava l'occità -segons Sylvain Soleil, el basc-, l'octubre de 1620; a la Lorena, el 1661 (tot i que fou confirmat per un edicte el 1748); a Flandes, el 1663 (seguit d'un edicte el 1684); a Alsàcia, el 1685; i al Rosselló, el 1700⁴⁵⁹. Segons Calvet, entre els segles XVI i el XIX, la principal preocupació de l'Estat pel que fa a la llengua fou la d'assegurar la supremacia del francès sobre les altres llengües del país. Però, considera que l'edicte de Villers-Cotterêts, sobre l'obligatorietat del francès en els actes jurídics, no fou l'única mesura important⁴⁶⁰. De fet, l'ordenança de Beaulieu de 1564 estenia la regla de Villers-Cotterêts als protocols de verificació de lletres reials i a les respostes de les “*requêtes*”. És a dir, a partir de llavors, l'administració parlà i deliberà en francès i, també en francès, es redactaren els costums⁴⁶¹. L'atac contra les llengües del regne fou una política que s'inscrivia en una ideologia unilingüista, paral·lela a la d'un poder únic i absolut. Així, Henri Boyer defineix l'ús de “*patois*” com “una manera maldestra i aspre de parlar”, fins a finals del segle XVII⁴⁶². En definitiva, la llengua del regne havia d'esdevenir *de facto* la llengua del príncep.

D'altra banda, qualsevol política lingüística no pot funcionar només amb un recolzament polític. La creació de mitjans i estris extra-polítics és necessària per a endinsar-se en altres àmbits fora de la direcció institucional. D'aquesta manera, la presa de consciència sobre aquest tema es confirmà, al segle XVII, amb les mesures iniciades pel cardenal Richelieu. Fou el cas de la creació d'un mitjà d'expressió i comunicació, per tal de modelar l'opinió pública, i la d'una acadèmia de control i difusió. Fem referència a *La Gazette*, creada

⁴⁵⁸ SOLEIL Sylvain, “L'ordonnance...” (p.5)

⁴⁵⁹ *Ibid.*, p.9; CALVET Louis-Jean, *La guerre des langues...*, p.256. Cita el text de: DENIAU Xavier, *La francophonie*, París, 1983, p.82: “*Ces prescriptions sont renouvelées par Charles IX dans l'article 35 de l'ordonnance de 1563, dite de Roussillon. Elles sont en outre étendues à la justice ecclésiastique en 1629. L'usage du français pour les actes publics est ordonné en 1621 pour le Béarn, en 1684 pour la Flandre, en 1685 pour l'Alsace et en 1700 et 1753 pour le Roussillon*”; Tot sigui dit, les reformes de França no eren novedoses pels mètodes sinó pels objectius. Recordem sinó, les reformes polítiques de Felip II al Franc-Comtat sobre l'estructura eclesiàstica, el parlament o la mateixa universitat (FEBVRE Lucien, *Philippe II et la Franche-Comté. Etude d'histoire politique, religieuse et sociale*, Flammarion, París, 1970, pp.357-454).

⁴⁶⁰ *Ibid.*, p.256

⁴⁶¹ HAGÈGE Claude, *Le français...*, p.53

⁴⁶² BOYER Henri, “La Revolució...” (p.117: posteriorment, l'*Encyclopédie* distingia entre francès i patuosos, on el patuès era una manera corrompuda de parlar). La definició del 1694 diu el següent: «*PATOIS. s. m. Langage rustique, grossier comme est celui d'un paysan, ou du bas peuple. Je n'entends point son patois. il parle un franc patois. il me dit en son patois que...*», *Dictionnaire de l'Académie française*, 1694, http://www.chass.utoronto.ca/~wulfric/dico_tactweb/acad.htm

per Théophraste Renaudot⁴⁶³ el 1631 i a l'*Académie française*, creada el 1634. La creació de *La Gazette* fou el resultat d'una reorientació de la política de Richelieu: decidit a intervenir obertament en la guerra entre prínceps protestants i l'emperador, és a dir, a lluitar contra els Habsburg, necessitava un instrument de propaganda modern, tant per fer-se seva l'opinió pública francesa com per igualar el desenvolupament de la premsa europea. El contingut de la publicació confirma aquesta vocació propagandística. Alhora, aquesta fou precedida per una modernització del servei postal amb la creació de la *Surintendance générale des Postes*, el gener de 1630. D'altra banda, la creació de l'*Académie*, per part de Richelieu, té una doble lectura sociopolítica i literària, segons Marc Fumaroli, per ser la primera embranzida de l'Estat i la literatura modernes de França. Pel cardenal es tractava de la constitució de biblioteques i col·leccions, al mateix nivell que la construcció de palaus i castells, dins l'exercici que consistia en certificar la virtut pròpia del príncep: la "*magnificence*". Richelieu necessitava la confiança màxima dels homes de lletres i, alhora, atorgar-los un reconeixement, per poder-ne fer un ús pràctic per la nació. Malgrat diverses ordenances, com la de 1641 que acordava un estatut civil d'honorabilitat als comedians –fins llavors marginals–, no evità en un principi la discriminació dels magistrats humanistes i el clergat llatí davant l'anhel de reconeixement dels lletrats en llengua vulgar⁴⁶⁴. Només a llarg termini, les accions de l'Estat a favor d'aquest grup social jugaren en benefici del rei. L'expansió institucional continuà sota el regnat de Lluís XIV, amb la creació d'acadèmies oficials a les províncies, a més a més de la fundació de l'*Académie d'architecture*, el 1671, i la de l'*Académie de musique*, el 1672. Els camps de la literatura i la llengua es presentaren, doncs, variables, atrets tant per les antigues aspiracions aristocràtiques com pel servei de l'Estat absolut⁴⁶⁵. Aquest assentament acadèmic, lligat al poder institucional, esdevingué indissociable de l'esperit de grandesa de França, conjuntament al de la força militar desenvolupada per Lluís XIV. Era "l'hora de França", una

⁴⁶³ Théophraste Renaudot (1586-1653): doctor en medicina per Montpeller el 1606. Un "*Traité des pauvres*" li val, el 1612, una primera patent reial per un projecte de « *bureau d'adresses* », sobre la col·locació oficial destinada als que sobreocupaven els hospicis i els barris baixos de París. Amb el temps, aquest projecte es converteix en una veritable agència d'informació. Renaudot era conseller i metge del rei, mestre i intendent general dels *bureaux d'adresse de France* i historiògraf del monarca. Gràcies al recolzament de Richelieu, rebé el privilegi d'explotació a França, i publicà el primer número de la "*Gazette Hebdomadaire*" el 30 de maig de 1631. Es tractava d'un full oficial que servia al cardenal per expressar-hi la seva política estrangera i interior; les notícies de l'estranger hi ocupaven al menys els dos terços del text imprès. A partir de 1639, reprèn la publicació del "*Mercur françois*" -creat el 1611-, un recull anual dels esdeveniments.

⁴⁶⁴ FUMAROLI Marc, *Trois institutions...*, pp.28-33; MARTIN Henri-Jean, *Histoire...*, pp.277-283 (sobre el desenvolupament de la propaganda a través dels escrits i el control institucional).

⁴⁶⁵ MUCHEMBLED Robert, *La société policée. Politique et politesse en France du XVIe siècle au XXe siècle*, Seuil, L'Univers Historique, París, 1998, pp.84-85 i p.96

França que veia possible la seva supremacia més enllà dels camps de batalla, amb un centre polític-cultural a Versalles⁴⁶⁶.

Caldria, però, afegir la informació sobre la llengua atorgada per la pròpia Acadèmia francesa, l'actual com la del segle XVII. Per exemple, a la pàgina web oficial de l'*Académie* s'explica que França era un país bilingüe fins al menys el segle XVII, però es deixa entendre que aquest bilingüisme era compartit entre el llatí i el francès, sense tenir en compte altres idiomes. Alhora, partint de l'ordenança de Villers-Cotterêts, els acadèmics consideren que *“l'extension de l'usage du français (et, qui plus est, d'un français qui puisse être compris par tous) est proportionnelle, pour une large part, aux progrès de l'administration et de la justice royales dans le pays. Inversement, l'essor de la langue française et la généralisation de son emploi sont des facteurs déterminants dans la construction de la nation française”*. Per tant, la llengua francesa és i era considerada com a un element fonamental de la unitat de l'extensió territorial i humana de França. Una exigència que condueix a la creació de l'*Académie* el 1634 i que, segons els termes de Marc Fumaroli, Richelieu l'havia fundada per *“donner à l'unité du royaume forgée par la politique une langue et un style qui la symbolisent et la cimentent”*. Així també, l'article XXIV dels estatuts precisa que *“la principale fonction de l'Académie sera de travailler avec tout le soin et toute la diligence possibles à donner des règles certaines à notre langue et à la rendre pure, éloquente et capable de traiter les arts et les sciences”*. Finalment, el dispositiu imaginat per Richelieu fou enginós i hauria servit al poder polític per intervenir directament sobre la llengua, de manera subtil i incitadora, sense necessitat d'una intervenció autoritària directa⁴⁶⁷. Les lletres patents del rei, el 1635, convertien l'Acadèmia en un cos oficial de l'Estat monàrquic⁴⁶⁸. Uns anys més tard, podem llegir al prefaci del *Dictionnaire de l'Académie Française* (1694) la justificació del perquè d'aquest instrument, derivat de totes les accions anteriors que hem evocat:

“Le Dictionnaire de l'Académie ne sera pas moins utile, tant à l'égard des Etrangers qui aiment nostre Langue, qu'à l'égard des François mesmes qui sont quelquefois en peine de la veritable signification des mots, ou qui n'en connoissent pas le bel usage [...] Il a esté commencé et achevé dans le siecle le plus florissant de la Langue

⁴⁶⁶ HAZARD Paul, *La crise de la conscience européenne (1680-1715)*, Fayard, Les Grandes Etudes Littéraires, París, 1961 [reimpressió de 1967], pp.52-55; En realitat el control i l'expansió de França i de la imatge reial anaven més enllà de la llengua i, ja des d'èpoques anteriors, s'havia anat teixint tota una xarxa de controladors i censoradors oficials a diferents nivells d'una cadena, des de la selecció d'escrits literaris o de propaganda fins a la mateixa impremta. Això fou així paral·lelament a la presa de consciència de la importància de la opinió pública i del seu control. Es va voler institucionalitzar la impremta, la llengua, la literatura, però també l'art en general, com qualsevol branca que pogués emanar publicitat de consciència política (NEMO Philippe, *Histoire des idées politiques aux Temps modernes et contemporains*, PUF, Quadrige, París, 2002, pp.132-133).

⁴⁶⁷ Idees i cites llegides a: www.academie-francaise.fr/langue/droite.html, el 09/2002; FUMAROLI Marc, *Trois institutions...*, pp.252-253.

⁴⁶⁸ HAGÈGE Claude, *Le français...*, p.66. Per tota una explicació de la instal·lació acadèmica, veure pp.55-69.

Françoise [...] On dira peut-estre qu'on ne peut jamais s'asseurer qu'une Langue vivante soit parvenue à sa dernière perfection; Mais ce n'a pas été le sentiment de Ciceron, qui après avoir fait de longues réflexions sur cette matière, n'a pas fait difficulté d'avancer que de son temps la Langue Latine estoit arrivée à un degré d'excellence où l'on ne pouvoit rien adjoûter. Nous voyons qu'il ne s'est pas trompé, et peut-estre n'aura-t-on pas moins de raison de penser la mesme chose en faveur de la Langue Françoise [...] C'est dans cet estat où la Langue Françoise se trouve aujourd'huy qu'a été composé ce Dictionnaire”.

Henri-Jean Martin creu que el progrés dels nacionalismes i de les llengües nacionals –terminologia de l'autor- suscità una augment considerable de llibres d'un altre caire, com per exemple traduccions o històries, i l'aparició i utilització de tot tipus d'institucions acadèmiques⁴⁶⁹. Aquesta evolució político-cultural fou diferent a altres països europeus, com per exemple a Espanya. Això feu que la fundació de qualsevol organització comparable a la francesa no existís fins a l'arribada d'un príncep d'origen francès al tron, Felip V. Tot i que existia un procés previ, fins i tot des del segle XVI, no fou fins el 1714 que es fundà oficialment la *Real Academia Española*. D'aquesta manera, la monarquia espanyola no desenvolupà una política cultural i lingüística, centrada al voltant del castellà, fins al segle XVIII⁴⁷⁰. La política precoç dels successius ministres del rei de França i el mitjà de conquesta del monarca acceleraren l'interès per l'instrumentalització lingüística, avançant-se a d'altres monarquies.

Evidentment, seria agosarat afirmar que ja al segle XVII, les autoritats del regne de França tenien com a objectiu l'eliminació sistemàtica de la resta de llengües i cultures que composaven França. Per això, examinem de prop el cas del Rosselló durant els anys que estudiem, per tenir-ne una opinió pròpia i conseqüent. És ben sabut, però, que la confirmació d'una política lingüística genèrica en favor del francès i en detriment de la resta d'idiomes no es fa públicament real fins a la Revolució francesa i la III^a República francesa, un fet que esgrimim sense entrar en detall, ara per ara⁴⁷¹.

⁴⁶⁹ MARTIN Henri-Jean, *Histoire...*, p.291 i p.351; El 1695 també es publicava el *Dictionnaire historique et critique* de Pierre Bayle. Altrament, caldria destacar els treballs de: Vaugelas, *Remarques sur la langue française* (1647) i G. Ménage, *Observations sur la langue française* (1672).

⁴⁷⁰ LODARES Juan Ramón, “Les académies de la llengua espanyola. Fonaments de l'autoritat lingüística en l'espanyol modern”, *La invenció de les llengües nacionals*, Quaderns Crema [ed. de Francesc Feliu i Cristina Juhé], Assaig, 1999, pp.83-101.

⁴⁷¹ BOYER Henri, “La Revolució...”; WEBER Eugen, *La fin des terroirs. La modernisation de la France rurale (1870-1914)*, Fayard-Editions Recherches, París, 1983, pp.108-145; CERTEAU Michel de, JULIA Dominique i REVEL Jacques, *Une politique de la langue. La Révolution française et les patois: l'enquête de Grégoire*, Gallimard, Folio Histoire, 2002, pp.48-60.

Els canvis bàsics i visuals al Rosselló

El debat sobre la política lingüística al Rosselló és complex i encès. Segons els lingüistes, la monarquia es va preocupar efectivament del tema de la llengua als Comtats, sobretot al voltant de l'ensenyament⁴⁷². Com hem repetit en diverses ocasions, la província del Rosselló va ser suspecte als ulls dels francesos per la proximitat i el lligam hispànic. D'aquesta manera, la monarquia va instaurar un control cultural i va introduir mesures en l'ensenyament i l'administració a favor de França, però sobretot contra el contacte del sud.

a) Mesures a l'ensenyament: L'ensenyament de la llengua no abastava tota la societat, ja que no era un dret per a tothom: d'aquesta manera, cultura oral i escrita així com la de la classe popular i la de l'elit privilegiada podien diferir⁴⁷³. En tot cas, la llengua era el mitjà pel qual circulaven les idees i la informació. L'objectiu era, doncs, “cultivar” l'elit –sobretot urbana-. L'escola va ser l'instrument de França per “*gagner les générations naissantes*”⁴⁷⁴. Però, de quina manera es va introduir la llengua i l'educació entre les elits? De fet, només les noves generacions gaudiren d'aquesta educació, com veurem en el capítol tercer. Tanmateix, els profrancesos catalans mantenien un debat obert sobre la conveniència d'acceptar certes normes a favor del francès. D'aquí que el primer discurs en francès només arribés el 1676, de la mà de Ramon Trobat davant del Consell Sobirà. Diem “només” ja que pot sorprendre tenint en compte l'organització lingüística orquestrada des de la cort, com hem vist prèviament. I és que, encara en aquell moment, el consell universitari com els notaris continuaven redactant els actes en català o llatí⁴⁷⁵.

Les primeres mesures arriben a partir de 1661. En aquell moment s'introdueix a Perpinyà l'ensenyament en francès a l'escola; una tasca encarregada a la Companyia de Jesús, amb nous nomenats de Tolosa. Aquest ensenyament secundari només havia d'afectar les classes privilegiades. Torreilles considera que fou gràcies als jesuïtes que “*les jeunes générations apprirent dès 1660, à penser, à parler, à agir en vrais Français de France*”⁴⁷⁶. Indiscutiblement, l'abat rossellonès exagera la situació ja que es refereix a una època molt primerenca i, tot i que pogués referir-se a un grup determinat, aquest segueix involucrat en el si d'una societat que encara no ha estat francesitzada. Un camí diferent fou el que emprengué part d'aquesta generació, que continuà la carrera a França. Tanmateix, part de la política

⁴⁷² IGLÉSIAS Narcís, *La llengua del Rosselló, qüestió d'Estat [La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)]*, Eumo Editorial, Girona, 1998, pp.19-20

⁴⁷³ PELORSON Jean-Marc, “Aspectos ideológicos”, *La frustración de un imperio (1476-1714)*, [Historia de España, dir. Manuel Tuñón de Lara] Labor, Barcelona, 1993, pp.262-354 (veure “Cultura escrita y cultura popular”).

⁴⁷⁴ TORREILLES Philippe, “La diffusion du français à Perpignan après l'annexion (1660-1700)”, *BSASLPO*, vol.LV, 1914, pp.365-381.

⁴⁷⁵ MARCET Alícia, *Le rattachement...*, pp.143-144

⁴⁷⁶ TORREILLES Philippe, “La diffusion...”

lingüística francesa restrictiva s'evidencià amb la prohibició reial, de setembre de 1661, sobre realitzar estudis al Principat: l'intendent Macqueron rebia l'ordre del rei “*pour empêcher que les Catalans ne continuent d'envoyer leurs enfants étudier en Catalogne, et ajoute qu'il ne veut accorder cette permission à personne*”⁴⁷⁷. El 1680, una carta del rei al llavors intendent del Rosselló, Beaulieu, recordava aquesta mesura, ja que temia “*les mauvaises impressions qu'on leur pourrait inspirer dans ces pays étrangers, au préjudice de la fidélité et affection qu'ils doivent avoir de mon service*”, fins al punt de demanar que obliguessin “*les pères ou les mères qui ont des enfants en Catalogne ou en Espagne, à les rappeler ou faire revenir dans mon pays de Roussillon ou passer dans d'autres provinces de mon royaume*”, amb un marge de tres mesos⁴⁷⁸. D'aquesta manera, els estudiants del Rosselló no haurien pogut prosseguir els estudis a Barcelona i, per extensió, s'haurien vist obligats a girar-se cap al nord si volien una promoció. Queda el dubte, però, de saber si la primera mesura va ser respectada de manera general, ja que el rei es mostrà taxatiu el 1680. De tota manera, recordem com una mesura similar de Felip II en relació a França no va ser sempre respectada, com ho demostra l'exemple del flux continu d'estudiants hispànics –sobretot catalans– cap a Tolosa⁴⁷⁹. En tot cas, el principal objectiu de les autoritats era apartar aquesta elit del món hispànic i acostumar-la a França, gràcies a la feina dels jesuïtes:

“il est non seulement convenable mais aussy avantageux à la jeunesse qu'ils soyent faicts à l'advenir selon l'usage de France, et qu'à cet effect, les dits pères jésuites ayent la liberté d'y enseigner les mesmes sciences qu'ils font en leurs collèges de Paris, Thouloze, Lyon [...] où ils montrent la Théologie, la Philosophie, les Lettres Humaines et la grammaire, nous supplions en outre qu'afin qu'il n'y aye point de pluralité de collèges, qu'il y aist plus d'uniformité en la manière d'enseigner et que les enfans, dès le commencement de leurs études, s'accostument à la langue françoise”.⁴⁸⁰

Seria difícil obviar aquest escrit i dir que França no tenia la intenció d'alienar el Rosselló d'Espanya. Els mètodes? L'ensenyament, la cultura, els costums i les vies d'ascensió social franceses, promoguts per la Companyia. Tanmateix, aquesta decisió com algunes posteriors tenien el clar interès d'influir en la cultura tradicional d'una part de la població i de fer-la funcionar segons les seves necessitats. L'educació i el contacte amb tot allò que representés la

⁴⁷⁷ Text citat a: AYATS Alain, *La défense...*, p.139

⁴⁷⁸ Text citat a: IGLÉSIAS Narcís, *La llengua...*, p.113

⁴⁷⁹ FERTÉ Patrick, “La *Natio Hispánica* en Toulouse: para una prosopografía de los estudiantes españoles en Toulouse en los siglos XVII y XVIII”, *Historia de la Educación. Revista interuniversitaria*, 19, Ediciones Universidad de Salamanca, 2000, pp.373-412; SHAT A1 1522, peça 150, *Carta de Ponte d'Albaret*, el 17/08/1701. El nou intendent del Rosselló indicaria que l'enviament dels fills a estudiar a Catalunya, en llengua catalana, era una pràctica comuna entre els tribunals subalterns i els notaris. La qual cosa interpretava com que el país no estava encara prou definit en favor de França (Citat a BAISSSET Didier, *Politique et religion...*, p.307)

⁴⁸⁰ ADPO 2B27, *Decret reial transcrit pel Consell Sobirà*, el 05/08/1661

monarquia francesa anava en aquest sentit. Així, Louvois confirmava, el 1662, el seu desig per desenvolupar aquestes escoles i la confiança en què els dirigents catalans motivessin els seus compatriotes a portar-hi els infants:

“il était très à propos pour le service du roy que vous prissiez le soin d’insinuer aux Catalans qu’ils feront une chose bien agréable au Roy d’envoyer leurs enfants au Collège des Jésuites pour y être instruits, et c’est à quoi vous devez particulièrement vous appliquer dont je vous prie de me rendre compte”.⁴⁸¹

L’educació de les famílies nobles del país es faria, doncs, en aquestes escoles. Però, aquesta política no havia de ser gratuïta: el col·legi dels jesuïtes necessitava una forta inversió, ja que el país sortia d’anys de guerra. Aquest fet, juntament a les reticències d’una part de la població –inclosos alguns profrancesos, com Margarit– davant l’activitat dels jesuïtes, feren que les relacions entre uns i altres no foren fluïdes. N’és un exemple la carta enviada per Louvois al Consell Sobirà, sobre les queixes emeses pels jesuïtes des de Perpinyà, el juliol de 1662:

“Il a été fait plainte au Roy de la part des pères jésuites stablis à Perpignan, de ce qu’ils ont beaucoup de peine à estre payés des redevances qu’ils ont sur le domaine du Roussillon [...] [Sa Magté.] entend vous vous employez autant qu’il vous sera possible à lever les difficultés qu’ils rencontrent, et à prouver à ces bons pères la satisfaction qu’ils désirent”.⁴⁸²

De la mateixa manera, el Consell Sobirà ha de fer front als planys d’altres grups del Rosselló contra els jesuïtes. Per exemple, l’orde dels dominicans acusa els professors de la Companyia d’acaparar l’ensenyament, de detenir-ne el monopoli. Així es pot llegir en una carta dels dominicans del 1663:

“No se pot negar que los dits pares en moltes parts fan gran fruit en la ensenyança de las lletras humanas, però som estats acy tan desdixats, que encara de un arbre plantat de gran llarch temps no en veyem fruit algùn. Blasonan que ensenyan llengua francesa y greca, y quant algunas occasions se són examinats per personas desapassionadas, tot se és trobat ésser dit ab poch fonament. Y los dits pares aprenen ells mateixos lo català, y se són vistos obligats de tornar a ensenyar lo Antoni [Nebrija] y Torrella, attenant al poch fruit. Ara quiçà serà mayor”.⁴⁸³

Aquestes paraules indicarien una certa enveja cap al favoritisme dels jesuïtes, però sembla remarcar també la dificultat que trobaven en l’arrelament de llur ensenyament i de la llengua

⁴⁸¹ ADPO 1C718, *Carta de Louvois al Consell Sobirà*, el 21/04/1662.

⁴⁸² ADPO 1C718, *Carta de Louvois al Consell Sobirà*, a Saint-Germain-en-Laye 07/1662.

⁴⁸³ IGLÉSIAS Narcís, *La llengua...*, p.91; ADPO 112EDT1128, *Pièces relatives à l’instruction publique (1642-1672)*

francesa. El fet d'haver d'aprendre el català es devia, segurament, a la necessitat de fer-se entendre i d'actuar des de dins del país. Es tractava, però, d'un moment incipient per poder parlar dels èxits o fracassos d'aquest nou sistema. En tot cas, les queixes emanades reflectien un malestar existent que es creà al voltant d'aquest ensenyament, el que voldria dir que no passà desapercebut.

La política d'ensenyament tingué aquest inici sonat, però només es desenvolupà a base d'ordres intermitents i, com nosaltres ho definim, intuïtives. L'interès francès per l'atracció lingüística i cultural de part dels rossellonesos s'hauria d'entendre en el context de l'interès general pel Rosselló. Com hem vist, les polítiques militars, fortificadores i d'expansió cap al sud es desenvoluparen amb el temps i, esdevindrien certament inalienables de la tàctica –podem denominar-ho així- cultural. En tot cas, la decisió més evident fou l'intent d'eliminar qualsevol influència hispànica; un primer pas en la separació política i cultural de la monarquia espanyola, sense que això volgués dir que hi havia una clara intenció de francesització. Narcís Iglésias considera que les autoritats franceses entenien que calia esborrar “els trets espanyols, costums i llengua, ja que identificaven el Rosselló com a territori de la monarquia espanyola”⁴⁸⁴. En aquest sentit, Louvois transmet múltiples directives en dos sentits: la introducció de la llengua francesa, i els costums de França, i la prohibició de tot acte o representació que recordés les tradicions espanyoles; la proximitat del Rosselló del Principat era un problema que calia controlar. Però, ¿fins a quin punt la voluntat de francesitzar no era més que una reafirmació tàcita per contrarestar “el món hispànic” de la província? Citem exemples com la prohibició d'entrada al Rosselló, el 1665, d'una companyia teatral de Barcelona o, més explícitament, la idea emesa per Louvois per esborrar tot allò relatiu a un temps anterior i encara present al país:

“il est certain que l'on doit éloigner de Perpignan tout ce qui peut contribuer à remettre dans la mémoire des habitants les moeurs et le langage des espagnolz, et faire tout ce qui est possible pour leur communiquer les nostres”.⁴⁸⁵

D'alguna manera, aquesta línia política aniria pel camí de seguir sospitant dels habitants, poc fidels al regne per llur adscripció hispànica, segons la cort; una raó de pes per seguir mantenint la província durant molt de temps com “*réputée étrangère*”. Sigui com sigui, el rei de França no podia ser aliè a una realitat que situava el Rosselló encara entre els blasons del rei d'Espanya –apareix fins a finals de segle com rei d'Espanya, comte de Rosselló i

⁴⁸⁴ IGLÉSIAS Narcís, *La llengua...*, p.22

⁴⁸⁵ Citat a AYATS Alain, *La défense...*, p.192; Curiosament, si bé les companyies de teatre i els comedians del regne d'Espanya no tenien les mateixes facilitats al conjunt de França com els italians, hi pogueren accedir sense els vetos que reberen al Rosselló per part de les autoritats (DESPOIS Eugène, *Le théâtre français sous Louis XIV*, Librairie Hachette, París, 1894, pp.70-76).

Cerdanya-. Un fet que podia ser interpretat com una provocació pels francesos. Segons Ramon Sala, la perllongació d'aquests conceptes en el vocabulari administratiu del Principat i les nocions de referència que representaven als Comtats, restaren presents durant molt de temps en l'imaginari col·lectiu dels rossellonesos⁴⁸⁶.

Els anys seixanta estigueren caracteritzats per la instauració de les escoles dels jesuïtes, sense cap altra mesura fora de l'àmbit educatiu religiós. La fi de la guerra de Devolució marcà, però, un creixent esforç en aquest sentit, ja que Espanya semblava rebutjar l'intercanvi dels Països Baixos. Per tant, es va començar a estendre un ensenyament primari, on l'element essencial era l'aprenentatge de la llengua francesa. Això volia dir, que s'intentava anar més enllà de la pròpia elit, inserint-se en el món més genèric del Rosselló –de Perpinyà, en realitat; com deia de manera novel·lesca Torreilles, va ser una norma que anava a l'encontre de *“l'âme du peuple”*⁴⁸⁷. Es pot observar aquesta mesura per les ordres enviades al Consell Sobirà el 1669, on s'obligava als cònsols de Perpinyà *“à établir des petites écoles pour enseigner la langue françoise aux enfants”*⁴⁸⁸. Però, no fou fins a la intendència de Carlier que les mesures comencen a prendre forma. Així, va establir un informe que fou presentat a Louvois. Sobre aquest, es confirmà a Carlier que el rei aprovava la seva proposta sobre la obligatorietat de la llengua francesa, el gener de 1672:

“La proposition que vous faites d'obliger les consuls de Perpignan d'établir des petites escolles pour apprendre la langue françoise aux enfans a esté approuvée de Sa Majesté, et je vous adresse une lettre qu'elle a fait expédier à cette fin, laquelle vous ferez délivrer et tiendrez la main à ce qu'elle soit exécutée”.⁴⁸⁹

Tot seguit, Carlier anunciava als cònsols de Perpinyà la decisió del rei:

“Et afin que Messieurs les Consulz puissent estre plainement instruitz des intentions de Sa Majesté pour les exécuter sans aucune remise ny dellay, je dois leur faire observer que, comme il n'y a rien qui entretienne l'union et l'amitié entre des peuples de différentes nationz que la conformité du langage, par lequel ils se font entendre les uns aux autres, entrent dans les négoes et conversations utiles, et facillitent leur commerce, Sa Majesté a résolu d'employer ce moyen pour unir les françois qui habitent en ceste province avec les habitants originaires du pays [...] en sorte qu'ils s'expliquent intelligiblement et commodement les uns avec les autres. Et à cette fin Sa Majesté a ordonné l'établissement de plusieurs petites escolles dans la ditte ville de

⁴⁸⁶ SALA Ramon, *Dieu, le Roi...*, p.82

⁴⁸⁷ TORREILLES Philippe, *“La diffusion...”*

⁴⁸⁸ SANABRE Josep, *La resistència del Rosselló a incorporar-se a França*, Trabucaire, Barcelona, 1985, p.173

⁴⁸⁹ ADPO 1C720, *Carta de Louvois (Le Tellier) a Carlier*, el 09/01/1672.

*Perpignan, où les enfants de l'un et l'autre sexe puissent être instruits [...] en l'écriture des deux langues, afin qu'insensiblement elles soient rendues communes et réciproques à tous les dits habitants françois et catalans, et que les ditz enfans masles qui voudront estudier aux lettres soyent par ce moyen rendus capables d'entrer dans les classes de grammaire où ilz sont instruits par les soins des Révérends Pères jésuites tant en la langue latine qu'en la françoise".*⁴⁹⁰

Aquesta ordenança -enregistrada pel Consell Sobirà- afectava l'ensenyament primari a Perpinyà. La llengua francesa esdevenia, doncs, obligatòria i s'havien de multiplicar les accions escolars en aquest sentit. El que més pot sorprendre és que la iniciativa va venir del representant francès present al Rosselló i no directament de la cort. Altrament, l'observació i l'avenç cap a una necessària "unió" cultural i lingüística es fa palès en aquest text. També, el context de guerra devia portar l'intendent a utilitzar totes les armes al seu abast per evitar futures sospites d'infidelitat cap al regne de França; calia educar les noves generacions gràcies a la llengua, amb els jesuïtes i l'esforç de les autoritats presents al Rosselló, francesos i catalans fidels. Sorpren, doncs, la lucidesa de Carlier amb aquesta política a mig i llarg termini, que si bé no indicava una decisió definitiva que França volgués quedar-se amb el Rosselló, com a mínim podia crear dificultats presents i futures a la monarquia hispànica. Fixem-nos que el català continuà sent la llengua de comunicació i no fou prohibida. Alguns exemples posteriors mostrarien que certes personalitats havien aprofitat plenament aquest nou sistema educatiu i, de manera natural, havien prosseguit una carrera al regne de França, sense tenir cap contacte ja amb Espanya. Això no confirmaria un canvi d'actitud respecte del Principat, però sí un suavització de les relacions amb França, sempre a nivell de les elits⁴⁹¹.

Així, si bé França havia desenvolupat una certa política lingüística en favor del francès i una política cultural al servei de la monarquia, com hem explicat anteriorment, fins a aquest moment no es troba cap exemple d'una binòmia "annexió-assimilació lingüística". Per exemple, Borgonya o el Franc-Comtat van patir aplicacions d'assimilació política i institucionals, però com que la llengua era també la francesa, no van conèixer cap planificació en aquest sentit. Per això, Narcís Iglésias considera que en aquell moment, s'inicia al Rosselló un "sistema d'assimilació per la llengua"⁴⁹². Tanmateix, es podria matisar dient que es va

⁴⁹⁰ TORREILLES Philippe, "La diffusion..."; 112EDT 1128

⁴⁹¹ Ens remetim al Capítol III- 1 i 2.

⁴⁹² IGLÉSIAS Narcís, *La llengua...*, p.43; GROSPERRIN Bernard, *Les petites écoles sous l'Ancien Régime*, Ouest-France Université, col. De mémoire d'homme, Rennes, 1984, pp.83-84: Se suposa que no fou fins Jean-Baptiste de La Salle que es plantejà seriosament ensenyar a llegir als nens en francès i no en llatí (el 1698) i, també, si es compara amb altres territoris del regne, veiem com en èpoques posteriors s'aconsellava l'ensenyament en francès, per contrarestar el « patois »: a la Savoia, el 1752 (per parlar en francès) o el 1783 (per llegir en francès).

iniciar, a partir de la guerra d'Holanda, un clar procés d'atracció de les noves generacions catalanes de Perpinyà. La compra de fidelitats per la via de les recompenses va ser, doncs, substituïda per la formació dels descendents, oferint-los la possibilitat de promoció social dins una monarquia en eclosió. L'assimilació seria, per tant, a dos nivells: s'apunta només a una part de la població i la llengua no provoca una integració global, si el context de la societat no és el mateix que el que s'aprèn. En tot cas, es formen futurs instrumentalitzadors, catalans i de pensament francès. A principis del segle XX, Philippe Torreilles dubtava del veritable impacte del decret, ja que malgrat les ordres del rei, aquestes escoles no van ser establertes de la manera que s'havia detallat. Aparentment, només una escola va ser creada a Perpinyà. La raó seria el problema de finançament, al qual part de la població perpinyanenca no semblava tenir un interès particular en participar-hi⁴⁹³. Ignorem, però, si aquest recel davant la creació de les escoles era degut a un rebuig de l'ensenyament francès o a una oposició a "l'escola per tots"⁴⁹⁴.

Finalment, l'ensenyament dels costums, maneres i llengua francesos tingué com a objectiu les elits del país, al menys entre 1661 i 1672. Alhora, la instauració d'aquestes escoles a Perpinyà així com la de la principal institució francesa i la dels catalans profrancesos, pogué crear una separació creixent entre la ciutat i la resta dels Comtats. Això podia provocar problemàtiques socials i polítiques diferents. Fou aquest un fet conscient per part de les autoritats franceses? Citem, per últim, l'interessant escrit de l'intendent Beaulieu, a finals de la guerra d'Holanda i coincidint amb el canvi de la política fortificadora. És a dir, es feia palès l'interès de França pel Rosselló, fent confluïr bona sèrie d'elements que conformaven l'acció política, militar i cultural. Beaulieu es referia de la manera següent a la llengua i les Constitucions de Catalunya:

“La langue Catalane et les loix et les Constitutions sont conservées à tous les peuples de ces pays-là, que parce qu'on a toujours creu nécessaire de n'y en établir qu'une pour éviter la confusion, les désordres et les conflits et jurisdiction [...] C'est pour cela que Sa Majesté (avant le traité de paix des Pirennées) qui jouissait de la d.[dite] Principauté et des dits Comtés, laissa les choses au mesme estat qu'elles estoient”.

La idea de Beaulieu explica com la monarquia francesa havia estat comprensiva mantenint la llengua catalana abans i després del tractat dels Pirineus –fins i tot retrocedeix amb la seva explicació fins a l'època de Lluís XI i de Carles VIII -. De fet, l'intendent argumenta que ja havia arribat el moment de canviar respecte a la llengua, de la mateixa manera que s'havien

⁴⁹³ TORREILLES Philippe, “La diffusion...”

⁴⁹⁴ GROSPERRIN Bernard, *Les petites...*, p.19. Tanmateix, existia un gran interès per portar a l'escola persones amb menys recursos, per tal de contenir potencials alborotadors i gent del carrer (p.59).

transformat les institucions. Alhora, demana al rei que s'ampliïn els poders del Consell Sobirà respecte a tota la Cerdanya i en la hipotètica annexió del Principat⁴⁹⁵. Es confirma així el raonament pel qual França consolida el seu interès pel Rosselló a partir de la fi de la dècada de 1670.

b) La llengua i l'administració: Contràriament a les reformes educatives, les transformacions administratives es van fer més ràpidament, com hem vist anteriorment. A la vegada, però, les substitucions no provocaren automàticament una conversió cap a l'ús de la llengua francesa. N'és un exemple revelador, el cas ja citat del primer discurs en francès de Ramon Trobat al Consell Sobirà, disset anys després de l'annexió. Quines havien estat les mesures fins al moment? Doncs, sense cap planificació temporal, Colbert promulgà unes ordenances per tal d'unificar els procediments criminals i civils, el 1667 i el 1670. Però, el Consell Sobirà no en va fer cas ja que seguia utilitzant les Constitucions de Catalunya com a text jurídic i la llengua catalana com a referències⁴⁹⁶. L'ordenança de Colbert no va ser enregistrada pel Consell Sobirà, arran d'una declaració reial del 2 de maig de 1683, fins el 3 de juny d'aquell any. Seguidament, es creà una càtedra de Dret francès, on els advocats, els procuradors i els notaris de la província “*étaient priés de suivre les cours*”. No obstant això, Louis Assier-Andrieu dubta que l'assistència fos gran, ja que cap a mitjans del segle XVIII, les queixes per la insuficiència de nocions jurídiques sobre dret francès eren nombroses⁴⁹⁷.

Segons l'estudi de Narcís Iglésias, l'any 1659 no pot ser significatiu pel que fa a la utilització de la llengua francesa: les autoritats no empraren de la nit al dia un altre idioma, però, és evident que el nombre de documents redactats en francès provenint de la cort i entre representants francesos era elevat⁴⁹⁸. Com que el català va continuar de ser utilitzat per la institució principal del Rosselló, el Consell, el govern monàrquic es va veure en la necessitat de contractar notaris i escriptors capaços de fer front a les transcripcions i les traduccions. D'aquesta manera, el 1661, Antoine Audibert fou nomenat pel rei notari al Rosselló; un primer nomenament que responia exactament a aquesta necessitat. El rei disposava així d'una persona per respondre a les dificultats dels representants reials i els militars, sobre el terreny. El text de la designació com notari d'Audibert, del 16 de novembre de 1661, diu el següent:

“Considérans combien il est nécessaire à nostre service et à celui du public, et pour l'interest du commerce et des affaires des particulières de nostre ville de Perpignan, mesmes de ceux de nos troupes qui y sont en garnison, d'y avoir des notaires françois

⁴⁹⁵ SHAT A1 611, peça 70, *Carta de Camus de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 05/07/1678.

⁴⁹⁶ IGLÉSIAS Narcís, *La llengua...*, p.15; ASSIER-ANDRIEU Louis, *Le peuple...*, p.78

⁴⁹⁷ *Ibid.*, p.76 i p.79

⁴⁹⁸ IGLÉSIAS Narcís, *La llengua...*, p.25

*ou qui sçachent la langue, et nous ayant esté rendu bon tesmoingnage de monsieur Antoine Audivert et de ses sens, suffisance, capacité, expérience, probité et bonne diligence et de sa fidélité et affection à nostre service [...] notaire en nostre dite ville de Perpignan pour en fere les fonctions [...] tels et semblables dont en jouissent les autres notaires de la dite ville de ce faire”.*⁴⁹⁹

Tanmateix, el nomenament de notaris francòfons no fou comú, i fins el 1672 no se'n nomenà un de nou, Jean Reanchoup⁵⁰⁰. Per tant, la traducció al francès no devia ser tant indispensable fins a la dècada de 1670. De fet, Núria Sales comenta que, durant la presència francesa a Catalunya als anys quaranta, cap dels escrits del Consell de Cent ni de la Diputació enviats al rei van ser fets en francès. Un fet que es pot estimar amb un “valor identitari-organitzatiu”, però que tanmateix sorprèn tenint en compte la facilitat que hi hauria hagut al Principat en trobar traductors⁵⁰¹. Amb les primeres mesures del Rosselló, es trencava amb aquest fet insòlit, el qual fins i tot Louvois destacava: el 1666 demanà a l'intendent Macqueron de posar-li un traductor o fer que els còsols de Perpinyà se li adrecessin en francès o en castellà, però no en català, per raons pràctiques⁵⁰².

Altrament, trobem diferents administracions afectades per nous canvis. Aquest va ser el cas de la Universitat. Ja el 1662, un decret del Consell Sobirà transformà els requisits necessaris per entrar a la Universitat; un d'ells fou el francès:

“Arrest prohibint que no es llisga la gramàtica a la Universitat, que no púgan cursar sinó los que suficientment entendran la llengua francesa.

Als sinch de maig de 1662 presents messieurs de Sagarra, president, de Copons, de Manalt, de Prat, de Trobat, de Villaformiu y de Queralt, conseller [...] la cort ha prohibit i prohibeix, a totes les persones de qualsevol grau, estat o condició que sien, de ensenyar, en la present vila, pública ni secretament, en las casas ni en altres parts, grammàtica o retòrica a persona alguna si no és que sie repassant a les que actualment cursan y cursaran en lo col·legi dels pares jesuïtas [...] sots pena de presó y demanda arbitrària de la cort, tant per les persones que ensenyaran com per los amos de las casas y llocs en los quals se permetrà la enenyansa. [...] no se admeten ni permeten [...] matricular ni cursar persona alguna en alguna de ditas facultats que lligen i es llegiran en dita Universitat que no tinga i els aporte un certificat firmat per lo pare jesuïta

⁴⁹⁹ ADPO 2B27, *Nomenament d'Antoine Audibert com a notari reial per Le Tellier*, el 16/11/1661.

⁵⁰⁰ IGLÉSIAS Narcís, *La llengua...*, p.25

⁵⁰¹ SALES Núria, “Estat, monarquia...” (p.360).

⁵⁰² IGLÉSIAS Narcís, *La llengua...*, p.27

preceptor de la llengua francesa de com saben y entenen aquella mediocrament, sots pena de privació de llurs officis y càtedras y demanda arbitrària”.⁵⁰³

El coneixement del francès es feia, doncs, necessari per anar pujant graons a la universitat. Tanmateix, no fou fins el 1688 que es clarificaren els dos principals requisits per accedir-hi: conèixer el llatí per poder estudiar filosofia i ser francès o tenir un bon nivell de llengua francesa per accedir a les càtedres de filosofia i teologia. Aquest fet fou una norma consolidada de les directives disperses anteriors⁵⁰⁴.

El més sorprenent, però, és que totes les mesures havien de ser enregistrades pel Consell Sobirà. Un estament on la majoria dels membres malduien la llengua i els costums francesos. Si bé existiren reticències davant d’algunes ordres, fou el registre de l’edicte de Lluís XIV sobre la llengua catalana el que afectà la vida dels membres del Consell i el món jurídic del Rosselló. Així, el febrer de 1700, les antigues formes van ser proscriutes tot decidint que els processos iniciats amb l’antic sistema haurien de continuar-se amb un de nou. Unes setmanes més tard, la cort de justícia adoptava el francès com a llengua oficial, excepte en aquells casos on calia invocar un punt del dret per aclarir fets, en què es podia optar pel català. Segons Assier-Andrieu, l’adopció reticent d’aquest text al Rosselló “*ne semble avoir que faiblement altéré l’identité juridique de la province*”⁵⁰⁵. Si la llengua no havia d’afectar automàticament la justícia, tampoc no ho va fer a la societat, que quedava exclosa de qualsevol prohibició. Però, no podem ser ingenus i hem de valorar les mesures preses, una mica en desordre, per les autoritats franceses, per tal de francesitzar la segona generació de catalans fidels –la primera generació de “catalans francesos”-; aquells que *de facto* havien de governar el país.

En darrer lloc, caldria evocar els canvis orals i visuals que són introduïts poc a poc pels representants francesos. Ens referim als canvis en l’apel·lació de les viles o en la toponímia. Segurament, això es despendria del desconeixement general de la llengua i les denominacions. Però, la reiterada pronunciació i, sobretot, escriptura dels noms transformats acaba arrelant. Això no significava que hi hagués hagut una política meditada en aquest sentit, però els canvis esdevingueren visuals i circularen més enllà de les fronteres, ja que la població mantenia una mateixa denominació dels llocs oralment, sense una projecció externa. Així, al Rosselló es produeixen canvis en la toponímia -Montlluís o el Barcarès (el Port de les barques de Sant Llorenç) i, posteriorment, Bourg Madame o Amélie- i en la pronúncia –Collioure, Bagnuls, Baillestavy-. Si bé, gairebé totes les novetats arrelen entre els segles XVIII i XIX. En tot cas,

⁵⁰³ ADPO 2B858, *Decret del Consell Sobirà*, a Perpinyà el 05/05/1662.

⁵⁰⁴ Citat a: IGLÉSIA Narcís, *La llengua...*, p.115 i p.118 (Ordre reial del 29 de maig de 1688).

⁵⁰⁵ ASSIER-ANDRIEU Louis, *Le peuple...*, p.76

el més important són les alteracions de la toponímia escrita, on clarament es francesitzen els noms des d'un primer moment. Lluís Basseda qualifica aquest fet de “descatalanització” de la toponímia⁵⁰⁶. La utilització dels noms de regions, localitats o espais territorials a la llengua poden tenir una doble funció objectiva i subjectiva, així com les al·lusions als llocs poden tenir un component pejoratiu i influir en la visió exògena del país. La importància del coneixement propi, intern, es redueix al que se'n desprèn fora del territori. Alhora s'aconsegueix un desdoblament toponímic entre l'escrit i l'oral, que no s'unificaran fins a la generalització de la llengua dominant, en favor de l'escrit⁵⁰⁷. No obstant això, els canvis lingüístics no s'apliquen només a topònims, ja que els càrrecs administratius i polítics també són transformats des de la creació del Consell Sobirà. Així doncs, el veguer esdevé “*viguier*”, el batlle es converteix en “*bayle*”. De la mateixa manera, s'innoven normes i càrrecs com “*Capitainerie générale*”, “*Amirauté de Collioure*”, “*Juge des Gabelles*”, etc⁵⁰⁸. Un cop més, hem de parlar d'alteracions que, tot i la seva ràpida introducció, només prenen una funció social i lingüística en el moment que es pressiona obertament per l'aprenentatge del francès i l'abandonament del català, en el tombant entre els segles XIX i XX, a la vegada que transformen, això sí, les imatges mentals preconcebudes.

*Actors dels canvis: el cas dels jesuïtes*⁵⁰⁹

Els jesuïtes s'implantaren al Rosselló el 1600, arran de la demanda del bisbe d'Elna, Reart, a fi de millorar el nivell dels estudis secundaris gràcies a l'ensenyament del grec i del llatí. Es considerava llavors, que la Universitat de Perpinyà estava en crisi i necessitava ajut. No obstant això, la forta oposició que comportà llur establiment els va fer renunciar, però seguiren presents a Perpinyà⁵¹⁰. El rol dels jesuïtes en l'ensenyament al servei del rei de França no s'inicià només el 1660. Ja des de l'entrada al Principat, el 1642, els membres de la

⁵⁰⁶ BASSEDA Lluís, *Toponymie...*, pp.273-286; Veure també l'estudi recent de: PEYTAVÍ Joan, *Antroponímia, poblament i immigració a la Catalunya moderna: de la identitat patronímica als Comtats catalans moderns (segles XVI-XVIII)*, Tesi doctoral, Universitat de Perpinyà, 2002, 4 vols., 1196p.

⁵⁰⁷ VAN HOFF Henri, “Les noms de pays, de peuples et de lieux dans le langage imagé”, *Meta* (Revue d'Études terminologiques et linguistiques), vol.XLIV, 2, 1999, pp.312-371.

⁵⁰⁸ STEWART David, *Assimilation...*, p.32

⁵⁰⁹ Els jesuïtes van tenir molts problemes d'acceptació a França, però a partir de l'arribada al poder de Richelieu i per la pressió del Parlament -de París-, van tendir cap al gal·licanisme, amb l'acceptació de la idea d'una independència absoluta del poder reial respecte del temporal. Amb els col·legis, de pagament fins a La Salle (fi segle XVII), els jesuïtes trobaren el seu lloc a la societat francesa. Una de les tasques principals va ser la lluita anti-protestant, per la qual fins i tot utilitzaven la llengua local, com ara el bretó, o escenificacions teatrals (BÉLY Lucien [coord.], *Dictionnaire de l'Ancien Régime. Royaume de France, XVIe-XVIIIe siècle*, PUF-Quadrige, París, 2002, pp.690-693; ELLUL Jacques, *Histoire...*, pp.105-106); ROCA TIRADO Jacinta, *La pedagogia de los jesuitas en el siglo XVII francés. Su influencia en los jansenistas*, Tesi doctoral, UAB, Bellaterra, 1995.

⁵¹⁰ COLOMER Claude, *Le clergé régulier en Roussillon sous l'Ancien Régime du Rattachement à la Révolution (1659-1789)*, Société Agricole Scientifique et Littéraire des Pyrénées Orientales, Perpinyà, 1996, pp.60-62

Companyia reberen privilegis a l'hora d'ensenyar la gramàtica i educar el jovent a les escoles. N'és un exemple la carta dels Paers de Lleida atorgant el monopoli de l'ensenyament als jesuïtes, després de “lo alivio de tant innumerables treballs y afflictions com haura patit ab la opressio de nostres enemichs Castellans, y aixi mateix li deixe gozarlo – que confiam han de donar dits Pares ab la lectura de la dita gramatica que VS ab tant bon zel los vol encomanar”. Es pactà, doncs, una concòrdia amb ells. Però, aquest fet es repetí arreu de tot el territori català controlat pels francesos. A Barcelona (10 de juny de 1643) i a Perpinyà (22 de juny de 1643), els jesuïtes reberen el control de la gramàtica i la retòrica. Així doncs, la Companyia tenia el favor directe de la monarquia francesa a Perpinyà divuit anys abans de la data simbòlica de 1661. En una carta del Visitador dels col·legis de la Companyia, Jaume Puig, es deia el següent: “*para que en nombre mío y sucesores admitan las escuelas de gramática que la ciudad de Lérida, y Villa de Perpiñán se sirven dar a Nra Cia [...] Y nombro al Padre Francisco Ferrer Rector de nro Colegio de Perpiñan, y le doy facultad para admitir las escuelas de Gramatica que la fidelissima villa de Perpiñan se sirve dar a la Cia*”. Però, l'oposició a aquest privilegi fou gran i, ja des de 1644, es redactaren memorials en contra, com la *Suplicació donada als Senyors Consuls per alguns doctors que treuran la Gramatica de la Companyia, narrant los danys que causa*. Per tant, el greuge era principalment la separació de l'ensenyament de la gramàtica de la universitat. Una queixa que s'anà repetint, fins al punt que els juristes s'hagueren de pronunciar amb el seu vot sobre la validitat o no de la concessió feta als jesuïtes (1644), i que donà la raó als universitaris. El 29 d'abril de 1644, una dotzena d'estudis revocaven la lectura de la gramàtica de la Companyia. L'afer fou notori i anà fins al davant de l'Audiència a Barcelona. Finalment, l'abril de 1645, s'arribà a un acord en què el Rector del col·legi dels jesuïtes renunciava a favor de la vila de Perpinyà:

“Jo Pedro Fons visitador dels Collegis de Cataluña y comtats de Cerdaña de la Cia de Jesus dono licencia al P[are] Francisco Ferrer Pretor del collegi de Perpiña de la dita Cia, en virtud de la qual ha llegit gramatica la Cia en dit Collegi fins lo dia de vuy per compte de dita vila, y per quant la vila de Perpiña tenint atencio a que era gran la falta de estudiants, que tenia la universitat de manar a la Cia dexas de llegir la Gramatica, que per virtud de la concordia tenia obligacio de llegir, y desitjant la Cia servir aixi en això, com en altres moltes coses a dita vila, renuncia a tot lo dret que te, y tenia de llegir per virtud de dita concordia”.⁵¹¹

⁵¹¹ ADPO 112EDT1128 (tota una sèrie de documents relatius als jesuïtes, des de 1642)

Posteriorment, arribà l'ordre reial del mes d'agost de 1661, per tal que els jesuïtes de Tolosa s'establissin a Perpinyà⁵¹². D'alguna manera, hem volgut mostrar com l'intent d'introduir els jesuïtes en el control de l'ensenyament no era propi a l'annexió, però, en canvi, aquesta portà nous aires entre els jesuïtes mateixos, ja que es van cridar els de Tolosa. Segurament, aquesta decisió entrava dins la política d'aïllament respecte a tot allò que era espanyol. I és que els jesuïtes d'Espanya treballaven per la monarquia espanyola, de la mateixa manera que els de Tolosa per la monarquia francesa. El paper jugat pels jesuïtes en les transformacions, progressives, del Rosselló, sobretot per acostar les seves elits a França, fou fonamental. D'entre els jesuïtes "espanyols" que restaren a Perpinyà, destaquem la figura d'Anton-Ignasi Descamps. Rector del col·legi de Manresa, el 1655, el 1659 es traslladà al col·legi de Perpinyà, on col·laborà amb els jesuïtes arribats de Tolosa el 1661. Curiosament, en la seva obra *Llibre de la Congregació... de la Verge del Socorro*, Descamps exposa les seves idees sobre l'estat de la llengua catalana al Rosselló: proper a les reflexions d'Andreu Bosch, mig segle abans, considerava la dignitat de la llengua catalana, derivada de la llengua llemosina. El seu llibre, replet de castellanismes, fou publicat per un editor francès. Així doncs, a banda de l'ensenyament, els jesuïtes s'introduïen en el camp de la divulgació i la propaganda. A la vegada, Descamps simbolitzava el divorci entre la llengua escrita i la parlada. Altrament, no es tractava d'un home obertament favorable a la francesització i, per tant, mostraria que des de l'interior de la Companyia de Perpinyà, no tot fou unanimitat⁵¹³. Potser això reafirmà la cort en la idea de continuar afavorint un flux de religiosos d'arreu del regne cap al Rosselló? Finalment, Descamps va ser el primer capellà que va evocar la Quaresma en llengua francesa, a la catedral de Perpinyà. Avançant-nos a posteriors observacions, podem dir que el favor reial del qual es beneficiaven els jesuïtes i la seva acció en diversos àmbits, no només educatiu, provocà un rebuig creixent de la població cap a ells.

L'atorgament de poders als jesuïtes no s'escau tant clarament de la intuïció política com en d'altres casos. La fidelitat de la Companyia cap al príncep i la multiplicació de matèries ensenyades en els seus col·legis, com totes aquelles que feien referència a la racionalització de la guerra (aritmètica i altres en vistes de la poliorcètica), van situar-los com a l'instrument més eficaç de la corona⁵¹⁴. Respecte al Rosselló, els jesuïtes tenien una importància cabdal, ja que el rei no controlava el conjunt del món eclesiàstic després de l'annexió. De qualsevol manera, l'acció dels jesuïtes només havia d'afectar les capes socials

⁵¹² ADPO 2B27

⁵¹³ VILA Pep, "La disputa lingüística al Rosselló a través dels prefacs de les obres impreses (1590-1698)", *El barroc català*, Quaderns Crema, Barcelona, 1989, pp.631-654.

⁵¹⁴ PERNOT Jean-François, "Guerre..." (p.133)

superiors i crear “disposicions mentals col·lectives”, segons les paraules de Robert Muchembled, que afegeix: “*les jésuites n’enseignent-ils pas l’équivoque aux élèves de leurs collèges?*”⁵¹⁵. Veiem, doncs, quina era aquesta elit i com se la podia atreure per la via francesa.

Com atreure’s les elits i el perquè de la seva instrumentalització

Al voltant dels anys 1670, es consolida per França la possibilitat de conservar el Rosselló. Les polítiques provisionals –que definim com intuïtives- quallaven, a l’excepció de la instauració dels jesuïtes que anaven per lliure. Era important mantenir fidels els profrancesos, difícilment francesitzables, per la via del suborn i el bon tracte, i confirmar la formació d’una nova generació “a la francesa”. El rei no necessitava –ni tenia la intenció- de francesitzar tota la població. El més important era mantenir lligada l’elit catalana del Rosselló, per l’adscripció econòmica, militar i cultural.

Aquesta elit havia d’ocupar, durant els anys següents, els càrrecs més importants del país: consellers, abadies, canongies, batllies, etc. Per tant era fonamental l’ensenyament i la demostració, per damunt de tot, d’un bon coneixement de la llengua i les maneres franceses. També, era important estendre la sensació que per la via francesa, la promoció social i política era molt més eficaç. En el capítol tercer veurem alguns casos d’aquesta nova elit francesitzada. Aquesta necessitat d’una nova generació francesa al Rosselló es feu més evident quan encara existien reticències des del mateix Consell Sobirà. Per exemple, al costat del conflicte de jurisdiccions territorials, destacava el xoc de la llengua. D’aquesta manera, quan el Consell demanava poder jutjar Margarit, sense que aquest tingués la possibilitat de marxar davant un tribunal parisenc, es va aprofitar per exposar una queixa lingüística. L’excusa per no enviar processos a la capital del regne era que les traduccions al francès tindrien un cost molt elevat:

“Que tous les procès estant formés en Langue Catalane, il seroit nécessaire pour les juges du pays de les faire transcrire et traduire en langue françoise, ce qui cousterait des sommes très grandes et des frais excessifs de transport des dits procès et des parties des juridictions si éloignées de cette Province”.⁵¹⁶

Aquesta exposició posaria de manifest, també, la naturalitat en la utilització del català i que, possiblement, en cap moment va passar pel cap dels profrancesos del Consell deixar d’emprar-lo. La dècada de 1670 fou, però, decisiva. L’acció per la instrumentalització dels fills dels profrancesos estava engegada, però seguia sent necessari que el conjunt d’aquesta elit s’acostumés al so francès com als costums. D’aquesta manera, veiem com Lluís XIV

⁵¹⁵ MUCHEMBLED Robert, *La société...*, p.97

⁵¹⁶ SHAT A1 300, peça 63, *Le Conseil Souverain du Roussillon à Louvois*, a Perpinyà el 19/12/1671.

ordenà que la lectura de sermons a l'església de Sant Joan de Perpinyà fos feta en francès; una església on acudia part important d'aquesta elit⁵¹⁷. Finalment, França concentrà els seus esforços en l'assimilació lingüística i pedagògica dels profrancesos, tot creant també una elit reial, on els costums i els avantatges serien el més important: “*une éducation à Paris leur montrerait les avantages qu'il y a à être sujets d'un si grand roi*”⁵¹⁸. Per tant, l'educació havia de ser prosseguida amb una estada en terres pròpies del rei⁵¹⁹. Cert és així, que la política lingüística francesa restava limitada a qüestions administratives i pròpiament polítiques, on l'ús de les elits era l'estri fonamental.

En darrer lloc, intentem respondre a les qüestions que ens plantejàvem al principi. Tenien una idea clara de francesització des d'un principi? Com hem pogut veure, la francesització no era l'objectiu principal dels francesos al Rosselló, però sí es va convertir en una opció-instrument a partir dels 70. No es pot menysprear aquest tipus de política havent vist com, en les dècades anteriors, França havia desenvolupat un patriotisme lingüístic i acadèmic, aplicat al món polític i militar. En segon lloc, davant l'interès que semblava tenir la corona francesa en aculturar o alienar culturalment els Comtats, podem dir que l'enfrontament amb Espanya va ser la punta de l'iceberg de la resposta: el més important era “a-hispanitzar” el Rosselló. Finalment, la política desenvolupada per França a finals del segle XVII posà en evidència que existia un fort lligam entre cultura, política i acció militar. I és que, fins al moment, la qüestió no era fer coincidir frontera política i frontera lingüística, sinó apartar qualsevol influència de l'enemic. D'aquí, doncs, la recerca d'un equilibri entre llengua oficial i llengua materna⁵²⁰. En definitiva, hom no pot ometre el valor polític de la llengua en aquella època, tot i que és important matisar els diferents nivells d'aquesta vàlua, com hem vist.

⁵¹⁷ SHAT A1 563, peça 59, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 24/09/1676. Sobre la obligatorietat de l'ús del francès en els sermons de l'església de Sant Joan. També destaca l'aportació en aquest sentit de la Companyia de Jesús; SALA Ramon, *Dieu, le Roi...*, p.339

⁵¹⁸ SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.134

⁵¹⁹ BAISSSET Didier, *Politique et religion...*, p. 277 (aculturació de l'elit) i pp.288-302 (França com a nou centre d'atracció per l'elit lletrada). Semblaria difícil de creure que fins el 1700, després de 40 anys, la llengua francesa no hagués aconseguit progressos entre l'elit alfabetitzada (p.307).

⁵²⁰ CALVET Louis-Jean, *La guerre...*, p.50

Conclusió del capítol II

Sobre les intencions i l'evolució de l'interès de França per Catalunya

Fins a aquest moment, hem analitzat i intentat esbrinar quines van ser les diferents polítiques de França a Catalunya, des de la guerra dels Segadors fins a l'assentament al Rosselló. Els esdeveniments forçaren variacions en els interessos i consolidacions d'aquestes polítiques i accions. Com a conclusió, veiem els principals punts que caldria destacar per aclarir el procés d'annexió del Rosselló a França des de la visió francesa, és a dir, l'interès global per Catalunya.

1) La constant en la propaganda reial i la simbologia al Rosselló: present des de sempre, a través dels títols comtals i els juraments fets al rei d'Espanya, l'annexió comporta senzillament un canvi de símbols. És manté el sistema i s'augmenten les representacions, des dels Te Deum per celebrar qualsevol acte de la família reial o una victòria militar, fins a introduccions de llegendes –amb els símbols corresponents– com la de Sant Lluís i la flor de Lis o l'extraordinària entrada de Lluís XIV a Perpinyà⁵²¹. La presència del monarca i de tots aquells símbols que el representaven havien de segellar el lligam entre aquell territori i la França mítica, a la qual pertanyia des de temps immemorials, ajudant així a l'home autòcton “à chasser les doutes qu'il pourrait concevoir quant au résultat de son entreprise”; el rei existia i era el model a seguir⁵²². La representació mental del rei i de tot el diví que l'envoltava es conjugaren al Rosselló, des del 1660 mateix.

2) La possible existència d'una contradicció: guardar o intercanviar el Rosselló? Qualsevol de les dues opcions portaria a pensar que la monarquia francesa hi tenia un gran interès, sobretot per contrarestar Espanya de ben a prop. Sempre, però, l'administració francesa havia emès la idea que el Rosselló havia estat un territori conquerit per les armes i que, doncs, el podien conservar⁵²³; una idea que Marca ja indicava pel conjunt de la Catalunya ocupada per França

⁵²¹ BAISSSET Didier, “L'entrée...” i *Politique...*, pp.425-438 (simbologia reial, mite de Sant Lluís i la Flor de Lis); APOSTOLIDÈS Jean-Marie, “Entrée royale...”; BRYANT Lawrence M., “Making...”; AMAE, CP, Espagne, 37, *Carta de Mazzarí a Fontanella*, el 05/09/1659 (el cardenal no sabia si el rei trobaria l'ocasió d'anar al Rosselló, però considerava que seria molt útil per fer-se seva la població); PÉREZ SAMPER Mª Àngels, “Les festes reials a la Catalunya del barroc”, *El barroc català*, Quaderns Crema, Barcelona, 1989, pp.345-377 (La visita reial era la celebració del poder, encarnat en la figura del rei, i l'ocasió de participar en la festa per les autoritats civils, militars i religioses, així com per les corporacions i el poble mateix, donant una doble dimensió de contacte: rei-regne i rei-poble); FILLOUX Jean-Claude, *L'inconscient*, PUF, Que sais-je ?, París, 1984, pp.99-101 (L'inconscient col·lectiu necessita la unió de mites i llegendes; uns lligams simbòlics que van de l'individu a la col·lectivitat: “*les mythes et les contes, le peuple dans les proverbes et ses chants, utilisent le même symbolisme*”).

⁵²² ELIADE Mircea, *Aspects du mythe*, Gallimard, Folio Essais, París, 1963, p.176

⁵²³ Tot i ser conegut l'argument, és important recordar que Lluís XIV feia referència sovint a la conquesta del Rosselló per les armes, tot adduint que el tractat dels Pirineus no fou més que una confirmació d'aquesta

el 1647: “*les terres sont a celuy qui les occupe, avec des forts et des garnisons*”⁵²⁴. La qüestió, fins ara, ha estat, però, d’esbrinar en quin moment la intenció d’intercanvi es convertí en una annexió desitjada. En el moment que es produeix això, les accions polítiques al Rosselló prenen cos i deixen de ser decisions provisionals, aleatòries i intuïtives. Existeixen moments simbòlics en la càrrega d’interès pel Rosselló: el primer seria en el moment de la negociació del tractat dels Pirineus, on veiem que els representants francesos més actius en els anys anteriors demostren una clara voluntat d’adquirir els Comtats en previsió d’una conquesta futura del Principat⁵²⁵; en segon lloc, la guerra de Devolució obre una escaleta en les negociacions per un hipotètic retorn del Rosselló sota control espanyol, una idea que s’arrossega des dels anys quaranta⁵²⁶, però que no es tanca definitivament fins a la presa de Barcelona, el 1697⁵²⁷.

3) Amb l’evolució dels esdeveniments, es pot entendre l’interès per la conservació del Rosselló dins de França, convertint-lo així en protecció del regne i trampolí de possibles conquestes (idea de l’atac defensiu). Això sorgí principalment a principis dels anys 80, amb l’aplicació de la política fortificadora, el pes polític de França a Europa –amb la crisi espanyola i la consegüent recerca d’equilibris- i l’acció de polítics al Rosselló mateix, com l’intendent Trobat. De vegades, però, la lectura de certs escrits valen més que mil paraules nostres. Així, deia Beaulieu sobre l’interès francès sobre el Rosselló, el 1677:

“Un grand desavantage qui seroit commettre le Roussillon si nous le perdions, les places n’estant pas en l’estat où ils seroit a desirer qu’elles fussent et ne devant pas faire de fondement sur l’affect des peuples lesquels sont demeurés dans leurs vieilles habitudes depuis trente ans que le pays estan roy par le peu de soin que ceux qui ont commandé dans la province ont eu de leur faire perdre les liaisons qu’ils avoient en Espagne.

(*Mémoires de Louis XIV* [ed. de Jean Longnon], Tallandier, col. Relire l’Histoire, París, 2001, p.104 –*Mémoires pour l’année 1661-*)

⁵²⁴ AMAE, CP, Espagne, 27, *Mémoire pour les limites de la Catalogne*, el 28/09/1647, ffº 331r-344r

⁵²⁵ AMAE, CP, Espagne, 38, *Memorial de Marca donat a Mazzarí*, a Saint-Jean-de-Luz el 08/1659, ffº 171r-172r

⁵²⁶ LA FÀBREGA Pau de, *L’oferiment...*; AMAE, CP, Espagne, 56, *Sobre els Països Baixos i Espanya*, el 16/09/1668, ffº 135-136; AMAE, CP, Espagne, 48, *Remarques sur le procédé de la France touchant la négociation de la Paix*, el 08/11/1667, ffº 301r-320v; AMAE, CP, Espagne, 48, *Stravaganze Novissime della Francia*, el 01/1667, ffº 328r-337r (on es dona a entendre el perquè d’intercanviar el Rosselló)

⁵²⁷ AMAE, CP, Espagne, 75, *Traité de trêve del 15 d’agost de 1684 entre les rois d’Espagne et de France*, ffº 234-235 (on s’evoca l’afer dels Països Baixos); AMAE, CP, Espagne, 77, *Instruction du Sr. Duval*, el 01/04/1697, fº5r; De tota manera, les polítiques portades a terme al Rosselló permeten veure l’evolució de l’interès francès per conservar la província. Així, per exemple, hom pot pensar que França no hauria invertit en la construcció d’infraestructures monumentals al Rosselló si no pensés la possibilitat de guardar els Comtats, com van ser l’assecament d’estanys o la construcció d’un canal (de la Nouvelle) que havia de creuar l’estany de Salses per permetre la comunicació entre Narbona i Perpinyà (LAMOIGNON de BASVILLE Mr. de, *L’intendance du Languedoc à la fin du XVIIe siècle. Mémoire “pour l’instruction du Duc de Bourgogne”*, Edició crítica de Françoise Moreil, CTHS, París, 1985 [Original manuscrit: Montpellier, desembre 1697], p.271 i p.274).

Il faudroit sçavoir de bonne heure les desseins de la Cour sur ce qui regarde ce pays icy affin de prendre des mesures très secrettes pour les choses que l'on voudroit faire estant necessaire de tromper le Roussillon si l'on veut qu'un dessein reussisse".⁵²⁸

4) Una política d'interessos que es veu augmentada per la funció dels representants en l'escenari polític: aquesta va ser la dels catalans profrancesos, veritables actors de l'acceleració d'assimilacions múltiples del Rosselló a França. La seva influència era d'ordre militar, econòmic, social i cultural⁵²⁹. Però, ¿com uns forasters –tot i catalans- podien justificar la transformació de les institucions catalanes, malgrat alguna expressió de reticència? El seu servei a França era natural pels francesos, però la percepció de la població era tota una altra: com a col·laboradors d'un nou règim, agressiu en aspectes fiscals i comercials, i repressors físics en primera persona. En tot cas, és necessària una visió de conjunt dels efectes de les diferents polítiques empreses, per conèixer si veritablement hi va haver una assimilació per àmbits. Queda clar, però, que l'acció francesa no va provocar una integració global entre 1660 i 1700, ni tampoc va ser un clar objectiu.

5) De l'interès general i evolutiu –constant- de França pel Principat hem tingut en compte: polítiques militars i culturals, oportunitats (com la de 1640), la utilització de les armes en joc (fortificacions, subsistències de tropes, posició de força respecte Espanya, possibilitat d'intercanvi del Rosselló, recompenses, etc.) i les accions personals. Aquest conjunt formaria l'interès real de França? Les manipulacions de persones com Ramon Trobat haurien accelerat certes accions -amb la condescendència de Louvois, és clar-? La historiografia discuteix el concepte conseqüent a aquest interès: ¿existí una intenció d'assimilar, annexar o aculturar plenament el Rosselló i la seva població? Com sempre trobem un conflicte entre les visions dels historiadors. Sense entrar en detall, citarem una visió externa com la de David Stewart, certament influït pels historiadors rossellonesos, on esmenta les dues polítiques fonamentals de França al Rosselló: assimilació política i aculturació. De fet, tot el seu treball consisteix en una demostració de la política desplegada per França per assolir aquests objectius⁵³⁰. Evidentment, si ens plantegéssim demostrar això ho aconseguiríem, ja que les dades que se'n desprenen poden ser molt subjectives. Ara bé, si partim només del que els francesos pretenien, sense analitzar les conseqüències al Rosselló, direm que sense cap planificació primerenca i

⁵²⁸ SHAT 563, peça 70, *Memorial sur le Roussillon* [Beaulieu], el 01/1677, 11p.

⁵²⁹ STEWART David, *Assimilation...*, pp.45-48

⁵³⁰ *Ibid.*, p.25; BAISET Didier, *Politique...*, pp.10-11 (l'autor distingeix entre assimilació i integració, i considera que poden haver-hi molts nivells d'assimilació, la qual cosa seria el cas del Rosselló, amb una assimilació progressiva). Alhora, per Narcís Iglésias, el veritable projecte d'aculturació i d'annexió administrativa definitius no va tenir lloc fins el 1789, quan el Consell Sobirà va ser abolit i, alhora, es va crear el departament dels Pirineus-Orientals, obviant tota referència simbòlica històrico-toponímica (IGLÉSIAS Narcís, *La llengua...*)

CAPÍTOL III - LES CLASSES DIRIGENTS I LA POLÍTICA INSTITUCIONAL

Les accions i les reaccions polítiques han de tenir un cap pensant i uns executors. Si tenim en compte que la intervenció de França a la Catalunya de finals del segle XVII fou llarga i intensa, podem dir que aquest temps va marcar tant les autoritats del territori com les poblacions autòctones, que van mostrar-se sensibles davant les recurrents operacions militars. D'alguna manera, es veieren empeses a expressar el seu posicionament amb més o menys intensitat. És a dir, l'activitat francesa a Catalunya no passà desapercibuda i deixà una forta empremta: les universitats locals, el Consell de Cent o la mateixa Diputació emprengueren, segons la conjuntura, la presa de decisions concretes com una reacció lògica davant les agressions o, donat el cas, davant les propostes d'aliança. Aquestes polítiques tingueren un objectiu directe i sovint individualitzat, ja que no van ser planificades com una acció global, i només foren reaccions. Els elements que simbolitzaven França foren diversos: soldats, representants, mercenaris de tota mena, immigrants, comerciants, etc. Per tant, les anàlisis sobre les relacions franco-catalanes han de fer-se de manera transversal i a nivells sovint diferents.

El pes dels intermediaris i actors al servei de França va ser fonamental en la formació d'un discurs dialèctic i polític des de Catalunya. Deixant de banda els grups de mercenaris com els miquelets o la compra de serveis individuals, volem fer referència a les elits que treballaren conscientment perquè el Principat formés part del regne de França tard o d'hora. Els mètodes emprats per assolir aquest objectiu anaven des de la cultura fins a l'àmbit estrictament militar. Si bé una primera generació, aquella que s'exilià al Rosselló, va actuar voluntàriament –tenint en compte el preu a pagar per l'exili i les recompenses-, la seva descendència va prendre partit de manera directa en favor de França i, perquè no dir-ho, de manera més natural, car va desenvolupar-se en escoles i universitats on el francès -que representava la cultura i la promoció social- era a l'ordre del dia. L'ascens polític i militar es va començar a fer, en conseqüència, a través del regne de França. Catalunya només era un territori cobdiciat per recuperar el patrimoni familiar i complir el deure amb el monarca.

D'aquesta guisa, hem cregut necessari dedicar un capítol a l'anàlisi de les classes dirigents i la política institucional a Catalunya, remenant més a fons els estudis historiogràfics que ens precedeixen per així arribar a establir un panorama més coherent i exacte de la situació política i relacional dels catalans amb França. Observarem d'aquesta manera el rol d'unes elits que, adscriuint-se a l'opció política francesa o espanyola, tingueren una activitat destacada pel que representaren en l'acció de França a Catalunya i en l'evolució ideològica catalana. Paral·lelament, la política institucional que es portà a terme fou aquella que les autoritats hispàniques a Catalunya emprengueren davant les finalitats gal·les. D'aquesta

manera, la varietat d'elements preconcebuts que, com a tot arreu, vivien en el subconscient col·lectiu van poder incidir oficialment i a nivell popular dins de les decisions que, com també veurem, es van prendre contra els francesos -dins la seva diversitat-, com a reacció quasi-instintiva. En definitiva, aquesta capítol del treball es divideix de la següent manera a fi d'aconseguir definir la participació de les classes dirigents i la de les institucions en la relació franco-catalana, amb totes les seves conseqüències: en primer lloc, intentarem analitzar l'expressió i el posicionament polític clau de catalans -partidaris de França o no-, a qui tot sovint la historiografia catalana ha omès durant la segona meitat del segle XVII per la seva residència en terres nord-catalanes, doncs franceses, fent una simbiosi de treballs anteriors i de noves vies per encetar; en segon lloc, hem cregut necessari atorgar un estudi monogràfic a la figura dirigent que, per mèrits propis, ens mereix una atenció particular per la seva personalitat i la seva influència en la col·lectivitat, com fou Ramon Trobat; i, per últim, veurem algunes de les decisions i reaccions polítiques de diferents institucions presents a Catalunya, com aquelles de la Corona d'Aragó, les viles o el món eclesiàstic.

1- **EXPRESSIÓ I ARRELAMENT DE L'OPCIÓ FRANCESA**

El seguiment de l'opció francesa, o partit francès, entre els catalans ha estat fet en part per la historiografia pel període de la guerra dels Segadors¹. Són coneguts els moviments i els enfrontaments entre profrancesos i els qui havien lluitat contra els partidaris de Felip IV. Però, curiosament, es perd l'interès per estudiar aquests personatges i tota la seva activitat política en el moment en què passen a pertànyer a França, com a residents al Rosselló. En tenim únicament menció a través dels treballs d'historiadors del Rosselló que, observant la política francesa als Comtats i la del Consell Sobirà, es retroben inevitablement amb l'acció d'aquests catalans. Seria interessant intentar establir un fil conductor de l'expressió ideològica d'aquestes persones des dels inicis de l'apropament a França fins a l'assimilació política i

¹ SIMON i TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics de la revolució catalana de 1640*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1999, pp.8-9 (L'autor creu que dues de les idees bàsiques per a conèixer la base social de la Revolució de 1640 és "considerar la nova classe dirigent de Barcelona com el principal nucli sociològic del moviment separatista, i la segona és assenyalar la important fractura que es va produir en el cos social català arran de la separació política de la Monarquia Espanyola"). En d'altres revolucions coetànies, les classes privilegiades també intervingueren, però es va produir una transformació i una pressió pel Parlament, com ens explica Christopher Hill per a Anglaterra, alguns grups se sentiren decebuts pel resultat. La revolta tenia un component de defensa de les llibertats i religions, però poc tenia a veure amb el desenvolupament dels esdeveniments catalans, emmarcats en un dels teatres d'operacions de la guerra dels Trenta Anys (HILL Christopher, *La Révolution Anglaise, 1640*, Les Editions de la Passion, Saint-Maurice, p.65).

social individual, simbolitzada per les noves generacions que neixen al Rosselló i representen una nova elit. Substitueixen així, en el cas que ens ocupa, la que denominem com a generació d'adaptació: tota una sèrie de persones pertanyent a grans famílies i actriu a la vegada de l'inici d'una possible integració del Rosselló a França. Veiem, doncs, tot seguit aquesta actuació en el temps gràcies a un aprofundiment historiogràfic i a l'estudi de casos concrets en tres etapes successives com van ser: la justificació ideològica del compromís amb França; l'exili i la confirmació del món profrancès, amb els seus contratemps; i, finalment, els efectes de la influència de la cultura en la nova elit del Rosselló. Intentarem esbossar un quadre aproximat, principalment a través d'anàlisis historiogràfics i amb una progressió de casos concrets.

1.1- Els principis de l'apropament a França

Amb l'entrada en guerra de la monarquia hispànica a la guerra dels Trenta Anys, van aparèixer nous gèneres i noves temàtiques d'escrits a Catalunya. Es tractava d'una publicística de caire econòmic, jurídic i polític que apuntava una opinió pública particular. Aquesta evolució se situaria en un context polític de guerra, de pressió econòmica i de transgressió de les Constitucions catalanes, teòricament promogut des de Madrid. Destaquem el conflicte que havia engendrat la renovació desitjada pel comte-duc d'Olivares, amb una major aportació econòmica i de soldats dels diferents components d'Espanya, com ara del Principat de Catalunya. La convocatòria de les Corts el 1626 no solucionà res i, amb el temps, el ministre de Felip IV anà creant un front català amb l'allotjament de tropes, preveient un esclat de la guerra amb França. Així s'arribà a l'època de la revolta catalana de 1640 quan, juntament als moviments populars, nombrosos escrits catalans justificaven la separació de la monarquia espanyola, tot argumentant la necessitat *in crescendo* d'una aliança paral·lela amb França. Havent-hi ja algunes obres de referència sobre el tema², ens cenyirem només a destacar la temàtica principal i els autors i personatges principals.

La simbiosi de l'origen del conflicte i de les ideologies anticastellanes arrelaren durant el 1640. La política empresa pel comte-duc a finals dels anys 20, la guerra franco-espanyola i els fets del Corpus Christi de juny de 1640, van ser els factors simbòlics del desenvolupament

² A mode d'exemple, destaquem els estudis que obren noves problemàtiques al voltant dels catalans partidaris de França i anti-espanyols: ELLIOTT John Huxtable, *La revolta catalana (1598-1640): un estudi sobre la decadència d'Espanya*, Crítica, Ed. d'Anna Prieto, Barcelona, 1989, 608p; SIMON i TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics...*; De manera més sintètica: SERRA i PUIG Eva, "El pas de rosca en el camí de l'austriacisme", *Del patriotisme al catalanisme. Societat i política (segles XVI-XIX)*, Eumo Editorial, Vic, 2001, pp.71-103.

de les diferents vessants ideològiques que s'afirmaren a Catalunya a finals de 1640. Com bé diu Antoni Simon, no es poden simplificar els posicionaments entre profílipistes i profrancesos, ja que el debat va mantenir-se obert fins almenys el 1641, en què la presència francesa llavors sí que va radicalitzar les opcions. Però, quina seria una mostra dels inicis dels partidaris d'una Catalunya separada d'Espanya? Alguns autors, actius tant en aquestes dates primerenques com en èpoques posteriors, permeten observar aquesta ideologia i la seva evolució.

Dos dels artífexs de l'embranchida ideològica catalana van ser Gaspar Sala i Francesc Martí i Viladamor. Són, a la vegada, els que destaquen més en els debats propagandístics per la seva aportació, tant a l'època com a la historiografia actual. Des d'un punt de vista teleològic, es tracta dels primers defensors del moviment francòfil i van atorgar un recolzament a França al llarg de la guerra dels Segadors. Això no vol dir, però, que haguessin adoptat aquesta postura des de bon començament. Els arguments que ofereixen per, sobretot, criticar i condemnar la política d'Olivares porten a entreveure la possibilitat d'un reconeixement del rei francès com a príncep legítim a Catalunya.

Per pura coincidència o per una conseqüència lògica, l'obra cabdal de Gaspar Sala -*La Proclamación Católica*- apareix només un mes després de la convocatòria de la Junta de Braços (setembre 1640), on es legitima la resistència armada de Catalunya. Gràcies, també, a l'aportació econòmica del Consell de Cent, va ser editada a mitjans d'octubre. Aquest text va tenir un ressò immens, essent repartit arreu d'Espanya i portat a París, on Richelieu se'n felicitava. També, les traduccions que se'n va fer al francès, el portuguès i el neerlandès van situar la qüestió catalana sobre la taula d'Europa. Karsten Neumann creu que Sala volia que "*su patria catalana estuviese justificada literalmente ante el mundo entero*", i de fet ho va aconseguir no només amb les traduccions sinó amb la difusió oral i la publicitat feta de l'obra. Els arguments del frare agustí Gaspar Sala eren de caire jurídic i ideològic. Seguint el treball d'Antoni Simon, considerarem dos punts essencials: la defensa que fa de les virtuts tradicionals dels catalans (fidelitat reial, religiositat i valor militar) davant la nefasta política dels ministres del rei -d'Espanya- que semblava que només busquessin la destrucció de Catalunya -gràcies a una argumentació històrica-, i, en segon lloc, el tema de la religió. L'aspecte religiós era molt important ja que, com diu Simon: "en la denúncia que es feia de les injustícies dels allotjaments i dels excessos dels exèrcits reials, es destacava que la fe i el fervor eucarístic dels catalans havien estat violats per la impietat d'uns soldats sacrílegs i herètics". L'argument tenia un pes important, ja que d'una banda justificava la reacció de la població -implícitament, doncs, les violències comeses per ella- i, d'una altra banda, els

catalans mai no s'havien apartat del camí marcat per Déu i, per tant, l'error només havia estat comès per Olivares i el seu govern. Però, en cap moment posava en relació la virulència de la revolta amb les autoritats catalanes³. L'obra, erudita, desordenada i amb brins d'emoció, acabava presentant Catalunya i els catalans com el primer dels motius a defensar: representava el país com la primera terra evangelitzada –“*el primer Gentil que recibio la fe de Cristo a quien todos llaman Español [h]ay historiadores y probabilidades, que es catalan*”⁴-, a la vegada que destacava el fet català com a ètnicament important davant les agressions externes, és a dir, la transgressió dels privilegis i Constitucions catalanes als consistoris, per exemple:

*“en las guerras de Salsas no se hallan los Catalanes encantados. El alcaide de Salsas no era Catalan que a serlo como nuestras leyes disponen en su pecho (muro mas fuerte) se havia de hacerla brecha. Las fuerzas de Taltaull y Opol aun permanecieran o a lo menos mas decorosamente se ganaran si los Alcaydes fueran Catalanes, que avorrecen la vida sin la honra y en ocasiones del servicio de VM”*⁵.

El caire català, sumat a l'aspecte religiós, de fidelitat al rei i de qualitats militars havien de ser arguments de pes per presentar el drama que vivia Catalunya amb la política militar del comte-duc, segons Sala. Una política que s'inicià el 1625 amb la *Unión de Armas*, data a la qual el frare situa, curiosament, l'inici de tota una sèrie de mals comesos pels soldats (homicidis, segrests, incendis i sacrilegis), quan “*todo el cuidado del gobierno desta provincia [...] ha sido siempre vejarla, oprimirla y [...] buscar contrafacciones, intentar rompimientos a constituciones y privilegios*”⁶.

Aquestes afirmacions de Gaspar Sala deixaven clar, per damunt de tot, el descontentament del Principat amb el govern de Felip IV. De moment, es feia responsable a Olivares i, ahora, les autoritats del Principat, principalment els consellers de Barcelona, eren presentades com defensores de les Constitucions i opositores al *valido*. En cap moment de l'obra, però, es construeix una argumentació per passar a formar part del regne de França ni s'emula una aliança nítida. Només al final del text, s'empra aquesta idea com a amenaça a

³ SIMON i TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics...*, pp.173-177; NEUMANN Karsten, “La justificación «ante el mundo». Difusión y recepción de la propaganda catalana en Europa en 1640”, *Pedralbes*, 18, Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1998, vol.II, pp.373-381; PUIGVERT i SOLÀ Joaquim M., “Guerra i Contrareforma a la Catalunya rural del segle XVII”, *La Revolució catalana de 1640* [ed. d'Eva Serra], Crítica, 1991, Barcelona, pp.99-132 (pp.112-113: l'autor considera que tot i l'exposició de Gaspar Sala, el grau de penetració de l'Església catòlica a la societat catalana era feble i, per tant, no existia una religiositat homogènia territorialment i socialment; p.132: tanmateix, creu que els atacs de les tropes als llocs de culte facilità el discurs polític i la implantació d'un model religiós que, a diferència del que deia Gaspar Sala, encara no existia ni s'havia desenvolupat arran de la Contrareforma).

⁴ BNE, ms.2633, fº8. Aquest manuscrit que correspon a la *Proclamación Católica* es presentat amb el nom de *Memorial en que se representan las buenas prendas de los Catalanes y los estragos y atrocidades que hicieron en el Principado los soldados de Felipe IV*, 1640, 164p. (També es troba imprès a BC, F.Bon. 5229)

⁵ *Ibid.*, fº6 r-v

⁶ *Ibid.*, fº50

Felip IV, justificant que Catalunya havia estat sempre fidel als seus reis i a l'època en la que eren s'havia trencat el lligam per part dels castellans. Tot depenia, doncs, de la reacció del rei d'Espanya⁷. Citem tot seguit un exemple de l'augment de to de Sala, seguint els seus avisos:

“no es justo Sr. que soldados insolentes derramen la sangre catalana hecha a salir corriendo de las venas [...] que forman a Vuestra Magestad tan hermosa Diadema con sangre catalana derramada en las Conquistas quedaron tintes. Para que vivan los Señores Reyes se desangran los Catalanes, no para morir infamemente, como esclavos que no perdieron jamas la honra por la vida, la vida si, por la honra muchas veces, y en servicio de sus Reyes esta echa la yerba de sus campañas a crecer con su sangre, no [h]acerse marchita con lagrimas de cautividad”.⁸

Tanmateix, la construcció ideològica de l'obra de Gaspar Sala no aclaria un posicionament clar, i restava encara bastant ambigu. La idea que Catalunya podia defensar-se tota sola era poc creïble i mantenia enlaire les posicions castellana i francesa. Segons Simon, a finals de 1640 es feia necessària una definició més concreta de les opcions polítiques. Però, està clar que aquest escrit va aixecar un fort debat intern i extern al país, entre altres per aquesta amenaça de secessió del Principat, si el rei no reaccionava convenientment⁹.

Gairebé de la mateixa manera i només un parell de mesos després del treball de Gaspar Sala, l'obra de Francesc Martí i Viladamor va ser publicada a Barcelona¹⁰. No era la seva primera incursió en la batalla publicística contra el govern de Madrid, ja que prèviament havia escrit *El verdader Àngel de la llum*, un full imprès i distribuït clandestinament. Segons Antoni Simon, però, la *Noticia Universal* és l'assoliment d'una obra molt més madura i “un text d'una gran càrrega polèmica amb argumentacions històriques i jurídiques que defineixen una concepció republicana de Catalunya i que defensa, d'una manera més clara que no la *Proclamación Católica*, l'opció per la separació del Principat de la Monarquia Espanyola”. En tot cas, aquesta obra i el que l'envoltà resulta bastant similar a la seva obra predecessora: recolzament de les institucions catalanes, un gran tiratge, tot i que amb una projecció en les traduccions més limitada. Els arguments de Martí eren semblants als de Sala, però dits amb un to més contundent i justificats amb més ordre i coherència, aprofitant la seva condició de jurista. Els raonaments eren els següents: una crítica aguda a la política d'Olivares, a qui acusava d'haver enganyat el rei i de manipular la seva voluntat; una inserció de la

⁷ SIMON i TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics...*, pp.178-179

⁸ BNE, ms.2633, fº164

⁹ SIMON i TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics...*, pp.180-181

¹⁰ MARTÍ i VILADAMOR Francesc, *Noticia Universal de Catalunya*, 1640 (BC, F.Bon. 75); Existeix una edició recent a: *Escrits polítics del segle XVII* [estudi a cura de Xavier Torres], tom I, Eumo Editorial, col. Jaume Caresmar, Institut Universitari d'Història Jaume Vicens i Vives, Vic, 1995, 147p.

problemàtica en un àmbit hispànic, per desvetllar més reaccions entre les comunitats de la monarquia (fiscalitat excessiva, “mal govern”, pes de les guerres, etc.); una oposició frontal a la lectura unitarista de la monarquia, encapçalada un cop més pel comte-duc; la denúncia de la vulneració de les Constitucions de Catalunya; i, per últim, l’argument religiós. En aquest cas, doncs, Martí desenvolupà una clara opció catalana de decidir lliurement de deslligar-se de la monarquia d’Espanya, pel fet que Felip IV hauria trencat el contracte amb els catalans –per la transgressió i violació dels drets catalans-, i pel concepte de legítima defensa –davant les agressions de les tropes i dels ministres i virreis-. Tanmateix, es tractava d’una formació ideològica emmarcada dins una mentalitat hispànica, ja que seguia mantenint l’esquema següent: “la victòria de Catalunya havia d’ésser la derrota d’Olivares i, en canvi, la pèrdua de Catalunya ho seria de tota Espanya”¹¹. Un pensament que pot ser interpretat com a normalitat o bé com a manipulació de l’opinió pública. De fet, cal esperar la fi de l’escrit, com a l’obra de Sala, per percebre més clarament el fons de la gestació ideològica de Martí Viladamor respecte França i Espanya. Així diu en el darrer capítol:

“Tiene Cataluña las armas para su natural defensa, para seguridad de toda la monarquía, y principalmente para desagravios del soberano sacramento [...]

Pero con todo, para que se vea quan lícita y propia le es a Cataluña esta mutación de gobierno y la autoridad que tiene para ello, adviértase que no solo por las ocurrencias de la guerra la obligación de la justa y natural defensa le da essa licencia y poder, como lo insinua la Proclamación con muchas autoridades, pero aun en tiempos de paz puede en sus casos Cataluña lícitamente y según sus derechos mudar de gobierno.”

I és que, al costat d’aquest avís de canviar de govern -de sobirà-, Martí exposa la idea que el Principat de Catalunya, descendent del Comtat de Barcelona, era electiu. És a dir, els seus governants –reis- ho eren per successió perquè les autoritats del Principat hi accedien, però que mai no havien perdut el dret d’elecció:

“Arrojada parece esta proposición, mas su verdad quedará ilustrada si se atiende a lo que dejamos arriba comprobado, como su magestad no goza el Condado de Barcelona por successión, sino por una nueva elección, que voluntariamente han hecho de su real persona los catalanes”.

Així doncs, la tesi d’una monarquia o Principat electius era el fonament de l’argumentació de Martí, que es recolzava amb exemples de l’època gòtica, de la qual els catalans en serien

¹¹ SIMON i TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics...*, pp.187-194

hereus. I, per tant, si els mals i les agressions continuaven contra Catalunya, les seves autoritats podien prendre la iniciativa d'escollir un nou sobirà, com ara el rei de França¹².

De fet, la idea que Catalunya pogués fer-se valer per si mateixa va ser pràcticament descartada en aquell moment, tot i que existia. Segons algun historiador, l'existència de seriosos problemes d'ordre públic i de justícia a Catalunya, des de la invasió dels exèrcits espanyols, havia fet arrelar la idea de la necessitat d'un govern fort. D'aquí vindria, per molts, la llum d'arribar a un acord amb Lluís XIII. Aquests inicis on es manifestà l'opció francesa, també tingué, però, detractors. N'és un exemple el diputat Francesc Margarit que, tot i ser contrari als castellans, veia els francesos com un perill idèntic o pitjor que el de Madrid¹³. Un cop més, cal insistir en què la gestació profrancesca va ser una possibilitat més entre moltes altres i que, molts dels qui en foren fervents partidaris *a posteriori*, no van expressar un encantament primerenc. Caldria pensar, també, el perquè d'aquesta evolució, que ja havíem començat a entreveure en el capítol segon del treball.

Seria convenient, però, recordar breument el paper que va jugar un jurista català, la influència del qual va ser gran entre tots els ideòlegs i publicistes de la dècada dels quaranta. Ens referim a Joan Pere Fontanella¹⁴. Aquest eminent jurista dedicà part de la seva vida a justificar i contradir algunes idees espargides per altres juristes, que feien de Catalunya i els catalans un poble sense paraula. La seva filiació erudita i de dret es certificà amb una participació activa en la vida política. Així, per exemple, va fer d'assessor ordinari de la Generalitat durant el sexenni 1623-1629. Josep Capdeferro diu que, des de la nova posició, Fontanella “coordinà una política particularment combativa de rebuig de qualsevol mesura plantejada des de Madrid per introduir innovacions en el sistema institucional del Principat o per incrementar les participacions de Catalunya en les càrregues econòmiques i personals de l'aparell militar de la Monarquia”. Fontanella fou el preceptor de la difusió de les idees i recolzaments que coneixem de les institucions catalanes de 1640. Va insistir a finals dels anys

¹² MARTÍ i VILADAMOR Francesc, *Noticia Universal de Catalunya*, dins *Escrits polítics del segle XVII...*, pp.135-142 (Cap. XXIV: *De la autoridad de Cataluña para mudar de gobierno y última conclusión de esta Noticia Universal*); Per a Ricardo García Cárcel, “*la conciencia nacional catalana se desarrolló en función del estímulo de la política de una monarquía que no comprende o parece no comprender el viejo hecho diferencial y que aparenta estar fagocitada por Castilla*” (GARCÍA CÁRCEL Ricardo, “La revolución catalana: algunos problemas historiográficos”, *Manuscritos*, 9, 1991, pp.115-142).

¹³ SIMON i TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics...*, p. 198 i n.79

¹⁴ Joan Pere Fontanella (Olot, 1575 – Barcelona, 1649): jurista i polític. Va estudiar dret a Barcelona, on s'instal·là. La seva obra fou de prestigi, reconegut internacionalment, com el *De pactis nuptialibus sive de capitulis matrimonialibus tractatus* (1612). Va recopilar les sentències de l'Audiència Reial a *Sacri senatus Cathaloniae decisiones* (1639). Va tenir un paper destacat com a assessor de les institucions catalanes en el conflicte amb el govern d'Olivares. El novembre de 1640 va ser escollit conseller en cap de Barcelona, càrrec des del qual va reprimir durament la revolta popular de l'hivern. S'anà apartant progressivament de la política. El setembre de 1649 abandonà Barcelona per por a una entrada de les tropes espanyoles; per aquest fet, se'l va desinsacular i declarar traïdor, ja que no tenia permís per marxar.

vint perquè s'imprimissin sistemàticament les pretensions de les autoritats, pensant que la impremta podia arribar arreu i desenvolupar una incipient opinió pública catalana. De fet, Joan Pere Fontanella va ser més que mai políticament actiu a partir del mes de novembre del 1640, quan el van nomenar conseller en cap de la ciutat de Barcelona. Des d'aquesta posició, posà en pràctica la seva ideologia catalana, anticastellana i de col·laboració amb França; amb aquesta última va planificar un nou model institucional pel Principat, una nova administració de justícia i va intervenir en la depuració d'aquells que eren contraris a França, és a dir, "traïdors a la pàtria"¹⁵. Amb això, la resta d'afirmacions difuses que justificaven l'actuació del Principat davant la monarquia hispànica tenien una arrel jurídica establerta des de feia dècades. En els moments delicats i d'enfrontament, bèl·lic o dialèctic, els posicionaments podien prendre un caire més extrem. I, com que els fonaments ja havien estat plantejats, el que vingué després fou l'accentuació d'unes idees que, en un principi, no havien posat en entredit la figura del rei.

Per això, els conceptes desenvolupats a finals de 1640 són una expressió primitiva pel que fa a la separació d'Espanya i la possible adscripció a França, però entren dins una continuïtat ideològica de la "diferència" catalana. Juntament a les manifestacions d'aquesta època, dos altres elements modifiquen amb força el panorama ideològic català i l'europeu: la implicació de les autoritats del Principat i la difusió transgressora de la propaganda. Les arrels d'aquesta intervenció dels poders catalans venen de lluny, com explica Eva Serra. Després de la convocatòria de les Corts de 1626-1632, semblaria que s'inicia una connexió entre feudataris, Diputació i doctors en lleis, que comencen a posar les bases de les argumentacions jurídiques contra les mobilitzacions i els allotjaments dels soldats. Aquesta entesa s'aniria cristal·litzant arran de l'augment de la pressió, tant fiscal com militar. Amb la decisió del Consell d'Estat, a Madrid, d'ocupar militarment el Principat per posar fi a les alteracions (14 d'agost de 1640) i l'empresonament de personalitats vinculades a les institucions catalanes (Llupià, Subirà, Ros, Sentmenat), les autoritats catalanes van forçar una reacció. Aquesta es veié adreçada amb la permanència de la Junta de Braços a partir del setembre. Tanmateix, les armes físiques de la Junta, com la Divuitena, van ser insuficients davant l'amenaça militar. Potser per això es van veure en la necessitat d'obrir altres vies. Això s'havia de decidir el 10 de setembre amb la convocatòria dels membres dels tres braços, assumint així la responsabilitat política del moment. D'aquesta manera, es posà en pràctica una Junta de Guerra i una altra d'Hisenda, per intentar mantenir un ordre públic i un control dels opositors.

¹⁵ CAPDEFERRO Josep, "Joan Pere Fontanella (1575-1649?). El dret al servei de la pàtria", *Del patriotisme al catalanisme. Societat i política (segles XVI-XIX)*, Eumo Editorial, Vic, 2001, pp.51-70; PALOS Joan-Lluís, *Els juristes i la defensa de les Constitucions. Joan Pere Fontanella (1575-1649)*, Eumo Editorial, Referències, 22, Vic, 1997, pp.79-81.

Les necessitats militars van portar a plantejar el tema de noves aliances. Sempre segons Eva Serra, l'opció de França existia només per evitar una ocupació i desenvolupar així un acord amb Madrid amb garanties; és a dir, França havia de ser una moneda de xantatge polític, donada la feblesa catalana. Així doncs, no era només un plantejament militar, sinó també polític¹⁶. Pel que fa als oficials de carrera catalans, molts demostraren la seva ideologia amb els actes i no pas amb la ploma. És a dir, ja que la guerra s'havia iniciat el 1635 i que Catalunya vivia un cas particular a partir de 1640, els oficials catalans van poder escollir entre l'exèrcit reial i l'exèrcit franco-català. Es va intentar estimular la incorporació de militars amb experiència de manera que les tropes tinguessin un aire seriós, a l'alçada de qualsevol altre exèrcit europeu¹⁷.

L'actuació de les institucions catalanes van ser paral·leles a les publicacions anticastellanes, recolzades a la vegada pels membres del Consell de Cent de Barcelona. La defensa de les Constitucions catalanes va ser l'argument principal dels juristes que es van expressar o van actuar a finals de 1640. Com hem dit, els fonaments eren antics i la represa anava molt lligada amb els esdeveniments. Seria difícil, doncs, afirmar que aquells que com Gaspar Sala, Fontanella (pare i fills) o Martí i Viladamor van actuar només per l'interès d'una casta, d'una classe dirigent. Subscriuim així la crítica de Josep Capdeferro quan diu que seria "simplista" veure en les reaccions de les elits catalanes només "l'interès d'unes classes dirigents que s'aferraven a llurs privilegis", tot i que en part era així. La societat catalana havia conegut un fort desenvolupament de la consciència jurídica i els fenòmens de la guerra i la pressió olivaresca van fer sortir a la llum l'alt grau de "respecte envers els drets de la pàtria". El fet jurídic apareixia, doncs, com un eix essencial de la identitat catalana i, sobretot, respectuós amb la monarquia¹⁸.

L'argumentació jurídica de Catalunya davant els atacs castellans tingueren un ressò, volgut, a Europa gràcies sobretot a la propaganda i a la seva difusió. El control i domini de l'extensió de les idees entre l'opinió pública naixent s'estava convertint en una arma fonamental. La idea institucional de difondre les obres de Sala o Martí en va ser un exemple. Es cercava una reacció entre l'opinió pública espanyola, catalana i europea, tot i que com diu Neumann, les notícies del que succeïa a Catalunya eren poc recollides per gasetes com el *Mercure François*. Només es va fer menció de la importància de l'obre de Sala. De fet, els

¹⁶ SERRA i PUIG Eva, "1640: una revolució política. La implicació de les institucions", *La Revolució catalana de 1640* [ed. d'Eva Serra], Crítica, 1991, Barcelona, pp.3-65.

¹⁷ ESPINO LÓPEZ Antonio, "Oficiales catalanes en el ejército de los austrias, 1635-1700", *Cuadernos de Historia Moderna*, 24, 2000, pp.31-54.

¹⁸ CAPDEFERRO Josep, "Joan Pere Fontanella..." (p.57); TORRES Xavier, "Pactisme i patriotisme a la Catalunya de la Guerra dels Segadors", *Recerques*, 32, Barcelona, pp.45-62.

francesos preferien notar i divulgar les gestes militars pròpies així com l'actuació política en favor dels drets dels catalans al llarg de la guerra dels Segadors; s'havien convertit, poc a poc, en uns professionals de la propaganda directe i concisa, la qual cosa els catalans encara no dominaven ni en tenien els mitjans de difusió¹⁹. Tots plegats actuaren en la creació d'un estat d'opinió col·lectiu que arribà a modificar les opinions dels mateixos autors i partidaris d'una separació de Catalunya. Aquestes anaven de vegades per davant mateix dels esdeveniments.

En darrer lloc, cal destacar que la primerenca ideologia profrancesa encara duia enganxada la idea de l'espanyolitat. Martí Viladamor comentava i convenia els seus coetanis de la necessitat de Catalunya per Espanya, així com del caire d'hispanitat que hi havia a Catalunya. De la mateixa manera, es va desenvolupar una crítica que posava en dubte que l'espanyolitat fos monopoli de Castella. Una de les maneres per desprestigiar l'espai cabdal de la monarquia espanyola era precisament traient-li aquesta etiqueta. Com diuen alguns historiadors, certes personalitats contràries al govern de Madrid van entrar a discutir la titularitat dels termes "Espanya" i "espanyols". Per exemple, el 1617, Francesc Ferrer i Nogués criticava els juristes castellans per apropiar-se el concepte d'"espanyol", ja que "ells no són els únics espanyols, també ho som nosaltres, i potser en mereixem més el títol; tanmateix no vivim sota les seves lleis, ni hi viu la major part d'Espanya; i tot i això, sempre utilitzen l'expressió *lleis espanyoles*, cosa que no puc suportar"²⁰. Per la seva banda, Ricardo García Cárcel adverteix també de la proliferació de queixes entre els catalans contra el monopoli de l'espanyolitat que estava portant a terme Castella des del segle XVI. Com a cas més conegut trobem el del tarragoní Cristòfor Despuig quan deia que "la major part dels castellans goçen dir públicament que aquesta nostra província no es Espanya, y per ço que nosaltres no som veraders espanyols y quant ignorants son y quant segos de enveja y malicia van, que aquesta província no sols és Espanya, mas és la millor Espanya..."²¹. Amb això, es veu com els conceptes identitaris anaven bastant més lluny de l'argumentació catalana que no pas els jurídics que, en realitat, van ser els que s'utilitzaren. La intervenció d'una tercera potència i l'enfrontament Catalunya-Castella van radicalitzar certament la terminologia i, per tant, la van definir.

En definitiva, si bé l'opció profrancesa no era l'única, ja que encara hi havia altres vies obertes, la radicalització de l'escenari, la manca de resposta castellana i la certificació de

¹⁹ SIMON i TARRÉS Antoni, *Els orígens ideològics...*, p.167; NEUMANN Karsten, "La justificación..." (p.380); ETTINGHAUSEN Henry, "La Guerra dels Segadors a les gasetes europees", *Pedralbes*, 18, Actes del IV Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1998, vol.II, pp.359-372.

²⁰ Citat a CAPDEFERRO Josep, "Joan Pere Fontanella..." (p.58): Francesc Ferrer i Nogués, *Communitaria sive glossemata ad utilioream quandam ex constitutionibus principatus Cathaloniae incipientem "Los impubers"*, glossa 4, num.3, Lleida, 1617.

²¹ GARCÍA CÁRCCEL Ricardo, "La revolució catalana..." (Citat a: pp.135-136)

l'aliança amb França entre desembre 1640 i gener 1641 van portar a una polarització de les opcions polítiques que, amb la mort afegida de Pau Claris aquell mes de gener, presentava la següent dualitat: profilipistes o profrancesos.

Com hem vist anteriorment, l'evolució dels esdeveniments portà els francesos a desenvolupar una peculiar política a Catalunya. Arran d'aquesta i de la propaganda creuada, sobretot, les posicions es van radicalitzar. D'aquesta manera, van desaparèixer entre 1641 i 1642, data de l'arribada dels francesos a Barcelona, les opcions més tèbies o menys contundents, que podien portar a una reconciliació amb la monarquia espanyola. A partir de llavors, les crítiques que s'havien vessat al govern d'Olivares es van transportar cap al rei mateix. Les purgues, entre catalans, van provocar una creixent filiació francesa, que esborrava tota marca política d'hispanitat, reafirmant a la vegada el lligam entre les tradicions catalanes i les carolíngies. Sigui com sigui, aquesta radicalització va afavorir un aclariment de la situació política que es vivia, tot i que per la violència endògena que l'engendrava, es pot pensar que els posicionaments van ser forçats, artificials i interessats, vora de supervivència. Els enfrontaments entre catalans, la caiguda en desgràcia dels germans Fontanella, retinguts un temps a París per llur amarga participació a Münster²², o els casos de l'abat de Galligans –forçat a l'exili- i de Domènec de Negrell²³ –condemnat a mort- són una mostra de la superació jurídica de la tendència constitucionalista, doncs anticastellana.

La batalla dialèctica creuada entre els catalans partidaris de França –o, inicialment, contraris a la política castellana- i les autoritats de Castella hauria conegut diverses etapes. Aquestes permetrien d'entreveure els temps i punts d'inflexió durant la guerra dels Segadors. García Cárcel estableix una divisió temàtica en tres èpoques diferents: la primera, cobriria tot l'any 1640, durant la qual s'exposaren les queixes pels abusos comesos pels soldats castellans, mentre que aquests últims legitimaven les seves accions donat el dret del rei –és a dir una culpabilitat dirigida cap a Olivares i no directament cap al rei-; en segon lloc, el període que aniria des de la batalla de Montjuïc (gener 1641) fins al cessament del comte-duc (1643), durant el qual es certificà la separació i s'acusà directament ja la monarquia; per últim,

²² GRILLI Giuseppe, “Materials per a la descripció d'una educació sentimental: Francesc Fontanella (1639-1643)”, *La Cultura catalana del Renaixement a la Il·lustració*, Cicle de conferències a Terrassa el 1981/1982, Biblioteca Milà i Fontanals, 26, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1997, pp.63-71 (L'autor explica com l'experiència de Francesc Fontanella a la guerra, la seva participació a l'ambaixada de Münster i les guerres interines entre els catalans tingueren una traducció literàrio-poètica quan aquest intentà justificar “l'equilibri inestable, típic del barroc, entre una violència dels Poders Polítics i una rigidesa dels Poders Retòrics. Pensar en una insatisfacció en els enfrontaments dels uns i no dels altres com a clau d'una educació sentimental frustrada podria explicar el perquè d'una obstinada i obsessiva càrrega d'ideologia i de poètica que assumeix la seva escriptura”).

²³ SERRA i PUIG Eva, “1640: una revolució...” (pp.63-64)

després del fort període d'enfrontament bèl·lic, es constataria un temps de reconciliació entre Castella i Catalunya després de 1652²⁴. Caldria afegir, però, un temps francès. Sovint, la historiografia de la guerra dels Segadors ha tingut una mirada massa hispànica. ¿Fins a quin punt la intervenció francesa només va ser una peça del tauler polític per castellans i catalans o va ser un element determinant? Creiem que si es considera que la idea del canvi de monarquia se situava en un àmbit del dret, llavors caldria valorar en el seu punt just la intervenció francesa i la seva influència en la relació catalano-castellana, així com en la formació o reafirmació d'identitats jurídiques i nacionals. Altrament, no es pot oblidar tan ràpidament la relació franco-catalana i dir que després de 1652 hi ha una reconciliació Castella-Catalunya, quan els que havien governat Catalunya durant els darrers dotze anys, com a mínim, no havien accedit a aquesta reconciliació i seguien sota l'esfera francesa, a l'exili²⁵, abandonant la batalla publicística des del Principat. Això sí, potser per un impossible retorn-reconciliació, o bé per un fort lligam ideològic amb França i contrari a Castella, o per la obligatorietat, consumà un “contracte” amb França.

Fins a aquell moment, la unió de Catalunya amb França havia permès i promogut una política de recolzament mutu, tant per les armes com per la propaganda. Segons Antoni Simon, la fonamentació ideològica de la “Catalunya francesa” va tenir tres centres editors destacats, que marcarien també una cronologia de l'evolució ideològica catalana i de l'acostament a França: els primers van ser els propagandistes “de primera hora”, és a dir, aquells que com hem vist partien d'un plantejament reivindicatiu i anticastellà, des del qual es van anar reafirmant en l'opció francesa –reberen a l'hora recompenses i càrrecs²⁶–; els segons serien aquells “historiadors i erudits” catalans que van treballar i créixer gràcies a Pèire de Marca; per últim, trobem un grup d'historiadors vinguts de fora per emmarcar la ideologia político-identitària dels catalans, com van ser els francesos Pierre de Cazeneuve, Charles Sorel o el mateix Marca²⁷.

²⁴ GARCÍA CÁRCEL Ricardo, “La revolución catalana...” (pp.136-141).

²⁵ ESPINO LÓPEZ Antonio, “Oficiales...”: entre els militars, no tots els que havien lluitat en el bàndol franco-català marxaren al Rosselló o a França; alguns havien retornat per lluitar a favor de Felip IV. En són un exemple: Ferrer, Pinós i, sobretot, Banyuls (p.35 i annexos).

²⁶ Personatges com Gaspar Sala o Francesc Martí Viladamor, que es mostren contraris al govern de Madrid a finals de 1640, radicalitzen les seves posicions ja a partir de 1641. I, des de l'arribada dels francesos al Principat es veuen atorgats càrrecs i beneficis, aquests responen amb dures crítiques a la monarquia espanyola i justificant amb força, ara sí, l'aliança amb la monarquia francesa. D'aquest últim, en tenim un bon exemple en el panegíric que compon durant la seva presència a Münster per contradir els ambaixadors espanyols, que consideraven, ironies del destí, la possibilitat de cedir a França el Rosselló a canvi de recuperar el Principat (a la vegada, Martí havia estat enviat a les conferències de pau en substitució de Fontanella, per haver insinuat aquest un intercanvi de Catalunya i els Països Baixos): BC, F.Bon. 147, *Manifiesto de la fidelidad catalana, integridad francesa y perversidad enemiga de la justa conservación de Cataluña en Francia*.

²⁷ SIMON i TARRES Antoni, *Els orígens ideològics...*, pp.261-262

Un cop vist aquest apropament ideològic i polític a França d'una part de l'elit i les autoritats catalanes, seria convenient observar la manera com es va produir aquesta marxa i desemmascarar els interessos i les voluntats col·lectives o individuals d'aquestes famílies. L'exili forçat, les recompenses, el lligam moral a la monarquia francesa són alguns dels elements que caracteritzaren els catalans supervivents de les purgues dels anys 40, de la guerra dels Segadors, repudiats per Felip IV i acollits, tot i que observats amb detall, per les autoritats franceses.

1.2- Exili, por i recompenses: una nova estructuració del poder al Rosselló

La recuperació espanyola de Barcelona desplaça la guerra cap al nord de Catalunya. De 1653 a 1656, diversos intents d'invasió francesos van fer trontollar l'avenç de les tropes de Joan Josep d'Àustria. De fet, si bé els membres del partit profrancès havien fugit juntament a les tropes franceses, no podem ometre la preferència gal·la que encara emetien algunes poblacions catalanes davant el retorn dels castellans. Segons Fernando Sánchez Marcos, les autoritats monàrquiques eren conscients de la supervivència d'una certa francofília a Catalunya, concretament a Barcelona, raó per la qual van doblar els esforços en la defensa -i la repressió²⁸-. La realitat, però, en fou tota una altra: les poblacions com Solsona que, aparentment, permeteren el retorn dels francesos, van ser reprimides durament i els únics grups socials que van ajudar obertament les tropes de França, van ser els miquelets. Només, les persones que havien tingut un càrrec a la Catalunya sota domini francès o havien manifestat una afinitat van marxar finalment. Un grup que, segons Sánchez Marcos, mantenia alguna esperança davant la "*ficció jurídica del domini francès en Cataluña*"²⁹.

L'exiliat profrancès és aquell que, finalment, ha dedicat molts anys al servei de França, a la lluita anticastellana i ha sobreviscut físicament i políticament a les purgues internes del Principat. Quin era el veritable lligam amb França? Com i per què accedí a seguir sota l'empara gal·la? Molts no entraren dins el perdó general de Felip IV i hagueren d'emprendre el camí del refugiat, altres però, van marxar voluntàriament, segurament per una por i una desconfiança que s'havien engendrat amb tots aquests anys de conflicte i crítiques

²⁸ SERRA i PUIG Eva, "Catalunya després del 1652: recompenses, censura i repressió", *Pedralbes*, 17, 1997, pp.191-216; TORRAS i RIBÉ Josep Maria, "El projecte de repressió dels catalans de 1652", *La Revolució catalana de 1640* [ed. d'Eva Serra], Crítica, Barcelona, 1991, pp.241-274 (L'autor comenta un dels arguments que més destacaren en les formulacions del Consell d'Aragó després de 1652: "la seva convicció que els catalans, si bé es trobaven rendits per la força de les armes, no per això podien considerar-se penedits dels seus actes" -p.254-).

²⁹ SÁNCHEZ MARCOS Fernando, *Cataluña y el gobierno central tras la guerra de los Segadores (1652-1679)*, Edicions de la Universitat de Barcelona, Barcelona, 1983, pp.78-82

recíproques. Intentem ara veure si la realitat de les recompenses fou l'única raó d'aquest servei continu prestat al rei de França, a través d'una tipologia dels personatges i grups en relació amb les accions polítiques, econòmiques i socials. Ens podem preguntar també així si la compra de fidelitats dels francesos va ser una causa o una conseqüència de l'enfrontament catalano-castellà? A la vegada, seria interessant veure com aquestes persones, famílies senceres, es recuperaren després de deixar béns i patrimonis al Principat i, per tant, conèixer quines van ser les actituds dels profrancesos, de cara a França i entre ells mateixos.

L'exili i el Rosselló

Els homes que durant una dècada havien governat Catalunya, havien fet front a la monarquia espanyola i havien exercit funcions diplomàtiques internacionals -des de la negociació d'aliança amb França fins a la participació en les conferències de pau de Münster per posar fi a la guerra dels Trenta Anys-, es trobaven ara en una situació d'exili, de fugida i d'espant col·lectiu. El recolzament i les promeses franceses de recuperar el territori i de cedir-los béns represaliats a catalans del Rosselló al servei de Felip IV, els va donar aire. Però, què representava per aquests exiliats i els francesos el Rosselló?

Aquesta part de Catalunya havia estat el primer teatre d'operacions militars, entre 1637 i 1639. Posteriorment, va servir per veure ratificada l'aliança franco-catalana en batalles com les de Ceret (fi setembre 1640), responent a l'acord de Leucata entre catalans i francesos (15 d'agost de 1640)³⁰. Durant el període 1642-1652, el Rosselló desaparegué del davant de l'enfrontament directe polític i militar, en part perquè molts membres de la seva noblesa havien fugit, ja que s'oposaven als francesos. Així, amb la presa de Barcelona el 1652 i l'avenç territorial de les tropes de Joan Josep d'Àustria, els francesos i els profrancesos catalans van prendre rumb a Perpinyà, des d'on esperaven recuperar-se i tornar a conquerir el Principat. La nova invasió de la Val d'Aran el febrer de 1654 n'era un exemple, de la mà de militars francesos, com el general Aubeterre, i de catalans, com Josep Margarit, bon coneixedor d'aquell territori. Tenint el Rosselló i les contrades occitanes com a base militar endarrerida, la Val d'Aran va patir altres intents d'ocupació fins el 1659³¹.

Molts dels exiliats van haver de comprovar la realitat d'una província poc afable a França en la seva arribada al Rosselló. Es tractava del resultat de les conseqüències d'una història mútua i conflictiva entre els Comtats i França des de l'edat mitjana, així com dels comportaments emesos el 1640, que alguns escrits francesos i francòfils certificaren. Aquest

³⁰ SANABRE Josep, *La acción...*, pp.634-635

³¹ POUJADE Patrice, *Une vallée frontière dans le Grand siècle. Le Val d'Aran entre deux monarchies*, Pyrègraph, Aspet, 1998, pp.219-222

fou el cas de Cazeneuve³² o el de Gaspar Sala, que comentava el rebuig dels rossellonesos cap als francesos arran de l'ocupació de finals del segle XV:

“Levantose uno de los más ancianos [d’entre els catalans] y le dixo: que antes pasaría cualquiera atrocidad de muerte que vivir un día sujetos al francés: y que si pesava mas en el amor a Ludovico que el de sus vasallos que lo entrase en Rosellón: pero que los mudase de Pais”.³³

Aquest suposat diàleg entre una figura tan emblemàtica com l’ancià del poble rossellonès i Joan II per donar el país al rei Lluís XI de França (a finals del segle XV) semblaria un adveniment del que succeí certament als anys 1640. De fet, la població no es “mudà”, però sí les grans famílies, sobretot de Perpinyà; aquelles que havien ocupat magistratures i càrrecs oficials³⁴. Les circumstàncies de l’assentament dels profrancesos vinguts del Principat degueren ser, doncs, complicades i mal acceptades per una població que patia la guerra i els allotjaments des de feia quaranta anys.

La nova estructuració del poder es va fer efectiva, ben segur, amb la instal·lació *de facto* de les tropes del rei de França i els seus representants al Rosselló durant la segona meitat del segle XVII. Però, caldria tenir en compte els canvis que se’n derivaren, a nivell social, administratiu o amb l’aparició d’un nou equilibri dels poders locals. El més important de tots, com ja hem vist, va ser el que explicita la creació del Consell Sobirà, el 1660. La marxa dels súbdits fidels a Lluís XIV cap als Comtats havia de servir per consolidar el poder reial en aquest territori; una confiança i un treball que havia de realitzar-se des del recolzament dels que els francesos consideraven com a autòctons. Els catalans que marxaren cap al Rosselló acapararen càrrecs i favors³⁵. Aquest procés provocà un enfrontament en l’exercici dels poders locals del Rosselló, però els notables de Perpinyà ja havien deixat el seu lloc i el conflicte fou menor.

Resulta evident i difícil a la vegada poder discernir els motius que van moure uns i altres en les seves eleccions polítiques. Es tractà d’una simple adscripció a la monarquia francesa o cal veure-hi una decisió motivada sobretot per l’odi –i la por– als castellans? Louis Assier-Andrieu pensa que la fidelitat a la corona de França passava, en aquell moment, per un

³² CAZENEUVE Pierre de, *La Catalogne française...*, Toulouse, 1644, p.196

³³ BNE, ms.2633, fº2

³⁴ ASSIER-ANDRIEU Louis, *Le peuple...*, p.78

³⁵ Josep Sanabre calculà que des de la presa de Barcelona (1652), almenys unes 600 persones haurien marxat cap al Rosselló (*La acción...*, p.609). Però, tot i que pugui semblar una xifra impressionant per l’època –i que segurament en van ser més amb el temps–, Ricardo García Cárcel considera que el recolzament de catalans en la lluita contra França a finals dels anys 1650 va ser notable (*Historia de Cataluña... II- La trayectoria histórica*, p.176)

sentiment català “*vigoureusement affirmé*” contra la monarquia espanyola³⁶. Aquesta afirmació ens portaria a extreure les diferents posicions polítiques i socials adoptades per aquestes famílies, totes elles, això sí, al servei de França. Moltes havien tingut un paper important durant la guerra dels Segadors, altres havien estat en un segon pla. Ara bé, la instal·lació als Comtats va permetre a algunes d’afirmar-se i a d’altres de sorgir, jugant un rol més o menys visible al Rosselló per la difusió de les polítiques franceses al país. És possible observar la diversitat social i de notabilitat d’aquestes famílies a través d’elements com el seu origen, les conseqüències de les seves actituds (recompenses patrimonials, repressions, càrrecs atorgats, etc.) a la comunitat del Rosselló.

El recolzament a França després de 1652

És important tenir present un perfil de profrancès per tal de comprendre l’efecte global de les preses de posició, com també a fi d’intentar avaluar el veritable pes del seu rol a l’exili en l’assimilació del Rosselló a França. I, si invertim la qüestió, podem plantejar el següent: ¿per quins mitjans el regne de França va poder annexar realment –amb el temps– els Comtats i instal·lar-s’hi sòlidament, sinó fou gràcies al recolzament i treball d’aquestes famílies afins? Amb la pèrdua de Barcelona i la progressiva retirada al Rosselló s’observa una evolució en la utilització dels catalans per part de França. Ni la situació era la mateixa, ni les necessitats i oportunitats equivalien a les d’abans. D’aquesta manera, els nouvinguts al Rosselló esdevingueren una generació d’adaptació: tant a nivell intern, per acostumar-se ells mateixos a la vida i costums dels Comtats, com suprapolític, és a dir, permetent l’assentament de polítiques i directives franceses fins a què França veiés o no la necessitat de conservar aquell territori. Per tant, d’entrada, els profrancesos que restaren al Rosselló foren la peça clau per França al Rosselló i en vistes a un possible futur atac al Principat; uns veritables i indissociables súbdits fidels.

Eclesiàstics, juristes o simples cavallers es trobaven en aquesta aventura. Entre ells destacaven encara aquelles persones que havien tingut una gran responsabilitat a la “Catalunya francesa” de la dècada de 1640. Amb el tractat dels Pirineus i l’assentament al Rosselló, el seu estatut i el seu camp d’acció es tornaren estrets. Així, personatges com Josep Fontanella i el seu germà Francesc, que havien participat activament en les negociacions de Münster, es trobaven confinats en un marge estret de Catalunya, carents de poder de decisió global. Amb la fugida, Fontanella veia que tot estava perdut i que haurien de confinar-se al Rosselló, el que ell qualificava de la següent manera: “*hemos perdido Barcelona y toca*

³⁶ ASSIER-ANDRIEU Louis, *Le peuple...*, p.79

*Catalunya (quitado Rosas, la Cerdanya, Conflent y los montes del Rossellon) con que venimos a estar reducidos a solo el llano del Rossellon, que es poquisima tierra*³⁷.

Tanmateix, llur poder es tornà eminentment directe, gràcies a les noves funcions atorgades pel rei de França: en un territori restringit, Fontanella esdevenia rei dels perdedors. En aquesta situació, es plantejaren les motivacions de persones havent exercit funcions de primera fila, reduïts a un càrrec simbòlic –president del Consell Sobirà en el cas de Josep-. Hom diria que el lloc era de primer grau, en efecte, però cal relativitzar la seva projecció. Per la seva banda, Francesc Fontanella, després d’anys de lluita com a militar, ingressà a l’orde dels dominicans el 1658, al convent Sant Domènec de Perpinyà. Dedicat des de feia anys a l’escriptura, la seva evolució literària fou paral·lela a les seves amargues vivències de Barcelona a Perpinyà. Els seus escrits entraven en els registres de la poesia civil, la poesia amorosa, la poesia satírica i la poesia religiosa. De l’exili i la tristesa, Francesc Fontanella feia sobresortir el lligam entre el Rosselló i el Principat; una idea que lligava la major part d’aquests profrancesos. La imatge del Canigó i la serralada pirinenca era, doncs, el centre que vertebrava Catalunya. De la poesia “lacrimògena” i propera al romanticisme, Fontanella passà a expressar una voluntat de reconciliació amb el Principat que ens resulta prou interessant, a través d’una poesia enviada a la ciutat de Barcelona el 26 d’abril de 1660: *Vinc, Jesús meu per rómprer la cadena – Llàgrimes d’una ànima rendida als peus de son Redemptor*.³⁸

Sens dubte, l’opinió dels francòfils catalans va seguir sent molt important al llarg de la redacció del tractat dels Pirineus, malgrat les voluntats unionistes amb el Principat. L’exemple més evocador és el de Ramon Trobat, que aconsella directament Mazzarí durant les negociacions. Les raons que van empènyer la major part d’aquests homes a treballar per França i a trencar amb Espanya són, com hem vist a través d’alguns ideòlegs, de dret, mudes i poderoses a la vegada³⁹. La presència de soldats, la transgressió de les Constitucions i el no respecte de privilegis, que eren a la base de les queixes catalanes, es tornaven a produir per la banda francesa. El pes de la guerra, de les implicacions polítiques i les recompenses franceses trencaven tota coherència político-ideològica. El cul de sac dialèctic de la propaganda pamfletària de finals dels anys 50 en seria una mostra, almenys pel que fa als profrancesos⁴⁰.

³⁷ AMAE, CP, Espagne, 31, *Carta de Josep Fontanella a M. Servien*, el 11/1652, ffº 254-255.

³⁸ MIRÓ Maria Mercè, *Francesc Fontanella. Antologia poètica*, Curial, Lectures de Literatura Catalana, 5, Barcelona, 1998, pp.12-18 i pp.85-87; TOMÀS Margalida, “Notes sobre la Renaixença i els seus orígens”, *Recerques*, 9, Barcelona, 1979, pp.133-153 (Paradoxalment, la publicació d’una de les obres de Francesc Fontanella a Barcelona -*Amor, fermesa i porfia*, 1862- marca l’inici de la Renaixença catalana durant la segona meitat del segle XIX).

³⁹ SIMON i TARRES Antoni, *Els orígens...*, pp.261-272.

⁴⁰ GARCÍA CÁRCEL Ricardo, *Historia de Cataluña...I-Los caracteres originales de la historia de Cataluña*, p.106.

Tot i marxar plegada, l'oligarquia francòfila estigué dispersa en la pràctica; l'exili fou un motiu d'unió i d'autoprotecció de drets i privilegis de la “casta”.

De manera anecdòtica, potser, però essencial a la vegada per entendre les motivacions dels francòfils, caldria plantejar-se si va existir una continuïtat entre aquells que van recolzar l'opció francesa davant la d'Espanya el 1641 i aquells que van fugir i “integrar-se” a França el 1659. Entre les dues dates, la diferència podria situar-se entre la por de perdre-ho tot, la por física, i l'alineació a la única via que els era ja possible: l'associació incondicional al regne de França, amb un bitllet d'anada sense retorn. Així, s'hauria passat d'una solidaritat condicional i eventual –com la practicada a Catalunya de 1640 a 1652– a una altra forma d'adhesió, molt més realista i tangible. En conseqüència, les noves funcions confiades per la monarquia als catalans exiliats al Rosselló van ser, de fet, recompenses. De la mateixa manera, ho van ser les donacions fetes als catalans del Rosselló fugits a Espanya, però sense la funció política que observem al nord. La fidelitat al rei de França va valer uns avantatges, però també unes obligacions. Aquestes famílies havien de fer-se càrrec de les decisions polítiques, de les apel·lacions judicials al Consell Sobirà, de les mesures fiscals i de les repressions: com havia d'afectar llur convivència amb la població?

No podem oblidar, tampoc, el nou marc jurídic del Rosselló, a imatge de la resta de províncies de França, però amb la particularitat que no hi hauria ni tribunal de moneda, ni *Maréchaussée* (policia que podia jutjar sense apel·lació) i on tots els alts caps profrancesos tenien el seu lloc. Cada un tenia, suposadament el seu protector. Així, per exemple, Le Tellier defenia Francesc de Sagarra i Colbert feia el mateix amb Josep de Fontanella. Aquests dos catalans van ser nomenats pel càrrec de co-presidents del Consell Sobirà, quan normalment només n'hi havia d'haver un, segons l'edicte de creació del Consell. No fou fins el 1691 que Ramon Trobat exercí tot sol aquest càrrec, un cop desapareguts Fontanella i Sagarra. La recerca d'equilibri era essencial perquè els francesos obtinguessin resultats favorables, d'aquí el doble nomenament al capdavant del Consell de dues persones enfrontades, tant personalment com en les maneres de governar; Fontanella tenia un caire més negociador, mentre que Sagarra cercava els cops d'efecte i era sever en la repressió. Així, les autoritats franceses van estudiar al màxim la composició primerenca del Consell Sobirà. En definitiva, recordem que el Consell va ser format en un principi per un conseller clergue i sis consellers laics –entre els quals un procurador general i dos advocats generals-: Diego de Vilaformiu (clergue), Josep Queralt, Felip de Copons i de Tamarit, Francesc Martí i Viladamor, Nicolau Manalt, Isidre Prat i Ramon Trobat i Vinyes. Entre 1660 i 1669, però, el procurador fiscal va

ser el també intendent, Charles Macqueron⁴¹.

Actituds declarades dels francòfils

Els francòfils vinguts del sud, com hem repetit en diverses ocasions, eren col·laboradors als ulls de la població del Rosselló, tot i que la realitat només els atorgava el “títol” de “súbdits al servei del rei”. És a dir, moralment, no es podia ser “traïdor” si s’estava servint al senyor “natural”. A distància, els nouvinguts havien dirigit l’aliança de Catalunya amb França, poc desitjada a Perpinyà i causant, en part, de l’estat d’excepció militar del Rosselló durant dècades⁴². Com havíem vist en el primer capítol, la població rossellonesa tenia un rebuig gairebé natural cap a França i als francesos des de la fi del segle XV, potenciat a més pel conflicte religiós a finals del segle XVI. ¿Com podien actuar i de quina manera podien expressar unes polítiques pròpies els catalans vinguts de Barcelona, davant l’oposició generalitzada –tot i ofegada- de la població? Certament, alguns lligams familiars, la cultura o la llengua van ser elements de normalitat comparativa entre els autòctons i els que aterraren al Rosselló. Però, l’acció colze contra colze amb els francesos i l’obediència en la instal·lació de certes polítiques –com la fiscal- esquarteraren qualsevol possible comunicació social.

Els nouvinguts es van encarregar ràpidament de teixir una teranyina que pogués associar el seu destí familiar i els seus interessos personals, juntament al servei a França. El poder que els conferí les funcions oficials els convertí en els principals actors de l’arrelament de les polítiques franceses d’assimilació i de política militar. Anant a pams, veiem alguns exemples aclaridors que ens permetrien d’entendre com, a través d’unes actituds particulars, els profrancesos assolien objectius personals. En primer lloc, Josep Fontanella, fill de Joan Pere Fontanella, regent durant anys de l’Audiència de Barcelona i membre del Consell de Cent des de 1639, s’havia convertit en el primer president del Consell Sobirà. Tot i recolzar –tenia una altra opció?- les ordres franceses, criticà les mesures coercitives i repressives que gent com Francesc de Sagarra duia a terme, sobretot durant la revolta dels Angelets (aixecament contra la gabella de la sal)⁴³. Però, (per) què no podia fer altrament?

Exclòs del perdó general, Josep Fontanella s’exilià al Rosselló on se li assignaren els béns de la família Rocabertí: rebé d’ells el títol comtal de Peralada i el vescomtat de Canet,

⁴¹ MARTÍNEZ i RODRÍGUEZ Miquel Àngel, “Felip IV o Lluís XIV? El dilema de la noblesa catalana al Rosselló”, *Pedralbes*, 18, Actes del IV Congrés d’Història Moderna de Catalunya, Barcelona, 1998, vol.II, pp.97-104 (pp.99-100); AYATS Alain, *La défense...*, p.98. Els membres del Consell Sobirà eren quadres de l’administració del Principat, exiliats posteriorment a França i al capdavant dels càrrecs dels Comtats des de 1654; i, això segons la voluntat personal de Mazzari, ja que: “ils ont montré leur attachement à la couronne française [...] ils sont condamnés à servir le mieux possible pour éviter le retour à la domination espagnole”.

⁴² BES René, *Les relations entre la ville de Barcelone et la cité de Perpignan*, Maîtrise d’Histoire, Toulouse, 1981, pp.53-54.

⁴³ ANTÓN PELAYO Javier i JIMÉNEZ SUREDA Montse, “Francisco Martí...”, pp.289-304.

així com el patrimoni que posseïen al Rosselló⁴⁴. La seva ideologia anticastellana pervisqué, però el raonament jurídic català començà a quedar sense sentit d'ésser. Fontanella fou conscient des d'un primer moment que els mals i els arguments que s'havien aixecat contra Castella es podien tornar a repetir respecte a França. Per aquesta raó, fou un dels que més insistí en el comportament general de les autoritats, sobretot dels soldats, envers la població⁴⁵. Una mirada, però, que s'anà fonent amb les derrotes davant dels castellans i les necessitats individuals de supervivència. Així, amb la retirada de Barcelona el 1652 i la caiguda d'altres localitats, Fontanella apuntava la manca de recursos militars, però també reconeixia que si es perdia Catalunya i el Rosselló, ell quedava a càrrec de la seva família "*obligado a pedir limosna de puerta en puerta*". S'iniciava així una carrera per les recompenses pel servei donat durant aquells anys i afirmava que la seva resolució era "*morir vasallo de Francia*"⁴⁶. El límit entre l'interès del col·lectiu i el personal fou ambigu durant els anys cinquanta, però des del tractat dels Pirineus es va aclarir en favor d'un món familiar i clientelar. Els profrancesos reafirmaren llur relació amb França i semblaven haver oblidat els enfrontaments interns anteriors: tots marxen junts el 1652 cap a Perpinyà. Però, quina fou la realitat? Lluny d'un ambient idíl·lic de germanor, com semblava per la situació, els plets i els conflictes van sobreviure, encara que es van limitar a temes econòmics i de patrimoni⁴⁷. A la vegada, calia fer-se càrrec de les conseqüències de la presència francesa a Catalunya, que ara tocava només el Rosselló. És a dir, en l'assentament als Comtats es plantejaren noves lectures com: què fer amb les tropes? Com mantenir-les? Com sostenir totes les famílies que havien fugit? De fet, calia donar sortida a tantes i tantes qüestions en un espai excessivament reduït, físicament i políticament...⁴⁸

Un altre exemple destacat és el de Josep Margarit. És el que es presenta més reticent a la francesització del Rosselló a partir de 1659, sobretot a nivell de les institucions. Però, com tots els altres, se'l recompensa amb béns i patrimonis que, d'alguna manera, compren el seu silenci. Se li atorguen els béns de la família Montcada i, posteriorment, les senyories de Tuïr i

⁴⁴ Fontanella va mantenir el títol de comte més enllà de la retirada de 1653: SANABRE Josep, *La guerra dels Segadors en el Ampurdán y la actuación de la Casa condal de Peralada*, Biblioteca del Palau de Peralada, 1955, pp.35-39 [el cas de Fontanella: p.38].

⁴⁵ AMAE, CP, Espagne, 31, *Carta de Josep Fontanella a Mazzari*, a Barcelona el 07/1651, ffº 88r-90r (el problema es podia solucionar amb bona voluntat i augmentant el crèdit econòmic, segons Fontanella).

⁴⁶ AMAE, CP, Espagne, 31, *Carta de Josep Fontanella a M. Servien*, a Girona el 03/10/1652, fº 248r; AMAE, CP, Espagne, 34, *Carta de Josep Fontanella a Mazzari*, el 18/03/1656, fº 61r (explica com l'any 1655 va anar a la cort de França per solucionar qüestions particulars i engega de nou l'enfrontament a persones com Francesc de Sagarra).

⁴⁷ AMAE, CP, Espagne, 34, 03/1656, ffº 63r-65r (Relació contra Josep Fontanella); ADPO 2B1055, *L'affaire Joseph de Margarit et de Biure, marquis d'Aguilar, contre Joseph Fontanella, président du Conseil Souverain pel vescomtat de Canet*, 1663.

⁴⁸ AMAE, CP, Espagne, 35, *Carta de Josep de Fontanella a Mazzari sobre propostes del Bisbe d'Orange*, 1657?, ffº 464r-464v

Tologes (1667) així com la baronia de Breus (1669). Margarit havia estat un infatigable militar durant la guerra dels Segadors, sobretot en els exèrcits de Ponent i els Pirineus. A la vegada havia entrat en intrigues internes, conseqüència de les purgues polítiques. També, abans de morir, va ser nomenat mariscal de França per Lluís XIV. I és que Margarit havia estat un dels privilegiats des dels anys quaranta, tenint en compte la seva relació amb Marca. Al Rosselló, en canvi, va haver de fer-se un lloc entre els principals profrancesos per aconseguir recompenses notables. Per això, no arribem a distingir el rerafons que l'enfronta a persones com Sagarra per aconseguir béns: critica la manera il·lícita del comportament de Sagarra i a la vegada considera que les institucions catalanes com la batllia general i la procuració reial havien d'haver servit convenientment per la distribució de béns, sense agredir la població dels Comtats⁴⁹.

Però, en una carta enviada l'octubre de 1655, Margarit exposa la seva visió personal de les coses, des de les necessitats econòmiques fins al drama que vivia la "pàtria catalana". "*Los intereses con que me reconosco en la recuperacion de Catalunya mi patria y las obligaciones que devo al servicio de su Magtd. y de V. Em^a. Me han echo desear siempre con todas ocasiones para poder avansar el uno y el otro*": així comença el text de Margarit. Convençut que encara bullia en molta gent un sentiment anticastellà, Margarit intentava convèncer de la necessitat de refer les forces militars per recuperar el Principat. A més a més, era important que els catalans mantinguessin els alts càrrecs als ulls de la població. I és que posava al mateix nivell el mal de les armes espanyoles i el dels errors d'aquest tipus en la pèrdua de Catalunya: dona l'exemple de dos catalans que governaven a Camprodon i comarca i a La Seu d'Urgell, depenent d'ells més de vuitanta viles, que després van ser substituïts, de manera que va quedar "*el gobierno en manos de un ugonote*" que cometia excessos i destruccions; així "*se le dize entre catalanes y franceses menjavilas*". En el moment en què escrivia aquestes línies, Margarit es trobava incapacitat al seu llit, a Perpinyà, preocupat per la recuperació del Principat i dels seus béns⁵⁰.

D'alguna manera, l'antic governador de Catalunya feia entendre als dirigents francesos que si havien arribat al punt d'haver-se posat sota l'obediència de França, després de demostrar l'opressió de Castella envers Catalunya, no era per desistir i perdre tot d'una el territori. Per tant, una de les particularitats de Margarit era la seva sincera voluntat de retorn al

⁴⁹ AMAE, CP, Espagne, 36, *Carta de Margarit a Mazzari*, el 25/02/1657, ff^o 44r-45r (Comenta que el governador del Rosselló en aquell moment, Sagarra, va fer registrar i confiscar béns de les esglésies, convents de Perpinyà, així com moltes cases; en va extreure mobles, joies, tapisseries, or, etc. Per Margarit, això era contrafacció i s'estava fent un frau a la justícia del Patrimoni Reial. Tot i això, Sagarra va ser nomenat comissari general del Patrimoni Reial al Rosselló, des de 1660).

⁵⁰ AMAE, CP, Espagne, 33, *Carta de Margarit a Mazzari*, el 01/10/1655, ff^o 605r-607v

Principat, essent disposat a una activa participació, sempre a través de França. Tot i que ens podem preguntar, un cop més, ¿fins a quin punt aquest idea de reconquerir el Principat anava més lligada a una recuperació del patrimoni personal que no pas al de la pàtria. O tots dos a la vegada? I és que com molts altres exiliats, es va trobar en un atzucac econòmic i físic. Margarit reconeixia que en arribar a Perpinyà, va haver de viure dels seus propis vassalls i dels favors⁵¹. Uns mesos abans de la creació del Consell Sobirà, Margarit destacava les seves altes relacions amb la Cort, amb l'exemple de Colbert, i enumerava els seus serveis a França durant els darrers 18 anys. Se li apareixia la possibilitat de compensar pèrdues rendístiques del Principat amb d'altres del Rosselló o fins i tot de França⁵². En definitiva, tot i que Margarit semblà eclipsar-se del davant de l'escenari polític amb el canvi d'institucions, la seva figura no desaparegué ja que tant aviat continuà manifestant les seves opinions contra alguns enregistraments d'ordres al Consell Sobirà, com exercint una notable influència a través de la seva família, amb el nomenament del seu germà com a bisbe d'Elna el 1668.

Una de les raons del relleu polític de Margarit fou l'ascensió de persones que durant els anys quaranta havien tingut un paper a segona línia. Aquest va ser el cas de Francesc de Sagarra. Nascut a Lleida, aquest home polític entrà en joc de la mà de Pèire de Marca com a membre del Consell Criminal de l'Audiència de Catalunya. En marxar de Barcelona, se'l nomenà governador del Rosselló. De tots els dirigents profrancesos al Rosselló, Sagarra és el que ha sobreviscut en la memòria col·lectiva popular fins a l'època contemporània, com ho demostren alguns refranys (com “ser de la pell d'en Sagarra” o “és un Sagarra” per definir una mala persona) o una obra teatral del segle XIX que s'hi va inspirar⁵³. Això va ser degut al seu talant repressor, a Catalunya com, sobretot, al Rosselló: implicat en tot tipus d'afers de corrupció i intractable en la repressió política. Així, durant els períodes de conflictes interns - revoltes de Puigcerdà (1653), afer de les clarisses de Perpinyà, revolta dels Angelets (1663-1673), complots de Vilafranca i Perpinyà (1674)- és el responsable de les investigacions i de la repressió (tortures, execucions, declaracions forçades). Tant era així que, fins i tot, resultava perillós per les autoritats franceses donat el rebuig que desvetllava al si de la població catalana⁵⁴. Altrament, però, Sagarra no descuidà els afers personals. A imatge d'altres

⁵¹ AMAE, CP, Espagne, 35, *Carta de Margarit a Mazzari*, el 07/09/1656, ffº 244r-245r; AMAE, CP, Espagne, 36, *Carta de Margarit a Mazzari*, el 21/11/1657, ffº 385r-386r (Descripció de la campanya de 1656 i l'assentament de les tropes a la frontera catalana).

⁵² AMAE, CP, Espagne, 39, *Carta de Margarit a Mazzari*, el 05/03/1660, ffº 34r-35r

⁵³ CAFFE Henri, “Le Scarpia catalan: François de Sagarra”, *ROUSSILLON. Album du Tricentenaire, Rigaud (1659-1959)*, Imp. du Midi, Perpinyà, 1959, pp.51-52; Biblioteca Municipal Perpinyà, Ms. 139, *Le président Sagarre ou le Roussillon*, Opéra Comique en 3 actes, trois cahiers, XIXe siècle, 75p.

⁵⁴ TORREILLES Philippe, “Les débuts de Sagarre”, *Revue Historique et Archéologique du Roussillon*, Perpinyà, 1900; MARCET Alicia, “L'affaire des Clarisses...”, *Pays pyrénéens et Pouvoirs centraux*, 1995, t.I, pp.451-465; SHAT A1 300, peça 59, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 05/12/1671; ACA, CA, leg.208, *Relación de*

“recompensats”, aconseguí situar o impulsar alguns membres de la seva família en llocs clau: Francesc de Sagarra, prior del monestir de Cornellà de Conflent (1679), o Josep de Sagarra, capità d’infanteria del Regiment Reial del Rosselló⁵⁵. D’alguna manera, Sagarra va aprofitar-se del seu càrrec com a president del Consell Sobirà, alhora que executava les ordres franceses a la província amb una particular mà dura.

La relació de Sagarra amb la resta de profrancesos no era molt bona. Si bé en un principi sembla apropar-se de Josep Margarit, ja que aquest feia anys que estava enfrontat a Fontanella, amb el curs del temps Margarit mateix criticà les maneres de fer de Sagarra com hem vist. El mateix Sagarra no renegava de les seves actuacions. Resulta així interessant llegir en alguna carta escrita per Sagarra a Margarit el seu pensament i, a diferència de persones com Fontanella o Margarit, el poc respecte que tenia per les queixes dels pagesos davant les exaccions dels soldats. De fet, les qualifica de “*clameurs & plaintes lugubres des paisans*”. I, tot i que reconeix que les primeres tropes que van entrar al Conflent en la retirada van actuar sense miraments, tant contra malafectes com contra servidors del rei, creu que les queixes només són una maniobra dels enemics per desprestigiar les tropes franceses. Finalment, aconsella una manera per reconèixer els partidaris i els opositors sense entrar en equivocacions: “*grande importance de conserver les Peuples et de chastier les meschants cela se faict tout au rebours, parce que les meschants sen fuient d’abord, de par apres négocient ce quils veulent ayant auparavant mis au couvert leurs biens, cependant que le pauvre Peuple qui demeure exposé aux coups est entièrement saccagé et détruit*”. Malgrat aquest indicatiu de comprensió, Sagarra continuà exposant una gran desconfiança envers els pagesos i el poble en general, ja que podien tornar-se en contra de les autoritats franco-catalanes en qualsevol moment⁵⁶. Ignorem d’on venia aquesta malfiança i animadversió que tenia amb la gent del món rural.

Tanmateix, Sagarra mostrava un costat més realista que no pas Margarit, potser perquè no portava una càrrega ideològica tan forta. El 1655, Sagarra afirmava que per molt que pensessin que aportant més mitjans econòmics i humans podrien tornar a entrar al Principat, ell sabia que això no era possible. Reconeixia, ara sí, que els excessos de les tropes sobre la població catalana impedia qualsevol reconciliació i que abans ajudaria la gent a l’exèrcit espanyol que no pas haver de permetre l’entrada dels francesos. Era, doncs, un discurs de

diferentes personas que pretenden alimentos y haciendas confiscadas, el 05/06/1655 (Relat de Joan Josep D’Àustria sobre les pretensions de naturals de Vilafranca de Conflent i Rosselló, entre d’altres, on apareix una queixa més sobre el comportament de Sagarra: “*Benito Forcada dice que en consideracion de haver mandado Sagarra descabezar a dos hermanos y tios suyos y por lo que ha servido*”).

⁵⁵ ADPO, 1E783, fam. Sagarra.

⁵⁶ AMAE, CP, Espagne, 32, *Copie de la lettre de Mr. Sagarra Gouverneur du Roussillon écrite le 21 Décembre 1652 à Mr. Dom Joseph de Marguerit*, ff° 156r-157r

resignació i de preparació a la vida al Rosselló⁵⁷. Un territori on, pel seu càrrec, Sagarra s'havia integrat plenament pels seus plans.

En un text sense autor, trobem una crítica entre línies a Sagarra per la seva acció, sense miraments per la col·lectivitat i un simple interès personal. Es tracta d'unes “*remonstrances*” fetes al rei on s'exposen dubtes i s'intueixen alguns canvis. Gràcies a ell veiem com ja el 1655, es demanava al rei que no es canviessin aspectes relatius a les Constitucions de Catalunya com el fet de jutjar al país, el manteniment de les institucions, etc. L'autor exposa que en els articles d'aliança amb el rei de França s'especificava clarament que aquest havia de mantenir i defensar els privilegis i les Constitucions de Catalunya, en un moment en què Castella oprimia la província catalana. Amargament, el text ens diu que de poc hauria servit tanta profusió de sang per ara viure qualsevol canvi⁵⁸. Alguns entreveien ja les transformacions que s'havien de produir al Rosselló uns anys més tard?

També caldria destacar la implicació de Francesc de Sagarra a la vida quotidiana dels Comtats, sobretot de la vila de Perpinyà. És interessant conèixer-ho, ja que mentre alguns dirigents profrancesos es dedicaren a la guerra o a la simple gestió patrimonial a partir de 1659, Sagarra s'integrà per dues vies: per l'atac i la repressió de la població, i per la participació en la vida religiosa local. En efecte, Francesc de Sagarra entrà a formar part de la confraria de la Sanch, un dels símbols d'hispanitat que pervisqueren i més reconeguts com a tal fins als nostres dies. La intervenció de Sagarra podria tenir diverses lectures: un boicot al funcionament de la parròquia pel que representava, un espai de corrupció i d'enriquiment fàcil o bé, una veritable devoció religiosa. L'acció mateixa de Sagarra al si de la confraria ens treu de dubtes. Es tractava d'una confraria fundada a Perpinyà a principis del segle XV, segurament lligada als viatges de Sant Vicenç Ferrer a la capital del Rosselló. Tots els sectors de la societat hi podien formar part, arribant a ser fins a 600 persones, amb un màxim de cent capellans. Hi havia quatre regidors, dels quals tres eren laics i, l'altre, un eclesiàstic que era en general el rector de la capella de la Sanch a l'església de Sant Jaume. Els regidors laics eren escollits sobre el model de l'elecció dels cònsols, el dia de l'Epifania o el diumenge següent. Cal explicar això per entendre que la principal funció d'aquests regidors era el control de les finances de la confraria. Les despeses es repartien, principalment, entre les execucions capitals i els preparatius de la processó del dijous sant. Segons Marie-Jeanne Trogno, l'apogeu de la confraria de la Sanch se situaria al segle XVII mateix: el cerimonial de la processó estava íntimament lligat al caràcter tridentí de la Contrareforma i a aspectes visuals i físics (flagel·lació, vestimenta, colors, martiris) que es retrobaven al sud. Un sud que no significava

⁵⁷ AMAE, CP, Espagne, 32, *Carta de Sagarra a M. de Noailles*, el 23/01/1655, fº 609r-v

⁵⁸ AMAE, CP, Espagne, 33, *Text anònim -Remonstrances- dirigit a Mazzarí*, el 1655, fº 582r-583r

Espanya, però sí una hispanitat que els francesos no tenien cap dificultat en reconèixer. N'és un exemple el culte de la Verge al peu de la Creu que els reis d'Espanya van desenvolupar al Rosselló i que els artistes dels Comtats van assimilar dels seus col·legues espanyols (verges vestides de negre, cabells naturals i decorats amb joies donades per les dames riques del país). Seria normal que, almenys, tots els elements de la cerimònia de la Sanch agafessin un caire hispànic exagerat com a afirmació religiosa i cultural davant d'un canvi polític, aparentment allunyat de les regles més piadoses. De fet, durant la guerra dels Segadors, la devoció religiosa i l'activitat de la confraria foren enormes: hi hauria hagut un moviment espontani cap a totes les devocions i, sobretot, cap al culte de la Passió.

El 1680, es va produir un cop d'efecte. S'imposava la participació d'un regidor militar, sota les ordres del qual es posaria la confraria. Aquest home va ser Francesc de Sagarra. Conegut per les seves accions repressives i pels esdeveniments ocorreguts entre ell i les clarisses d'Anna Maria Antigo, entre 1652 i 1660, quan aquestes van ser expulsades del seu convent. Doncs, Sagarra esdevingué el cap de la confraria. De manera novel·lada, Trogno dóna una mirada obscura a l'afer: “*Sagarra, par ses fonctions de président du Conseil du Roussillon, faisait condamner ses ennemis à mort et par ses fonctions de régidor de la confrérie, il les accompagnait, après leur avoir fait subir des tortures affreuses, sur les lieux de l'exécution, un cierge rouge à la main, et en les réconfortant afin qu'ils meurent en bons chrétiens*”. Deixant de banda les imatges que se'n podien desprendre, resta clar que l'acció de Sagarra era la de controlar una institució que simbolitzava, a nivell religiós i popular, l'adscripció del Rosselló a les terres hispàniques. Així, posant la confraria sota el seu control i, a la seva mort, sempre sota el control d'un membre del braç militar, la confraria havia d'aprovar pressupostos i accions amb el vist-i-plau d'aquests homes. A la vegada, tant Sagarra com posteriorment el mateix Vauban, intentaren demostrar una bona voluntat per atreure's la simpatia popular, amb la reconstrucció del Misteri de la Coronació del Crist (anys 1680) i la construcció de la capella de la Sanch a l'església Sant Jaume (1699), respectivament. Finalment, lluny de qüestions piadoses, Sagarra va intervenir de manera premeditada la primera institució laico-religiosa dels Comtats, intentant eliminar –amb més pena que glòria– el que els francesos qualificaven de “*représentations tragi-comiques*”, tot i que es van suprimir les representacions nocturnes. Sagarra barrejava, un cop més, l'interès personal i l'acció profrancesa o, més aviat, anti-popular⁵⁹.

⁵⁹ TROGNO Marie-Jeanne, “Histoire de la confrérie du Très Précieux Sang de Jésus-Christ”, *La procession de la Sanch*, SASLPO, Perpinyà, 1984, pp.31-59; TORREILLES Philippe, “Les débuts...”; CAFFE Henri, “Le Scarpia catalan...” (p.52): Sagarra havia exercit de “*Marguillier*” de la Réal. Durant la seva presència, van desaparèixer els fons econòmics de l'Obra. Per tant, seria presumptuós afirmar que Sagarra s'havia apuntat a aquestes institucions per pietat religiosa i per refer-se de culpes morals; Sobre la independència i gestió anti-francesa de les

Ens hem allargat sobre la qüestió de Sagarra perquè volíem mostrar dues idees: l'acció de Sagarra va ser directa sobre la població i va tenir un retorn important que perdurà amb el temps en la memòria col·lectiva; la segona idea seria plantejar-se ¿fins a quin punt la manera de fer de Sagarra era més beneficiosa per França que no pas altres com les de Fontanella o Trobat, més proclius a la negociació i a la subtilitat política? Algunes reaccions populars contra Sagarra, tot i anecdòtiques, mostren el rebuig que la seva figura va crear. Així, de seguida que pren la ruta de l'exili, a la seva terra, Lleida, s'inicien els treballs per esborrar qualsevol traça: el juny de 1654, es negocia la construcció d'un convent de caputxins sobre les terres de Sagarra⁶⁰. Però, fou al Rosselló on realment Sagarra va aixecar susceptibilitats i odís. La seva intervenció contra les revoltes i complots antifrancesos va motivar diverses accions contra ell, entre les quals la difamació. Així, el setembre de 1671, l'intendent del Rosselló – Carlier – comentava que tant ell com Le Tellier havien rebut diverses cartes des de feia un any, tocant Francesc de Sagarra. Totes eren escrites per la mateixa persona i Carlier considerava que l'autor devia ser un enemic de Sagarra. I, només tres mesos després, el mateix intendent detallava noves acusacions que es vertien sobre Sagarra: delictes fets contra els boscos reials i emissió de moneda falsa. Aquesta vegada, la lletra de les cartes era diferent; una d'elles era signada amb el nom d' "Habitants del Capsir". Per Carlier, aquests escrits eren una reacció normal contra Sagarra, ja que aquest havia estat exercint de comissari per extreure informació i testimonis a la població sobre els Angelets. Tanmateix, Carlier coneixia prou bé els sàdics mètodes del president del Consell Sobirà i no s'estigué d'iniciar una investigació sobre l'afer de la falsificació de monedes⁶¹. Finalment, com que una imatge val més que mil paraules, només cal aturar-se a observar-ne dues que tenim de Francesc de Sagarra. La primera, un retrat fet per Rigau que va ser malmès per la població en diverses ocasions i, la segona, un gravat popular on se'l dibuixà comparant-lo a les formes imaginades del dimoni⁶². Creiem, doncs, que a través de les reaccions es poden veure també els caràcters i les accions que havien desenvolupat alguns profrancesos com Sagarra.

confreries de la Sanch, Núria Sales destaca la de Tuïr que, el 1669-70, encarregà obres al pintor Guerra (el Vell) i a l'escultor Francesc Negre (1684-85), malgrat els avalots del moment: havia existit un refús d'algunes viles a acceptar Josep Margarit com a senyor del lloc, de manera que aquest havia fet empresonar alguns cònsols. El 1698, la vila de Tuïr s'endeutà greument per aconseguir la seva carta de llibertat, tot pagant 17.000 lliures [SALES Núria, "Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)", *Història...*, p.401 i "Quelques sculpteurs aux XVIIe et XVIIIe siècles. Notes biographiques", *Etudes roussillonnaises offertes à Pierre Ponsich. Le Publicateur*, Perpinyà, 1987, pp.365-375]; Una altra vila, Vinçà, ja havia intentat anteriorment aconseguir l'estatut de "vila franca", per alliberar la vila de despeses, apel·lant a la pobresa que patia: ADPO 183EDT 8.

⁶⁰ ACA, CA, leg.208, *Sobre la pretensión de los capuchinos de fabricar un convento sobre tierras del Dr Sagarra*, el 22/06/1654.

⁶¹ SHAT A1 300, peça 27, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 11/09/1671; SHAT A1 300, peça 27, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 05/12/1671; SHAT A1 300, peça 27, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 12/12/1671.

⁶² VV.AA., *ROUSSILLON. Album du Tricentenaire, Rigaud (1659-1959)*, Imp. du Midi, Perpinyà, 1959

Els que hem vist fins ara serien els casos de francòfils destacats que van manifestar comportaments diversos i complementaris a la vegada. Tots aquests personatges –i llurs famílies- van quedar soldades a Lluís XIV pels favors i beneficis atorgats, com també pel clientelisme i nepotisme que van instaurar a la nova província francesa, sempre sota el “*laissez-faire*” de les autoritats gal·les. Així, s’establí un “clan” agrupant els profrancesos que acaparaven el poder: es veuen units per querelles, aliances familiars i econòmiques, casaments, recompenses⁶³ i per l’etiqueta de “col·laboradors”. Sigui com sigui, les polítiques franceses al Rosselló i la seva aclimatació no duïen únicament el seu èxit a aquestes grans famílies profranceses, ja que altres de menys “caxé” també van afavorir la dominació de França als Comtats. Aquest fou el cas dels germans Pont –Joan Rafael i Pere-, originaris de Girona segons Gibrat: un va ser capità de Bellaguarda i, l’altre, abat d’Arles. Tots dos treballaven des de feia temps al servei de Lluís XIV. Així, se’ls pot veure participant obertament en els enfrontaments bèl·lics contra les tropes espanyoles com, també, al capdavant d’accions contra persones contràries al rei: contra els revoltats de la gabella o els de Vilafranca de Conflent. En el cas de Pere Pont –doctor en teologia, en dret canònic i en dret civil-, sabem que des del 1643 va lluitar en l’exèrcit francès i que, el juny de 1644, se’l va nomenar abat de Sant Pere de Rodes. Va ser el gener de 1647, després d’entrar a l’orde benedictí, que va rebre el benefici abacial d’Arles, vacant des de 1644. El 6 d’abril de 1661, Pere Pont rep el breu del rei confirmant el seu nomenament a Arles, i cedeix una pensió de 1200 lliures a Anne de Noxilles, canonge de Saint-Flour. Però, no va rebre les bules pontificals fins el 1669, havent governat així durant més de vint anys. Esdevingué membre honorari del Consell Sobirà, fins a la seva mort, el 1684⁶⁴. A partir de 1701, l’abadia d’Arles estigué lligada al bisbe d’Elna. Altrament, no podem menystenir el rol d’altres famílies locals, francòfiles, que actuaren activament al segle XVIII, com els Xaupí⁶⁵.

⁶³ Les recompenses havien estat una arma utilitzada per les monarquies francesa i espanyola, que podem qualificar de « joc de les confiscacions ». Així, en principi, fins 1659 arran del tractat dels Pirineus. En realitat, però, i com ja hem vist en el segon capítol, en temps de guerra o de tensió, el “joc” es revifava. Els llistats de confiscacions i de querelles són interminables, però mostren l’alternància de repressió i recompensa practicada per les dues monarquies (ACA, CA, leg.208-209-222, Confiscació de béns i restitucions).

⁶⁴ ADPO 1E692, fam. Pont. Segons els arxius familiars, en els capítols matrimonials de Joan Rafael Pont, del 1653, es fa constar que era ciutadà honorat de Barcelona; PASQUIER F., *Famille catalane ralliée à la France. Episodes de l’histoire du Roussillon (1640-1660), d’après des documents inédits*, Perpinyà, Barrière, 1924, 39p; GIBRAT Joseph, *Aperçu historique sur l’Abbaye d’Arles-sur-Tech*, Imp. Roque, Ceret, 1922, pp.71-72

⁶⁵ SALA Ramon, “Les Xaupí, une famille de catalans francisés”, *BSASLPO*, 1997, pp.171-181; TORREILLES Philippe, *L’abbé Xaupí (1688-1778)*, Perpinyà, Imp. Comet, 1911, 65p; FOSSA François, *Observations historiques et critiques sur le droit public de la principauté de Catalogne et du comté de Roussillon, où l’on fixe les véritables principes et les prérogatives de la noblesse, pour servir à l’entière réfutation des écrits de M. l’abbé Xaupí sur la prétendue chevalerie des bourgeois honorés de Perpignan et de Barcelone*, Imp. C. Le Comte, Perpinyà, 1770, 591p; ADPO 1E943, fam. Xaupí.

Els ideòlegs i homes de ploma jurídica s'havien convertit en homes de guerra, arran de la pressió militar castellana i la manca de mitjans dels francesos entre 1648 i 1653. En aquestes condicions i per la consegüent transformació, no era d'estranyar que deixessin tota política ideològica de banda en arribar al Rosselló i es dediquessin a afers més pràctics, com estaven ja acostumats a fer. I, com havíem vist, el Consell Sobirà va fer subsistir la legislació catalana, però això no amagava un joc ambigu entre una societat catalana, com era la del Rosselló, i les autoritats franceses que veien en aquesta catalanitat un element més d'un quadre d'hispanitat, contra el qual havien de lluitar –això no comprometia la voluntat de quedar-se definitivament el Rosselló o no-. Si bé sembla molt difícil arribar a conclusions generals a partir de casos concrets, els que hem citat en són una mostra essencial, si a més hi sumem l'estudi de Ramon Trobat, que entrarem a observar en detall, més endavant, per la seva importància. L'estudi polifamiliar de les figures representatives i de les tendències que s'afirmaren després de l'annexió del Rosselló a França és un indicador de la capacitat centrífuga d'alguns personatges en l'adaptació a França i de la representació fronterera del Rosselló, aquesta vegada mirant al sud. Ben segur, tenien un espai verge per ocupar, ja que les grans famílies del Rosselló, que havien presentat resistència als francesos abans de 1659, havien fugit cap al sud⁶⁶. Tanmateix, encara sobrevisqué una minoria “resistent” als Comtats; membres de branques menors que encara tingueren ocasió d'expressar el seu posicionament davant França i l'ocupació dels profrancesos del Principat.

Resistència d'algunes famílies al Rosselló: entre la marginalitat, la repressió i l'exili

Algunes famílies del Rosselló havien tingut una col·laboració tradicional amb la monarquia hispànica. Aquesta fou la raó principal per la qual emprengueren la lluita contra França des d'un primer moment i, a la vegada, van patir les represàlies dels francesos. Aquest va ser el cas de famílies com la de Llupià o d'Oms. En contrapartida, reberen un bon tracte per part de Felip IV i Carles II, respectivament. Així, per exemple, Manuel de Llupià i el seu pare, Gabriel, un dels més prestigiosos oficials de guerra lluitaren per recuperar el Rosselló i part del Principat, com Agramunt. La seva família era una de les més destacades i importants, a nivell de prestigi i patrimoni, originàries dels Comtats⁶⁷. Van abandonar els seus béns

⁶⁶ SANABRE Josep, *La resistència...*, p.73

⁶⁷ MARTÍNEZ i RODRÍGUEZ Miquel Àngel, “Felip IV...” (pp.102-104); ESPINO LÓPEZ Antonio, “Oficiales...” (pp.33-34); BC, F.Bon. 6188, *Relació de una carta que escriu un soldat* [“que milita debaix les banderes del nostre camp, que té sitiada a Coplliure, plaça enemiga, dient los successos que passen i lo del enemic, amb la escaramuça que han tingut amb lo enemic les companyies de Llupià”], Barcelona, 1641; L'avi, Joan de Llupià i de Saragossa, va ser procurador reial dels Comtats del Rosselló i Cerdanya el 1623. A finals del segle XVI, havia fet front a les incursions franceses, capitanejant la defensa de la frontera rossellonesa amb el Llenguadoc.

familiars del Conflent, una vegada acabada la guerra dels Segadors. A imatge d'altres nobles del Rosselló exiliats, les seves possessions van ser donades als nouvinguts del Principat, la qual cosa provocà conflictes ja coneguts. Els Llupià van continuar actuant a favor del rei d'Espanya. Però, després de 1659, van haver-hi contactes entre aquests i les autoritats franceses, que volien aprofitar les negociacions pels béns represaliats per comprar els seus serveis, gràcies a suculents sumes econòmiques⁶⁸. Van rebutjar diverses vegades les ofertes, sota l'atent control de la reina que havia demanat a tot aquell que hagués rebut obsequis que els retornessin. A més a més, el 1674, Manuel de Llupià va participar al complot antifrancès de Vilafranca: amb les tropes espanyoles va intentar arribar fins a la vila, però, com és sabut, no va tenir èxit⁶⁹. A les acaballes de la seva vida, va ser nomenat cavaller de l'ordre d'Alcàntara.

El cas anterior fou un exemple de sortida relativament digne del Rosselló. Aquestes famílies havien lluitat des d'una primera hora contra França. Però, també van existir famílies que restaren al Rosselló. Sovint, des d'un segon pla, es van mostrar contràries als canvis dels Comtats i a les accions dels profrancesos. Eren unes persones del Rosselló que, com indicava Margarit sobre l'acció de Sagarra, patiren la repressió, la marginalització i les persecucions. D'aquesta manera, no fou estrany que les figures de les revoltes més destacades del Rosselló foren membres d'aquesta petita noblesa, com Josep de la Trinxeria –cap dels Angelets-, els Llar i els Descatllar –a Vilafranca-.

Així doncs, Manuel Descatllar (Vilafranca de Conflent, 1648- Perpinyà, 1674) pertanyia a un llinatge del Rosselló. Com en molts altres casos, la família Descatllar havia lluitat antigament contra França; com Damià Descatllar que s'enfrontà a les tropes franceses i fou recompensat posteriorment amb els vescomtats d'Illa i d'Èvol⁷⁰. Durant la revolta dels Segadors, el patrimoni familiar va ser confiscat per La Mothe a causa de l'afiliació de Lluís Descatllar a Felip IV⁷¹. Manuel va ser educat per la família Llar, entre la noblesa local que havia pres la decisió de no marxar després de la guerra. Durant la dècada de 1660, prengué part a diverses revoltes, entre les quals la dels Angelets. Això li motivà la condemna a pagar una forta multa i un any d'exili a Serdinyà (Conflent). Com Llupià, Manuel Descatllar

⁶⁸ BC, F. Bon. 285, *Copia de una carta escrita por la Reyna al Excmo. Sr. D. Vicente de Gonçaga, siendo virrey, y Capitán General del Principado de Cataluña*, a Madrid el 30/04/1666. La reina denuncia la tàctica francesa d'intentar el soborn i la compra de serveis de nobles catalans com Oms i Llupià.

⁶⁹ BC, F. Bon. 293, *Justificación de dos cartas que los Diputados y Oydores de Cuentas del Principado de Cataluña escribieron a la reina*, 1671; MARCET Alicia, "Les conspirations..." (pp.93-119)

⁷⁰ FLUVIÀ Armand de, "De Camprodon a Manhattan", *El Món*, 246, 1987, pp.24-25; ADPO 1E315, fam. Descatllar. Curiosament, el vescomtat d'Èvol passa a les mans dels Margarit el 1653 (LAZERME Philippe, *Noblesa catalana. cavallers y burgesos honrats de Roselló y Cerdanya*, La Roche-sur-Yon, tom 2, 1977, p.319)

⁷¹ SANABRE Josep, *La guerra...*, p.56. L'autor publica la sentència de la confiscació dels béns de Lluís Descatllar.

participà a la conspiració de Vilafranca de 1674, des de l'interior. Va ser arrestat, torturat i forçat a denunciar còmplices. Finalment, va ser executat a Perpinyà, a mode d'exemple per la població. Amb la seva desaparició, s'extingí la branca dels Descatllar de Vilafranca⁷². Pel que fa a la família Llar (noblesa de Vilafranca), destaquen: Carles de Llar i de Toès i el seu fill, Francesc de Llar i Pasqual-Cadell (Vilafranca, 1642-La Seu d'Urgell, 1728). El primer fou ennoblit per Felip IV el febrer de 1641, per la seva lleialtat al rei d'Espanya. Va participar també a les conspiracions i va morir executat a Perpinyà el 1674. El seu fill, tot i participar com a cap de l'afer de Vilafranca, va aconseguir fugir cap al Principat⁷³. Des d'allà, va treballar dins l'exèrcit espanyol. Carles II li va acordar el títol de comte de Llar el mes d'abril de 1691, com a recompensa en plena guerra per la lluita contra els francesos. Ferotgement oposat a qualsevol aliança amb França o a la possibilitat d'un rei Borbó el 1700, lluità pel partit austriacista durant la guerra de Successió⁷⁴.

El cas de la Trinxeria resulta més atípic per la durada en el temps i el ressò que va tenir. Alain Ayats li ha dedicat un estudi monogràfic on ressalten els orígens, l'evolució i la lluita contra França⁷⁵. Ràpidament direm que, després de diversos registres dels guardes de la gabella –encetats el 1663-, el 1667 redacten processos verbals a Prats de Molló, entre els quals un a Josep de la Trinxeria. Aquest home pertanyia a una de les famílies més antigues i reputades de la vila. Com a resposta, reuneix un grup d'homes a fi de formar un petit batalló – que prenen el nom popular d'Angelets de la Terra-. L'objectiu era atacar i fer fugir els *gabelous* dels camins del Vallespir. Les armes van ser subministrades tant per les poblacions com per alguns lligams amb el Principat. El moviment insurreccional fou important fins a l'arribada de 6000 homes d'infanteria i cent de cavalleria, el 1668. Els Angelets, concentrats al Vallespir, acceptaren llavors una treva. Només, la detenció d'un amic de Josep de la

⁷² MARCET Alicia, “Les conspirations...”

⁷³ SHAT A1 415, peça 15, *Descripció de la nit del Dijous Sant i de la conspiració de Vilafranca* [sense autor], el 03/1674 (Francesc de Llar hauria previst aprofitar que era al càrrec de la processó per preparar la conspiració. Va demanar a M. Parlan, lloctinent de la plaça, 200 soldats per portar els flambells. Aquest va desconfiar i hi va veure una pista de qui podia estar al capdavant de la possible conspiració, sobre la qual ja havia estat avisat per Inès de Llar, sense més detalls); La implicació d'una neboda en les denúncies dels conjurats restà confusa i alimentà la llegenda popular, fins al punt de veure-la barrejada a un capità francès, raó per la qual hauria denunciat la seva família: BECAT Pierre, “La légende d'Inès de Llar [et l'acquisition du Roussillon]”, *Conflent*, 1981, 112, pp.27-28; La realitat en fou una altra, com demostren els arxius parisencs: es tractava de la filla de Carles de Llar. Va ser confinada al convent de les religioses franceses, on va ser interrogada, posteriorment a la conspiració. Va reconèixer que el seu germà, Francesc, era un dels caps. Va accedir a parlar, un cop tingué la certesa que el seu germà havia fugit i que, d'aquesta manera, salvarien la vida ella i la seva mare. El que sí que reconeix és haver “*tousjours eu le coeur françois*” i “*beaucoup d'ynclination pour M. de Parlan*” (el lloctinent de la plaça de Vilafranca, a qui hauria advertit perquè salvés la seva vida). El descobriment del complot es feu per unes altres vies, tot i que Parlan ja havia pres mesures sense saber qui eren els conspiradors ni tampoc avisar les autoritats superiors (SHAT A1 415, peça 49, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 30/05/1674; SHAT A1 415, peça 112, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 25/10/1674).

⁷⁴ ADPO 1E481, Fam. Llar

⁷⁵ AYATS Alain, *Les guerres de Josep de La Trinxeria (1637-1694): la guerre du sel et autres*, Perpinyà, Trabucaire, 1997, 435p.

Trinxeria -Joan Miquel Mestre- tornà a fer esclatar els enfrontaments⁷⁶. Aquesta situació durà fins el 1672, quan part dels revoltats fugiren al Principat, arran de la repressió militar. Aquests homes es posaren a disposició de les tropes espanyoles i en cap moment van ser tractats com “estrangers” o profrancesos, evidentment. Les autoritats espanyoles veien en ells una oportunitat per aprofitar el coneixement del territori rossellonès, l’odi als francesos i el caire popular al que molts pertanyien, amb el qual podien motivar altres habitants per lluitar contra França. Josep de la Trinxeria, exclòs de tota amnistia, es retrobà al capdavant d’una tropa de miquelets i, posteriorment, de tropes més preparades per enfrontar-se a França. La resistència als francesos i a la seva dominació –política o fiscal- va convertir a la Trinxeria i al seu grup en màrtirs i herois, com afirma Ramon Sala. I és que els insurgents havien declarat la seva animadversió als governants francesos, a les mesures fiscals i als col·laboradors catalans, tot i que es mantingué una ambigüitat amb la figura del rei: “*Vive le roi et la Terre, mort à la gabelle et aux traîtres*” (Ceret, 1668)⁷⁷. El fons ideològic de la revolta és una qüestió que ha aixecat debats encesos en les últimes dècades, però considerem que cal analitzar-ho des d’una perspectiva de representacions recíproques i no bèl·lica, com ho farem en el darrer capítol del treball.

Els exemples precedents semblen oferir unes similituds i unes constants: les famílies que recolzaren Felip IV o Carles II es van veure recompensades amb títols de noblesa i béns patrimonials, de manera gairebé idèntica a França. El tractat de 1659 havia de concloure amb les confiscacions i la restitució de béns als propietaris originals, però no fou així⁷⁸. El que queda clar és que, les poques famílies autòctones resistents a França o que senzillament havien decidit quedar-se al Rosselló, van haver de marxar definitivament o van ser perseguides arran dels fets següents: la guerra d’Holanda, les repressions i represàlies consegüents a les conspiracions de Vilafranca i Perpinyà el 1674 i l’interès creixent de França per conservar els Comtats amb el temps. En definitiva, algunes famílies van calcular millor que d’altres les seves oportunitats o van saber aprofitar els esdeveniments. Totes, però, van deixar pel camí terres, béns i un espai sociocultural que es va anar modificant. Algunes, però, van desenvolupar-se gràcies a la nova situació política, sense cap intervenció sobre represàlies patrimonials.

⁷⁶ AYATS Alain, *Les guerres...*, pp.210-219

⁷⁷ SALA Ramon, *Dieu...*, p.56

⁷⁸ BC, F.Bon. 4879 [02/01/1670, Duc de Sessa]

Qui són els veritables beneficiats per la nova situació política al Rosselló?

La reorganització política del Rosselló provocà canvis evidents. Aquests van ser, com hem vist, tant de caire purament polític com educatiu, on es posaren en valor els circuits de promoció social. Algunes famílies entraren, conscientment o no, en el joc per la carrera dels fills mirant cap al nord. Fins a aquell moment, els notables perpinyanencs i de la Cerdanya tenien el costum d'enviar els seus primogènits a Perpinyà o Barcelona. De qualsevol manera, la introducció de la llengua francesa des d'una edat jove i la impermeabilitat creixent de la frontera –prohibició d'estudis al Principat- van empènyer les elits dels Comtats a motivar als seus fills a prosseguir una trajectòria educativa –política, militar o artística- a Montpeller, Lió, París o altres viles franceses⁷⁹.

Caldria atorgar una mirada particularment atenta a aquells grups familiars de pes que vivien en proximitat de la nova frontera, als Pirineus. En el llarg període de fixació de la frontera, aquesta portà frustracions i també oportunitats tant als contrabandistes com a les famílies que van saber aprofitar aquella posició de luxe, fora de la guerra. D'aquesta manera, es podria observar en la llarga durada com algunes famílies van jugar la carta del canvi de “nacionalitat”. Quin era l'interès? Escapar a les guerres, als reclutaments o a les càrregues fiscals del moment. Evidentment, centrant-nos en el cas de Catalunya, la frontera limitava territorialment aquesta opció, però alguns casos permetrien dilucidar un comportament de classe i una política fluctuant entre les grans línies monàrquiques. Estaríem parlant d'una tercera via de política familiar, disposada a recolzar la monarquia que gestionés millor els seus interessos.

Els casos són diversos, però ens limitarem a esbossar l'exemple representatiu de la família Travi. Es tracta d'una família noble i comerciant originària de Gènova, que s'instal·là a finals del segle XV al Vallespir. Baptista Travi fou el pioner i va obtenir el dret d'extracció de fargues a Prats de Molló del procurador reial del Rosselló (desembre 1497). En el pas al segle XVI, es mudaren al Conflent. El seu *modus vivendi* era l'explotació de fargues de ferro i altres minerals. Amb el temps, iniciaren una entrada en el món del comerç. Giacomo –Jaume- Travi fou el que encetà i encarrilà les riqueses de la família als Comtats, com a mercader de Llúvia⁸⁰. L'arrelament dels seus membres entre la Cerdanya i el Conflent es feu evident al segle XVII. Per exemple, Pere Travi (Llúvia, 1561-1633), nét de l'anterior, fou escollit cònsol de Puigcerdà els anys 1606, 1609, 1612 i 1627. Mercader de Puigcerdà, es tractava d'una persona destacada de la vila, com ho mostra l'encàrrec que li fa la vila d'organitzar les

⁷⁹ ADPO, 112EDT1128

⁸⁰ CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies...*, p.628; ADPO 1J224/16, *Testament ològraf de Giacomo Travi* (1574).

celebracions pel dol de la mort de Felip III, el 31 de març de 1621⁸¹. En el context de la guerra franco-espanyola, Anton-Pere Travi lluità en les files de Felip IV. Així, a finals de 1639, va combatre juntament als senyors del Rosselló per defensar Salses contra l'atac dels francesos. Aquesta acció militar li va valer l'ennobliment el juny de 1640. Però, no se li confirmà aquest privilegi (hereditari) per lletres patents fins l'octubre de 1648, de la mà de Lluís XIV. Per tant, intuïm que durant els anys quaranta, la família Travi fa un gir estratègic en els seus plantejaments, veient més profitós el recolzament al rei de França que el patiment que li suposaria oposar-s'hi. Anton Travi va morir a Gorguja el 1677. La seva tercera i última dona, Margarida d'Oriola, va testar posant en evidència el conflicte territorial i polític. Acceptava cedir el seu patrimoni a Teresa de Travi i Oriola, la seva filla, a condició que visqués en terres del rei de França –per qüestions de legalitat-:

“Theresa Farres y Travi muller de dit Jaume Farres així be la filla meva de present en la villa de Llivia tercia de la obediencia del Rey Catholich habut si aleshores viura y aquella persona a los infants de legitim y carnal matrimoni nats y procreats que deixats haura y tindran y possehiran la universal heretat y Bens es a saber si la dita Theresa advenint lo cas del sobredit vincle en son favor apposat a aquell aui sera son hereter o tindra y possehira per qualsevol titol y, la universal heretat y bens un mes despres de esser advertits habittara o voldra venir, estar y habitar en terras y pais del Rey Christianissim Nostre Senyor que Deu guarde y no altrament”⁸².

Els anys següents mostren la implicació de la família Travi en els afers rossellonesos, però sempre mantenint un peu al Principat, gràcies a la facilitat atorgada per la composició territorial de la Cerdanya. Els retrobem així implicats en afers locals a la Cerdanya⁸³ i immersos en la lluita pels drets patrimonials entre membres residents en els dos regnes a finals del segle XVII⁸⁴. Alhora, mentre algunes famílies ascendeixen a França per la via política o artística, altres com els Travi, ho fan en la carrera militar. Així, un dels fills d'Anton Travi, Francesc de Travi i Oriola, entrà a l'exèrcit Reial del Rosselló el 1680, amb divuit anys. Com altres catalans, va haver de participar a les batalles en què França intervingué al nord del regne (Luxemburg, Charleroi, Mons, Trarbach), on va evolucionar en els graus fins arribar a capità el 1692. Tot i l'allunyament del país, va tenir temps de casar-se amb la filla d'un mercader de Perpinyà, Isabel Feliu⁸⁵.

⁸¹ DFVP, ff° 54-55v

⁸² ADPO 1E884, *Testament de la Sra Margarida Travi y Oriola viuda del Illtre Anthon Travi g/a Donzell en lo lloch de Gorguja lo die de son abit domiciliat*, el 21/02/1688

⁸³ ADPO 1B1619; ADPO, 1B1245; ADPO, 1B1708; ADPO, 1C1360.

⁸⁴ ADPO 1E884 fam. Travi.

⁸⁵ LAZERME Philippe, *Noblesa catalana...*, pp.345-350; SHAT A1 697, peça 509, *Carta de Louvois a ?*, a Versalles el 25/10/1683 (demana l'entrada de voluntaris a l'exèrcit reial de “gentilhommes” del Rosselló).

Amb una mirada a llarg termini –necessària per entendre l’evolució–, veiem com a finals del segle XVIII, un Travi exerceix el seu servei al rei de França com a veguer de la Cerdanya. Hauria establert un memorial on analitza la situació local: “*l’équilibre de la société montagnarde où l’intégration des communautés repose sur une organisation consensuelle des relations entre l’agriculture et le pastoralisme dans l’emploi des sols privés*”. De fet, el veguer Travi critica que la Cerdanya hagi conegut després de 1700 un veritable moviment d’“*enclosures*” (Estavar, Palau, Sallagosa, etc.). Aquesta informació ens indica dues idees: la forta implicació dels Travi en la vida local, mantenint un lligam amb el poder, i el desenvolupament dels propietaris locals, un cop la guerra es feu més absent. En definitiva, es demostra la importància de la força i el lloc de la comunitat vilatana al Rosselló –a la Cerdanya en aquest cas–, segurament per la subsistència de la llei *Stratae* segons Assier-Andrieu⁸⁶. Els Travi són, doncs, un exemple que a primera vista mostra com l’arrelament a la frontera podia ser un avantatge: la situació geopolítica els permeté jugar entre els dos territoris per obtenir el màxim de beneficis, sense per això esquinçar la lleialtat a les respectives monarquies. Aquest seria un exemple de grup social afavorit per l’annexió del Rosselló a França i a qui la guerra portà també la noblesa. Inevitablement però, la família Travi atravesà contradiccions i conflictes interns (sobretot d’herències) entre la fi del segle XVII i el segle XVIII. Era, doncs, una política familiar difícil de portar, on la recerca de l’equilibri havia de comportar una estabilització ideològica fluctuant, camaleònica. Peter Sahlins qualifica l’exemple dels Travi, o dels Sicart (a qui retrobem sovint al servei de l’intendent Trobat en les manipulacions de les revoltes catalanes), de lleialtat d’interès, quan en realitat, pel mateix fet de viure a frontera, les manifestacions de fidelitat explícita eren poques a la Cerdanya⁸⁷.

Finalment, aquestes famílies catalanes –exiliades, marginades i recompensades– han estat l’estri polític dels respectius governs, sobretot francès. Un joc que sobrepassa la dimensió mateixa dels actors, que entraren en un cercle viciós pels interessos personals, econòmics i familiars. Quines vulguin que foren les diverses actituds i posicionaments polítics de les elits del Rosselló, van conduir a l’assimilació de la província a França, més encara que

⁸⁶ ASSIER-ANDRIEU Louis, *Le peuple...*, pp.140-146 (L’autor cita el memorial de Travi: ADPO C1501, *Mémoire concernant les usages observés dans la viguerie de Cerdagne pour les pâturages des bestiaux. De Travi a Poeydevant*, el 24/11/1768). La llei *Stratae* era als Usatges de Barcelona (art- 72) i es va mantenir al Rosselló. Permetia resoldre litigis sobre els recursos naturals (boscós, camps, aigua), entre les comunitats i els senyors.

⁸⁷ SAHLINS Peter, *Frontières...*, pp.136-137; LAZERME Philippe, *Noblesa catalana...* (la família Travi acaba establint lligams amb la família Sicart. El matrimoni d’Antoni de Travi i Pont –fill del segon matrimoni d’Anton Pere Travi– amb Maria Sicart, el febrer de 1691, en plena guerra dels Nou Anys, reafirmà el recolzament entre aquestes famílies que, en aquell moment, ajudaven França); ADPO 1E884.

l'acció dels francesos mateixos⁸⁸. D'una manera clara, van intervenir tenint un rol clau en els àmbits polític, social i econòmic, sobretot gràcies a un instrument com el Consell Sobirà. La interacció de la política monàrquica i del comportament de les elits locals pot ajudar a entendre la importància d'aquestes últimes en un primer temps de l'annexió del Rosselló a França –sobretot en les mesures administratives i fiscals-. Mirant des de l'interior, però, descobrim que no n'hi ha una, sinó varies polítiques familiars en la reorganització de la terra i del poder als Comtats. En tot cas, es poden distingir per grups amplis d'interessos, com hem vist. I, això, sense treure importància a les autoritats franceses, que van saber utilitzar i manipular aquestes famílies a fi d'introduir progressivament els canvis necessaris segons els interessos del moment per França⁸⁹.

Beneficiària o no, la intervenció de les famílies compromeses mostraria l'existència d'una tercera via política, diferent de les estatals –francesa i espanyola- que substitueix qualsevol ideologia política catalana, pretesament defensada. El més important, però, és l'existència dels exiliats del Principat al Rosselló: són una generació d'adaptació que s'aclimata a un país, desplega una nova manera de governar (sense pactes, ni consens i per decret i delegació del poder reial). A la vegada, aquesta també guia una nova generació en l'art de governar la província, entre un poble català i un rei de França: l'elit havia estat assimilada a França gràcies al treball efectiu de la mateixa elit. La mort de Ramon Trobat (1698) significà el final de la classe política catalana de primer nivell, procedent del Principat. Més encara, es tractà del final de l'acció directa dels profrancesos que actuaven al Rosselló des de la fi de la guerra dels Segadors, però només fou la fi de la generació dels nouvinguts al Rosselló a França; els subsisteixen els seus descendents que, gràcies a la tasca dels pares, havien obtingut alts càrrecs dels Comtats –excepte la intendència i el bisbat- i una bona educació francesa.

1.3- Les elits i la cultura

La relació entre elit i cultura està íntimament relacionada, com havíem vist en el segon capítol. Ara bé, s'acostumen a analitzar els canvis que es provoquen en l'ensenyament, la llengua, l'administració o qualsevol altre àmbit del poder del Rosselló, però no hi ha una visió a llarg termini de les conseqüències en la pell dels qui tastaren aquesta nova educació. Estem

⁸⁸ STEWART David, *Assimilation...*, pp.134-140.

⁸⁹ DUBOST Jean-François i SAHLINS Peter, *Et si on faisait payer les étrangers? Louis XIV. Les immigrants et quelques autres*, Paris, Flammarion, 1999, pp.61-63. Aquests autors posen al mateix nivell la participació de soldats estrangers en l'exèrcit que els homes polítics –de famílies locals- que treballaren pel rei. Per ells, en tots dos casos es tracta de “mercenaris del rei”.

parlant d'un grup social "privilegiat", en el sentit de reduït, que va créixer entre les noves maneres franceses d'educació, de direcció política i de promoció social. Aquesta generació eren els fills dels profrancesos catalans i, també, els fills d'aquelles famílies locals més benestants, burgeses. Ens situem, doncs, lluny de qualsevol objecció relativa a la llengua o a fets simbòlics com la promulgació de l'edecte que prohibia el català a l'administració jurídica i notarial, el 1700⁹⁰.

L'interès per conèixer l'abast de la base cultural difosa pels francesos i el seu efecte sobre les noves generacions ha de servir per saber si aquestes s'adscrigueren o no a una política ideològica profrancesa, de manera conscient o natural. La màquina administrativa francesa del Rosselló engendrà tota una elit modelada per l'educació i els nous costums. Sigui com sigui, el recolzament que rebé el regne de França va ser passiu, difícil de discernir, però real des del moment en què el jovent entrava en el circuit gal. L'exemple més evocador seria el del pintor Jacint Rigau, conegut arreu d'Europa com Hyacinthe Rigaud. Va néixer a Perpinyà uns mesos abans de la signatura del tractat dels Pirineus, el 1659⁹¹. Era fill d'un sastre perpinyanenc, tot i que part de la seva família estava molt lligada al món de l'art. El seu besavi, Honorat Rigau, era un pintor reputat del país, que rebia encàrrecs locals. El fill d'aquest també es dedicà a la pintura. Així doncs, Jacint Rigau formava part d'una veritable estirp d'artistes⁹². Visqué al cor d'una família catalana, però va rebre una educació francesa. El seu pare va morir el 1669, deixant la seva dona –Maria Serra– a càrrec de tres fills. Amb catorze anys, Rigau prossegueix els estudis a Montpeller i a Lió. A la primera vila va aprendre les tècniques del retrat d'artistes reconeguts. Hom es pregunta, també, si el descobriment d'una vila en plena transformació com Montpeller –creació d'hotels, palauets, esglésies i escultures de Lluís XIV– no va influenciar i atreure Rigau cap a un món de grandeses –França–, ben diferents a les del seu Rosselló natal, malmès per les guerres⁹³. Així, un cop a Lió,

⁹⁰ IGLÉSIAS Narcís, *La llengua...*, pp.54-55; TORREILLES Philippe, "La diffusion..."

⁹¹ ADPO 112 EDT 838, Registres (Batejos...):1654-1669, f° 147 – Jacint Rigau.

⁹² DURLIAT Marcel, "Honoré Rigau, peintre de Perpignan", *Tramontane*, 361, 1953, pp.251-255

⁹³ POMMIER Edouard, "Versailles, l'image du souverain", *Les lieux de mémoire* [ed. de Pierre Nora], vol.I, Quarto Gallimard, París, 1997, pp.1253-1281. L'autor explica com l'aparició i la utilització de Versalles als ulls del món francès i d'Europa va imposar respecte i admiració. Pels artistes, Versalles esdevingué un lloc de desig i on el llenguatge del poder cultural va atreure molts joves ambiciosos, que treballarien per la imatge del rei i la força de l'Estat. D'aquesta manera, algú com Rigau, que va descobrir França en el seu viatge a Montpeller, avant-guarda de les transformacions "lluiscatorzianes", necessitava fer-se un lloc a Versalles on, sobretot, "*la propagande officielle, à partir des années soixante-dix, impose une autre vision: celle d'un Louis XIV qui ne peut être ramené qu'à lui-même, un Louis XIV en soi, sans référence aux héros du passé, historique ou mythique, sans «rapports»*" (p.1261); BÉNICHOU Paul, *Morales du grand siècle*, Gallimard, Folio Essais, París, 2002 (1^a ed., París 1948), p.203 (Racine demostrava la funció profana i sagrada de Versalles entre els artistes: "*tout ce qui était grand résidait dans la royauté*"); La imatge de Versalles com grandesa de França va actuar també en detriment d'altres corts d'Europa, sobretot la d'Espanya, tal com veiem en les paraules de la princesa Palatina. Fent referència a la reina d'Espanya, Marie-Louise d'Orléans, comenta les sensacions que té després d'haver rebut diverses cartes d'aquesta: "*l'Espagne est le plus affreux pays du monde; les manières y sont les plus*

començà a realitzar retrats de burgesos, d'artistes i d'homes de finances, des del 1681. Finalment, decidí desplaçar-se a París l'any següent, el 1682, on guanyà el concurs de l'Académie Royale de Peinture et Sculpture. Però, va ser el retrat de Le Tellier i la seva dona el que va valer-li la fama o, en tot cas, el que li va permetre de ser admès a la cort i augmentar considerablement així la seva fortuna econòmica⁹⁴. Convertint-se en Rigaud –afegint una “d” al cognom-, el pintor rossellonès esdevingué el més important de la cort de Lluís XIV i el més gran d'Europa, segons Saint-Simon. S'ignora si l'afrancesament dels seus nom i cognom va ser voluntari o per la influència d'alguna personalitat francesa. Però, es conegut l'afegit al seu cognom, “y Ros”, com a signe d'ennobliment extraoficial⁹⁵. Tot i que la seva vida queda fora del nostre marc cronològic –Rigau va exercir part de la seva carrera al segle XVIII i morí el 1743, a París-, hem cregut que l'enlairament d'aquest personatge a través de París era un exemple clar de l'efecte francès al Rosselló. El seu germà Gaspar va seguir el seu camí, segurament gràcies a la seva influència: va entrar a formar part de l'Acadèmia Reial; una institució que, com havíem vist anteriorment, va emergir durant el segle XVII per posar-se al servei de la monarquia. Posteriorment, Rigau va entaular una carrera acadèmica i implicada en aquesta Acadèmia reial –en el professorat i, posteriorment, al rectorat-. A la vegada, va rebre una de les distincions més importants per un artista com era la de Chevalier de l'Ordre de Saint-Michel⁹⁶.

insipides et les plus ennuyées qu'on puisse imaginer. La pauvre enfant! Je la plains de tout mon coeur de passer sa vie dans un pays pareil". Evidentment, comparava el tancament de les dones franceses a la cort de Madrid amb l'esperit de Versalles (PRINCESSE PALATINE, *Lettres de Madame Duchesse d'Orléans née Princesse Palatine (1672-1722)*, Mercure de France, Le Temps Retrouvé, París, 1981, p.45).

⁹⁴ ROMAN Jacques [introducció crítica], *Le livre de raison du peintre Hyacinthe Rigaud*, París, Laurens, 1919, p.XIV (la fortuna econòmica de Rigau arribà ser de 74.500 lliures el 1703: p.VII); CHAUVET Horace, “Le jeune Hyacinthe Rigaud prend le chemin de Paris”, *Tramontane*, 234-236, 1942, pp.44-45

⁹⁵ COLOMER Claude, *La famille et le milieu social du peintre Rigaud*, Perpignan, Imp. Sinthe, 1973, p.62 (Segons l'autor, és probable que Rigau francesitzés el seu nom i afegís el segon cognom abans fins i tot d'arribar a París. El seu full de bateig mostra com va ser modificat per afegir aquest nom, però s'ignora quan i per què); CHRIST Yvan, “Hyacinthe le Grand”, *ROUSSILLON. Album du Tricentenaire, Rigaud (1659-1959)*, Imp. du Midi, Perpinyà, 1959, pp.71-72. Existeixen diverses teories sobre el tema de la « d » a final del cognom i de l'afegit « y Ros ». Entre les més insistents: la de la francesització del cognom. Ara bé, res no demostra que fos ell qui hauria fet aquest pas, ni si ho va acceptar pensant en què es tractava d'una assimilació lingüística. Per tant, som bastant reticents a emprar aquest argument com a mostra del seu « afrancesament ». Per altra banda, l'ennobliment tot afegint « y Ros » també es deu a la teoria més corrent, però certament existeixen d'altres com el simple fet de reprendre una tradició hispànica que consistia en afegir un cognom de la família després del d'un mateix; o bé, l'adquisició d'una masia important al Rosselló hauria valgut l'excusa per afegir un segon cognom. Sigui com sigui, aquests dos temes no ens semblen tan importants com alguns autors -literaris i històrics- han volgut atorgar-los.

⁹⁶ MACE DE LEPINAY François, “Un peintre méconnu: Gaspard Rigaud, frère de Hyacinthe. Quatre portraits retrouvés”, *Bulletin de la Société Historique de l'art français*, 1972, pp.91-101; CAPEILLE, *Dictionnaire de biographies...*, pp.520-522; FUMAROLI Marc, *L'école du silence*, Flammarion, París, 1998, p.481 (La reialesa de França feu dels artistes “pintors del rei” amb l'atorgament del l'Ordre de Saint-Michel, per damunt de l'ofici mecànic i vulgar que fins llavors feien dins la corporació a la qual pertanyien. El simbolisme d'aquesta distinció era fonamental per Rigau i demostrava la cursa ideològica -a través de l'art en aquest cas- promoguda des de Versalles).

¿Quins van ser els fets essencials que podem destacar de la vida i l'evolució personal de Jacint Rigau, sobretot en relació amb el Rosselló? Només quatre anys després de la seva arribada a París, el prestigi de Rigau era gran. Això feia que tota personalitat destacada que passava per la cort volia fer-se retratar per ell. D'aquesta manera, el 1686 es retrobà a París amb el flamant intendent del Rosselló, el seu compatriota Ramon Trobat, a qui també immortalitzà sobre la tela (malauradament, no es troba aquesta pintura que podria aportar dades del caràcter físic de Trobat). A més a més, cal tenir en compte que la resta de notables catalans només els va pintar durant el seu viatge als Comtats, a finals dels anys noranta⁹⁷. Fou el 1694 quan el seu èxit el va dur a representar un primer retrat de Lluís XIV, atenyent llavors un gran renom. Un cop assolit els èxits més grans i tenir el més alt reconeixement, Rigau decidí emprendre un viatge que el dugué cap a la seva terra natal el 1695. Allà va aprofitar per representar tot tipus de persones –notables, burgesos, mercaders-. Citem el que comenta J. Roman sobre aquest fet:

“Si on recherche quelles sont les régions de France pour lesquelles il a principalement travaillé, en dehors de Paris et de la cour, on constate qu’il a peint presque tous les personnages officiels du Roussillon, prélats, magistrats, officiers, administrateurs. C’est que, né à Perpignan, il avait toujours aimé son pays natal, avait été anobli à la demande des Etats du Roussillon, en un mot n’avait jamais cessé d’être en contact avec ses compatriotes”.⁹⁸

Però, sobresurt per damunt de tots, el retrat que va fer de la seva mare, Maria Serra. La imatge d'aquesta estava ben lluny de les grandeses i pompes de la cort i les riqueses. El lligam familiar era fort i Rigau va voler plasmar la realitat que representava la seva mare: una catalana senzilla, ben diferent de les dones de Versalles. Alguns analistes d'art, com Claire Lahuerta, diuen en veu alta que la tendresa del quadre de Maria Serra mostra l'enyor de Rigau cap a la seva mare, que representava la família i el país deixats enrere⁹⁹. Un any més tard, l'artista marxava de nou cap a París acompanyat aquesta vegada de la seva mare. Allà, no va voler que *“elle échangeât ses humbles vêtements catalans contre de plus riches costumes [...] ne voulant pas, disait-il, qu'on lui change sa mère”*, si hem de creure les paraules d'un dels seus biògrafs¹⁰⁰. Així doncs, Rigau havia obtingut el reconeixement artístic de la mà del rei a la vegada que reafirmava els seus orígens catalans. En l'homenatge que se li va fer el 1959 –tercer centenari del seu naixement- es declarava el següent: *“Il apportait, dans son combat pour la gloire, la formation et les qualités natives du catalan et du méditerranéen: le goût du*

⁹⁷ TARBOURIECH Joseph, *Biographie d'Hyacinthe Rigaud*, Perpignan, imp. de L'Indépendant, 1889, p.17

⁹⁸ ROMAN Jacques [introducció crítica], *Le livre...*, p.XVII

⁹⁹ Idees citades a: <http://mucri.univ-paris1.fr/rigaud.html>, vist el 08/2002.

¹⁰⁰ TARBOURIECH Joseph, *Biographie...*, p.18

travail, le courage, l'audace sûre d'elle-même, l'esprit d'assimilation, l'amour de la lumière, de l'équilibre et de l'harmonie"¹⁰¹. Són unes paraules exagerades, vora passionals, que cal insertar en el marc historiogràfic de 1959, però que mostren bé com integrà en la memòria col·lectiva el caire universalista de Rigau, el seu lligam a la pàtria i l'exemple de l'artista perifèric del regne que ha reeixit.

RIGAU Jacint, Retrat de Maria Serra, 1695, Oli sobre tela, 83x103 (Musée du Louvre)

El 1709, en plena guerra de Successió, va ser ennoblit a través de l'admissió com a "burgès honrat" de Perpinyà. Aquesta acció va ser possible perquè la capital del Rosselló gaudia d'un antic privilegi del segle XV pel qual podia ennoblir els seus habitants. Per les felicitacions del governador del Rosselló, Noailles, sabem que el privilegi de noblesa s'estenia a la descendència de Rigau, essent inscrit en el catàleg dels nobles del rei (creat el març de

¹⁰¹ *Hommage à Hyacinthe Rigaud. Exposition organisée à l'occasion du Tricentenaire de sa naissance à Perpignan. 21 Novembre-20 Décembre 1959, Musée Hyacinthe Rigaud, Ville de Perpignan, Perpinyà, 26p.*

1666)¹⁰². Podem destacar d'aquest fet que Perpinyà fes ús del seu privilegi en aquell moment per a premiar Rigau, una persona que havia reeixit a -i amb- França, i no qualsevol altra personalitat. A més a més, el seu reeiximent artístic anà acompanyat d'una ascens social fulgurant, que repercutí sobre tota la seva família. Veiem com, per exemple, el mateix 1709, es casà amb la filla d'un conseller del Parlament de Rouen, vídua d'un escrivà del Grand Conseil. A la vegada, la seva germana, Clara, es lligà en matrimoni a un "bailli" reial de Perpinyà –Jean Lafitte-, i el seu germà Gaspar va tenir una filla casada amb Jean Ranc. Aquest fou pintor de la cort de Felip V, rei d'Espanya, de la mà i la influència personal de Rigau mateix¹⁰³. Un Felip V a qui el propi Rigau immortalitzà en un retrat. De fet, Rigau era un exemple excel·lent d'èxit que podia ser un model a seguir per alguns rossellonesos. Continua mantenint el lligam amb el seu país, però sobretot, una fidelitat a la terra. I per si teníem algun dubte, alguns testaments de Rigau, reproduïts per Claude Colomer, ens ensenyen el que era més apreciat per a ell. És a dir, es poden observar els elements que deixà a les persones que més s'estimava –la seva germana, els nebots-: no són altres que els retrats de la seva mare, alguns retrats de persones del Rosselló i les terres que allà hi tenia¹⁰⁴. Es pot dir, doncs, que amb el temps, Rigau havia pintat la seva noblesa.

Existeix un cas paral·lel, que pot ajudar-nos a extreure noves idees, com és el d'Antoni Guerra "Minor" (1666-1711). Fill de Guerra el Vell, aquest pintor català del segle XVII i proper a Rigau –aquest havia après l'art pictòric en el taller de Guerra pare a Perpinyà quan era jove- pren un camí oposat i marxa a treballar a la cort d'Espanya per Felip V¹⁰⁵. No obstant això, va treballar més temps que Rigau al Rosselló i va deixar-hi una producció important, com el tresor de l'església de Prada de Conflent. Però, destaca sobretot la gran producció que realitzà sobre temes religiosos com Santa Teresa d'Àvila. Aquesta era una figura molt arrelada a Espanya i que conegué una explosió temàtica al Rosselló. Fou una de les marques d'afirmació del barroc rossellonès, la qual cosa tenia una significació particular: la figura de Santa Teresa era marcadament pro-hispànica en aquell moment, ja que havia estat ràpidament canonitzada (1622) -només quaranta anys després de la seva mort- i convertida en patrona d'Espanya el 1617, juntament a l'únic patró que fins llavors existia: Santiago¹⁰⁶.

¹⁰² COLOMER Claude, *La famille...*, p.60; Segons Núria Sales, aquest tipus d'obtenció significava una "via privilegiada d'integració en un marc més general" (SALES Núria, "Naturals i alienígenes", *De Tuïr a Catarroja...* [p.100])

¹⁰³ BRÈME Dominique, "Hyacinthe Rigaud: à cause de Louis XIV", *Terres Catalanes*, 10, mars 96, pp.40-53.

¹⁰⁴ COLOMER Claude, *La famille...*, pp.126-138

¹⁰⁵ ADPO 4E57, Fam. Guerra. El fet que Rigau triomfi a França era una mostra que el regne gal era la primera potència d'Europa. Les eleccions personals van dur un i altre per camins diferents, però l'èxit de Rigau era la demostració de l'èxit del model francès.

¹⁰⁶ MEDWICK Cathleen, *Teresa of Avila: the progress of a soul*, Knopf, Londres, 1999, 282p. (Santa Teresa va ser beatificada el 1614, per tant va passar a ser patrona d'Espanya sense ni tan sols ésser considerada oficialment)

Resulta curiós, doncs, veure com dos personatges d'una mateixa generació perpinyanenca prenen una senda completament diferent. Mentre un esclata artísticament a París, l'altre ho fa més discretament a Madrid; mentre un es casa amb la filla d'un notable francès, Guerra continua lligat a la terra i es casa amb Josepa Ribera, la filla d'un fuster¹⁰⁷, i posteriorment, amb la filla d'un cirurgià de Perpinyà (1705), que demostraria la creixent vinculació del pintor amb la burgesia de la capital rossellonesa. Rigau hauria temptat en va que Guerra es traslladés a París “où honneurs et fortune l'attendaient”¹⁰⁸. Serviria això per demostrar que la promoció a França era només ocasional? La utilització de l'art com instrument sociopolític i, alhora, com a indexador del lligam col·lectiu ens obliga a portar la mirada més enllà.

En un cert sentit, el classicisme del qual formava part Rigau i al que també alimentava era una eina artistico-ideològica de la monarquia. Això era així gràcies a l'impuls generat des de les acadèmies reials i sota control del govern. Aquesta reflexió que ha estat llargament tractada per Victor-Louis Tapié ens permet destacar unes idees que fins ara no han transcendit. És a dir, Rigau juga amb els seus estils artístics. Què té de novedós aquest fet? Doncs, si observem l'obra creada a París o per una societat d'altres esferes, veiem com l'autor explota el retrat clàssic, d'una temàtica certament pagana¹⁰⁹. D'altra banda, però, quan es tracta de representar el seu país o persones que formaven part de la seva terra, Rigau aprofundeix en l'estil barroc, on pesen les formes religioses i els colors foscos (Voltaire l'havia arribat a comparar a Rubens). En canvi, Guerra desenvolupa la temàtica religiosa i acaba creant

santa per Roma. A la vegada, cal destacar que si bé als ulls d'Europa les manifestacions artístiques de Santa Teresa podien tenir una connotació espanyola, a l'interior mateix de la monarquia van erigir-se manifestacions contràries al seu patronat, ja que era una dona. D'aquesta manera, veiem com un dels crítics més eloqüents de Santa Teresa va ser Francisco de Quevedo: en el seu assaig *Su espada por Santiago*, titlla (Santa) Teresa -amb ironia- de massa femenina com per compartir l'honor de Santa Patrona d'Espanya amb el guerrer Santiago Matamoros, fins al punt que dubta dels seus miracles. Posteriorment, la verge Maria també va esdevenir patrona de la monarquia d'Espanya, el juliol de 1656 (FELIU DE LA PENYA Narcís, *Anales de Cataluña...*, vol.3, p.340); LA FLOR Fernando R. de, *Barroco. Representación e ideología en el mundo hispánico (1580-1680)*, Cátedra, Crítica y Estudios literarios, Madrid, 2002, p.24 (Santa Teresa pot erigir-se com un dels elements representatius del fet cultural diferencial hispànic, segurament més presents en l'imaginari col·lectiu que en la cultura material mateixa de l'Estat).

¹⁰⁷ Aquest fet era tanmateix important ja que demostrava una estratègia d'aliança familiar: el fuster era un ofici cabdal en la construcció de retaules i aquest, particularment, era un dels més reconeguts del Rosselló; tenia el monopoli dels retaules a Sant Martí i Illa, per exemple (SUREDA Jordi, *Itinéraire GUERRA à Perpignan et en Pays Catalan. La peinture catalane au Siècle d'Or*, Catàleg de l'exposició *Le Coeur et la Flèche*, 15 setembre-20 desembre 2001, Conseil Général, Perpinyà, s/n)

¹⁰⁸ BMPerpinyà, ms.147, *Capítols matrimonials entre lo S. Anton Guerra Pintor de Perpinyà de una part y la senyora Thereza Barba Donzella de part altra*, el 07/01/1705, 9°; SALA Ramon, *Dieu...*, p.83 (Segons l'autor, Guerra decideix viure al Rosselló com una elecció personal); *Itinéraire GUERRA...*

¹⁰⁹ TAPIÉ Victor-Louis, *Baroque et Classicisme*, Plon, Col. Civilisations et mentalités, París, 1972, 527p; La transformació de l'art religiós en art civil d'Estat està completament emmarcat en el creixement i assentament ideològic de l'Estat, on la simbologia reial pren el capdavant a la religió (Per veure l'evolució de la utilització de la simbologia reial per l'Estat, veure: LECOQ Anne-Marie, “La symbolique de l'Etat. Les images de la monarchie des premiers Valois à Louis XIV”, *Les lieux de mémoire...*, pp.1217-1251); HAZARD Paul, *La crise de la conscience...*, pp.362-363 (El classicisme es va convertir en la pedra angular de la filosofia política de la monarquia francesa, tot i ser assimilada de manera particular per altres monarquies com l'anglesa, però rebutjada per d'altres com l'espanyola. De fet, venia a ser una representació del sentiment de les diferències nacionals).

múltiples versions de la seva Santa Teresa d'Àvila que seran exposades en diverses esglésies del Rosselló. Una temàtica que seguia lligant la província a la hispanitat religiosa i barroca que França semblava haver rebutjat feia temps¹¹⁰. En efecte, l'art emprat per Rigau respecte a l'elit francesa desenvolupà un costat civil, que fou el que tingué un èxit per damunt de qualsevol favoritisme reial, i en canvi, l'art utilitzat al Rosselló –“art català”- mantingué la religiositat com a temàtica principal. Rigau semblava haver-se convertit en el veritable representant d'un poder polític exportable a través de l'art; un art francès on el poder polític es feia superior al poder religiós. D'alguna manera, la creació del llinatge artístic i nobiliari dels Rigau comportà la confirmació de la substitució d'un tipus d'art per l'altre, la reeixida d'una elit per la cultura que ofería França.

Amb l'estudi del posicionament de les elits, llur influència en les activitats polítiques en aliança amb França i les substitucions per les generacions posteriors, hem emmarcat una mica millor el pes general d'aquestes i el rol individual d'alguns personatges. Per acabar, podem afirmar que l'arrelament de l'opció francesa es fa durant la guerra dels Segadors. L'expressió d'aquesta evoluciona: des d'escrits ambigus fins a afirmacions argumentades d'ideologies jurídiques nacionals, on França és un element necessari per actuar lliurement davant Espanya. Amb el temps, però, la intervenció francesa, l'anquilosament de l'administració catalana i el joc de la dependència econòmica crea un recolzament incondicional a França, per manca de la possibilitat d'altres vies. Hem parlat d'algunes famílies no favorables a França per donar una explicació de l'espai que els profrancesos van acabar ocupant, com i per què. L'evolució de l'ideologia profrancesa des de 1640 fins a l'assentament al Rosselló mostra una degradació política i una reafirmació clientelar i familiar. Les elits catalanes que van governar el Rosselló prepararen el camí als seus familiars i descendents. Aquests, apartats dels conflictes hispànics del 1640 i en via d'una promoció social “a la francesa”, van ser emmarcats en un quadre d’“enculturació”, és a dir, en un procés d'adquisició de les regles del model del seu grup, que ja no serà el català, sinó l'elit francesa.

¹¹⁰ TRIADÓ Joan Ramón, *Història de l'art català. L'època del barroc, s.XVII-XVIII*, coord. de Francesc Miralles, Edicions 62, Barcelona, vol.5, 1984, p.120 (Creiem que a diferència del que diu l'autor, Guerra no es pot incloure dins el classicisme francès, per la particularitat ideològica i pictòrica de l'obra. L'error rau en considerar el pintor com a francès i consegüentment havent adquirit les tècniques i influències de l'Académie); LA FLOR Fernando R. de, *Barroco...*, p.228 (Mentre a Espanya creix un pensament utòpic, juxtaposat al “dramatisme” viscut per la política militar de l'època i la feblesa de Carles II, altres espais com el Rosselló es concentren en reproduir aspectes íntims de la transverberació i l'èxtasi de Santa Teresa: a imatge de Bernini, aquesta temàtica es reproduceix tant a Barcelona com a Perpinyà).

D'alguna manera, aquesta “enculturació” no provocà una “aculturació”, però sí un allunyament de la resta de la població¹¹¹.

Només en alguns casos puntuals, podem entreveure accions i polítiques que anaven més enllà de l'interès personal. Per aquesta raó, calia dedicar una anàlisi separada al cas de Ramon Trobat; un profrancès que tingué una vida política activa en primera línia de més de cinquanta anys. De manera transversal, el seu estudi permet tenir una visió de la política francesa a Catalunya i el seu relleu al Rosselló. Però, sobretot, ens aporta una nova via ideològica, tot sovint omesa, com és la d'una Catalunya sencera unida sota el rei de França, com si es tractés d'una evolució lògica de les primeres manifestacions profranceses de 1641.

2- **RAMON TROBAT: UNA EVOLUCIÓ PERSONAL I IDEOLÒGICA**

La llista de catalans del Principat exiliats al Rosselló a partir de 1652-1653 fou molt llarga. La varietat de persones refugiades als Comtats –notables, familiars i domèstics, eclesiàstics- és relatada per Josep Sanabre¹¹². Els anys cinquanta són crucials en l'arrelament de les fidelitats –a França, en aquest cas- per la via de les recompenses als Comtats. Personatges de primer ordre, com els fills de Joan Pere Fontanella –Francesc i Josep Fontanella-, Francesc Martí i Viladamor o Francesc de Sagarra, acaparen la majoria dels estudis i atencions historiogràfiques. Això es deu sobretot a llur paper actiu a favor del partit francès des d'un primer moment i als càrrecs que se'ls atorga a Perpinyà. Tant és així que ens trobem davant d'un buit pel que fa al personatge que esdevé clau al Rosselló, tant per la política interior com per l'acció francesa portada a Catalunya fins a la seva mort –el 1698, uns mesos després de la presa de Barcelona-: Ramon de Trobat i Vinyes. Fins ara ha merescut nombroses citacions dins la historiografia especialitzada¹¹³, així com una comunicació d'Alain

¹¹¹ MUCCHIELLI Alex, *Les mentalités*, PUF, Que sais-je ?, París, 1985, pp.42-43

¹¹² SANABRE Josep, *La acció...*, p.548

¹¹³ Els principals estudis que tenen en compte l'acció de Trobat, tot i que només sigui en el seu aspecte militar i la intervenció en els conflictes del Principat: DANTÍ i RIU Jaume, *Aixecaments populars als Països Catalans (1687-1693)*, Curial, Barcelona, 1990, 233p. [així com els altres treballs sobre la revolta dels Barretines], ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, 417p, ALBAREDA Joaquim, *Els catalans i Felip V: de la conspiració a la revolta, 1700-1705*, ed. Vicens Vives- Fundació La Caixa, Barcelona, 1993, 352p; AYATS Alain, *Louis XIV...* (2002); KAMEN Henry, “Una insurrecció oblidada del segle XVII: l'alçament dels camperols catalans de l'any 1688”, *Recerques*, 9, 1979, pp.11-28. No se sap encara bé quan i on va néixer Ramon Trobat, ja que si hom el considera un refugiat del Principat -un barceloní- a Perpinyà, Josep Sanabre n'exclou aquesta idea quan afirma que la responsabilitat de les transformacions al Rosselló “no foren dels rossellonesos, tret del doctor Ramon Trobat i Vinyes, sinó d'un grup de catalans exiliats” (SANABRE Josep, *La resistència...*, p.92).

Ayats en un congrés¹¹⁴, però cap estudi concret sobre ell. De fet, l'interès que sembla portar aquest home als historiadors està profundament lligat al seu càrrec com a intendent del Rosselló (1681-1698). Tanmateix però, la seva activitat en favor dels interessos de França i, també, la consolidació d'una ideologia pròpia es forma tant en els anys posteriors com sobretot en els anteriors a aquest nomenament. La seva llarga carrera política, sempre al capdavant del poder francès al Rosselló -tant a l'ombra com en primera línia- ja no tingué res a veure a d'altres carreres político-familiars que, en temps anteriors, alguns catalans protagonitzaren al costat del rei d'Espanya¹¹⁵.

2.1- Els inicis a l'ombra i l'assentament al Rosselló

Encara desconeixem els orígens de Ramon Trobat. En alguns casos es diu que és nascut al Principat, en d'altres el fixen als Comtats. En tot cas, Ramon Trobat és fill de Maria Vinyes i de Francesc de Trobat i de Trias –escrivà de la Reial Audiència-, i nebot de Josep Trobat, un dels degans de l'Audiència¹¹⁶. Seguim ignorant, però, la seva data de naixement. Participà en favor del partit francès durant la guerra dels Segadors, sense gaudir però de la confiança i responsabilitat que van obtenir altres persones com Margarit o els germans Fontanella. Així, amb la retirada francesa de Barcelona i bona part del Principat, Francesc Sagarra fou nomenat governador del Rosselló i Lluís XIV demanà al virrei francès de Catalunya, Hocquincourt, de restablir la Generalitat a Perpinyà amb els exiliats al capdavant (juny 1653)¹¹⁷. Durant el període de 1642 fins 1659, Trobat forma i rosegava poc a poc la confiança dels responsables francesos, com moltes altres persones. Però tant és així que, el 1659, participà en les negociacions del tractat dels Pirineus aconsellant Mazzarí i també en la redacció de la supressió i transformació de les institucions catalanes dels Comtats a Saint-Jean-de-Luz (juny de 1660). Aquest edicte transformava efectivament la tradició física i institucional del Rosselló en un parlament a imatge de la resta de províncies franceses, però, com diu Pierre Goubert, Mazzarí va ser curós a l'hora de mantenir un equilibri. Així s'entendria la conservació dels Usatges de Barcelona al Rosselló, que el mateix historiador francès qualifica com l'arrel d'una “*Catalogne quasi indépendante*”. Les posteriors

¹¹⁴ AYATS Alain, “Les premières années de l'intendance du Roussillon (1660-1681) et l'ascension de Ramon Trobat”, *Pedralbes*, 13, Actes del IIIer Congrés d'Història Moderna de Catalunya, Universitat de Barcelona, 1993, pp.159-166. Aquest article té el merit de focalitzar-se sobre la persona de Trobat i també d'haver-ho fet en els anys anteriors al seu nomenament com a intendent, el 1681.

¹¹⁵ TORRAS i RIBÉ Josep Maria, *Poders i relacions clientelars a la Catalunya dels Àustria*, Eumo Editorial, Vic, 1998, 260p (L'autor analitza un exemple de promoció amb la carrera de Pere Franquesa i la seva família arran d'una fidelitat absoluta al rei d'Espanya, des del terreny o a la cort).

¹¹⁶ CAPEILLE Jean, *Dictionnaire de biographies...*, p.632

¹¹⁷ AYATS Alain, “Les premières...”; SANABRE Josep, *La resistència...*, p.70

introduccions fiscals, com la gabella de la sal, no tingueren res a veure ja amb el tarannà d'un ja desaparegut Mazzari¹¹⁸.

Trobat entra a formar part de la composició del Consell Sobirà del Rosselló com a un dels sis consellers laics (10/07/1660) i obté el segon càrrec d'advocat (el mes següent). Els primers llocs del Consell recauen sobre Josep Fontanella –primer president de per vida- i Francesc de Sagarra –segon president. Tot això succeïa el 1661, el mateix any que Trobat es casava amb Caterina Codolosa, originària de Vic. Els capítols matrimonials mostren el lligam que encara existia a aquelles alçades amb la capital interior catalana. I caldria tenir en compte que per la seva dona es tractava de les segones núpcies, després de la mort del seu primer marit, el també vigatà Francesc Coll i Vinyes. Alhora, era filla de Francesc Codolosa, ciutadà honrat de Vic¹¹⁹. D'aquesta manera, Trobat consolidava el seu vincle amb les elits urbanes tant del Principat com del Rosselló.

Però, com altres catalans “subvencionats” pels béns deixats pels exiliats dels Comtats cap al sud, aquests primers temps Trobat es dedica a estendre el seu patrimoni i consolidar-lo. I quan diem augmentar el patrimoni ens referim no tant sols a un sentit material sinó també humà, és a dir a pujar i “col·locar” la seva família propera en llocs prou importants de reconeixement i de beneficis, com veurem més endavant. Unes setmanes després d'enterrar la seva filla Mariana, Ramon Trobat rep de mans de Lluís XIV la senyoria de Ceret (1667) i el 1668 unes herències de Vernet¹²⁰. En qualsevol cas, aquestes “recompenses” donades poc a poc serien el dosatge necessari per la cort per tal de mantenir contents aquests catalans, de poder i fer viure la seva fidelitat ja que no podien tornar a Barcelona; calia, doncs, aprofitar-los pel seu rang i pel seu coneixement de Catalunya. Caldria plantejar-se, però, si mai els francesos van arribar a discernir entre catalans de Perpinyà i els de Barcelona, és a dir si els veien tots de la mateixa manera, sense adonar-se que els que venien del Principat al Rosselló portaven l'etiqueta de forasters i alhora ja de “col·laboradors” del regne de França¹²¹. Si bé el

¹¹⁸ GOUBERT Pierre, *Mazarin*, Arthème Fayard, Le Livre de Poche-Références, Paris, 1990, pp.340-341; Voltaire equiparava de fet el poder dels cardenals al dels reis, sobretot quan observava les negociacions de pau de 1659-1660. Voltaire menyspreava alhora el tractat dels Pirineus, ja que creia que fins i tot sense haver-se dut a terme, el Rosselló hagués estat conservat en poder de França, donada la feblesa espanyola (VOLTAIRE, *Le siècle de Louis XIV*, Garnier-Frères, Imp. Bourdier, Paris, 1923, p.68).

¹¹⁹ ADPO 1E887, *Capítols matrimonials entre lo molt Illtre Ramon trobat y Vinyes del Consell Sobirà de Perpinyà, y la Sra Catherina Codolosa de la ciutat de Vich* (1661).

¹²⁰ ADPO 1E887, *Deposit del cadaver de la senyora Marianna Trobat, filla de Illtre Ramon de Trobat, advocat general en lo Consell Sobirà de Perpinyà* (1666); *Possessions preses per Pere Dupi com a procurador de Monsieur Trobat* (1668).

¹²¹ Utilitzem repetidament el terme de “col·laboradors”, tot i l'anacronisme, per comoditat i per expressar amb més contundència la relació oberta entre aquests i els habitants del lloc o bé els qui no s'adscrigueren a l'opció francesa. Seria més just emprar el terme de “trànsfuges”, més usual a l'època; també és com es defineix a Ramon Trobat el 1653 al Dietari de la Generalitat: DGC, vol. VI (1644-1656), p.1258 [197/23r], *est transfuga*, en la relació d'Oïdors reials de la ciutat de Barcelona.

cas de Trobat és paral·lel al de molts altres catalans per aquests motius, no ho és, en canvi, per la manera com actua i persisteix en la seva col·laboració activa amb Versalles. El seu assentament al Rosselló es fa també gràcies als viatges al País Basc juntament amb Mazzarí, però també a Roma en aquella mateixa època o ja el 1664 quan va a la cort de França per veure el rei.

2.2- Guanyar-se la confiança

Trobat era un especialista en Dret català i havia començat a aparèixer entre els homes de més confiança pel que respecte a Louvois. Els fets que succeeixen al Rosselló als anys seixanta –revoltes i conflictes de la sal- només foren un afegit a la feina de Trobat i al que des de la capital del regne s'esperava d'ell, com també per conèixer les maneres d'actuar i els límits d'altres profrancesos del país. Així doncs, sense disposar de cap càrrec executiu, Trobat esdevingué un informador de luxe per a Louvois, tant pel que fa als afers interns dels Comtats com pel coneixement precís de Catalunya i de les forces espanyoles. Així podem distingir tres tipus d'acció pre-intendència de Trobat (1661-1681). Veiem així la feina pròpiament dita d'advocat general del Consell Sobirà i la tasca d'informador de les activitats que es fan al Rosselló, la descripció del país gràcies al seu coneixement i, finalment, la participació en els conflictes bèl·lics acompanyant i aconsellant els caps de l'exèrcit francès a Catalunya.

La primera descripció de la feina de Trobat està íntimament relacionada amb la purga de simpaties antifranceses al Rosselló. Al capdavant d'aquestes sobresurt la revolta dels Angelets i el procés judicial que se'n desprèn. La revolta esclata en un primer moment el 1663 i revifa el 1667. És en aquest moment quan se li encarrega, juntament a d'altres consellers, la investigació de la revolta i trobar la informació necessària per inculpar els caps de la revolta i aquells habitants que els haguessin ajudat. Aquesta tasca la va dur endavant de 1667 fins 1670. Tanmateix, les investigacions que havien estat encarregades també al president Francesc Sagarra provocà un greu conflicte amb la població pels mètodes brutals emprats per aquest últim. Per aquesta raó, i vistes les nombroses cartes anònimes que intentaven implicar a Sagarra en diversos afers i que es planyien de la seva brutalitat, es tornà a encarregar a Trobat de la investigacions tant dels revoltats com dels que havien escrit els anònims¹²². Es tractava doncs d'un treball “brut” de cara a la població, però essencial per a complir les expectatives que esperaven d'ell els francesos. Alhora, es guanyà un prestigi aconseguint els objectius cercats per una via més pacífica i negociadora que no pas Sagarra. Però Trobat no serví tant

¹²² SHAT A1 300, peça 59, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 05/12/1671.

sols de repressor, sinó d'informador, com en el cas al que fa referència Ayats quan diu que en una carta de Trobat a Louvois, l'octubre de 1665, es pot llegir com l'adverteix del perill d'alguns discursos de catalans com Rocabertí, Cruïlles o Llobet¹²³. Però, no cal oblidar que personatges com Rocabertí formen part dels que perderen terres al Rosselló pel seu recolzament al rei d'Espanya¹²⁴.

Per últim, Trobat es mostra un excel·lent coneixedor del país i dels afers que hi passen. Així, a l'època de Carlier –que fou sovint criticat per la seva mediocritat tàctica en els afers militars- i també a la de Beaulieu¹²⁵, Trobat estableix veritables memorials sobre el que succeeix, substituint-se així a la feina de l'intendent. Això li resulta possible, ja que Louvois considera necessària la seva presència en els avanços de l'exèrcit, tant per guiar sobre el terreny com per negociar les subsistències amb els habitants, ja que ell era català i era respectat¹²⁶. Trobat obeeix i actua. Acompanya així l'exèrcit a les campanyes de l'Empordà i de Cerdanya. En realitat, però, els seus escrits no són més que simples descripcions, fins al moment, en què s'adona que el final de la guerra és a prop. Llavors, els seus memorials s'omplen d'arguments i justificacions per aconseguir els seus objectius, sempre recolzats per qüestions tècniques (subsistències, mobilitat). Per exemple, Trobat aprofita l'ocasió quan Beaulieu el deixa sol a l'Empordà per anar a complir afers personals a Perpinyà, per informar dels moviments de l'enemic i també per convèncer les autoritats franceses que els catalans no estan tant allunyats –emocionalment i políticament- dels francesos, ja que els habitants no estan contents amb els espanyols, i només creuen ja en la capacitat de Joan Josep d'Àustria per controlar el Principat:

*“Les habitants de ce pays qui la pluspart ont beaucoup d'esprit, trouvent qu'il est bien plus glorieux pour Sa Majesté que ses armées ayent entré en ce pays cette année que les autres, d'autant disent-ils, que les deux premières années Ils estoient commandés par la Reyne, que la Cour estoit a 100 lieues de cette frontière, mais que cette année Ils ont dom Jouan d'Autriche qui est le meilleur soldat de toute l'Espagne à la teste des affaires, et la cour d'Espagne toutte entière à cinq journées d'icy”.*¹²⁷

¹²³ AYATS Alain, "Les premières..."

¹²⁴ La ideologia antifrancesa del comte de Peralada es veu clarament a: BC F.Bon. n°150, Ramon Dalmau Rocabertí, *Presagios fatales del mando francés en Cataluña*, Saragossa, 1646, 161p; SANABRE Josep, *La guerra dels Segadors en el Ampurdán y la actuación de la Casa condal de Peralada*, Biblioteca del Palau de Peralada, 1955, pp.35-39. Sanabre exposa els fets i lligams de la vida dels membres de la família Rocabertí, comtes de Perelada, amb la guerra dels Segadors.

¹²⁵ Carlier, Etienne: Intendent del Rosselló (agost 1670-gener 1676)

Camus de Beaulieu, Germain-Michel: Intendent del Rosselló (gener 1676-maig 1681).

¹²⁶ SHAT A1 563, peça 24, *Carta del duc de Navailles*, a La Bisbal el 29/05/1676, on felicita la feina de Trobat; SHAT A1 563, peça 59, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 24/09/1676, on es diu que Trobat resta unit a l'exèrcit "où il sert très utilement".

¹²⁷ SHAT A1 563, peça 88, *Carta de Trobat*, al Camp de Torrelles de Fluvià el 28/05/1677.

Trobat argumenta així l'acció salvadora de l'exèrcit francès al Principat. Creïbles o no, l'objectiu de Trobat comença a deixar-se veure i és la voluntat de conquerir tota Catalunya, sota les justificacions que siguin, i el menyspreu dels espanyols –dels castellans. En aquesta mateixa carta, Trobat aprofita per valorar la seva feina dient que “[...] *dans un pays, où mon nom, et qualité est connue*”¹²⁸.

Però, per sobre de tots aquests escrits de guerra destaca el que redactà cap a 1678 (ignorem la data exacta), tant per la llargada com pel contingut. Trobat hi detalla l'estat del país a finals de la guerra d'Holanda: hi fa una descripció mil·limètrica i mostra les seves preferències, pensant en el benefici de França. Tanmateix, s'hi observa la seva obsessió –que s'anirà confirmant al llarg dels anys- per conquerir el Principat. En tot cas, Trobat demostra que coneix perfectament la geografia física i humana de les zones per on ha hagut de passar i hauran de passar les tropes del rei de França, és a dir una descripció de com l'exèrcit francès podria entrar al Principat i assentar-se millor. Per això fa la relació dels següents indrets: Camprodon, Cadaqués, Roses, Palamós, Girona, Puigcerdà i Castellfollit. Trobat descriu els llocs físicament i també les possibilitats d'assetjar-los. Tanmateix, el més interessant és l'opinió que transmet sobre l'interès militar dels diferents llocs. Així, exposa les seves preferències. Per exemple, Palamós permetria una primera pressió marítima i “*cette conquête embarasseroit fort les ennemis, les obligerait a tenir une garnison plus forte à Barcelonne, n'y ayant entre Palamos et Barcelone autre place qu'Hostalric qui n'est qu'un chateau*”. Però, si hi ha una plaça important per Trobat i els francesos en general, aquesta és Girona. La conquesta d'aquesta ciutat, junt amb Palamós, permetria dividir Catalunya en dos i establir les tropes durant l'hivern. L'home de l'intendent expressava la seva convicció que només Girona i Puigcerdà eren dignes de les armes del rei, ja que “*celle-là [Girona] pour l'esclat, utilité et que conséquence qu'elle pourroit porter, et celle-cy par la solidité qu'elle a, et par la commodité qu'elle nous donne*”. I, per tant, Puigcerdà “*donne au Roy le pays de la Cerdagne duquel les Ennemis occupent à présent la partie qui appartient au Roy.[...] Sa Majesté ayant cette place, et pressant les portes de la Seu d'Urgell, et Bages, peut mettre une partie de ses troupes en quartier d'hiver en cette Cerdagne, et y faire rafraichir son armée pendant les chaleurs*” i serviria també de protecció pel país de Foix, Capcir i Conflent. Alhora, també sabia que la presa de Puigcerdà no seria fàcil i proposava de fer entrar part de l'exèrcit abans a l'Empordà per atraure alguna companyia espanyola de Puigcerdà i així poder atacar amb més comoditat a la Cerdanya. I, recomanava “*que les Escadres des galères et vaisseaux se laissent*

¹²⁸ *Ibid.*

*voir quelques jours auparavant que les troupes entrassent en Roussillon, sur les costes de Catalogne. Cette armée navalle, et le bruit de la marche d'icy les pourroit obliger a porter tous leurs soins pour la conservation des places maritimes”*¹²⁹.

Si més no, la línia d'estratègia militar de Trobat no omet qüestions tant sensibles per Catalunya com el conflicte amb els castellans –la qual cosa l'interessa enormement- o bé la importància de tractar bé els habitants i evitar els conflictes amb els habitants, tant pels soldats com per l'aprofitament econòmic dels caps militars. Per això, també creu que és important acaramel·lar els catalans del Principat abans d'entrar amb les tropes i que vegin que són conseqüents amb les promeses:

*“Il est bon que Monseigneur soit informé que faisant la guerre par la montagne, il est extrêmement nécessaire de mesnager les habitants afin de se les attirer autant qu'on pourra, pour n'estre pas contraints de se servir toujours de grosses escortes pour aller par ce pays-là. Pour cela, il les faut toujours les hatter d'espérance de pousser les conquestes de Catalogne, les engager autant qu'on pourra. Et quand on leur demandera quelque chose, raisonner avec eux, et leur faire comprendre que c'est pour le service du Roy, pour leur plus grand soulagement”*¹³⁰.

El Rosselló no hauria de servir més llavors que de magatzem i de reraguarda per a l'exèrcit francès. En tot cas, cal ressaltar el més que marcat caràcter negociador de Trobat, el qual eclipsà les autoritats franceses, que hi veieren un element més positiu per a introduir-se entre els catalans que no pas amb la força i la mala fama de Francesc de Sagarra.

La insistència de Trobat sobre els territoris a atacar o conservar fou paral·lel a la seva presència i participació activa en els setges de l'Empordà i de Puigcerdà. Talment foren els casos en què Louvois demanà a Beaulieu d'endur-se Trobat per la represa de Bellaguarda i de l'Empordà el 1675 o quan, ja el 1676, acompanyà l'exèrcit de nou a l'Empordà per encarregar-se de fer la lleva de les contribucions de guerra. Hi fou de manera contínua fins a la fi de la guerra¹³¹. Així, assistí a l'atac de Puigcerdà d'abril-maig 1678¹³² i aprofità de l'ocasió per exposar a Louvois el seu punt de vista. Veient la fi d'un setge difícil, Trobat reconeixia la dificultat que hi hauria en mantenir la plaça, però se'l veu metòdic i desconfiat, apostant per la importància de la conquesta; així ens diu que *“les rendus qui sont venus dernièrement de la place, nous assurent que le gouverneur est enragé de la perdre par son*

¹²⁹ SHAT A1 584, ff°312-326, *Mémoire envoyé de Perpignan par M. Trobat contenant l'estat présent de la Catalogne; les places qui peuvent donner de l'avantage dans le pays, et le moyen de s'en rendre maistre*. Data? (fi 1677, principis 1678)

¹³⁰ *Ibid.*

¹³¹ AYATS Alain, "Les premières..."

¹³² SHAT A1 573, peça 497, *Carta de Louvois a Beaulieu*, el 25/04/1678, sobre l'autorització presentada al Consell Sobirà per la presència –voluntària?- de Trobat a la Cerdanya.

propre interests; que les soldats sont extremement fatigués; que les Paysans luy ont dit qu'il ne veült attendre l'effect de la mine, et que le gouverneur aurait apris la retraite de l'armée d'Espagne, qu'il aurait mis en délibération de capituller"¹³³. El 30 de maig de 1678, Trobat emet les felicitacions corresponents al rei i a Louvois per la presa de Puigcerdà i confirma que servirà per cobrir "*le pays de Foix, le pays de Sault, le pays de Donesat et le pays de Roussillon*", però, sobretot, els obriria el camí per entrar al cor de Catalunya fins a la frontera amb Aragó i "*oste aux ennemis une grande partie de ce pays*"; afirma amb entusiasme –potser exagerat– que Puigcerdà era la plaça més important després de Barcelona. I com per demostrar la preferència catalana als francesos fa una menció especial al fet que "*les habitants ont [Sic] presque tous restés*"¹³⁴. Seguint aquesta darrera idea, Trobat escriu una setmana més tard que la presa de Puigcerdà "*a donné une grande espouvante en pays de Catalogne et ralumé a plusieurs personnes l'affection qu'ils avoient pour nous autres*", veient així una sincera adhesió catalana als francesos... Però, tot sovint aquest sentiment de Trobat es formà més arran de la feblesa castellana en demostrar que pot defendre el país dels atacs i per tant els catalans preferiran un exèrcit fort com el francès, i continuava la frase anterior dient que "*en sorte que je suis persuadé que a présent les Ennemis auront de la peine d'assembler leurs sountans, ou mélices, d'une grande partie de Catalogne*"¹³⁵. Alhora, es reafirmava dient que a Barcelona s'havia ridiculitzat el Sr. de Monterrey i s'havien publicat diverses *pasquinades* tractant-lo de *poltron* i *galine*. Paral·lelament, Trobat creia que la mobilització de la cavalleria a l'Empordà i a Barcelona es devia més a la "*crainte que le Peuple ne s'emportat a faire quelque émoission*" que no pas per contrarestar l'atac gal¹³⁶. Particularment, seguia una croada personal per ferir l'orgull dels castellans a Catalunya, no sabem exactament si com a estratègia política o per raons personals o per totes dues coses alhora. Això ho veiem, per exemple, quan parla de nou del virrei de Catalunya a finals de juny i relata la sortida d'aquest de Barcelona fent-se agredir a Martorell i "*le peuple suivoit en foule son carosse croyant qu'il estoit un poltron qu'ils disent en leur langage galine*". Encara no deixa de dir que "*la prise de Puisserda les a tellement accablés que il n'y a pas un seul paysan qu'il ne feust bien aisé que les armes du Roy fissent quelque établissement dans ce pays ci, pour pouvoir se dettacher des Espagnols*"¹³⁷.

¹³³ SHAT A1 611, peça 55, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Puigcerdà el 28/05/1678.

¹³⁴ SHAT A1 611, peça 61, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Puigcerdà el 30/05/1678.

¹³⁵ En aquest sentit, Trobat insisteix sovint en el rebuig dels catalans en recolzar unes tropes castellanes febles: així, ja avançada la campanya, ens diu que "*il est impossible de la représenter [l'exèrcit espanyol] telle qu'elle est, Les peuples de Catalogne tesmoignent se lasser fort, devoir de souttenir leurs troupes dans cest estat*" (SHAT A1 611, peça 128, *Carta de Trobat a Louvois del 19/09/1678*, al camp de Llivia)

¹³⁶ SHAT A1 611, peça 73, *Carta de Trobat a Louvois*, a Puigcerdà el 07/06/1678.

¹³⁷ SHAT A1 611, peça 87, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Verges el 25/06/1678.

Tanmateix, per acabar amb l'afer de Puigcerdà, fem una menció especial de la carta que Trobat escriu a Louvois el 14 de juny. Es tracta gairebé més d'un petit memorial, on explica clarament que ha seguit l'exèrcit junt amb el mariscal, mentre l'intendent Beaulieu restava al Conflent. S'enorgulleix d'haver fet creure als espanyols que els francesos anaven a fer el setge de Girona i que finalment van fer-ho a Puigcerdà. I quasi com a justificatiu de la seva acció, ens diu el que rep a l'any com a gratificació –1000 escuts- i demana més per la seva acció sobre el terreny en aquesta campanya. Però Trobat no exigeix mai res sense fer-s'ho merèixer i, per aquesta raó, manifesta els motius pels quals el rei de França hauria de conservar tota la Cerdanya, davant una pau eventual. Intenta demostrar que la Cerdanya pertany al Rosselló de manera natural: “*la Cerdagne est des dépendances du Roussillon*”. Per això exhibeix tres punts: en primer lloc, diu que Perpinyà ha estat en tots temps, sense interrupció, la capital de la Cerdanya, Conflent i Rosselló i la seu de la justícia de tots aquests llocs; en segon lloc, critica la partició de la frontera feta al tractat dels Pirineus, quasi vint anys abans, ja que es va dividir la Cerdanya i també aquesta amb el Conflent, quan “*les trois contrées estant sur une mesme ligne séparées par une mesme hauteur prodigieuse de montagnes presque d'une egalle hauteur*”; i, finalment, “*Puisserda, et tout le reste de ce pays doit rester au Roy, aussi bien que les 33 villages qu'il luy furent cédés déjà par ceste considération*”¹³⁸.

Finalment, la feina voluntària en ocasions i per encàrrec en d'altres, catapultava Trobat a exercir tasques d'organització militars pròpies de l'intendent. S'encarrega de trobar un emplaçament adequat per a una fortificació estratègica a la Cerdanya. Primer investiga les possibilitats de la Vall de Querol. Per a ell, es tracta d'un lloc geo-estratègic ja que ningú no hi pensa mai i que està situat al mig de la Cerdanya, no manca d'aigua i té prou riqueses per mantenir un exèrcit o destacament. A més a més, aquesta vall estaria situada per allà on passa la sal de Cardona cap a Foix, i serviria així també de barrera al contraban¹³⁹. En els mesos posteriors, s'anà confirmant la creació d'una nova fortificació, però no a Querol sinó al camí de pas entre La Guingueta i Oleta, és a dir a Montlluís. La insistència de Trobat per construir una fortificació a la Cerdanya, un cop destruïda Puigcerdà –setembre 1678¹⁴⁰-, fou així escoltada. Es guanyà la confiança, doncs, no tan sols amb l'obediència que demostrà com qualsevol profrancès català, sinó també per la seva constància en la feina, la demostració que era capaç de fer-se seus els pobles per on passaven per aconseguir subsistències, el

¹³⁸ SHAT A1 611, peça 78, *Carta de Trobat a Louvois*, a Puigcerdà el 14/06/1678.

¹³⁹ SHAT A1 611, peça 122, *Carta de Trobat a Louvois*, al camp de Llivia el 14/09/1678.

¹⁴⁰ AYATS Alain, *Louis XIV...*, pp.601-603.

coneixement del terreny, la capacitat de relatar els fets de guerra i la fermesa dels seus escrits respecte als interessos i possibilitats de França a Catalunya. També, la seva condició de català no passava per alt als dirigents francesos que veien en ell un home capaç i alhora útil. Tant important fou la seva feina, que, en ocasions el mateix intendent deixa de relatar fets a Louvois donat que ja ho ha fet Ramon Trobat¹⁴¹. La meticulositat de Trobat i el seu caràcter calculador devia obtenir certs premis.

2.3- El treball té un premi

El mes de gener de 1678, el rei encarregà a Trobat la intendència dels treballs de reconstrucció i millora de Perpinyà. I, durant l'hivern, Ayats ens diu que es va desplaçar diverses vegades a la cort. Si una cosa es podia entreveure era que Trobat era per descomptat l'home de confiança de Louvois a la província del Rosselló. I, encara segons Ayats, es podia dir que era l'encarregat de vigilar la feina del propi intendent Camus de Beaulieu¹⁴². Però de quina manera visible se li reconeixia a Trobat la seva feina al servei del rei de França?

En primer lloc, trobem els elogis més o menys espontanis dels homes de guerra, com el mariscal Navailles. Així, el mes de maig de 1676, Trobat treballava a l'Empordà per reunir el màxim de subsistències per l'exèrcit, la qual cosa "negociava" amb la població; en una carta a Louvois, el duc de Navailles reconeixia la feina de Trobat i l'elogiava¹⁴³. El reconeixement de la seva afecció pel rei havia de servir a Trobat per guanyar-se encara més confiança entre les autoritats franceses i assegurar-se recompenses i beneficis. L'estima que es guanyà Trobat entre els dirigents francesos, sobretot militars, es començava a notar poc a poc. Molt diferent era la premsa que s'havia anat guanyant entre la població, com ja veurem més endavant, no tant sols pel seu crèdit de profrancès sinó per les formes i maneres de rosegar patrimoni i càrrecs dels Comtats per a ell i pel seu cercle familiar. Però, si tornem a la imatge que es desprenia de la feina de Trobat, la manifestació més significativa tornava a venir de la boca de Navailles, per a qui Trobat era la seva mà dreta en la campanya bèl·lica del Principat:

“Les passages sont si difficiles que l'on n'a pû y mener du canon. Mais les harangues Catalanes de Mr. Trobat de qui je me suis servy dans cette expédition, y ont suppli [...] qu'elles contribuent beaucoup à faciliter les affaires dans lesquelles on l'employe; l'on y a laissé 70 hommes avec le major du régiment de Noailles Roussillon, Qui est un

¹⁴¹ SHAT A1 613, peça 138, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a Perpinyà el 17/08/1678. Omet de repetir coses sobre la penúria de blat i racionaments, ja que Trobat ja ha escrit a Louvois.

¹⁴² AYATS Alain, "Les premières..."

¹⁴³ SHAT A1 563, peça 24, *Carta de Navailles a Louvois*, a La Bisbal el 29/05/1676.

brave homme qui conviendra mieux qu'un autre a ces Peuples en ce qu'il est Catalan”¹⁴⁴.

De nou, cal subratllar la importància de la terminologia emprada sobre el comportament de Trobat. Es presentat, una vegada i una altra, com una persona conciliadora i cercadora dels interessos de les persones amb qui negocia per tal de portar-los al seu terreny de tractabilitat. És realment el personatge clau per aconseguir subsistències, apaivagar els ànims en moments de crispació i ell mateix entén la importància de la negociació i el convenciment de l'Altre.

Un altre tipus de premi eren les gratificacions. Tots els catalans exiliats i que tenien una actuació públicament oberta a favor del rei de França reberen recompenses, sempre amb matisos. No obstant això, Trobat fou segurament l'únic en abandonar el seu patrimoni i les seves terres per participar en les campanyes militars –a banda, és clar, dels cavallers militars catalans-. Les recompenses econòmiques van ser patents: d'un cantó, ell mateix ens explica el que guanya com hem dit anteriorment –1000 escuts- i creu que en mereix més¹⁴⁵; d'altra banda, un cop se signa la fi de la guerra el mes de setembre de 1678, cal recompensar els serveis especials alhora que molts soldats es queden sense feina¹⁴⁶. En aquesta ocasió, l'intendent Beaulieu comenta que cal pagar a Trobat la gratificació de 2000 lliures que el rei li ha acordat, sobre els fons de les contribucions de guerra, ja que “*il mérite bien par les services qu'il rend qu'on luy fasse du bien*”¹⁴⁷.

En qualsevol cas, els millors premis per Trobat vingueren en els anys següents. Primer, l'octubre de 1680, morí Josep Fontanella i Ramon Trobat es veié catapultat com a president del Consell Sobirà juntament amb Francesc Sagarra, amb qui no mantenia una especial sintonia. I, després, el 1681 va marxar Beaulieu i Louvois el va nomenar intendent de la província del Rosselló –càrrec que ocupà fins a la seva mort-. Aquesta va ser una conseqüència gairebé lògica tenint en compte l'afeció i les capacitats que havia demostrat. No descartem, però, que la segona visita de Vauban al Rosselló –març a maig 1679¹⁴⁸- i el que de Trobat pogué afegir a tot el que Louvois ja sabia d'ell, pogués accelerar la gran recompensa de la intendència¹⁴⁹. Tant és així que el mes de maig de 1680, Vauban es desplaçà de nou per

¹⁴⁴ SHAT A1 611, peça 74, *Carta de Navailles a Louvois*, a Puigcerdà el 08/06/1678.

¹⁴⁵ SHAT A1 611, peça 78, *Carta de Trobat a Louvois*, a Puigcerdà el 14/06/1678.

¹⁴⁶ SHAT A1 613, peça 175, *Carta de Navailles a Louvois*, a l'Abadia de Sant Miquel de Cuixà el 07/09/1678. Sobre el problema que suposa que es signi la pau, ja que molts soldats quedaran lliures sense feina i els habitants ho patiran.

¹⁴⁷ SHAT A1 613, peça 196, *Carta de Beaulieu a Louvois*, a l'Abadia de Sant Miquel de Cuixà el 16/09/1678.

¹⁴⁸ AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.646. L'autor fa un relat detallat d'aquest viatge en el capítol corresponent.

¹⁴⁹ Sense entrar en el detall, volem remarcar però que no tot fou planer per Trobat entre les esferes franceses menys elevades. Així, a finals de 1679, tingué un afer amb el M. de La Mothe per a enviar de pròpia mà els plànols de les fortificacions a Louvois, amb qui fins i tot s'acusaven de desviar el correu. Trobat havia d'anar a la cort i volia portar-los en persona. Al bell mig de tots ells es troba Vauban, que finalment seguiria les passes de Louvois. Louvois ho desmenteix tot i tanca el conflicte: AYATS Alain, *Louis XIV et les Pyrénées...*, p.713

repassar els treballs de fortificació, juntament amb Louvois¹⁵⁰. Durant tot aquest temps, Trobat participà de manera activa en els treballs de fortificació: trobant recursos, portant a bon port les indicacions de Vauban, proposant ell mateix idees de construccions i, fins i tot, desplaçant-se fins a la cort per informar Louvois de l'estat de les obres¹⁵¹.

D'alguna manera, el nomenament de Trobat en el càrrec d'intendent (1681) havia de ser primordial per tal que pogués impulsar les seves accions contra els castellans i un domini quasi-perfecte del Rosselló. La seva intendència coincideix, a més a més, amb la posada en marxa de la plaça de Montlluís. Els objectius de Trobat eren diversos, entre els quals hem vist ja l'afany de poder, de prestigi, augmentar el seu patrimoni i el de la família, i vindrien a confirmar-se el de la voluntat de destruir les forces castellanques i la conquesta del Principat fos com fos. Però, quins foren els mètodes i estris que utilitzà Trobat per a assolir les seves finalitats? L'estudi del seu comportament no deixa de ser interessant pel que respecte al seu caràcter de català, de persona influent dins i fora del país, i la imatge de "traïdor" que portava en el si de la població rossellonesa. Segons l'expressió de Ramon Sala, Trobat esdevé "l'eminència grisa de Louvois"¹⁵².

2.4- Els objectius i els mètodes

Per parlar dels mètodes emprats per Ramon Trobat per assolir els seus objectius, el millor és classificar-los en tres categories diferents: a nivell personal, a nivell general pel servei de França i el que se'n desprèn de la seva ideologia. Ens trobem sovint davant d'accions pròpies que reben en general el vist-i-plau de la cort, però com a intendent té les esqueses suficientment cobertes.

A nivell personal

Per damunt de tots els exemples que podríem donar de les maneres de fer de Trobat als Comtats, destaquem el cas del seu germà Josep Trobat i els conflictes que se'n derivaren amb els eclesiàstics d'Elna, el Consell Sobirà, la cort i Roma. L'afar es destapa amb la mort de Hierònim Lleopard, canonge d'Elna. Ramon Trobat ajuda llavors el seu germà, abat ja de

¹⁵⁰ *Ibid.*, pp.743-754. Es tracta de les observacions fetes per Louvois al projecte global de Vauban, en un viatge extremament curt. Ayats destaca que alguns treballs canviats o aturats per Louvois, no començaran fins a la mort de Louvois –que volia un pressupost molt més modest- i altres fins i tot a finals del segle XVIII.

¹⁵¹ AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.776-777. El viatge hauria durat entre novembre de 1680 i gener de 1681, el temps suficient per a informar el ministre de la mort de Fontanella (l'octubre) i fer-se apreciar encara més.

¹⁵² SALA Ramon, *Dieu...*, p.46

Vallbona¹⁵³, a aconseguir aquest càrrec vacant. Tanmateix, la jugada no resulta tan senzilla. Per una carta del Consell Sobirà sabem que Josep Trobat pren possessió del lloc el 24 de novembre de 1671 per ordre del rei¹⁵⁴, tot i que els canonges d'Elna asseguraven que això era il·legal i que J. Trobat havia agafat el càrrec clandestinament el 30 de desembre de 1671¹⁵⁵. Durant poc més de dos anys, es produeix una situació de creuament de cartes entre la catedral d'Elna, Versalles, Roma i el Consell Sobirà del Rosselló. Però, per percebre millor la mà de Ramon Trobat en l'afer, veiem que des d'un primer moment intenta argumentar la falsedat dels clergues d'Elna, tot referint-los a un error o excusa tècnica que ell no creia certa – recordem que Trobat era advocat al Consell Sobirà: es negava a acceptar que el seu germà hagués de prendre només la sagristia sense el càrrec de canonge d'Elna. En realitat era l'inici d'una batalla religioso-legal entre Trobat i els eclesiàstics d'Elna que, de fet el que no volien era que J. Trobat entrés en el seu territori¹⁵⁶. Trobat cercà des d'un primer moment el recolzament del govern reial, del qual ja gaudia però a Perpinyà, per mitjà de l'intendent Carlier. Trobat li donà les gràcies, ja a principis de 1672, per la seva intervenció en l'afer a favor seu¹⁵⁷. En tot cas però, res no estava guanyat, i assumí no tenir encara una resposta afirmativa d'Elna, que per la seva part havia escrit directament al rei i esperava una resposta abans d'actuar novament.

La transferència de la seu del bisbat d'Elna a Perpinyà s'havia produït el 1602, moment en què oficialment passà a anomenar-se bisbat d'Elna-Perpinyà. Tot i així, el nom d'Elna es va seguir utilitzant fins al punt de crear una certa confusió. Però, si ens fixem bé, les cartes i la força de la protesta dels canonges “d'Elna” venien de Perpinyà, demostrant així que si bé eren clergues del capítol d'Elna, eren els mateixos que portaven el bisbat i per això simplifiquem la denominació en “Elna” quan ens referim als clergues i al conflicte, respectant conseqüentment la terminologia de l'època. De fet, quina fou la posició d'Elna i per què hi hagué aquest rebuig amb el germà de Trobat? En un dels requeriments presentats pels canonges d'Elna veiem com Josep Trobat els va ser presentat el 19 d'octubre de 1671 com a abat de Vallbona, dins la diòcesi d'Elna. En el moment en què es presentà coincidí amb la

¹⁵³ Josep Trobat havia rebut amb anterioritat el priorat de Sant Feliu d'Amunt el 1666 [SHAT A1 296, peça 333, *Carta de Isidoro Lorenese*, el 27/12/1672, en italià]

¹⁵⁴ SHAT A1 296, peça 169, *Extracte dels Registres del Consell Sobirà de Rosselló, Conflent i país adjunt*, a Perpinyà el 28/11/1672. Segons Didier Baisset, es difícil esbrinar sobre quin dret es recolzava aquesta nominació reial en aquella època: Lluís XIV hauria considerat la sagristia major com un dels beneficis als que tenia dret de nomenar; però, l'afer seria malvinguda tenint en compte que l'altre postulant nomenat per Roma, el Sr. Ogenastre, era d'origen espanyol. El rei de França ja hauria demostrat pretensions sobre aquest benefici des de 1663 (ADPO 1C 1359; citat a BAISET Didier, *Politique et religion...*, p.40).

¹⁵⁵ SHAT A1 300, peça 71, *Chapitre et chanoines de l'Eglise Cathédrale d'Elne a Louvois*, a Perpinyà el 06/01/1672.

¹⁵⁶ SHAT A1 300, peça 58, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 02/12/1671.

¹⁵⁷ SHAT A1 300, peça 70, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 02/01/1672.

vacant deixada a Elna per Hierònim Lleopard. Aparentment, després de redactar diverses queixes al rei de França, justificant llur oposició al nomenament de J. Trobat, els clergues augmentaren el to i denunciaren que “*le 24 décembre du dict an [1671] Le procureur de Mr Louis de Breul [...] un autre brevet du Roy en datte du 30 novembre 1669 contenant un don [...] du dict du Breul du premier canonicat oc Prebende, qui vacqueroit dans nostre [chapitre] pendant que le dit don fust faict mettant en l’actuelle possession le dict procureur de du Breul au dict canonicat vacquant per la mort du dit Leopard [...] Le dict procureur [...] ne voulant attendre la dite response le 30 du dict mois de décembre prit clandestinement, et en secret, possession du dict canonicat, ce qui fust fait par Mr l’Abbé*”. Alhora, deixaren entreveure algun motiu d’aquest malestar, que cal sumar al que ha estat citat anteriorment: “*L’inquisiteur de ce Pays sans observer les cérémonies accoustumées et en tel cas requises*” i, per això, “*le Chapitre ne le mit pas en possession mais le dict Abbé ni ne l’admit [...] nostre dict chapitre en estant le Patron, et que [-] dignité de Sacristain, et Canonicat vacquants sont entièrement différents*”¹⁵⁸. Un cop més es posa de relleu la separació entre sagristia i canonicat segons si s’interpreta a través de la tradició tridentina (Elna) o no (França: concordat de Bolonya). Un conflicte que cal sumar al rebuig dels d’Elna davant el nomenament d’una persona aliena als seus interessos. Però, quina va ser la resposta del rei de França davant d’aquest afer d’aparença intranscendent?¹⁵⁹

La resposta la veiem a través dels agraïments de Ramon Trobat a Louvois per haver ratificat la possessió del càrrec al seu germà Josep. Però no tant sols se li confirmà la sagristia, sinó també es deixa palès que el canonicat havia de ser-li atorgat. No obstant això, Trobat manifestà que els eclesiàstics d’Elna s’hi seguien oposant. Aquesta vegada aportà un nou element a les proves. Es tractava de l’exemple que trobà en el Sr. Salles que va ser nomenat en el seu càrrec també pel rei i va ser admès. Per tant, Trobat no entenia com és que es va acceptar un cop i no funcionà de la mateixa manera una segona vegada, i clamà la contradicció del fet. Així, Trobat demanà al rei “*vouloir avoir la bonté d’ordonner au Chapitre d’Elne, d’admettre a mon fraire, aux distributions et honneurs du dit canonicat [...] comme pour le canonicat du dit Selles*”¹⁶⁰. Però, com era d’imaginar, Elna seguia refusant les demandes i queixes de Ramon Trobat. Es van presentar llavors dues “*requêtes*” al Consell Sobirà els dies 13 i 28 de juliol de 1672, on es deixava ben clar el refús del capítol d’Elna a

¹⁵⁸ SHAT A1 300, peça 71, *Chapitre et chanoines de l’Eglise Catédrale d’Elne a Louvois*, a Perpinyà el 06/01/1672.

¹⁵⁹ Diem “intranscendent” perquè a la mateixa època molts altres afers de major importància ocupaven l’agenda de Louvois. Tanmateix, Elna no deixà de ser un símbol en el poder eclesiàstic del Rosselló, com a diòcesi i com a centre polític-religiós.

¹⁶⁰ SHAT A1 300, peça 120, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 20/03/1672.

admetre l'abat de Vallbona, J. Trobat. Per totes aquestes raons, el Consell encarregà al Sr. Vilaformiu un estudi de la situació. Un cop analitzat aquest, els membres del Consell Sobirà ordenaren que fos “mantingut y conservat lo dit Joseph de Trobat en la pecessio y juissansa del dit canonicat y prevenda de la sancta iglesia de Elna ab tots los honors, fruits, emoluments y prerrogatives de aquell, [el Consell] ordena al dit Capítol que cesse de totas perturbacions y molestias en contrari”¹⁶¹. I és que la situació esdevenia insostenible: el propi intendent titllava l'actitud i reacció dels clergues d'Elna de procés “*lasche et injuste*” i informava a Louvois de la necessitat que havia tingut llavors el propi Trobat de desplaçar-se a Roma i obtenir del Papa “*le don de la sacristie major de l'esglise cathedrale d'Elne que le Roy luy a faict la grace de luy accorder en don. Il est en possession*”. Un viatge que podria obrir un conflicte de poders pel que fa al nomenament de càrrecs eclesiàstics, però Carlier s'afanyà en afegir que Trobat havia demanat aquest benefici al Papa “*non in confirmatione de la grace de Sa Majesté, mais comme appartenant de droict à sa sainteté*”¹⁶². Aquesta estratègia de l'intendent del Rosselló per evitar nous conflictes amb les institucions eclesiàstiques era arriscada, ja que implicava que el papa se'n servís posteriorment per imposar el seu dret al la col·lació de càrrecs. Novament, tot i els jocs polítics, es posava de relleu el problema de fons sobre si calia aplicar les regles del Concili de Trent o bé les del Concordat de Bolonya.

Hem vist fins aquí com intervenen en l'afer totes les esferes polítiques del país i fins i tot Versalles o Roma. La persona que encapçala la croada contra Elna és inequívocament Ramon Trobat¹⁶³. Es pot dir que Josep Trobat deixa l'afer en mans del seu germà, millor negociador i coneixedor dels governants. L'abat Trobat només estableix una queixa al Consell Sobirà el mes de desembre de 1672 per manifestar el seu malestar per no complir-se la decisió del rei de França tot denunciant “*un complot et monopole entre eux [les chanoines]*”. I, alhora, no resta cap dubte sobre la tendència del Consell en favor de Trobat quan, a més, el tracten de “*nostre aymé abbé commandataire de Vallbona Sacristain, et chanoine de l'esglise Cathedrale d'Elne*”. Tanmateix, quina fou la sorpresa quan els eclesiàstics d'Elna es començaren a referir a una possible excomunicació de Josep Trobat per a justificar llur disposició. El Consell Sobirà no en feu gaire cas, seguint els consells de Ramon Trobat i dels jesuïtes, i consideraren les intencions d'Elna imaginàries i com un complot¹⁶⁴. Els eclesiàstics d'Elna, en canvi, no es donaren per vençuts i establiren un nou informe. El que en podem

¹⁶¹ SHAT A1 296, peça 169, *Extracte dels Registres del Consell Sobirà de Rosselló, Conflent i país adjunt*, a Perpinyà el 28/11/1672. Redactat per Dalmau.

¹⁶² SHAT A1 296, peça 168, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 03/12/1672.

¹⁶³ SHAT A1 296, peça 256, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 17/12/1672. Parla dels ordres de Carlier i de la seva intervenció davant del rei “*en nom de mon fraire*”.

¹⁶⁴ SHAT A1 296, peça 170, *Extracte dels Registres del Consell Sobirà de Rosselló, Conflent i país adjunt*, a Perpinyà el 10/12/1672.

destacar és el to de rebuig a la decisió del rei de nomenar J. Trobat. Aquest fet els faria perdre el patronat del canonicat i es mostraren perplexes davant de dos fets: les decisions del Consell Sobirà del Rosselló –sempre contraris a ells-, i el poder manipulador de Ramon Trobat que “*par raison son fraire [de Josep] Conselier et avocat general, avec les Bulles et monitoires de sa Saincteté*”. En aquestes condicions, consideraren enormement difícil que les seves explicacions fossin escoltades al Consell Sobirà, tenint en compte que les intrigues fomentades per R. Trobat projectaven que els clergues d’Elna actuaven fent complots i “*brigues*”¹⁶⁵. Tanmateix, l’intendent Carlier afirmà que la Catedral d’Elna havia hagut d’acceptar i atorgar per fi el benefici a J. Trobat el 17 de desembre de 1672¹⁶⁶.

En el moment en què la catedral d’Elna hagué d’acceptar l’entrada de Josep Trobat semblava que l’afer arribava al final. En canvi, les prediccions dels primers es van complir: la primavera de 1673 arriba l’excomunicació de Josep Trobat, per les lletres apostòliques expedides en favor del Sr. Ojanarte¹⁶⁷, que li atorguen la sagristia en detriment de Trobat. Ramon Trobat va reaccionar furiós, no tant sols per l’excomunicació, sinó per la manera com es va donar a conèixer: es van fixar cartells d’amagat a les esglésies de Perpinyà, anunciant així l’excomunicació del seu germà Josep. Davant d’aquesta manifestació dels eclesiàstics rossellonesos, Trobat titllà el fet de “*notable escandale en cette ville et l’auroit causé bien plus grande n’eust empesché a mon fraire d’aller a l’esglise, voyant bien, que la pourroit estre fomentée de plusieurs personnes qui sur [-] blesé leur conscience, se seroient portées a d’extrémités tant a fait*”¹⁶⁸. Per la seva banda, Carlier denuncià el mètode dels “*placards*”, és a dir del manifest públic per mitjà dels cartells. Així feu detenir el germà del que teòricament havia estat designat pel Papa pel càrrec d’Elna, Ojanarte, i avançà els procediments necessaris al Consell Sobirà per a anul·lar l’excomunicació¹⁶⁹. Tot seguit, Ramon Trobat promou la investigació al Consell i els resultats van ser els següents: Ojanarte havia anat directament a Roma cinc mesos després del nomenament de Josep Trobat a Elna pel rei de França; hi havia hagut un error manifest amb la fixació de cartells a l’església de Sant Joan de Perpinyà i a la

¹⁶⁵ SHAT A1 296, peça 239, *Le Chapitre et chanoines de l’Eglise Chatedralle d’Elne*, a Perpinyà el 14/12/1672: explicació prèvia a l’enviament del *Request des Chanoines d’Elne* [SHAT A1 296, peça 240, a Perpinyà el 08/11/1672]. I, altra queixa d’Elna en un text sense datar respecte a la relació del Consell Sobirà amb el germà de Josep Trobat, on es demana al rei d’intervenir per a que Trobat no condicioni el Consell: SHAT A1 296, peça 342, *Le Chapitre d’Elne...*

¹⁶⁶ SHAT A1 296, peça 258, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà el 17/12/1672.

¹⁶⁷ SHAT A1 356, peça 84, *Lettres apostholiques*, abril 1673 [en llatí].

¹⁶⁸ SHAT A1 356, peça 83, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 04/1673.

¹⁶⁹ SHAT A1 356, peça 85, *Carta de Carlier a Louvois*, a Perpinyà abril 1673 (?)

d'Elna; finalment, la consulta dels doctors de la universitat de Perpinyà desprenia que Josep Trobat no podia ser excomunicat ni evitat en el benefici¹⁷⁰.

L'afer arribà a la seva fi amb la darrera intervenció de Ramon Trobat tot fent una visita a la cort, durant un període de sis setmanes, la qual cosa va voler fer amb el pretext de “*tascher d'obtenir la fin du procès, et des inquiétudes qu'on [-] tous les jours de faire, au préjudice mesme des droits de Sa Majesté*”¹⁷¹. De fet, l'ascensió de Josep Trobat fou imparabile gràcies al seu germà. Així, acabà ocupant fins i tot el càrrec d'abat de Sant Miquel de Cuixà, entre 1694 a 1704. Des d'aquesta posició s'intentà tallar els lligams amb Banyoles i restablir l'autoritat a la regió tot fent pagar els impostos deguts i el respecte religiós envers l'abadia i Josep Trobat. Darrera de tot això, hi trobem la mà omnipresent de Ramon Trobat fins a la seva mort segons ens diu l'abat François Font¹⁷².

Sense entrar en detall, esmentarem que aquesta manera d'actuar que mostra en favor del seu germà Josep, l'exercirà sempre envers els seus interessos personals i els de la seva família, sense oblidar però l'emblema polític que s'amagava darrera les accions –rebuigs- dels eclesiàstics d'Elna i altres localitats¹⁷³. Trobat barreja així interessos personals i política al servei de França. Per això, aquesta actitud li comportà conflictes més o menys greus segons els casos amb persones de l'àmbit català del Rosselló. Aquest va ser el cas el 1675 amb dues persones de Ceret pel que fa a béns que foren de Josep de Lanuça, comte de Plasència: els veïns s'enfrontaren a Trobat, que volia apropiarse del que hem citat anteriorment. Uns particulars “que vuy se troben habitar en terras del Rey Catholic, tots fermansas de dit comte de Plasencia per alguns censals feia dit comte de Plasencia y altres persones...”. Finalment, s'arribà a un acord gràcies a la intermediació de Carlier¹⁷⁴. Altres afers tingueren també com a punt de confluència la vila de Ceret i la família de Trobat, on semblaven haver-hi arrelat llur patrimoni, des de l'adquisició -en les recompenses- de la senyoria, el 1667¹⁷⁵.

A nivell general

Els mètodes i la manera de fer de Trobat pel rei de França eren evocats dia a dia amb la seva presència als diferents conflictes bèl·lics, davant els requeriments de les autoritats franceses i

¹⁷⁰ SHAT A1 356, peça 89, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 05/04/1673; SHAT A1 356, peça 92, *Consell Sobirà*, a Perpinyà el 08/04/1673.

¹⁷¹ SHAT A1 356, peça 221, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 13/09/1673.

¹⁷² FONT François, *Histoire de l'Abbaye Royale de Saint-Michel de Cuixà*, Philippe Schrauben Editeur, Rennes-le-Château, 1989 [reimpresió de l'edició original de 1881 a Perpinyà], pp.279-283.

¹⁷³ Cf. Capítol IV-3

¹⁷⁴ ADPO 1E887, *Concordia feta y fermada entre Monsieur de Trobat y alguns particulars de la vila de Ceret* (1675)

¹⁷⁵ ADPO 1E887, *Arrendament del moli den sos y otras vendas de la vila de Ceret fet per Catherina de Trobat y Codolosa al honorable Frances Avenys, Batlle de dita vila de Ceret* (1678)

amb el seu inflexible convenciment de conquerir d'una manera o altra els objectius marcats per la política reial. Entre d'altres, la maniobra de Trobat era la d'encetar una tasca "d'adopció francesa" als Comtats que tindrà objectius tant diversos com l'estudi del francès entre les elits del país¹⁷⁶, la utilització del francès al Consell Sobirà¹⁷⁷ o la transformació de símbols¹⁷⁸. Però, no oblidem que el seu pas previ a la intendència estigué marcat per una meticulositat i un càlcul extrem de les forces i tàctiques militars, com hem vist en punts anteriors. Malgrat tot, Trobat ha ocupat fins ara un lloc destacat a la historiografia catalana pel que fa a la seva participació a les revoltes barretines de finals dels anys 1680.

Any rere any, les armes de l'exèrcit francès acostumaven a fer alguna visita sobre la frontera catalana. També, en un sentit contrari, els espanyols havien entrat ocasionalment en terres cerdanes sota autoritat francesa. Però, si podem parlar d'un any excepcional pel que fa a escomesa bèl·lica, sense declaració oberta de guerra, i que alhora hagi pogut tenir grans conseqüències, aquest és l'any 1684. Aquell any, les tropes franceses van franquejar els Pirineus i van tallar el Principat en dos. Es tracta d'un moment que és especialment viscut amb dramatisme per les poblacions que, fins aleshores, coneixien el perill francès, però només havien tastat la por psicològica de l'amenaça francesa. La violència del xoc directe afectà sobretot les zones costaneres i la pròpia ciutat de Girona. Es passà així d'una guerra "psicològica" practicada per França a un atac real. El setge de Girona, a finals de la primavera de 1684, s'exhibí com un punt d'inflexió a la comunitat catalana: aquell mateix any, Catalunya patia una de les pitjors plagues de llagostes, que va empobrir camps i poblacions senceres i, sobretot, va provocar una gran desesperació dels pagesos que havien de seguir suportant allotjaments, alistaments i una guerra ni tant sols declarada¹⁷⁹. El problema real de la corona era saber si Catalunya acceptaria fer-se càrrec de les despeses, la qual cosa es va produir. El Principat no deixà d'aportar diners i homes per a la lluita contra França¹⁸⁰. Però, els francesos i, principalment, el ja intendent Trobat coneixien perfectament la feblesa del recolzament català als castellans en llur guerra. Esperaven que la pressió i la manca de forces enviades per Madrid forcéssin un rebuig creixent dels catalans envers les seves autoritats centrals i s'allistessin així en la línia francesa. L'organització d'una defensa es fa esperar vist el mal

¹⁷⁶ ADPO 2B858, *Decret del Consell Sobirà del Rosselló del 05/05/1662: Arrest prohibint que no es lligui la gramàtica a la Universitat, que no puguin cursar sinó els que suficientment entendran la llengua francesa*. Amb la participació de Ramon Trobat, com a membre del Consell.

¹⁷⁷ MARCET Alicia, *Le rattachement...*, pp.144-145

¹⁷⁸ SHAT A1 670, peça 28, *Carta de Trobat a Louvois*, a Montlluís el 19/09/1681.

¹⁷⁹ AHCB Ms. B-74, *Narración de lo cierto y verdadero sucedido en Cataluña: sucesos del año 1640 hasta 1693*, cap.VII; SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.88 (L'autor creu que els conflictes de la dècada de 1680 augmentà la consciència d'una divisió territorial, després de més de vint anys des del tractat dels Pirineus: els oficials militars reconeixien per primera vegada l'existència d'una frontera política a la Cerdanya).

¹⁸⁰ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, p.49

moment financer i la desídia militar de les primeres línies que hi havia al Principat des de feia uns anys¹⁸¹. Un cop establerts al Principat però, els francesos es troben amb el mateix problema de subsistències i han de jugar doncs a equilibrar la balança del descontentament contra ells i contra els espanyols¹⁸². Trobat jugarà llavors el comodí rossellonès: mou tots els fils per fer arribar material i subsistències a Bellefonds des de Perpinyà, per terra, o des de Cotlliure, per mar. Una acció molt important per a l'exèrcit francès que es disposava així a iniciar altres setges militars com el de Cadaqués o Roses¹⁸³. A despit que els caps militars francesos i Louvois anessin decidint l'àmbit d'actuació, les opinions de Trobat acostumaven a ser acatades per tal d'assolir els objectius de desmembrar les forces espanyoles i apropar-se de Barcelona. Així, un cop aconseguides algunes fites militars –Girona, Cadaqués-, calia veure quines preferències atorgar-los, segons les subsistències i el valor de les places. Cadaqués, per exemple, esdevenia una vila difícil de conservar si l'armada naval marxava, ja que Roses seguia en mans dels enemics. Però, Trobat era favorable a la conservació com “*Sa Majesté avoit intention de conserver cette place en temps de paix, il seroit important*” per intercanviar-la amb alguna plaça de Flandes. I afegeix a això un motiu molt més destacat per a conservar Cadaqués:

“[...] *mais envisagera seulement les interests de Sa Majesté pour ce que regarde la conservation de Roussillon et l'entrée de Catalogne, soit en paix et en guerre, il est extrêmement important de conserver Capdequiers car outre l'avantage qu'il nous donne; il porte une grande incommodité aux ennemis qui n'ont d'autre port en Catalogne dont ils puissent se servir pour hyverner leurs galères et les vaisseaux*”¹⁸⁴.

En aquestes línies veiem algunes de les idees principals franceses d'aquella època: la necessitat de defensar el Rosselló i que aquest sigui alhora defensa de França; el Rosselló com a plataforma militar ofensiva per a controlar i envair el Principat; i, finalment, la encara possibilitat d'intercanviar un territori del rei de França –com el Rosselló o Cadaqués- amb

¹⁸¹ *Ibid.*, p.42

¹⁸² SHAT A1 726, *Carta del Maréchal Bellefonds a Louvois*, a Girona el 09/06/1684. Explica com des de l'atac a Girona manquen de subsistències i el mal temps ho ha agreujat. Des de Girona a Bàscara i fins a Figueres, “*le pays cy est fascheux*”.

¹⁸³ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 13/06/1684: Trobat fa la llista de les necessitats de l'exèrcit al Principat i es desplaça a Cotlliure per embarcar-ho; SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 21/06/1684: preparació i organització (Perpinyà és el magatzem de palla; càrrega de galeres a la platja de Cotlliure de 900 sacs de farines i 600 de civada; canó, bombes, estris necessaris per al setge de Cadaqués demanat per Bellefonds), reparació de contratemps (llençadores de bombes per a les galeres); presència al Principat (Trobat vol ser present al setge de Cadaqués i demana al mariscal que li envii una escorta per anar-hi).

Bellefonds (Bernardin Gigault, marquès de), 1630-1694: serveix a Catalunya el 1650-51; hi lluita de nou entre 1653 i 1655, on ascendeix a Tinent general, passant després a Flandes. El 1668 ascendeix a Mariscal després de prendre Tournai el 1667. Lluita a la guerra d'Holanda. Finalment, el 1684 es destina a Catalunya.

¹⁸⁴ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Fortià el 28/06/1684.

alguna plaça de més interès. Cadaqués és, doncs, per Trobat un port fronterer estratègic, malgrat que podem pensar que exagera tenint en compte que també els mancava encara Roses i Palamós. Quinze dies més tard, desenvolupava fins i tot la possibilitat de fortificar Cadaqués i la idea que l'atenció que s'hi portés ajudaria a fer el setge de Camprodon, despistant les forces hispàniques¹⁸⁵.

Trobat exerceix, amb la seva nova presència al Principat, la feina de guiar els comandants militars pels millors recorreguts, tal i com feu durant la guerra d'Holanda¹⁸⁶. Davant la situació militar entre francesos i espanyols, Trobat pensa que cal augmentar la pressió i endurir els setges, com el de Camprodon o un de nou a Girona. Això elevaria el prestigi de les tropes del rei de França i faria créixer la por i el respecte a la resta del país¹⁸⁷. La situació econòmica no era ja bona per cap de les parts: d'un cantó, corre el rumor que es vol arribar a una fi de les agressions ja que la província pateix molt¹⁸⁸; d'un altre, Trobat es veu en la necessitat de demanar l'extraordinari de guerra als estrangers –del Rosselló i els catalans del Principat- i no als francesos –inclosos els rossellonesos (“*en retenir le prix aux étrangers seulement ne croyant pas suivant vos ordres, devoir ordonner la mesme déduction aux françois puisqu'il est comme impossible qu'on la puisse faire présentement*”)¹⁸⁹. En tot cas, Trobat estableix la tornada organitzada de les tropes tot enllentint qüestions concretes segons ell: la fortificació i el manteniment de Cadaqués, la necessària destrucció de Roses i el desarmament de la població pagesa¹⁹⁰. Contrasta, però, amb aquesta darrera idea, l'opinió que té dels catalans del Rosselló: “*Je dois monseigneur vous dire que Sa Majesté n'a pas des sujets présentement plus prompts à son service que les gens du Roussillon, ils quittent de battre et ramasser leur bled pour faire leur service*”¹⁹¹. Aquesta efusiva afecció que garanteix l'intendent del Rosselló al rei es pot deure possiblement a un intent, per si fos el cas, de convèncer Lluís XIV de no entreveure més la possibilitat de deixar anar el Rosselló –com a prenda d'intercanvi o similars-.

La intervenció de Ramon Trobat a les revoltes barretines de Catalunya des de 1687 ha estat recollida per la historiografia modernista catalana per autors com Kamen, Dantí,

¹⁸⁵ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Castelló el 13/07/1684.

¹⁸⁶ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Castelló el 07/07/1684. Després de mantenir una entrevista amb Bellefonds, Trobat organitza el material i descriu el camí amb menys dificultats per anar fins a Comprodon i iniciar el setge a partir del 20 de juliol.

¹⁸⁷ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, al Camp de Castelló el 07/07/1684 [2].

¹⁸⁸ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, a Cotlliure el 17/07/1684. Ens diu que des de fa set o vuit dies, “*la Deputation a envoyé deux députés pour faire de nouvelles remonstrances du mauvais estat se trouveroit cette province*”, avisant també de les mancances econòmiques de les aportacions si continuava la guerra.

¹⁸⁹ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, el 25/07/1684.

¹⁹⁰ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, a Cotlliure el 17/07/1684.

¹⁹¹ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, el 25/07/1684.

Albareda i Espino. Henry Kamen va avançar la idea de la intervenció de Ramon Trobat en la revolta dels Barretines i la relació dels dirigents de la revolta amb França, ja des del 1688: el seu ajut econòmic, moral i militar així com la intoxicació per mitjà de cartes i pamflets de propaganda. Segons aquest autor, “França tenia la intenció d'utilitzar el rebels, més que no pas d'ajudar-los”. Aquesta afirmació s'entendria tenint en compte l'objectiu francès d'ocupar Catalunya i fer-hi subsistir les tropes. D'aquesta manera, Kamen no té cap dubte que els dirigents barretines, per bé que patriotes, esdevingueren “agents de França”¹⁹². Antonio Espino ratifica aquesta intervenció francesa, però no creu que hi hagués una clara aposta per conspirar al costat de França des d'un primer moment¹⁹³. De fet, la feina de Trobat era la de mantenir encesa la revolta contra els castellans i evitar la entrada de les tropes franceses¹⁹⁴. És a dir, un joc de rosegament interior que podia afavorir la imatge de França, tot i que, tard o d'hora, havia de posar-se en marxa una de les obsessions de l'intendent del Rosselló: conquerir el Principat, un fet que manifestava per la seva insistència a Louvois¹⁹⁵. La resta d'historiadors segueixen aquesta relació de l'intendent –per extensió de França– amb els dirigents barretines, i donen una mica de llum als lligams i la xarxa de contactes de Trobat al Principat¹⁹⁶. Per la seva banda, Albareda exposa la voluntat d'intervenció de Trobat al Principat molt abans. És a dir, tot seguint les investigacions d'Alain Ayats, mostra com Trobat ja observa amb detall els moviments del sud i les possibilitats, any rere any, d'intervenir al Principat¹⁹⁷. Semblaria que Trobat volgués passar el més aviat possible d'una situació defensiva al Rosselló a una campanya ofensiva. Tanmateix, també reconeix la importància de Trobat durant aquest aixecament, de causes complexes i definides al voltant del greuge de l'allotjament, la contribució, l'anticonstitucionalitat, l'exempció elevada de certes classes i viles urbanes, la creixent desigualtat entre uns i altres i la col·laboració dels privilegiats amb el virrei¹⁹⁸. Trobat veié bé la ocasió de posar en paral·lel aquesta revolta amb la de 1640, com veurem més endavant. Els contactes perduren fins i tot el 1691, cinquanta anys després de l'aliança amb França, i Trobat creia possible posar en relació una noblesa privilegiada amb un poble menystingut, sempre a través del no respecte de les Constitucions i privilegis per part dels castellans¹⁹⁹. Tanmateix, les relacions de l'intendent del Rosselló no fou més que amb un reduït grup de nobles i el malestar de la població era l'única esperança d'un Trobat que veia

¹⁹² KAMEN Henry, "Una insurrecció..."

¹⁹³ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, p.76

¹⁹⁴ *Ibid.*, p.111 (Trobat no volia explotar excessivament el territori català, ni tan sols un cop conquerit, per tal de mantenir viva la influència dels caps gorretes)

¹⁹⁵ KAMEN Henry, "Una insurrecció..." (p.23)

¹⁹⁶ DANTÍ Jaume, *Aixecaments...*, p.135 (relació de Trobat amb el parent cerdà de Rocafort, Gabriel Gervais)

¹⁹⁷ ALBAREDA Joaquim, *Els catalans...*, p.21

¹⁹⁸ *Ibid.*, pp.32-33. L'autor aglutina les tesis de Kamen, de Dantí i les seves mateixes.

¹⁹⁹ *Ibid.*, p.34

imprescindible atacar Barcelona el més aviat possible i, en tot cas, mantenir les tropes franceses en terres sud-catalanes a fi d'alleugerir les càrregues dels comtats.

El paper de Trobat en la guerra dels Nou Anys, o de la Lliga d'Augsburg, resulta ínfim tenint en compte la magnitud del conflicte, el qual havia aconseguit reunir totes les entitats europees contra França, després de l'afer del Palatinat i la revocació de l'edicte de Nantes. Tanmateix, petits afers com el de la invasió d'Estrasburg (1681) o del Principat (1684) en temps de pau, feia preveure que els conflictes locals tindrien un pes específic. I així és com davant d'una coalició esdevinguda ofensiva pel rei de França, aquest sotmeté els seus exèrcits a una major pressió i extensió territorial. El treball efectuat pels diversos caps militars provincials hauria de ser fonamental. En aquesta línia, Ramon Trobat entreveu una possibilitat immillorable de recuperar el Principat. La guerra coincideix a Catalunya amb la revolta de les Barretines. Des del principi, Trobat hi veu una oportunitat per fomentar els conflictes entre catalans i castellans. Però, amb quines finalitats? Podem imaginar que l'objectiu era el de després atreure's els catalans, com a la revolta dels Segadors, però seria just creure que això ho feia amb algun tipus d'ideologia catalana o senzillament seguint el servei de França?

Els detalls de la intervenció de les tropes franceses a la Catalunya de finals dels anys 1680 són apuntats en el capítol corresponent. Aquí tan sols volem mostrar la tendència intervencionista de Trobat i la seva intoxicació de la revolta. Illa, a 21 d'octubre de 1689: organitza la defensa militar de places com Bellaguarda i Prats de Molló, comprova el material i acapara les informacions que arriben d'Espanya. A aquelles alçades, Trobat es preocupa que les poblacions no pateixin cap efecte del passatge de les tropes franceses, sobretot si vol ser creïble en d'altres indrets del país quan assegura que el rei de França conservarà privilegis i evitarà desgràcies personals. Així ens diu que els habitants de Prats de Molló han sofert durant tot l'any 1689 el passatge de l'exèrcit i han fet "*entendre qu'ils ont deux forges de fer dans leur terroir*" i que quasi tot aquest ferro serveix per fer "*canons de mousquet*": poden doncs col·laborar amb França si se'ls concedeix el permís de seguir comerciant amb Espanya. Trobat es mostra comprensiu i emana confiança per a assolir certs objectius. De fet, al sud hi ha un rebrot de la revolta i pretén aprofitar-ho, sigui com sigui:

*“Les peuples de Catalogne se lassant de les nourrir [les soldats], les habitants d'un terroir appellé de la Sagarre, ayant envoyé des Syndics au Viceroy, pour luy représenter qu'ils ne pouvoient plus soustenir la dépenche, ce viceroy a fait fer le procès a deux habitants de ce pays la, qu'il a soubçonné de nous servir d'espion, qui ont esté exécutés a mort”*²⁰⁰.

²⁰⁰ SHAT A1 901, peça 100, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 21/10/1689.

Conscient del benefici que suposaria per a ells l'enfrontament català al Principat, Trobat no es reprimeix a l'hora d'expressar els seus sentiments sobre aquest afer i els mètodes a emprar: creu necessari tenir un home de confiança a Barcelona per a mantenir-se informats i intoxicar els canals de la revolta. Així li proposa a Noailles d'utilitzar un mossèn, “*un prestre natif de Ceret qui parle bien le françois, le catalan et l'espagnol*”, ja que sempre seria més discret un home d'Església. Farien servir el correu ordinari i un parent que habitava Tàpies, població fronterera i propera a Ceret. La manera de fer-lo arribar a Barcelona seria expulsant-lo del Rosselló després de ser detingut i prohibit al país, per a evitar així tota sospita. I és que Trobat confiava molt en la capacitat dels homes d'Església en les tasques d'informació, ja que tenien un gran poder a dins de la població, i els usava segons el seu gust per al contraban personal com en afers d'espionatge:

“[...] *par la grande facilité que leur caractère leur donne d'avoir l'entrée de toutes les maisons d'Espagne, et particulièrement avec des femmes qui les fait agir sans crainte par la grande liberté qu'ils ont en Catalogne; les séculiers me paroissent fort rebutés [Sic], par le chastiment que les Espagnols en ont fait cette année, en ayant fait pendre deux, l'un pour avoir eu quelque commerce avec moy, et m'estre venu trouver trois fois en l'Ampourda, pour me donner l'estat des troupes des Ennemis, et l'autre pour avoir passé des chevaux en ce pays, et m'avoir donné des advis tous les deux ayant esté assez sotz pour se confier a de gens de ce pays la qui leur ont fort mal gardé le secret, et pour se faire pendre a bon marché l'un n'ayant eu de moy que 10 pistoles et l'autre 18 ou 20*”.²⁰¹

Així, un mes i mig després, la feina del mossèn ceretà arribava a mans de Trobat: avisà dels moviments dels espanyols, que havien condemnat a mort un dels pagesos presos als combats i que el clergue que l'havia acompanyat al suplici digué públicament que era innocent “*et que cela causa un si grand tumulte parmy le peuple, que le viceroy feust obligé d'envoyer chercher le moine, et l'exiler, et faire doubler la garde a la cavalerie*”. Alhora, l'informador de Trobat recensà que els enemics –els espanyols- disposaven de 3000 cavalls, que els principals líders de la revolta eren refugiats a la muntanya (Vic) i que tres diputats de Barcelona havien sortit per anar a negociar personalment el pagament dels pobles als soldats – a l'Urgell, l'Empordà i la plana de Vic-²⁰².

Però, els homes religiosos no eren l'únic estri d'espionatge o de foment de la revolta.

²⁰¹ SHAT A1 901, peça 113, *Carta de Trobat a Louvois*, a Espira el 01/11/1689. D'una manera més genèrica, veiem com els eclesiàstics eren utilitzats per França com a agents secrets ja que, prealablement, imposaven respecte a la població hispànica: MAQUART Marie-Françoise, *L'Espagne de Charles II et la France (1665-1700)*, PUM, Amphi 7, Toulouse, 2000, p.135

²⁰² SHAT A1 901, peça 154, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 22/12/1689.

Un altre grup social utilitzat pels francesos, sempre sota la batuta de Trobat, van ser els miquelets. Homes del país, coneixedors del territori i de la gent, i amb capacitat per provocar protestes i malestar, calia emprar-los en aquest inici de la guerra (encara sense grans campanyes militars)²⁰³. Trobat creu fins i tot que els espanyols maltractaven alguns miquelets per evitar-ho i també perquè servís d'exemple per qualsevol altre habitant que volgués servir França. Tanmateix, l'intendent del Rosselló era conscient de la manipulació i ambigüitat dels miquelets i seguia preferint altres mètodes, com els citats anteriorment, per animar les revoltes²⁰⁴. Calia motivar el descontentament català envers els castellans i oferir alhora oportunitats i possibilitats als revoltats de manera que “*ils seroient en estat de prendre la mesme resolution qu'ils prirent l'année 1640*”, ens diu Trobat. Es tractava, doncs, d'aconseguir situar el món català en una situació similar a la que es plantejà durant la guerra dels Trenta Anys. Deixant ara de banda la credibilitat d'aquestes paraules, Trobat havia de desviar totes les crítiques que venien d'Espanya i que desqualificaven aquesta actitud, tatxant-la d'interessada i negativa per Catalunya. L'home es defenia dient que “*tout ce que les Espagnols publient, ne sert que pour augmenter l'adversion que les peuples de Catalogne ont contre eux*”, ja que, sempre segons les seves paraules, “*qui durera tant qu'ilz continueront de fer vivre leurs soldats aux despens des paysans*”²⁰⁵. D'aquesta manera, la gran obsessió de Trobat era la de mantenir ben lluny l'exèrcit francès del territori català mentre subsistís alguna possibilitat de promoure les revoltes contra els espanyols sense intervenir-hi directament i fer créixer així el prestigi francès en el punt de referència dels catalans. Aquesta idea que atribuïm a Ramon Trobat ens és confirmada per Chaseron quan diu que el primer ha enviat gent per fomentar la revolta a Catalunya amb com a primer objectiu desestabilitzar els espanyols i facilitar una futura entrada francesa²⁰⁶. Els dos homes estan tan convençuts de l'interès en seguir aquesta tàctica que de seguida envien dues altres persones “*assidées en Catalogne pour*

²⁰³ SHAT A1 901, peça 5, *Carta de Noailles a Louvois*, a Illa el 06/08/1689. Noailles diu que el seu servei és important, tot i que adverteix que els miquelets francesos es mutinen sovint “*fort au coeur*”.

²⁰⁴ SHAT A1 901, peça 121, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 17/11/1689.

²⁰⁵ SHAT A1 901, peça 129, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 25/11/1689.

²⁰⁶ SHAT A1 901, peça 130, *Carta de Chaseron a Louvois*, a Perpinyà el 29/11/1689; Començada la guerra, però, exercir d'espia comportava un risc molt gran, ja que era una de les accions més durament castigades, tant per les autoritats com per la mateixa població espontàniament. Veiem el testimoni que ens aporta Fèlix Domènech sobre el cas de Damià Bosch, un notari de Girona -des de 1676- i originari del Vallespir -Sant Llorenç de Cerdans-, que va ser denunciat per traïdor per un altre espia detingut, Pere Frigolé: “lo manaran a Gerona; y hés de notar lo insult de las criaturas de la ciutat, las quals héran exidas al fort Santa Clara, ha hont lo esperàvan, axí que lo veren comensaren a cridar: ‘Aquí és lo traïdor del rey de Espanya!’ , y comensaren a pendra pedras per tirar-li, que no hésser estat als qui lo menàvan lo aurian mort; y axí lo acompanyaren fins a la prezó, cridant: ‘Al traïdor!’ ”. Fou maltractat i insultat a la presó per, finalment, ser “fet quartos en Barcelona per traïdor”, el 22 d'octubre de 1689, i el 30 d'octubre, el seu cap va ser exposat al portal d'Areny de Girona (DOMÈNECH Fèlix, *Treballs y desdixas que àn succeït en lo present Principat de Chatalunya y en particular a nostre bisbat de Gerona (1674-1700)* [Ed. de Pere Gifré i Xavier Torres], CCG Edicions-Biblioteca d'Història Rural, Documents, 2, Girona, 2001, p.70).

se mesler avec ces gens là [un grup de pagesos revoltats que s’havien apropiat de Barcelona²⁰⁷], *et pour les animer à continuer ce qu’ilz font, je me sers –diu Trobat- de plusieurs moyens pour fer comprendre à ces gens là, qu’il ne faut pas qu’ils espèrent jamais de pardon, n’y de repos avec les Espagnols*”. L’intendent català del Rosselló insisteix en què es pot repetir “un 1640” i per tant “*M. de Chazeron et moy ne perdrons aucune occasion pour pouvoir entretenir les troubles et cette division*”. Finalment, Trobat creu que s’ha d’esperar el moment oportú per intervenir i, en tot cas, “*si Sa Majesté fait entrer en ce pays une armée un peu considérable, elle renouvellera le passé, et proffitera du mécontentement des Catalans, pour obliger les Espagnols de luy demander la paix*”²⁰⁸. Una vegada més, l’intendent del Rosselló es mostra l’estrateg d’una possible política francesa a Catalunya: com actuar, com intervenir, com manipular i com aprofitar els moviments anticastellans o antifiscals del Principat? Aquestes preguntes són analitzades una vegada i una altra per Trobat.

Aquestes persones havien de transmetre missatges de Trobat com “*désarmer les soldats et tuer les chevaux pour qu’ils ne vous inquiétassent plus dans vos maisons*” i sobretot de no creure en la paraula dels espanyols: “*il faut faire comme nos bons ancestres firent en l’année 1640; les Castellans sont toujours, ont esté et seront vos ennemis*”²⁰⁹. Però, els espanyols volien aturar l’expansió de la revolta i obligaren a certs consistoris a l’enviament de cartes per apaivagar els ànims de les ciutats (Barcelona i Girona), com a mínim. La reacció de Trobat fou instantània i intervingué les directives, en forma de carta, “*pour empescher que la letre que les Espagnols [...] ne fit aucune impression dans l’Esprit des peuples, j’en ay fait une autre dans uns sens tout opposé, en suivant le mesme stile [...] fer [Sic] distribuer partout*”²¹⁰. Tenim un exemple de la manipulació de Trobat si comparem les dues cartes –l’original i l’escrita des de Perpinyà-, fent referència a una Còpia de la carta rebuda per Girona, dels Il·lustres Consellers de Barcelona a 30 de novembre de 1689. Així destaquem com en la primera sobresurt la benignitat de les tropes reials espanyoles i, en la segona, es fa referència a la cruesa i la violència exercida pels espanyols sobre les dones i criatures catalanes²¹¹.

Finalment, Trobat demostra que es poden emprar els mètodes necessaris per a assegurar-se que les tropes espanyoles no entrin al Rosselló i negociar una possible pau en posició de força. Però, en cap moment no dubta de l’enlluernament francès sobre els catalans

²⁰⁷ Al dia següent, les noves que arriben avisen de l’assentament d’uns 6000 pagesos “*à une petite lieüe*” de Barcelona. Les notícies les fan arribar al Rosselló gràcies a un nen que treu les informacions de l’àrea barcelonina [SHAT A1 901, peça 137, *Extrait des nouvelles par courrier ordinaire*, a Barcelona el 30/11/1689]

²⁰⁸ SHAT A1 901, peça 132, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 29/11/1689.

²⁰⁹ SHAT A1 901, peça 134, *Carta de Trobat a Louvois(?)*, data? fi novembre 1689. *Sur les Troubles de Catalogne*.

²¹⁰ SHAT A1 901, peça 139, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 06/12/1689.

²¹¹ Cartes impreses adjuntades en els annexos: SHAT A1 901, peça 142 (Còpia de la carta original) i peça 143 (Còpia de la carta *contrefaite*).

com en anys anteriors, sobretot per la poca destresa castellana: *“les troubles qui sont en Catalogne et les mécontentements que les Catalans ont des Espagnols, me paroissent, après y avoir faict une sérieuse réflexion [Sic], pouvoir fournir une occasion favorable à Sa Majesté pour en profiter considérablement”*. Per Trobat, els catalans actuarien en favor del rei de França si estiguessin convençuts de l'interès del propi rei; caldria així aguantar l'entrada de tropes i només fer-les procedir en el moment oportú, demostrant al país que fan venir un exèrcit capaç de lluitar contra els espanyols:

*“Il n’y a aucun doute que toutes ces révoltes n’auraient pas esté faictes, si les peuples n’eussent pas eu une morale assurente que venant à toute rupture, la Franse ne manqueroit pas de les assister, et cella les a si fort animés, qu’ils ne peuvent pas s’empescher d’en parler ouvertement”*²¹².

Les revoltes que es desprenen dels conflictes dels anys 1687-89 són un moment delicat per a la monarquia espanyola a Catalunya. Trobat pensa que la revolta és similar i té les mateixes característiques que la de 1640. Com a català i persona al servei de França, coneix algunes de les pretensions catalanes i no dubta en aprofitar-les: afalagar la llibertat dels Catalans (dels pobles de Catalunya) i la promesa de conservació de les Constitucions i, alhora, inspirar desconfiança amb els espanyols en els dos sentits²¹³. Però, no es pregunta perquè els catalans no negocien obertament amb França igual que el 1640 o, en tot cas, el perquè ho fa només una minoria reprimida amb els anys. Alguna cosa sembla haver canviat a les institucions catalanes per no plantejar-se de nou una possible aliança o acord amb França.

A nivell ideològic

Una frase del mateix Trobat resumeix l'estira i arronsa amb els catalans que li produeixen el seu servei a França, el seu desig de conquerir Catalunya –sense saber, però, l'objectiu final- i l'animadversió que sent pels castellans:

*“La Conquete pourrait réveiller les Esprits des Cattalans dans Barcelonne, et les porter à prendre quelque résolution qui nous seroit favorable, Et on pourroit former des intrigues, estant en cette place [Girona] dans tout le reste du pays”*²¹⁴.

Catalunya és un objectiu obsessiu per a Trobat qui, tot aprofitant la confiança que li tenen des de la cort, els seus càrrecs, el seu coneixement del país, la seva condició de català i les guerres que impliquen França contra Espanya, espera aconseguir una nova reunificació de Catalunya,

²¹² SHAT A1 901, peça 150, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 16 o 18/12/1689.

²¹³ SHAT A1 901, peça 155, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 24/12/1689.

²¹⁴ SHAT A1 584, ff^o312-326 (f^o318r), *Mémoire de Trobat*, data?: fi 1677, principis 1678.

però sota control francès. Per això, els mètodes que utilitza tenen sovint el punt de referència del passat, per a evitar possibles errors i mantenir o desenvolupar qualsevol resta d'afecció catalana cap a França. Al llarg de les seves cartes, Trobat es mostra conscient que, a finals dels 80, es repeteix una situació similar a la de 1640, però que els ànims vers França han pogut variar. No obstant això, està convençut que l'anticastellanisme perviu a totes les esferes socials del Principat i demostra que aquesta és una de les falles a manegar. Fins i tot quan un dels brots de la revolta catalana de 1689 sembla apaivagar-se, ell es revela esperançat ja que *“les peuples qui ont eu part à cette révolution sont dans une très grande mesfiance des Espagnols, qui n'ont pas plus de confiance à eux, Il y a mesme de la division entre Les peuples, Et la noblesse, Et les premiers menassent de s'assembler, et de faire davantage qu'ils n'ont faict”*²¹⁵.

Al llarg d'aquest temps, es desenvolupà a les files franceses la idea que l'aliança franco-catalana de 1641 es podria tornar a repetir, donada la tensió que es vivia a Catalunya. Un dels instigadors i teòrics d'aquest judici de valors fou novament Trobat. Presentà les revoltes de 1689 com una continuació de les de 1640, justificant així també la contínua presència francesa a les portes del Principat, intentant recuperar els territoris perduts davant de Joan Josep d'Àustria els anys 1650. Així ens diu:

*“Les troubles qui sont aujourd'huy en Catalogne sont une suite de ceux qui ont esté depuis l'année 1640: fondés sur les libertés Et privilèges que les peuples de Catalogne croyent estre en droit de soustenir, Et les Espagnols obligés de les y conserver, après la promesse qu'ils en firent lors de la reddition de Barcelone. Et qu'ils confirmèrent, et ratifièrent, il y a deux ans, à l'occasion des derniers troubles pour appaiser lesquels, ils donnèrent une amnistie générale à tous ceux qui avoient assisté et appuyé les attroupements qui se firent pour lors”*²¹⁶.

Les similituds són tan evidents per Trobat que fins i tot hi veu símbols de semblança: a finals de desembre, els avalots són reprimits amb força per les autoritats i, a Barcelona, nit i dia se senten *“de grands hurlements”* a la gran església; segons el poble –tal i com arriba la notícia a Trobat- són els mateixos crits de la sang dels innocents, la qual cosa també ocorregué els dies precedents a la revolta de juny 1640²¹⁷. En realitat, l'interès de Trobat era fer córrer com fos aquesta idea, tant se valia si la situació era exactament la mateixa o no. De fet, era plenament conscient que la situació era matisada i que depenia de molts altres factors, entre altres l'actuació dels espanyols:

²¹⁵ SHAT A1 901, peça 155, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 24/12/1689.

²¹⁶ SHAT A1 901, peça 129, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 25/11/1689.

²¹⁷ SHAT A1 901, peça 154, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 22/12/1689.

“les Espagnols suivent aussy les mesmes maximes, que l’on pratique dans ce temps là; Je ne sçay pas sil en arrivera la mesme chose, mais je puis vous assurer que les choses n’estoient pas si bien disposées en l’année 1640 que je ne les voient à présent, la noblesse estoit pour lors dans le commencement fort contraire au peuple, et ne servit dans son parti que lorsque les ministres d’Espagne, l’y obligea pour n’avoir voulu escouter aucune proposition de paix”.

El més important era, doncs, no repetir els mateixos errors del cantó francès i no enviar tropes o, si es fes, evitar els excessos i mostrar-se alineats amb la població²¹⁸.

Les idees polítiques de Ramon Trobat es resumeixen principalment a una conquesta del Principat i l’adhesió al regne de França. Això ho deixa palès al llarg de tots els seus ordres i les seves recomanacions a Louvois: França ha de mantenir una política *“conforme à l’humeur des gens du pays”* perquè així podria *“chasser les Espagnols de Barcelonne”*²¹⁹. L’altra idea que destaquem és el seu enorme desig d’esborrar del mapa polític català els espanyols, que per a ell són clarament els castellans. Una de les raons de fomentar les revoltes seria, d’un cantó, l’interès de França per Catalunya i, per un altre, la necessitat pels catalans – ell s’hi inclou- de mirar que no hi hagin més *“des Castellans dans le pays”*. Per a que això sigui possible, és necessari que les revoltes tinguin èxit i que els permetin *“se rendre maistres de Barcelonne”* i fer-hi diligència de manera que *“toute la province suive votre party [del rei de França], puisque vous travaillez pour sa liberté; il faut que tout le monde y contribue”*²²⁰. I és que l’actitud de Trobat cap a Catalunya té la doble vessant del col·laborador al servei de l’enemic i alhora la d’un teòric polític-militar que sosté un projecte de Catalunya dins l’òrbita francesa. Entre dubtes de fer intervenir l’exèrcit francès o no al Principat, per no alterar l’estabilitat catalana prou anticastellana, assegura que la qüestió a banda d’aquesta intervenció és *“que ces troubles estant fondés sur la liberté et les privilèges de Catalogne, les affaires ne sont pas encore assez engagées [...] Et que l’affaire estant générale, la haine, et l’adversion qui en restera sera toujours un moyen pour renouveler les troubles lorsque sa Majesté sera en résolution de vouloir se’n servir, Et ce qui me confirme dans cette pensée, est que ces gens là jusqu’à présent n’ont pas sollicité, n’y demandé secours, Et que l’année 1640: ils n’en demandèrent que lorsque les affaires feurent si engagées, qu’ils ne peurent espérer aucun accomodement”*²²¹.

L’únic problema resultava ser la implicació o no dels diputats de Catalunya i de la noblesa, de la mateixa manera que va succeir el 1640. Tanmateix, Trobat preparava solucions

²¹⁸ SHAT A1 901, peça 132, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 29/11/1689.

²¹⁹ *Ibid.*

²²⁰ SHAT A1 901, peça 133, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 02/12/1689.

²²¹ *Ibid.*

en el cas que els diputats no acceptessin: nomenaria altres persones entre la noblesa catalana per complir el càrrec i el servei²²². De fet, ja feia temps que negociava amb la noblesa implicada en la revolta, com ara els senyors Soler, Torres, Pinós –penjat a Barcelona- o Illes per “*faire prendre les armes aux peuples sous prétexte de soutenir la liberté de la patrie*”. Davant l’ofec espanyol als “col·laboradors francesos”, es considerava que a Catalunya hi havia una divisió evident entre “*Réalistes*” i “*Patriciens*”. La convicció que difonia Trobat sobre la influència dels caps de la revolta a les altes esferes de l’aristocràcia catalana, malgrat la pressió sobre els familiars, feia pensar que aquesta gent –com Torres- era “*un des plus grands apuis de la liberté catalane*” i que “*tous les gens de qualité bien intentionnez espèrent que la France soustiendra ces gens la par ce qu’ils ont beaucoup de crédit, Et principalement dans toutes les montagnes*”²²³. Per tant, Trobat s’elevà també com a defensor de les llibertats catalanes davant de l’opressió castellana i establí un lligam ideològic amb la revolta de 1640. Oportunista o no, el desenvolupament d’aquesta teoria –maquiavèlica segons el fons real del seu objectiu- fou un fet aïllat i que sovint s’ha negligit, a causa de la seva adscripció a França. No oblidem, però, que Trobat era català i posseïa encara un cert renom. Per tant, l’afirmació d’aquesta ideologia ha d’ésser tinguda en compte, i no menyspreada pel fet d’haver estat al servei del rei de França.

Però, com actuà Trobat al Rosselló? L’actitud obsessiva que demostrà vers el Principat ens faria pensar que, en temps de guerra, deixava de banda els afers rossellonesos. No obstant això, en cap moment abandonà l’acumulació de béns pel patrimoni familiar i l’aprofitament dels seus càrrecs –com a intendent i alhora co-president del Consell Sobirà (fins el 1691)- per a aconseguir entrades econòmiques extraordinàries. Hi trobem així una doble lectura, posant en comú l’interès personal i el menyspreu de la població del país rossellonès. Per tant, persistí en la seva construcció de prestigi personal –política, econòmica i familiar- emprant mètodes de clientelisme, com el que hem vist amb l’afer del seu germà o bé comercials. El contraban, per exemple, s’havia desenvolupat de manera alarmant i comprensible a la vegada: imposició de la frontera pirinenca, manteniment de la del Llenguadoc i prohibicions comercials de materials bàsics per a la subsistència econòmica i alimentària dels rossellonesos, sense oblidar tal vegada els que hi veïeren una oportunitat per augmentar llurs riqueses. Tanmateix, el control comercial era cada vegada major i els que en tenien el control –els membres del Consell Sobirà- no restaren tampoc al marge de l’empresa. El cas de Trobat és notable. Ell

²²² *Íbid.*

²²³ SHAT A1 901, peça 140, *Relation de ce qui s’est passé en Catalogne, depuis le 20ème du mois passé que les Troubles ont commençé, jusqu’au 4ème décembre 1689: l’extrait mot à mot d’une lettre le d. Jour, 4ème à Barcelonne.*

mateix relata afers amb persones del Principat que li portaren negocis com, per exemple, els mossens que van ser posteriorment condemnats per aquest fet²²⁴.

El segon dels temes cabdals en l'acció de Trobat respecte el Rosselló és la funció que per a ell havia d'exercir la nova província per França. Des de l'inici de les reconstruccions i fortificacions del Rosselló, hom es podia imaginar que aquell territori havia de protegir França i servir així d'avantguarda militar. Amb el temps, algunes localitats rosselloneses es convertiren en enormes magatzems de blat, civada, sal i altres materials indispensables per a l'exèrcit francès, quan aquest fos en campanya al Principat. Perpinyà, Vilafranca de Conflent i altres llocs esdevingueren veritables reserves militars²²⁵. Però, l'ambició de Trobat junt amb la voluntat de Louvois per certificar un cadenat prou sòlid a la província catalana sota domini francès portaren a la planificació i creació de Montlluís: una veritable fortificació militar al cor del país, en el pas entre la Cerdanya i el Conflent, que havia de servir de defensa i també de control interior. La instal·lació promoguda per Trobat i establerta per Vauban fou un èxit als ulls del favorit de Louvois. Ramon Trobat es va expressar de la següent manera sobre l'efecte produït per la nova plaça forta de Montlluís entre els habitants *qui sont à la montagne*: ho veieren amb “*un grand respect et une vénération toute particulière pour les armes du Roy et un mespris très considérable pour les Espagnols*”²²⁶. La força militar era, doncs, un argument positiu per a atreure's les poblacions catalanes, aparentment desemparades amb la dèbil estructura militar espanyola. Certament, Trobat devia exagerar amb aquesta afirmació, però era conscient de l'efecte militar i també mental que aquesta construcció havia de tenir sobre la població fronterera.

El joc venia donat per una disjuntiva entre l'interès militar –“*l'avantage que ce poste a sur tous les autres qui ont esté rejettés est que la place qu'on y construira ne laissera pas de produire les memes effects que si elle estoit plus avancée dans le pays de Cerdagne*”- i comercial alhora: el lloc on es situava la fortificació i l'establiment continu de soldats era just en el camí principal entre el Rosselló i la Cerdanya, ja que els altres dos que existien –ens diu Trobat- eren impracticables durant bona part de l'any. L'un era el de Llançades i l'altre el de Fontpedrosa (obert durant l'any, però perillós i arriscat, territori dels “*muletiers*”)²²⁷. Així Trobat entenia que era més important protegir aquest passatge que no pas alguns pobles que

²²⁴ SHAT A1 901, peça 113, *Carta de Trobat a Louvois*, a Espira el 01/11/1689.

²²⁵ Cal destacar el paper de Canet en emmagatzematge de sal, com a relleu de Narbona (d'on venia una quantitat de sal equivalent a 12.000 lliures, mentre que l'alt Llenguadoc en rebia en equivalència a 63.000 lliures), des de la dècada de 1660 -sempre en augment fins a la fi del segle-. De tota manera, des de Narbona provenien blat i altres grans en èpoques de mancances, a través del mar o de nous sistemes de navegació interna, com foren els canals: LAMOIGNON de BASVILLE Mr. de, *L'intendance du Languedoc...*, p.214 i p.239

²²⁶ AYATS Alain, *La défense des Pyrénées catalanes françaises (1659-1681); frontière politique et frontières militaires*, Tesi doctoral, Université de Montpellier III, 1990, p.1164

²²⁷ SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 01/05/1679.

quedaven desprotegits a la Cerdanya: “*Sa Majesté auroit esté obligée dy fer construire un fort, pour empescher que les Ennemis, entr[ent] rendant maistres de ce desfilé, ne nous empeschent la communication*”. Aquest “*défilé*” del qual parla Trobat és el coll de la Perxa, “*le seul passage par lequel nous pouvons aller en tout temps en Cerdaigne*”²²⁸.

Aquest nou element del paisatge cerdà podia tornar-se en contra dels interessos de Trobat, que volia doblement atreure’s les poblacions catalanes sota domini espanyol demostrant-los el poder de les armes franceses. Per això, avisà ben aviat de la necessitat de controlar la gent de la muntanya i de captivar-los (“*par la montagne, il est extremement nécessaire de mesnager les habitants afin de se les attirer*”²²⁹). Sembla clar que Trobat no es fiava gaire dels muntanyencs i alhora volia evitar uns conflictes que només podien fer que portar problemes per totes bandes, tenint en compte que els soldats francesos anirien incrementant en número i en temps llur residència al país.

Tot sigui dit, el que pensava realment Ramon Trobat de la població autòctona del Rosselló era variat i, sovint, contradictori. En les línies anteriors, es mostra desconfiat dels habitants de les zones muntanyenques, per llur mode de viure i el poc costum de tractar amb estrangers; com també era reticent, tot i tenir-ne tractes, amb els miquelets de muntanya. Tanmateix, si bé es mostra benèvol amb la població del Principat, a vegades és extremadament crític amb la del Rosselló. Així, per exemple, demana que es faci treballar als habitants en les construccions militars oferint-los un pagament, perquè sinó és molt probable que la feina no s’enllesteixi: “*non seulement les ouvriers de Roussillon, mais encore ceux de Languedoc, sont d’une humeur sy paresseuse, qu’il faut se servir de l’autorité, pour les faire travailler plus assiduellement, qu’ils n’ont accoustumé de fer*”²³⁰. Curiosament, uns anys més tard es contradiu quan afirma allò que hem vist anteriorment sobre la bona voluntat dels rossellonesos a l’hora de guardar subsistències i treballar per a que l’exèrcit no manqui de res durant la campanya al Principat²³¹.

En el fons, Trobat exhibia a Montlluís el que ja representaven altres forteses reconstruïdes com Bellaguarda. Creia que el rei havia de protegir i bastir encara més la frontera del Pirineu contra els espanyols: “*il est de son service de tenir tousjours les places, particulièrement celles qui sont les plus frontières, non seulement bien garnies, mais encore en Estat de pouvoir incommoder les ennemis, et d’empescher les courses qu’ils pourroient faire dans le pays*”. I, juntament amb les proposicions de Dubreuil, proposa que s’estableixin a les muntanyes 200 “*fusiliers*” de Bellaguarda; això sí, demana que tots siguin “*françois*” i

²²⁸ SHAT A1 648, peça 31, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 13/05/1679.

²²⁹ SHAT A1 584, ff°312-326 (f°323v-324r), *Mémoire de Trobat*, data?: fi 1677, principis 1678.

²³⁰ SHAT A1 648, peça 28, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 01/05/1679.

²³¹ SHAT A1 726, *Carta de Trobat a Louvois*, el 25/07/1684.

“*bien aguerris*”²³². S’ intuïa així la voluntat de protegir el Rosselló de qualsevol agressió espanyola, però també de qualsevol temptació de col·laboracionisme. Trobat comprenia la possibilitat de totes dues opcions i les repudiava. Les paraules de Monsieur de Langalerie, després de parlar amb l’intendent Trobat, ho certifiquen: entén el perill d’una possible entrada de l’exèrcit hispànic al Rosselló, ja que “*donner la main aux mal intentionnés du Languedoc [...] rien ne peut mieux les peuples mal Intentionnés de frontière que d’obliger les ennemis d’entrer dans leur pays et [...] d’entrer dans le nostre*”²³³. Per tant, no tan sols existiria el perill d’una connivència entre habitants del Rosselló i espanyols, sinó que alhora la desconfiança supera els propis límits del regne de França. Ens podríem preguntar fins a quin punt llavors algunes autoritats franceses es fan seves aquestes províncies i on comença llur veritable país –“*le nostre*”-. Però, aquesta és tota una altra qüestió, que no podem aprofundir ara per ara.

En certa manera, ja fos per motius de defensa militar, de prevenció col·laboracionista o de trampolí bèl·lic, el Rosselló havia esdevingut un país tancat sobre sí mateix durant tota l’època de Ramon Trobat²³⁴. Totes aquestes característiques es veieren accentuades, una a una, durant la guerra dels Nou Anys (1688-1697), tenint en compte a més a més que el Principat va ser ocupat durant gairebé tota la campanya. En unes cartes conservades a Perpinyà, s’observa la felicitat que emana per l’acció militar de Noailles, tant davant la presa de la Seu d’Urgell, perquè augmenta el “*repos qu’elle assure aux sujets de sa majesté en Cerdagne et le préjudice qui en revient aux ennemis*”, com per les intrusions a Roses (juny 1693) o Girona (juny-juliol 1694). Perquè tot això hagués succeït, calia, ens diu Trobat, que el Rosselló exercís la funció de base militar, en el sentit de reserva armamentística, humana i d’aliments²³⁵.

Indubtablement, el Rosselló no era només un objectiu o un fortí militar. Calia també adequar la nova província francesa als mètodes culturals francesos pel que fa a les elits i, el que més era a l’abast de Trobat, evitar el contacte i el record del lligam amb el sud i els costums hispànics. La prohibició de tot allò que fes olor a espanyol o que vingués del Principat anava des de l’àmbit humà fins al comercial i cultural. Per exemple, Trobat es

²³² SHAT A1 901, peça 15, *Carta de Trobat a Louvois*, a Illa el 16/08/1689.

²³³ SHAT A1 901, peça 71, *Carta de Mr. De Langalerie a Louvois*, a Illa el 29/09/1684.

²³⁴ Com a fet curiós, Trobat no reprimia la seva satisfacció cada vegada que l’exèrcit francès penetrava al Principat, no només pel que significava, sinó perquè allunyava encara més el perill espanyol del Rosselló: ADPO 2B68, *Correspondance des Intendants du Roussillon*, carta del 26/05/1689. Trobat es mostrà content per la conquesta de Camprodon, perquè augmentava la “*fermeté du Roussillon*” i allunyava en més de “*20 lieues de pays de montagne/ à l’obeissance*”.

²³⁵ ADPO 2B68, *Correspondance de l’Intendent Trobat, 1691-1693-1694*.

mostrà disgustat amb el governador de Camprodon, ja que aquest recolzava un grup de lladres que actuaven al Rosselló –“*la plupart sont originaires de ces lieux de la frontière*” i que tenien la “*liberté d’entrer dans ce pays du roy*”²³⁶. El neguit de Trobat no era tant les conseqüències econòmiques d’aquest fet, sinó el manteniment del contacte entre la gent del sud i del nord dels Pirineus. De la mateixa manera, el 1681 estenia les prohibicions de contacte entre ambdós bàndols del Pirineu a la Cerdanya amb l’excusa –o convicció real?– que els habitants del regne d’Espanya podien ser portadors de contagi de pesta i altres epidèmies: “*soubçonnés de la contagion*”²³⁷. Tant és així que, des de feia anys, Trobat incitava les autoritats franceses a prohibir fins i tot representacions teatrals de grups vinguts del regne d’Espanya. D’aquesta forma, el 1665, Louvois demanava la prohibició d’entrada al Rosselló d’una companyia teatral espanyola, que havia d’actuar a Perpinyà²³⁸. La companyia es va haver d’aturar a Barcelona, donats els arguments francesos:

“il est important à son service de faire tout ce qui sera possible pour communiquer nos moeurs et nostre Langue à ses subjectz de Roussillon [Sa Majesté] ne juge pas à propos de laisser introduire dedans la ville capitale [Perpinyà] des gens de cette qualité qui produiroient une effect tout contraire”.²³⁹

Aquesta decisió Trobat la feu seva i la tirà endavant, tot rebutjant allò que altres profrancesos catalans no veien amb tant mals ulls, però que Louvois marcava greument:

“il est certain que lon doibt esloigner de Perpignan tout ce qui peut contribuer a remettre dans la memoire des habittans les moeurs, et le langage des Espagnolz, Et faire tout ce qui es possible pour leur communiquer les nostres”.²⁴⁰

Per Trobat, si la realitat no anava de la mà amb el que ell esperava, és a dir que els catalans del Rosselló es fessin seus els principis del regne de França, calia efectuar dues coses: la primera, la de la francesització de les elits –en l’educació i els costums–; l’altra, una introducció de símbols de tota mena que trenquessin amb el passat i que fessin evident el lligam a França. Contrariat pel manteniment de la frontera del Llenguadoc, Trobat evidencià el desig d’obrir el pas amb França, eliminant els peatges i les taxes de passatge entre el Rosselló i el Llenguadoc que encara existien: caldria “*commencer par la supression des droits de foraine qui s’exige icy, de tout ce qui entre et sort de ce pays pour Languedoc, et autres Provinces, de mesme que*

²³⁶ ADPO 2B68, *Correspondance, carta del 09/08/1686*.

²³⁷ SHAT A1 670, peça 28, *Carta de Trobat a Louvois*, a Montlluís el 19/09/1681.

²³⁸ La plaça de la Llotja de Perpinyà (antiga plaça dels Richs Hòmens) acull, a partir de 1752, representacions teatrals que no s’hi feien gairebé des de 1659, gràcies al comte de Mailly. Evidentment, la producció teatral serà eminentment francesa.

²³⁹ Document citat a: AYATS Alain, *Louis XIV...*, p.130; SHAT A1 194, peça 176, *Carta de Louvois a Châtillon*, el 24/07/1665 i peça 178, *Carta de Louvois a Trobat*, el 24/07/1665.

²⁴⁰ *Íbid.*, pp.130-131; SHAT A1 194, peça 183, *Carta de Louvois a Macqueron*, el 23/07/1665.

si le Roussillon estoit un pays estranger”²⁴¹. Això no ho reclamava només per un ofec econòmic –recordem que el Rosselló tenia una triple imposició fronterera des de feia anys: mar, Pirineus i Corberes-, sinó per simbolitzar completament la unió a França i destruir l’antiga frontera entre els regnes d’Espanya (Aragó, primer) i França. Demanava així mentrestant que s’atorguessin passaports de manera general i deia que ell en tenia molts per si de cas²⁴². Un altre exemple curiós de la voluntat “trobatenca” de canviar els símbols hispànics del Rosselló fou la demanda del canvi d’armes a Perpinyà:

“J’ay dit avant de partir de Perpignan aux Consulz de cete ville, la bonté que sa Majesté avoit eue pour eux de leur permettre de prendre les armes avec des fleurs de Lys, qu’ils avoient anciennement et de quitter celles que les Espagnols les avoient obligé de prendre, et cela faict un très bon effect en ce pays”.²⁴³

I és que l’afirmació de francesitat o, sobretot, de no-hispanitat era un element fonamental en les tesis i objectius de l’intendent del Rosselló. L’home portava així aquesta política d’imatge fins al camp de batalla. El 1693, en plena guerra al Principat, exposava el següent:

“cette province ayant exigé de former des bataillons en forme de milices bourgeoises [...] les dits bataillons doivent estre formez au lieu d’envoyer des personnes propres pour le service, ils envoient les plus misérables du lieu, incapables de porter les armes [...] Ordonnons à faire choix de personnes propres à porter des armes employant les garçons, préférables aux mariés de la meilleure taille, age [...] Et comme nous avons expérimenté que d’ordre ces soldats s’habillent de leurs plus nations habits et qui fait paroistre le peu d’affection qu’ils ont pour la France, nous ordonnons qu’ils feront, s’habilleront commodement [...] pour faire paroistre d’autant plus d’affection, et de zèle pour le service du Roi et le bien de leur patrie”.²⁴⁴

En aquest sentit, ens podem plantejar el dubte respecte a la fidelitat real de la població catalana del Rosselló, vist evidentment per les autoritats franceses, en aquest cas un intendent català i alhora francès d’ofici. El convenciment de Trobat davant els símbols era perquè aquests podien fer canviar la gent, o bé, era important donar una imatge d’integració dels rossellonesos a França quan aquests es moguessin pel Principat i fossin vistos per llurs antics compatriotes.

Per acabar, direm que juntament als mètodes, sovint poc nets, sobresurten les idees – obsessions- principals de Trobat: el Principat, el control de la vida diària del Rosselló i el quist

²⁴¹ SHAT A1 731, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 21/10/1684.

²⁴² SHAT A1 648, peça 34, *Carta de Trobat a Louvois*, a Perpinyà el 27/05/1679.

²⁴³ SHAT A1 670, peça 28, *Carta de Trobat a Louvois*, a Montlluís el 19/09/1681.

²⁴⁴ ADPO C1415, *Intendència de Ramon de Trobat (1692-1693)*, *Carta de Trobat (1693)*, 4 fº

que li representaven els espanyols. Citarem així la tendència de Trobat, ja intendent i polític madur, a considerar el Rosselló com un espai indispensable i que havia de restar tancat a Espanya i obert a les necessitats de guerra:

*“L’expérience que j’ay que les ennemis seront toujours plus forts pour entrer en Roussillon qu’ils ne le seront lorsque nous serons en estat d’entrer dans leus pays, soit que nous soyons en estat d’entreprendre, ou que nous y soyons fu pour couvrir ce pays, comme nous avons faict depuis l’année 1645 jusqu’à la Paix, et mesme depuis l’année 1654 jusqu’à l’année 1660 [...] pourtant cette différence, que comme nous avons en ce temps la Roze, nous estions presque les maistres de Lampourda, et nous avions la [-] de tirer de vivre de Rose, sans estre obligé de passer par les Pyrénées, qui est une inconnu[e] fort grande”.*²⁴⁵

El Rosselló és un camp obert que cal protegir i també el dipòsit d’armes i subsistències necessari davant la dificultat d’assentar-se durant les campanyes al Principat. En certa manera, es tracta del laboratori d’operacions fronterer de França i el lloc on Trobat es guanya els mèrits i demostra la seva vàlua: per exemple, enfrontant-se a enginyers com La Motte-Lamire Rousselot, Trobat arriba a imposar projectes de la dimensió de canviar el llit de la Bassa per portar-lo directament fins a la Tet (executat el 1685) o bé, durant la dècada de 1680, amb la direcció de la construcció de la nova vila –Villeneuve- de Perpinyà i la destrucció consegüent de certes parts de la vila (fins i tot alguna església)²⁴⁶. Alhora, va caler trobar solucions als transports i contactes militars entre el Rosselló i el Principat, tenint en compte que els Pirineus eren cada vegada més protegits i vigilats. D’aquesta manera, Peter Sahlins pensa que el Rosselló va esdevenir una regió clau en l’estratègia defensiva i ofensiva francesa i, també, espanyola, així com que “en realitat, els ministres i els estratèges veuen en els Pirineus passatges i no pas barreres frontereres”²⁴⁷.

2.5- El final i les conseqüències pel Rosselló

Les vicissituds per les quals travessa Ramon Trobat el porten a abanderar la presa de Barcelona el 1697, al capdavant de la qual hi trobem Vendôme²⁴⁸. La ocupació de Barcelona

²⁴⁵ SHAT A1 901, peça 113, *Carta de Trobat a Louvois*, a Espira el 01/11/1689.

²⁴⁶ CAPEILLE Jean, *Dictionnaire...*, p.632

²⁴⁷ SAHLINS Peter, *Frontières...*, p.56

²⁴⁸ SAINT-SIMON, *Mémoires (1691-1694)*, Editions Ramsay, Poitiers, 1977, p.191 (L’autor i coetani de l’època omet la faceta de l’intendent del Rosselló i atribueix a Noailles, governador de la província, l’estratègia de conquerir Barcelona vers 1694, sobretot tenint en compte les victòries aconseguides per ell durant aquell any. Saint-Simon comenta així que “*tout ce qui avoit été exécuté en Catalogne aplanissoit les voies du siège de Barcelone, et cette conquête mettoit le sceau à celle de toute cette principauté, et mettoit le Roi en état d’attaquer*”)

portà a Trobat a planificar un nou escenari polític, tot i respectant les realitats polítiques del moment. Així, per exemple, opinava que havien d'actuar com Felip IV durant la presa de Barcelona, és a dir conservant les institucions i atorgant perdons generals²⁴⁹. En aquest sentit, Albareda cita un memorial del propi Trobat del 1691, que també hem tingut ocasió de consultar, en el qual es deia que quan les tropes franceses conquerissin Barcelona –de fet la van bombardejar durant els dies 10 i 11 de juliol-, s'havien de produir un certs canvis polítics lògics: es podia mantenir la infraestructura institucional i calia posar en els alts càrrecs a d'altres catalans, però dels Comtats aquest cop²⁵⁰. Veiem doncs, una conservació teòrica de les institucions catalanes i, com a principal objectiu, el desmantellament del règim castellà al Principat i dels seus adeptes. Podríem dir que Trobat simbolitza les guerres i violències, les demandes de respecte dels privilegis catalans i la pèrdua de tradicions catalanes, i també l'estira i arronsa català entre les monarquies de França i Espanya. Va conèixer les guerres dels anys 40, 50, l'annexió a França, els canvis institucionals al Rosselló, les guerres europees amb escenari català i les revoltes de 1687-89 al Principat. Per alguns historiadors²⁵¹, Trobat representa el clàssic perfil de profrancès exiliat del Principat de Catalunya i recompensat al Rosselló, on exerceix el seu servei pel rei de França. Ara bé, la seva carrera ascendent –advocat del Consell Sobirà, president del mateix Consell (fi 1680) juntament amb Sagarra, intendent del Rosselló (1681) i, finalment, únic president del Consell Sobirà (1691)- el porta a ser el primer i últim català que acapara els càrrecs d'intendent i de president del Consell Sobirà, a la vegada. A partir d'aquell moment, els dos càrrecs els obtindrà una sola persona, sempre de fora del Rosselló²⁵².

Personalment, Trobat eleva el seu prestigi i se'n reconeix. En una carta escrita a Louvois el novembre de 1689, l'intendent català del Rosselló s'excusa per la seva extensa retòrica, però ho justifica pels seus grans coneixements i mèrits: no oblida mai res en els detalls d'organització i planificació, té més experiència que ningú altre, el seu “*zèle*” és

avec succès, à la fin de l'hiver, le coeur de l'Espagne”. D'aquesta manera semblaria que els objectius del governador superaven els de l'intendent Trobat, que tenia com a finalitat única Barcelona. També caldria afegir que, segons les paraules de Saint-Simon i les accions que coneixem, Noailles actuava sobretot emprès per una enorme ambició personal, que el va arribar a enfrontar amb d'altres autoritats franceses, com ara M. de Barbezieux (secretari d'Estat a la Guerra), que l'hauria vist com un competidor als ulls de Lluís XIV.

²⁴⁹ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Cataluña...*, p.194

²⁵⁰ ALBAREDA Joaquim, *Els catalans...*, p.36; SHAT A1 1107, peça 111bis, *Memorial de Trobat*, 14/10/1691 (veure aquest interessant text en els annexos)

²⁵¹ AYATS Alain, "Les premières...". L'autor qualifica el cas de Trobat d' "*archétype de réfugié du Principat qui a réussi*".

²⁵² A la seva mort, el substitueix el Sr. de Ponte d'Albaret, nascut a Pignerol (Piemonte), antic president del Consell Sobirà de Pignerol i després conseller i president del Parlament de Normandia (Rouen). Així, per unes lletres de Versalles del 4 de maig de 1698 esdevé intendent de la província del Rosselló i primer president del Consell Sobirà del Rosselló. El Rosselló retroba així el clàssic esquema de l'intendent *parachuté* per la cort a les províncies. V. LAZERME Philippe, *Noblesa catalana...*, vol.3, p.85

enorme pel servei del rei de França i el seu coneixement del país és únic i imprescindible (dels habitants, de les places fortes, etc.)²⁵³. El seu apropament a les tesis franceses semblen haver superat en aquestes dècades el simple agraïment per les recompenses i beneficis atorgats pel rei de França. Després de ser el primer en pronunciar un discurs en llengua francesa davant dels membres del Consell Sobirà el 1676²⁵⁴, no sembla d'estranyar que aquest advocat especialista en dret català fos també un dels que, de manera voluntària, redactés el seu testament en francès (la obligació no arribà fins el mars de 1700): *Testament de Messire le Premier Président et Intendant de Trobat*, datat el 5 d'abril de 1698²⁵⁵. Efectivament, el testament de Ramon Trobat era fet en francès i hi trobem com a executors les més rellevants autoritats franceses al Rosselló, militars i eclesiàstiques: el marquès de Barbezieux (secretari d'Estat a la guerra), el Cardinal de Bonzi²⁵⁶, el mariscal duc de Noailles, etc. Així com també la seva dona, Caterina –“Catherine”- de Trobat i de Codolosa o el seu germà, Josep de Trobat, que el 1698 era conseller del rei i alhora abat de Sant Miquel de Cuixà, i el seu nebot, Faust de Trobat i Anglada²⁵⁷. L'hereva fou la seva muller. Tanmateix també heretà una tasca que mostra el lligam de Trobat a la Companyia de Jesús, potser per les amistats o pels serveis prestats pels seus membres al Rosselló: restava obligada a pagar el que fos necessari per la perfecció del retaule de Francesc de Sales a l'església del Col·legi dels jesuïtes de Perpinyà. També Fèlix Barbes, rector del col·legi de la Companyia de Jesús²⁵⁸, i Josep Asties, síndic del col·legi, van exercir com a testimonis en el testament.

El paper que l'intendent del Rosselló va tenir en la política franco-catalana des de la guerra dels Segadors queda palès amb la publicació de l'*Oraison funèbre* en el seu honor a Perpinyà, uns dies després de la seva mort, i distribuïda arreu²⁵⁹. El lligam clientelar que havia establert Trobat entre les autoritats i les elits assentades al Rosselló sembla lògic, donada la seva ascensió política i social. Però, de tots els testaments de profrancesos fets abans del 1700,

²⁵³ SHAT A1 901, peça 113, *Carta de Trobat a Louvois*, a Espira el 01/11/1689.

²⁵⁴ MARCET Alicia, *Le rattachement...*, p.145; MARCET Alicia, “El Consell sobirà del Rosselló al segle XVII”, *Pedralbes*, 13, 1993, pp.151-157 (Aquest fet restà excepcional: només després de 1680, el català i el francès van ser emprats a mitges. Curiosament, en el moment en què Trobat accedí a l'intendència del Rosselló. Després de l'edicta de 1700, que prohibia l'ús del català en els actes públics, només s'utilitzà el francès al Consell Sobirà).

²⁵⁵ ADPO 1E887

²⁵⁶ Pierre de Bonsi: arquebisbe de Tolosa de Llenguadoc (1672) i després de Narbona. Va morir el 1703.

²⁵⁷ El nebot de Trobat es deia de fet: Faust de l'Anglada. Fou nomenat hereu universal, a condició de portar el nom i les armes de la casa de Trobat. S'entendria així el canvi de nom en el testament. V. CAPEILLE Jean, *Dictionnaire...*, p.632

²⁵⁸ El lligam de Trobat amb els jesuïtes sembla prou fort i interessant. De fet, Capeille ens diu que Trobat fou inhumat a l'església de Sant Joan de Perpinyà, però que posteriorment (el 24 de setembre de 1699) fou sepultat a la capella del Col·legi dels jesuïtes, sota l'altar de Sant Francesc de Sales. V. CAPEILLE Jean, *Dictionnaire...*, p.632; També, Trobat va efectuar moltes donacions per la construcció d'espais, com l'església de Sant Llorenç (COLOMER Claude, *Le clergé...*, p.62).

²⁵⁹ BC, F.Bon.2751, Dominique Laplace, *Oraison Funèbre de Messire Raymond de Trobat. Prononcée dans l'église de Levle de Perpignan (...) Par le R.P. de l'Ordre des Frères Prêcheurs*, François Vigé, a Perpinyà el 24/04/1698.

és l'únic on el francès apareix de manera gairebé natural. També és cert que ja feia temps que només emprava aquest idioma per a comunicar-se per escrit amb la cort de França o oralment a les sessions del Consell Sobirà. Evidentment, el seu exemple no era general i fins i tot la seva vídua demostrà en el seu testament –el 1699- no conèixer i no haver tingut la necessitat de contractar un notari coneixedor de la llengua francesa. En tot cas, només s'hi observa un clar afrancesament del vocabulari i dels noms²⁶⁰. La família Trobat es dedicà a mantenir, en els primers anys després de la seva mort, la fortuna familiar i a estrènyer encara més els lligams amb les famílies profranceses i de poder del Rosselló²⁶¹.

Finalment, ¿què va representar l'acció de Trobat en l'inici del procés d'integració – sempre amb una mirada teleològica- del Rosselló al regne de França i per la relació de Catalunya amb França? Segons el criteri del mateix Trobat, França no havia d'equivocar-se més i només havia d'entrar en guerra ajudant els catalans en el moment precís, tal com va succeir el 1640, però no semblava conscient dels canvis -conjunturals i d'estructura- que s'havien anat produint amb el temps: França havia esdevingut quasi bé la més forta potència d'Europa i, alhora, era present en guerra –oberta i indirecta- a Catalunya des de feia 50 anys; els catalans havien anat acumulant coneixement sobre els mètodes i procediments dels castellans i també dels francesos, i moltes zones del Principat eren especialment sensibles a la guerra i a la presència dels francesos; per últim, l'exemple del Rosselló, on les institucions catalanes van ser abolides, no donava precisament garanties a les autoritats catalanes de Barcelona davant qualsevol promesa de respecte.

Alain Ayats veu com a diferència entre Trobat i els altres exiliats el fet que aquest hagués estat un possible agent accelerador de la integració del Rosselló a França i un traïdor als ulls de la resta de catalans²⁶². Segurament fou així, però pensem que Trobat elaborà una política pròpia i diferent de la resta d'homes recompensats per Lluís XIV. La seva presència al peu del canó en moltes de les guerres, el seu desplaçament voluntari a París per tractar de temes diversos i la gràcia que rebé durant tota l'etapa de Louvois al capdavant del ministeri de la guerra, i fins i tot abans, demostraria que més enllà del seu servei a la corona francesa hi hauria tota una sèrie de motivacions personals, sovint inexistentes a la resta de l'elit

²⁶⁰ ADPO 1E887, *Testament de la Illtma Sra Catherina de Trobat viuda (...) de Ramon Trobat (1699)*. Segons Capeille, Caterina Codolosa seguí el seu marit a la tomba el 7 d'octubre de 1701.

²⁶¹ *Ibid.*, *Transaction et acort fait et passé entre les Illtres mariés Fausto de Trobat Anglada et damme Française de Trobat d'Anglada de Rocabrana et de Copons d'une part et l'illtre Antoine de Rocabrana et de Copons (1703)*. Antoni de Rocabrana participava “*en qualité de fils et héritier universel de l'heritage et biens de son illtre Raymond de Rocabrana et de Xammar, son père*”.

²⁶² AYATS Alain, “Les premières...”

rossellonesa compromesa amb els gals. Els estímuls personals de Trobat es podrien definir de la manera següent:

1. Odi als castellans (els exemples i l'actitud així ens ho demostren. La cita de Trobat dient que els castellans van ser els enemics dels catalans, però que ho són en el present i també en el futur, n'és un bon exemple)²⁶³; també, la majoria dels impresos i pamflets escrits per Trobat durant la guerra dels Nou anys per tal de fer-se seva la població catalana, tenia un caire i un to “anticastellà exacerbat”²⁶⁴. Fins i tot, podríem afirmar que Trobat era partidari d'un “etnocidi” respecte els castellans tot expulsant-los o eliminant-los, una vegada els francesos recuperessin el Principat: “*Il ne faut laisser non plus en Catalogne ni femme d'espagnol, ni espagnol natif ni moine fils, ni natif d'espagnol, et il faut prendre une grande garde aux actions des moines de ce pays la, même des Jesuites dont la plus part et presque tous sont espagnols d'Inclination*”²⁶⁵.
2. Servei a França –per interessos personals, però també per una forta creença en el que representava tornar a les arrels medievals de Catalunya, lluny de l'abast castellà i sota protecció del rei de França-. Ell creia en l'existència i drets de Catalunya dins França i deixava entendre que el període que anava de Carlemany fins el 1640 havia patit la usurpació dels espanyols. Seria, doncs, una hipòtesi a considerar en l'argumentari francòfil català més enllà de 1659.
3. Catalunya (l'obsessió per conquerir el Principat). Arribem a la conclusió que possiblement Trobat creu en una Catalunya reunificada, sota l'òrbita de França, a través d'un fort sentiment patriòtic –català- que acapara el seu rebuig total dels castellans, la pervivència de Catalunya i les seves particularitats integrades a França. Un es pregunta llavors com és que, al Rosselló, accepta l'abolició de certs privilegis i la utilització de la llengua i cultura franceses en lloc de les catalanes.

Doncs, un cop vistes les contradiccions entre el que fa als Comtats i el que desitja pel Principat, hom pot imaginar que tot plegat és l'exercici personal d'un joc polític per a assolir els seus objectius, però que el temps l'obliga a assimilar aquell rol a favor d'una exclusivitat francesa.

²⁶³ SHAT A1 901, peça 134, *Carta de Trobat a Louvois(?)*, data? fi novembre 1689: *Sur les Troubles de Catalogne*.

²⁶⁴ ALBAREDA Joaquim, “L'impacte de la guerra dels Nou Anys a Catalunya. L'ocupació francesa de 1697”, *Afers*, 20, 1995, pp.29-46. L'autor cita un imprès de Trobat enviat el juny de 1697 al Consell de Cent: “Alerta savis y prudentes catalans” (SHAT A1 1417, peça 81).

²⁶⁵ SHAT A1 1107, peça 111bis, *Memorial de Trobat*, 14/10/1691, f°14r

Henry Kamen comentava l'elaboració per part de Trobat d'un opuscle imprès, amb un suposat discurs d'un diputat. Es tractava de commoure els catalans per l'actuació dels castellans i les autoritats respecte als barretines Soler i Torres. L'historiador exposa, però, que "la lectura d'aquest text apassionat de nacionalisme català excita els ànims"²⁶⁶. L'intendent, en la seva avançada maduresa, trobava així un equilibri perfecte entre el que volia sentir -i sentia?- un català de finals del segle XVII i, alhora, la utilitat per la causa francesa o, com a mínim, d'efecte altament negatiu pels castellans. Tot i que Albareda considera les manifestacions de Trobat com a clarament anticastellanes i profranceses i, per tant, gens "catalanistes"²⁶⁷, nosaltres tenim dubtes sobre el veritable sentiment manifestat per Trobat, a través de les repetides accions al Principat així com pels seus escrits. Amb els anys, Trobat acumula una sèrie d'arguments que farien d'ell un defensor afèrrim d'una Catalunya deslliurada dels castellans i sota tutela principesca del regne de França. Si per assolir aquest objectiu, havia calgut transformar i canviar de nom les institucions catalanes del Rosselló, era acceptable des del seu punt de vista... tenint en compte l'autonomia de les noves institucions, que no per canviar de nom, guardaven més o menys llibertats i privilegis catalans.

Els francesos havien vist en Trobat un element participatiu important, de manera que el tradicional nomenament d'intendents francesos enviats a les províncies es trencà, ja que normalment no es donava la funció a una persona del mateix país, sinó que els intendents sempre eren catapultats cap a d'altres províncies. Trobat, en canvi, obtingué plens poders de les autoritats franceses i pogué desenvolupar el càrrec en la seva pròpia província. La principal originalitat de Trobat fou doncs la de desenvolupar una ideologia pròpia per a una col·lectivitat –quina?- catalana. La idea que pren força és l'adscripció de Catalunya a França, completament desvinculada de Castella, per la necessitat de la figura protectora del príncep i l'odi als espanyols. En segon lloc, destaquem la metodicitat de l'home, extremadament detallada i pràctica, que assoleix els seus objectius i s'immisceix tant en assumptes temporals com espirituals. Finalment, l'obstinat desig per fustigar els castellans sembla haver-li permès de crear un programa anti-espanyol, profrancès i català des de 1659 fins el 1698²⁶⁸. El fet va

²⁶⁶ KAMEN Henry, "Una insurrecció..." (p.25); SHAT A1 1013, peça 10, *Carta de Trobat a Louvois*, el 07/01/1690.

²⁶⁷ ALBAREDA Joaquim, *Els catalans...*, pp.44-45

²⁶⁸ Existeix un text sobre la intendència del Rosselló, corresponent a la instrucció del Duc de Borgonya. Faria part del conjunt de textos que es van demanar als intendents del regne per a conèixer millor l'estat de les províncies i la manera de governar-les. Segons Didier Baisset, el memorial del Rosselló que està signat per Ponte d'Albaret, hauria estat escrit en gran part per Ramon Trobat, ja que el memorial data de només dos mesos després de la mort de Trobat i hagués estat molt difícil pel nou intendent realitzar una prospecció i una redacció sobre la situació del Rosselló en aquell moment. Certament, si això fos així seria la culminació d'una carrera excepcional. Una vida que finalitzava al capdavant d'una institució, la intendència, que pel que hem vist se li va atorgar de manera excepcional: mai un autòcton no havia ocupat aquest càrrec (BAISSET Didier, *Politique et religion...*, p.15; AMAE, M&D, France, 1746, *Mémoire sur la Généralité du Roussillon*, 1698)

voler que Trobat morís el 9 d'abril de 1698, només un temps després d'haver conquerit Barcelona -i convertir-se en conseller quart de la ciutat²⁶⁹- i d'haver-la abandonat (seguint el tractat de Ryswick, gener de 1698), és a dir, un cop acomplert el seu objectiu i la seva tasca militar: el servei al capdavant de la intendència durant la guerra, la conquesta del Principat i l'expulsió dels castellans -governants- de la capital de Catalunya.

Trobat feia part del món profrancès. En certa manera representava una part de la visió catalana favorable a França, amb unes característiques que anaven molt més enllà de la relació servei-pagament, com hem pogut veure fins aquí. Cal situar-se ara des del punt de vista institucional català dins la monarquia hispànica que, al llarg del temps, hagué de prendre mesures davant la política francesa impulsada a Catalunya. Les institucions legals decidiren ordres preventives, coercitives o defensives. L'evolució d'aquestes i la seva varietat ens pot aclarir fins a quin punt l'aliança amb França va ser un element conjuntural o si va ser la guerra i la violència les que van fer trontollar qualsevol idea de separació d'Espanya, en coalició amb la monarquia de França. Per això, caldria estudiar les decisions més destacades i recurrents de les altes instàncies com també les dels consistoris locals i de l'Església catalana.

3- **POLÍTICA INSTITUCIONAL DAVANT FRANÇA**

Les decisions oficials són les que representen el conjunt de la societat, tot i que no han de coincidir-hi obligatòriament. Les resolucions poden prendre formes molt diferents, en funció de les vies que les autoritats escolleixen d'emprar. Es tracta de decisions de les institucions catalanes i de consistoris locals. Amb ells, descobrim actes preventius, prohibicions i ordres repressives contra els francesos. També, la propaganda antifrancesa estenia un estat d'ànim general als llocs més sensibles; una campanya de pamflets i memorials que podia ser orquestrada des de Madrid i desenvolupada al Principat pel relleu de les institucions i elits interessades. Els francesos cap als quals es dirigeixen les mesures jurídiques i propagandístiques poden ser soldats, representants polítics o simples habitants residents a Catalunya. Podem observar, d'aquesta manera, tota una sèrie de reaccions a la política francesa desenvolupada constantment a Catalunya. Les reaccions són un mirall del

²⁶⁹ DACB, vol.XXII, pp.224-227 (A finals del mes d'agost de 1697, veiem com Ramon Trobat, anomenat "Monsieur Trobat", ocupa un lloc al consistori barceloní i, a més a més, comença a estendre noves normes, com la prohibició d'utilitzar armes de foc a la població -setembre 1697-, suposem que per evitar aldarulls i possibles aixecaments).

posicionament individual i col·lectiu de la societat. En aquest cas, ens centrarem únicament en les polítiques portades a terme per les autoritats catalanes, en el marc de les guerres i les pretensions de Lluís XIV. Per extensió, les conseqüències podien afectar els immigrants i el comerç francesos. Les represàlies contra els francesos en cas de guerra foren un clàssic. Així, després de la declaració de guerra franco-espanyola, el 1635, es llevaren llistes amb els béns de francesos residents al regne i del número de persones que hi vivien. El govern volia tenir controlats els francesos, pel perill potencial que representaven, com a quinta columna des de l'interior. Què ens pot aportar aquesta anàlisi? Es tracta d'entreveure si les polítiques oficials, variades, coincidiren amb l'actitud popular –reaccions i visions que veurem en el capítol següent-. La simbiosi de tots dos traduiria una opinió de conjunt, expressada de diferents formes, davant de l'acció francesa a Catalunya. Tanmateix, les accions de les autoritats catalanes formen part d'un context i d'uns elements conjunturals que poden modificar qualsevol conclusió. Per això és interessant observar aquestes decisions en el període que hem marcat, uns seixanta anys, per destacar millor les evolucions, les continuïtats o els girs polítics: des d'unes polítiques globals i dirigides per la monarquia i les altes instàncies del Principat; des d'unes polítiques locals, simples reaccions a agressions i solidaritats vilatanes, on el món eclesiàstic tingué el seu paper; per últim, alguns grups de pressió emergents que intenten traduir els seus interessos en accions contra França.

3.1- Les polítiques globals

Les polítiques de les principals autoritats catalanes eren aquelles que qualifiquem com a oficials. Això no volia dir, doncs, que haguessin de rebre el vist i plau del conjunt de la població catalana. És, però, la referència més directa que tenim de la reacció catalana a les propostes d'aliança de França i, sobretot, a les guerres que tingueren lloc al Principat durant més de cinquanta anys. Des de les Corts fins a la Diputació, des de la propaganda promoguda per Madrid fins a les campanyes antifranceses de finals del segle XVII a Europa, el posicionament de les autoritats marcà la línia jurídic-ideològica de Catalunya. Les reaccions van ser tan variades com els motius que es donaren per desenvolupar unes polítiques concretes: atacs militars, competència comercial, aspecte religiós i malalties.

Actuacions polítiques

L'estudi del posicionament de les altes instàncies catalanes durant la revolta dels Segadors queda eclipsat pel tractat d'aliança franco-català, on la Diputació clou un acord amb el govern

francès. D'aquesta manera, amb les circumstàncies que es donaren durant els dotze anys següents (1640-1652), qualsevol estudi de les accions oficials empreses a Catalunya està condicionat per la presència francesa al Principat. Durant aquest temps, només podem destacar els posicionaments personals –amb les consegüents represàlies- i col·lectius –viles, pagesos- contra l'actuació de les tropes franceses o de la tirania d'alguns profrancesos i la utilització de xarxes familiars i institucionals, com la que la mateixa Diputació havia estès arreu del territori des de finals del segle XVI, per a la propagació del reclam profrancès²⁷⁰. Per això, creiem que, a Catalunya, només es poden definir polítiques “independents” respecte França a partir de la presa de Barcelona pels castellans, el 1652. Naturalment, en aquell moment penetra amb força la propaganda antifrancesa a Catalunya que, juntament a la “reconciliació” amb Felip IV, porta les institucions i les autoritats a actuar contra França i els francesos.

Aquesta era una solució que els castellans cercaven des de feia temps, però que la manca de contactes a Catalunya i la contra-propaganda franco-catalana havia ofegat. I és que, de fet, només tres anys després de la unió del Principat amb França, Madrid ja havia iniciat una campanya de desprestigi contra les armes franceses i en favor d'avinçar-se amb els catalans. Evidentment, això només va ser possible una vegada que Olivares va abandonar el govern (1643). Així, Felipe de Silva –general de l'exèrcit reial a Catalunya- precedia una ordre de Felip IV afirmant que el seu objectiu era fer entrar a Catalunya la idea que el rei estava disposat a perdonar els catalans i a tractar-los segons les lleis, reconeixent la lleialtat d'aquests i el desgast que la guerra produïa a les terres catalanes. Segurament era una mica tard, però el canvi de rumb i l'atac frontal a les maneres de fer franceses indicaren la nova tendència de la propaganda reial. L'ordre del rei arribà a mans dels paers de Lleida. La terminologia emprada pel rei havia d'incrementar l'odi dels catalans afectats per la guerra cap als francesos: “*opresión de las armas franceses*”, “*horror y confusión*”, “*therror de los presentes*”. De la mateixa manera, Felip IV expressà la intenció de proclamar un perdó general. Però, com que seguien essent exclosos tots aquells catalans que tenien o havien tingut

²⁷⁰ PÉREZ LATRE Miquel, “L'arrelament de la Diputació del General. Pàtria i vertebració política a finals del cinc-cents”, *Del patriotisme al catalanisme. Societat i política (segles XVI-XIX)*, Eumo Editorial, Vic, 2001, pp.31-50. Una extensa xarxa administrativa hauria posat tota Catalunya en relació i hauria fet penetrar en la vida local les decisions oficials i l'esperit de les Constitucions, així com símbols representatius de tot això, com ara Sant Jordi. I són aquests símbols els que s'empraren de manera “abusiva” segons la monarquia espanyola durant la secessió dels anys 1640: SERRA i PUIG Eva, “El pas de rosca...” (p.81). Alguns dietaris personals mostren com la població rural catalana estava, efectivament, prou “culturitxada” políticament com per prendre un posicionament conscient. Xavier Torres explica com la idea d'un món rural despolititzat és falsa, ja que molts expliquen el que saben i comenten continguts de les Constitucions, privilegis i decisions institucionals. Una raó també per la qual s'entendria el gir en les reclamacions contra França i l'actuació de les seves tropes, més enllà del mal causat localment (TORRES Xavier, “Reis, pagesos i llibertats: la fi de les Constitucions catalanes segons els memorialistes de pagès”, *Del patriotisme...*, 2001, pp.197-219).

un càrrec al Principat durant la presència francesa (Margarit, Fontanella, etc.), era difícil que aquests escrits tinguessin conseqüències efectives²⁷¹. En el fons, només es cercava el ressò del conjunt de la població i d'aquells consistoris afectes al rei d'Espanya. Potser, des de Madrid, s'imaginaven que la impopularitat dels francesos entre la població era tan forta que les paraules de Felip IV, llur "rei natural", podrien provocar un aixecament general i facilitar l'entrada de les tropes reials.

El gran canvi és produït, però, a partir de la presa de Barcelona. El posicionament de les autoritats respecte a França es clarificà a Catalunya, segurament per la pressió de la corona. L'acord al qual arribà la corona per reconèixer els privilegis de Catalunya havia de comportar, a canvi, un suport dels catalans en la lluita contra França. Tanmateix, com explica bé Fernando Sánchez Marcos, el reconeixement va ser parcial el gener de 1653, ja que el rei es reservà uns aspectes. Van ser pocs, però importants. El rei conservà el control militar de Barcelona, el de les insaculacions de la ciutat de Barcelona i no confirmà la jurisdicció de Barcelona sobre les antigues baronies (ocupades per les tropes de Felip IV i per tant sota observança directa de la corona)²⁷².

La propaganda reial cercava un apropament amb els catalans, però també, i sobretot, el desprestigi de les propostes i accions franceses. Així, en el moment en què les armes gal·les començaren a minvar fortament, el 1656, un memorial distribuït a Catalunya, i que arribà a mans de la cort de França, exposava arguments contra els francesos i la manera de contravenirlos. Per començar, els francesos eren descrits com més dèbils, tant pel nombre de les tropes com per les desfetes militars. Però, si bé la potència militar era un element considerablement important per a l'aparador de les forces, calia destacar les accions potencialment negatives als ulls de la població: demolició de les fortificacions catalanes del nord del Principat, saqueig "*perpetuo*", contribucions contínues exigides al país, confiscacions de béns, hugonots o atac a les esglésies ("*no se escaparon mas de cien iglesias del pillaje*"). Tanmateix, les relacions entre castellans i catalans no era idíl·lica. L'autor del text ridiculitzava les queixes catalanes davant algunes decisions del govern espanyol, entre altres la dels càrrecs militars donats a castellans; després de donar algun càrrec a catalans, les coses no canviaren gaire. Només hi havia elogis per Manuel de Llupià. Sigui com sigui, les autoritats havien decidit contraatacar les viles que semblaven mantenir-se encara francòfiles. Els atacs que duren contra França van ser accions contra algunes viles catalanes, en un primer moment. ¿Es

²⁷¹ AMAE, CP, Espagne, 24, *Carta de Felipe de Silva, presentant un escrit previ de Felip IV, des de Saragossa*, 15/05/1644 – 25/04/1644, ffº 42r-44r. L'agost d'aquell any, Felip IV jurà les Constitucions i privilegis catalans a Lleida: una acció que confirmava el fet que la cort intentava baixar el nivell de crispació amb Catalunya, mentre seguia la campanya militar.

²⁷² SÁNCHEZ MARCOS Fernando, *Cataluña...*, pp.61-62

podria considerar això com intencions justificades o era una excusa per “netejar” el territori de gèrmens profrancesos i eliminar, alhora, les possibles tendències? “*Se desengaña a todo Catalan, con el prospero, o adverso fabor*”; feien córrer així la idea que aquell que treballava per França, negava la seva pàtria i contribuïa als desordres. En definitiva:

“Este [...] es el sujeto del comun descontento de los Catalanes, viendose maltratados en la Religion, leyes, honrra, vida y bienes. Este es el retrato de la mas grande ingratitude; no de la Monarquia, de la qual nadie se queja antes todo el mundo es resuelto a morir por ella; mas destos inhumanos que no tiene, sino los habitos franceses, y la figura de Catholicos”.

D’aquesta manera, l’autor recomana al rei de:

*“bolver [sic] los ojos a Catalunya, y con su prudente direction avansar las maximas, que son a proposito para la Monarquia, y habatir [sic] las que solo sirven a los hereges, sacrilegos, y ladrones”.*²⁷³

Semblaria així que la crítica als catalans fos encara una arma contra França. Era, però, efectiva? En tot cas, la propaganda no deixava de banda la manifestació dels interessos castellans. Aquests reconeixien que el Rosselló havia de ser part de la monarquia espanyola, tot i que seria una acció molt difícil. I més encara, quan les forces reials estaven entre l’espasa i la paret pels fets de Catalunya i Portugal a la vegada: si s’ocupaven més fortament de Catalunya abandonaven tota opció a Portugal, i viceversa. Aquesta havia estat una de les raons de la lentitud de la reacció militar durant els anys quaranta. Els anys cinquanta, les dificultats internes franceses i la recuperació espanyola va permetre entreveure una victòria davant dels francesos²⁷⁴. Les armes, la benevolència teòrica en el retorn de les tropes espanyoles a Catalunya i l’extensió de la publicística antifrancesa havien d’afectar, a mig termini, la presència francesa al Principat.

Tanmateix, la propaganda antifrancesa no aconseguia deslliurar-se del caire anticatalà o crític amb els catalans, per haver accedit a nomenar el rei de França com a sobirà. Per persones properes a les autoritats, la rebel·lió de 1640 havia estat “*la mas injusta, la mas escandalosa, la que mayor daño ha hecho a la monarquía de España*”. Un memorial de 1658 començava amb aquesta idea i continuava argumentant el discurs antifrancès al voltant de les raons que havien dut a la revolta així com els fets ocorreguts a Catalunya des de l’arribada dels francesos al Principat. El text es pot dividir en cinc grans reflexions: una deslegitimització de la revolta, l’engany fet als catalans per l’aprofitament d’uns quants, la

²⁷³ AMAE, CP, Espagne, 34, *Estado de Catalunya...*, 1656 (?), ffº 121r-124r

²⁷⁴ AMAE, M&D, Espagne, 251, *Memorial de los años de movimientos de Cataluña y rebelión de Portugal*, ffº 316r-325r

guerra com a excepció en el tema de la contravenció de les Constitucions pels allotjaments, la inexistència de control sobre els “jutges” de Catalunya (Diputats) i el joc d'aparences del rei de França. En definitiva, la línia del text s'allunya de tota reconciliació i aprofita per carregar contra qualsevol ideologia de la revolta i la separació de la monarquia. Culpa directament les autoritats catalanes del moment i n'exculpa la població, per veure's enganyada. Entremig, França juga un rol desestabilitzador d'Espanya i per això se la critica i se li demana que es mantingui en els seus límits territorials. Les justificacions són més properes del destí diví que de l'argumentació jurídica. Tanmateix, la recuperació hispànica porta l'autor a emprar una força verbal, inexistent des de la caiguda del comte-duc, el 1643. I és que per l'autor, tots els catalans eren coneixedors de llurs privilegis i particularitats, ja que “*con esta leche se alimentan desde la niñez, este es el libro [Constituciones] que comienzan a leer los niños, y el que todos beneran [sic] como cosas sacrosantas*”²⁷⁵.

Les al·legacions contra els francesos havien de comportar, en finalitzar la guerra, proves evidents de l'error en què havien caigut els catalans, culpant així els seus dirigents i la importància atorgada a unes prerrogatives jurídiques, fins i tot per davant de les religioses. En cap moment, no es va deixar de banda l'actuació directa contra els francesos i els seus col·laboradors. El 1653, una llista establerta conjuntament pel marquès de Mortara i l'Audiència condemnava alguns profrancesos amb la confiscació de béns i l'acusació de traïció. En el llistat apareixen més de dos-cents noms, on es poden observar tota mena de procedències geogràfiques i familiars. Tanmateix, és de destacar l'absència d'alguns francòfils destacats com Ramon Trobat, Francesc Sagarra, Josep de Pinós, Francesc de Montpalau o Gaspar Sala, que sabem que van fugir. Amb això volem dir que, si gran part d'aquesta gent prengué el camí de l'exili juntament amb les seves famílies respectives i els domèstics, segurament el nombre d'exiliats hauria superat de lluny els sis-cents establerts per Josep Sanabre²⁷⁶.

²⁷⁵ AMAE, M&D, Espagne, 245, *Discurso sobre cosas de Cataluña* (en francès posa: “*Discours contre la Domination française en Catalogne*”), 1658, ff°43r-79r (ff° 45r-48v: desqualificació de les queixes catalanes perquè era Felip IV qui havia pagat els allotjaments; ff° 48v-49r: el poble de Catalunya ha estat enganyat sobre la contravenció de les Constitucions. La facilitat amb què això s'havia aconseguit seria degut a que el “*que mas altera a los Catalanes es la voz de que se trata de sus Constituciones y privilegios*”; ff° 57r-67v: no va existir contravenció de les Constitucions amb els allotjaments, ja que la guerra era un fet excepcional, i les tropes espanyoles van haver de lluitar contra les franceses a Salses el 1639. Les conseqüències i els mals de la guerra eren inevitables i en cap manera el rei no n'era responsable; ff° 70v-71r: quan eren els diputats de Catalunya els que contravenien les Constitucions [pels acords amb França], Catalunya no tenia mitjà d'apel·lació al rei d'Espanya; ff° 76r-79r: l'assistència de França a Catalunya no tenia cap fonament jurídic. El rei de França jugava a enganyar i ara calia fer-lo tornar als seus límits territorials).

²⁷⁶ ACA, CA, leg.208, *Sentència del Marquès de Mortara i la Reial Audiència de Catalunya a VI de Gener de 1653, on es condemna en confiscació de béns i declara per traïdors els següents...*, el 06/01/1653. Veure el llistat de noms en els annexos.

Els anys posteriors a la pau van tenir el denominador comú de les negociacions pels béns patrimonials, que ja hem vist en diverses ocasions. Però, les guerres i les probabilitats bèl·liques van ser contínues. Per aquesta raó, el joc de les represàlies va persistir. Com també ho va fer la propaganda oficial antifrancesa. Destaquem un memorial escrit a principis de 1667 on, de manera pausada, s'analitzen les polítiques francesa i espanyola. El context és el de la pretensió territorial de Lluís XIV a Flandes: abans de casar-se amb Lluís XIV, la infanta d'Espanya Maria Teresa havia renunciat als seus drets contra una dot de 500.000 escuts que no van ser pagats. Per aquesta raó, a la mort de Felip IV el 1665, el rei de França reclamà els Països Baixos i el Franc-Comtat espanyols, en virtut del dret de devolució als hereus del primer matrimoni; era Maria Teresa i no el seu mig-germà, Carles II, qui ho havia d'heretar segons els francesos. La guerra fou declarada el 1667: del 10 al 19 de febrer, l'exèrcit de Condé va penetrar al Franc-Comtat i, del maig al setembre, les tropes de Turenne van entrar a Flandes. Davant d'aquesta situació, les autoritats hispàniques aprofitaren per desprestigiar una vegada més la política francesa, sobretot als ulls dels catalans. En un memorial del mateix any 1667, s'exposa que malgrat “*la antipatia natural de las dos naciones*”, la infanta havia intentat realitzar una reconciliació, unint les lleis d'una i altra monarquia, fins i tot acceptant la llei sàlica. Aquesta no havia estat possible pels designis i objectius polítics francesos, massa donats a la guerra. Es culpava a França de voler guerra i no la pau: “*la malizia francesa*” o “*la paz deseada por España*”. Però, sobretot, s'intentava deixar clar que la renúncia de Maria Teresa als seus drets no va ser absoluta i que havia deixat la porta oberta. Per l'autor, en cap moment la monarquia espanyola es podia permetre l'alienació d'una part del seu territori, com eren els Països Baixos²⁷⁷. No deixava de ser contradictori, tenint en compte que només vuit anys enrere havien concedit el Rosselló.

Les negociacions de les paus van ser un mirall de l'equilibri desigual de forces entre les dues monarquies, però sense tanmateix marcar diferències agudes en favor de França. Entre els tractats d'Aix-la-Chapelle (1668) i de Nimega (1678) va fer-se present el cas del Rosselló. Un territori al qual el rei d'Espanya semblava no renunciar, pel fet que fins i tot portava els títols comtals en els seus actes escrits, i que França oferia a canvi dels Països Baixos espanyols. Carles II rebutjà l'intercanvi, potser pensant en una recuperació posterior, i per la importància aparent de les terres del nord d'Europa per la corona. La pèrdua d'aquell territori significava l'abandonament d'una presència militar al cor d'Europa després de dos

²⁷⁷ AMAE, M&D, Espagne, 245, *Papel en que se declara que la Renunziacion de la Reina de Francia es justa, revocable, necesaria, útil al bien público, y no contienen si alguna causa de nulidad, o de lesion...*, 1667, ff°259r-277r; Lluís XIV acceptaria finalment tornar el Franc-Comtat a Carles II, però conservaria les conquestes del sud de Flandes i el Hainaut (BC, F. Bon. 4644, *Traité de Paix entre les Couronnes de France et d'Espagne, conclu à Aix-la-Chapelle*, el 2/05/1668).

segles. Però, també, com ens aclareix Manuel Herrero, les necessitats econòmiques i comercials eren fonamentals per la monarquia d'Espanya²⁷⁸. Així, el Rosselló no posseïa la doble característica de la geopolítica i el comerç com els Països Baixos. Era, doncs, més interessant pel rei d'Espanya de seguir enfrontant-se militarment a França en un futur a haver de renunciar al lligam que l'unia al nord d'Europa.

La fi del segle XVII confirmà aquest enfrontament militar i la puixança propagandística antifrancesa a Espanya com a la resta d'Europa²⁷⁹. Les accions institucionals contra França en aquell moment només podien ser bèl·liques i a nivell local, donada la feblesa de les armes castellanes. En tot cas, el posicionament de la Diputació –tot i la implicació del diputat Saiol- i del Consell de Cent durant la revolta dels Gorretes, per exemple, demostrava que no es podia tornar a repetir una negociació amb França com al 1640. Les raons eren conjunturals, però també pel desgast de la credibilitat gal·la entre els catalans, potenciat des de Madrid. La repressió de la revolta deixava al descobert el caire antifrancès, pel coneixement dels acords emparaulats entre els caps dissidents i els francesos, i l'allunyament ideològic vers el món rural²⁸⁰. Veurem més endavant com aquesta decisió de les institucions fou presa per la pressió d'alguns grups interessats en evitar qualsevol apropament a França i per la por d'una nova inestabilitat.

Reaccions socials

Les primeres reaccions a la guerra amb França per part de les autoritats monàrquiques van ser les d'ordenar a les administracions un llistat dels francesos que vivien al regne. D'aquesta manera es prenia consciència de dos fets: la important immigració francesa que hi havia hagut des de feia dècades i el perill potencial que representava com a “exèrcit enemic” des de l'interior. L'exemple més contundent és la llista de francesos residents a la costa catalana –de Salses a Tarragona- que s'estableix el 1637. Aquest fou el resultat de la feina desenvolupada per la junta de Represàlies dels Béns Francesos, creada a Madrid el 1635, com a conseqüència de la declaració de guerra entre les dues monarquies. Això hauria provocat una fugida relativa de francesos. Segons Jordi Nadal i Emili Giralt, l'èxode fou considerable, però només afectà

²⁷⁸ HERRERO SÁNCHEZ Manuel, “Las relaciones de dependencia económica entre la Monarquía Hispánica y las Provincias Unidas de 1648 a 1680. La red consular neerlandesa en los puertos españoles”, *Espacios urbanos, mundos ciudadanos. España y Holanda (s.XVI-XVII)* [ed. Álvarez A. i Ares B.], actes del VI col·loqui hispano-holandès, Còrdova, 1998, pp.83-114

²⁷⁹ SABIO CHECA Miguel Ángel, “La imagen de Francia en Cataluña a finales del siglo XVII”, *Manuscrits*, 6, 1987, pp.135-147

²⁸⁰ ALBAREDA Joaquim, “Entre França i Espanya: actituds dels grups dirigents catalans a la fi del segle XVII”, *Pedralbes*, 13, 1993, vol.I, pp.167-181 (L'autor parla d' “escletxa entre ciutat i camp, entre la burgesia incipient i la pagesia, per no parlar de la que separava les institucions del país amb la mateixa pagesia”, posant exemples del 1688: pp.169-170).

els solters, ja que la confiscació de béns i l'absència de lligams amb el territori ho facilitaren. Tanmateix, els grans comerciants van estalviar-se aquesta feixuga càrrega, gràcies a les seves influències i poder econòmic²⁸¹.

D'alguna manera, aquest sistema mostra una vegada més que es tractava d'una reacció natural davant una possible quinta columna francesa. Les directives de 1637 es van anar endurint amb un control creixent dels francesos i la necessitat de llicències per estar-se a Catalunya. Així, que *“ningun frances esté, ni habite en Cathaluña y Condados de Rosellon y Cerdaña sin licencia de su Excelencia por escrito; la qual hayan de pedir dentro de diez días que para maior noticia se insertan”* era una ordre presa per les autoritats catalanes a principis de 1639, davant el que per llavors representava el perill francès. Una directiva presa paral·lelament a les queixes catalanes per la pressió d'Olivares al Principat²⁸². Podríem pensar, però, que amb la disminució de la vinguda de francesos sobre el territori hispànic, al llarg del segle XVII, les mesures antifranceses d'aquesta mena podrien desaparèixer. Però, no va ser així. Des de la cort es van multiplicar les accions contra la presència o el comerç dels francesos al regne durant les campanyes bèl·liques:

“Don Carlos [...] sepades que por nos se ha resuelto que todos los Franceses que se hallan en los puertos de estos nuestros Reynos que no estuvieron ocupados en ministerios serviles, y mecanicos, salga luego de ellos, y se retiren veinte leguas la tierra adentro, y que en la misma forma salga desta nuestra Corte, y doce leguas en contorno los que se hallan en ella: y porque conviene a nuestro servicio que en ninguna ciudad, villa o lugar [...] tengan trato, ni comercio alguno”.²⁸³

De fet, els aspectes més repetitius respecte els francesos van ser les reaccions comercials i l'enduriment de les llicències. Si ens fixem en el sol exemple de Girona veiem com les dificultats d'obtenir llicències havien estat constants pels francesos des de finals del segle XVI, arran de les guerres de Religió. Durant la segona meitat del segle XVII perduraren i fins i tot creixeren les dificultats per a establir-se o creuar Catalunya. Tanmateix, aquestes complicacions es traduïren en una descripció detallada de l'origen i l'objectiu del francès. Veiem com entre 1659 i 1679, els principals casos són d'aquells que s'estableixen com a ermitans, seguits dels peregrins i, ocasionalment, es declara per obtenir llicències per desenvolupar una activitat comercial. Destaquen les ressenyes sobre la religiositat dels immigrants: en un cas, observem com s'analitza la concessió d'una llicència a Joan Cogeu, un

²⁸¹ NADAL Jordi i GIRALT Emili, *La population catalane...*, pp.49-56

²⁸² BNE, ms.2370, *Informacion en Derecho, en prueva de las Contrafacciones a las Constituciones de Cathaluña que resultan de la pragmática de fortificaciones; y Reales Edictos contra Franceses...* [Diputats i oïdors de Catalunya], Barcelona, el 01/1639.

²⁸³ BNE, R/23917(7), el 1677.

francès convertit del calvinisme, que volia peregrinar a Sant Jaume de Compostel·la²⁸⁴. L'aportació de testimonis, que encara dificultaven més el procés, foren imprescindibles en molts casos per la concessió de llicències.

Sigui com sigui, la pressió sobre els francesos i la propaganda que la corona havia estès més enllà de Catalunya provocà reaccions populars contra ells. D'aquesta manera, davant els rumors que indicaven una possible nova guerra amb França, les mesures contra els francesos eren gairebé automàtiques. Aquestes s'acompanyaven sovint de reaccions excessives, sobretot en aquells territoris on la presència francesa era important i coneguda. Ens en dona un exemple Rebenac, amb la còpia que feu d'un memorial del marquès de Los Balbases: els mesos de novembre i desembre de 1688, alguns francesos d'Aragó van ser agredits i violentats. Segons les autoritats franceses, això era degut al reglament emprès per les corts aragoneses. Una de les noves lleis estipulava que un francès no podia obrir una botiga ni tenir un comerç a l'Aragó, a menys que estigués casat al regne. Veiem com, darrera gran part d'aquestes normes contra els francesos, s'amagava una intenció d'enterbolir la seva llibertat de comerç i eliminar la competència. El transgressor de la llei seria condemnat a la confiscació de béns (de valor de 1500 lliures) com a multa i cinc anys de prohibició d'entrada al territori; si no tenia els mitjans, seria condemnat a la presó²⁸⁵. El conflicte militar i social amb França i els francesos tenia, doncs, un mitjà d'expressió a través del comerç i la seva competitivitat. El rei en persona prohibí ocasionalment als portadors comercials estrangers, sobretot francesos, de sortir al carrer i vendre les seves mercaderies, sota diverses penes. Als ulls de les autoritats espanyoles, aquest tipus de comerç muntanyenc era només una excusa per introduir espies i enemics del regne al seu propi territori. La guerra potenciava tots aquests efectes i tensions²⁸⁶.

Per altra banda, la llarga durada de la guerra, sobretot en aquelles zones on era persistent, havia afligit el poble amb greus mancances i un cansament generalitzat.

²⁸⁴ ADG, Lletres 259, f° 56v (07/1661)– f° 101v (03/1662)– f° 146v (10/1662); ADG, Lletres 261, f° 118v (09/1665) – f° 120v (09/1665) – f° 121r (10/1665) – ff^o 145v-146r (03/1666)– f° 171v (07/1666); ADG, Lletres 263, f° 154r (12/1670); ADG, Lletres 266, f° 60r-v (02/1679) – f° 63v (05/1679).

²⁸⁵ AMAE, CP, Espagne, 75, *Copie du mémoire donné au Marquis de Los Balbases*, el 02/12/1688, ff^o 232r-234r; De la mateixa manera, tenim constància de l'inici dels problemes uns anys abans i de l'ordenança aragonesa de 1686: AMAE, CP, Espagne, 70 suppl., *Memoire présenté au Roy Catholique Par Monsieur le marquis de Feuquières*, el 22/07/1685, ff^o 155r-156r (sobre el conflicte deia: “*Voyant que les insultes contre les françois au lieu de cesser, augmentent de plus en plus, jusqu'à plusieurs meurtres qui ont été commis, et que les memoires que j'ai donné sur ce sujet a don Pedro d'Aragon, ne font jusqu'à présent aucun effect [...] le danger ou sont icy exposés les françois, passe jusqu'a mes domestiques, ma Maison et la dignité de mon caractère*”); AMAE, CP, Espagne, 69, *Depesche du Marquis de Feuquières*, el 28/02/1686, f° 286 r (“*les Etats d'Aragon ont fait une ordonnance, selon laquelle tous les Françoys qui ne sont pas mariés avec des Espagnoles, doivent sortir du Royaume dans deux mois*”) i *Lettre du 8 mai 1686, touchant l'ordonnance publiée à Saragosse contre les Françoys*, f° 303, on el rei diu que “*se procuraria no se hiciese vexacion alguna a Franceses*”.

²⁸⁶ DOMÍNGUEZ ORTIZ Antonio, *Los extranjeros en la vida española durante el siglo XVII y otros artículos*, Diputación de Sevilla, Sevilla, 1996, pp.68-69

Evidentment, les regions més tocases van ser aquelles que van mantenir un contacte directe amb els exèrcits, situades a les zones-frontera. D'aquesta manera, el Rosselló –pel fet d'acollir els francesos des de 1641-, els Pirineus i la regió de Girona van ser recurrentment afectades per l'enfrontament franco-espanyol. Quines havien estat les conseqüències? Doncs, la pèrdua local de població, terres malmeses, saquejos i devaluacions monetàries. Fins aquí, deixem de banda els efectes produïts sobre els catalans, és a dir, la pèrdua de confiança envers les promeses franceses i la certesa que els allotjaments i mals bèl·lics es repetien igual per un cantó que per l'altre. En definitiva, les directives preses per les autoritats només podien accentuar i legitimar les reaccions populars contra els francesos: “*se guarden de Franceses como de enemigos, haziendoles como a tales todas las hostilidades, y danyos que se pudiere de cualquier manera*”.²⁸⁷

La presència francesa a Barcelona a finals dels anys quaranta va coincidir amb la Fronda a França, però també una epidèmia de pesta entre 1648 i 1652. Conseqüentment, moltes viles van tenir problemes de subsistència, lligats a l'epidèmia i a la presència militar. Uns mals que l'art barroc s'encarregà de representar a la seva manera: la unió entre la pesta, la fam i la guerra constituïa el triple fuet amb el que Déu castigava el poble, segons la visió barroca²⁸⁸. No hi hagué cap més pesta declarada fins el 1664. Durant aquells anys, algunes localitats es van poder recuperar. D'alguna manera, van evitar de totes totes la guerra i la presència de soldats per la seva relació amb les epidèmies.

No obstant això, els problemes epidèmics subsistiren al sud del regne de França (Marsella, Toló). La pesta que afectà Catalunya els anys 1648-52 provenia, de fet, del Mediterrani provençal. Per aquesta raó, augmentà la malfiança respecte els productes i les persones que provenien d'aquesta zona. El francès esdevingué, a més d'un mal lligat al món militar i heretge, un culpable de la pesta; sovint foren el cap de turc de les reaccions vilatanes. La funció de les institucions es limitava a la prevenció. Antonio Domínguez Ortiz afirma que els poders prengueren mesures de precaució, però, tot sovint, aquestes afectaren els francesos. Els censos que ordenaren les administracions havien de servir per conèixer el nombre real de francesos i d'altres estrangers, que eren potencialment sospitosos²⁸⁹. Així, quan arribaven notícies d'un nou brot de pesta a Catalunya, els poders públics prenen accions com la del capità general, Vicente de Gonzaga, l'octubre 1664, en una crida pública sobre els perills de la pesta provenint de Toló:

²⁸⁷ BC, F. Bon. 171, *Declaració de guerra a França*, el 14/07/1667.

²⁸⁸ MARAVALL José Antonio, *La cultura del Barroco*, Ariel, col. Letras e Ideas, Barcelona, 1990, pp.309-310 (Segons l'autor: “*El Barroco parte de una conciencia del mal y del dolor y la expresa*”).

²⁸⁹ DOMÍNGUEZ ORTIZ Antonio, *Los extranjeros...*, pp.79-80

“no reban ni hospedan en ditas ciutats, vilas, y llochs, personas algunas, mercaderies [...] robes de y altres qualsevols coses que vinguen, o se aporten de la dita ciutat de Toló, y llochs circumvehins”.²⁹⁰

Amb aquest avís –un dels molts que va haver-hi-, els primers afectats van ser els francesos. Sobretot aquells que eren de passatge al Principat: viatgers i comerciants. Circulà la idea segons la qual els catalans havien de tenir cura amb les mercaderies que venien de fora del seu territori, principalment del regne veí. Les conseqüències atenyeren el comerç gal. No obstant això, les mesures preventives afectaren també als naturals mateixos que venien de fer un tracte a França: “que ninguna persona [...] que vingan de ditas parts en las quals es dit mal contagiós de Pesta gosan entrar tant per mar com per terra en dit Principat, y Comptat”.²⁹¹

En qualsevol manera, la pesta arribà a Catalunya cap el 1665, afectant de major forma la zona de Tarragona. El mes de juliol d'aquell any, el consell municipal de Reus redactà un comunicat on demanava assistència, ja que estava greument afectada per la pesta. Com no, un dels arguments per commoure les autoritats va ser el bon servei a la monarquia i la lluita antifrancesa en els anys anteriors, que els havia valgut una gran misèria:

“[esta villa] ha sido siempre la más perfecta perseguida por los ministros de Francia, impidiéndole la cultura, y labrança de sus campos, talándole las campañas, poniéndole alojamientos de tropas enteras de Infantería y Cavallería en sus casas, obligándole a grandes contribuciones, haziendole indecibles vexaciones, de manera que siendo esta villa una de las más copiosas de Cataluña, pues era de más de mil vezinos ha llegado a menos de quinientos. Quedando sus casas, y haciendas destruídas, y asoladas [...] y los particulares muy pobres, y miserables con los daños que han recibido de los alojamientos del Francés”.²⁹²

L'heroisme dels habitants de Reus era contrastat amb els excessos passats dels francesos, comparats a la desgràcia de l'epidèmia. Els reusencs demanaven una compensació per llur fidelitat al rei i per l'oposició al francès, sense amagar, però, el sentiment d'una població maltractada i frustrada per un cúmul de mals. Amb aquest exemple veiem la relació directa, encara allunyada, d'una població del sud del Principat amb la monarquia.

Un altre tipus d'acció contra França i que afectava part de la seva –nova- població era el control religiós. La via que es va seguir és la de la diòcesi d'Urgell. En una situació confusa i tensa, el bisbe de la Seu d'Urgell seguia mantenint la Cerdanya, annexada en part a França. I

²⁹⁰ F. Bon. 2586, *Crida de D. Vicens de Gonsaga, Lloctinent i capità general de Catalunya, per prevenir del contagi de peste de Toló*.

²⁹¹ *Ibid.*

²⁹² F. Bon. 9978, *La siempre fiel, y leal villa de Reus del Principado de Cataluña... por los muchos servicios de la ciudad a su excelencia... se halla por la peste y las invasiones, miserable, 1665*.

és que el domini diocesà podia ser una via d'entrada d'informacions i d'afeccions. De fet, aquesta situació es mantingué així fins el 1806, data en què l'alta Cerdanya va ser inclosa en la diòcesi d'Elna-Perpinyà. La reacció francesa fou la de desenvolupar una xarxa d'espionatge i d'introduir puntualment agents al territori hispànic. En aquest sentit, Le Tellier va voler anticipar qualsevol acció espanyola a la zona i, d'aquesta manera, envià les seves ordres al Consell Sobirà del Rosselló. Així, amb l'excusa que els espanyols utilitzaven la influència del bisbe d'Urgell a la Cerdanya, va encomanar de fer passar al Principat “*quelques sergents [...] qui entendent parfaitement bien la langue catalane [...] avec des passeports, sans nulle difficulté*”²⁹³. Aquesta era una pràctica habitual, com ens mostra Antonio Domínguez Ortiz amb l'exemple d'uns quinze francesos que, el 1659, van ser detinguts a Logroño quan es dirigien cap a Portugal, per ajudar els revoltats contra les tropes castellanès. Anteriorment, els casos havien estat molt més nombrosos, sobretot de soldats que es desplaçaven cap al front portuguès²⁹⁴.

Les mesures polítiques de les principals autoritats del regne tingueren una vessant molt relacionada amb la guerra i les espirals de violència. Tanmateix, però, moltes de les mesures eren ordres perquè les institucions locals les desenvolupessin i apliquessin. Per un altre costat, els consistoris mateixos i una de les grans institucions del Principat, el Consell de Cent, van infligir les seves pròpies polítiques. Ara bé, la resta de viles es mostraren excessivament dependents de les instàncies de la capital de Catalunya. Així, moltes de les decisions de les petites localitats no van ser més que reaccions immediates a les agressions franceses, sense capacitat de planificació. La dependència militar i defensiva d'aquestes respecte Barcelona creà un greuge, que deixà empremta.

3.2- Les polítiques locals

La relació entre les ciutats, les viles i el món eclesiàstic catalans amb els francesos va viure un punt d'inflexió al llarg del segle XVII, perquè el contacte fou intens i continu. Així va ser durant la guerra dels Segadors i, sobretot, durant les múltiples guerres de la fi de segle. D'aquesta manera, la ferida oberta per la guerra dels Segadors no aconsegueix tancar-se i, difícilment, “l'oblit” pot cessar amb la persistent amenaça i pressió militar gal·la. Resulta

²⁹³ ADPO 1C718, el 24/10/1664. Aquests que entenen la llengua catalana eren d'origen català o, el més segur, occitans, per qui la comprensió entre els respectius idiomes era natural.

²⁹⁴ DOMÍNGUEZ ORTIZ Antonio, *Los extranjeros...*, pp.71-72; Malgrat que el tractat dels Pirineus prohibia l'assistència logística i militar de França a Portugal, Lluís XIV reconeixia la necessitat de continuar ajudant-lo, per dividir les forces espanyoles i dificultar la defensa dels Països Baixos (*Mémoires de Louis XIV...*, p.63 – *Mémoires pour l'année 1661-*).

evident que, a més a més de la ciutat de Barcelona, aquelles viles situades a proximitat de la nova infraestructura bèl·lica francesa van patir i emanar, a la vegada, reaccions de por, d'autodefensa i de solidaritat. Tampoc hem d'oblidar les reaccions individuals, és a dir, les que deriven de la “causa-efecte” de l'empenta dels esdeveniments i de la publicística. Aquesta propaganda, al servei de la monarquia o senzillament antifrancesa, penetrà en alguns sectors cultes, gràcies als escrits i les relacions, com en d'altres més populars a través dels goigs, els sermons i el “boca a boca”. Tot plegat pogué marcar i influir directament en la relació causal de la por i el sentiment antifrancès. En aquest sentit, l'exposició de reaccions davant del francès ha de tenir una lectura més profunda i no limitar-se només a observar l'acció d'autodefensa. De quina manera podia imposar-se la política militar empresa pels francesos a Catalunya, veient la intensitat i l'agosament de les mesures locals catalanes? Per tant, fins a quin punt és important la reacció de les diverses entitats locals davant de França, en l'evolució sociopolítica del país?

Durant la guerra dels Segadors, i poc temps després de l'abandonament de terres i patrimonis, per haver-se sumat a un o altre bàndol de les forces polítiques enfrontades i per la fugida d'elits per por a represàlies, es produeix tota la sèrie de confiscacions de béns. Aquesta és la primera de les mesures que prenen tant les autoritats locals com monàrquiques. A cavall entre l'àmbit econòmic, polític i militar, les confiscacions simbolitzen les guerres i les adscripcions de naturals d'un mateix territori a un altra entitat política. És un tema, però, que no afecta directament els francesos sinó els seus col·laboradors, i que ja hem tractat extensament amb anterioritat.

En l'àmbit estrictament militar, hom pot distingir alguns moments particulars. Seria impossible fer un repàs any per any de l'enfrontament franco-espanyol a Catalunya i de totes les mesures que es van adoptar. Fixem-nos només en algun moment puntual que pot servir d'exemple, tant per la força de l'agressió com per la reacció. Aquest seria el cas de l'any 1684, en què les tropes franceses envaeixen el Principat. Per què aquesta data? En certa forma, guerres com la d'Holanda havien estat previstes i, per tant, s'havia pogut preparar mentalment i militarment les poblacions²⁹⁵. Ara bé, el 1684 no es preveia una invasió d'aquestes característiques, com ho demostra la feble reacció de les autoritats hispàniques: l'organització d'una defensa es fa esperar vist el mal moment financer i la desídia militar de les primeres

²⁹⁵ Girona havia passat a estar situada en un primer pla militar de Catalunya, en estar el Rosselló sota domini francès. La seva presa era la clau de Barcelona. Per això, des de Girona es prengué consciència de la necessària defensa de la ciutat: BUSQUETS i DALMAU Joan, *La Catalunya del barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*, Publicacions Abadia de Montserrat, Biblioteca Abat Oliba, 136, Barcelona, 1994, vol.2, pp.61-62 (L'autor ens atorga el testimoniatge de Jeroni de Real. Aquest entén que si la guerra esclatés, un cop els exèrcits francesos haguessin creuat els Pirineus, Girona seria en el punt de mira; d'aquí la necessitat d'anticipat la defensa).

línies que hi havia al Principat des de feia uns anys. A la vegada, els avisos de l'amença francesa s'havien multiplicat sense trobar resposta ni a la cort ni a la Diputació. És evident que Barcelona no es veia en perill, a diferència del que succeïa amb les localitats de l'Empordà, la Cerdanya i, fins i tot, Girona. Per tant, l'atac de 1684 confirmava l'amença contínua a la frontera pirinenca. Es mobilitzaren, amb retard, efectius militars. Això desencadenà novament els ja clàssics problemes dels allotjaments de soldats entre la població. El problema real de la corona era saber si el Principat acceptaria fer-se càrrec de les despeses, la qual cosa es va produir. Catalunya no deixà en cap moment d'aportar diners i homes per a la lluita contra França²⁹⁶. L'agressió militar francesa d'aquell any creà una incertesa molt gran ja que la guerra semblava estar situada a Luxemburg, en un principi, i en un tres i no res les tropes de França es van plantar a Girona. I és que, com diu Antonio Espino, la campanya militar francesa tenia dos objectius clars: debilitar les guarnicions del Pirineu i restar a Girona per desmoralitzar els naturals. De fet, el setge de Girona permeté comprovar al mariscal francès, Bellefonds, que la resistència dels habitants era força més gran que la que es trobaven a d'altres territoris. Així, aquest temia malgrat tot una resposta de les tropes espanyoles, ja que era recelós de la *“reacción de los naturales quienes, ante la devastación causada por el enemigo en el Ampurdán, no dudaban en matar a todos los soldados rezagados”*²⁹⁷.

La correspondència institucional, és a dir, entre les autoritats de les localitats agredides o exposades al perill francès i les autoritats de Barcelona, es multiplicà amb la creixent pressió dels francesos. Aquest mètode de “crit d'auxili” fou encara més evident durant la guerra dels Nou Anys. La desesperació de les autoritats gironines, per exemple, contrastava amb la tranquil·litat dels dirigents barcelonins durant la primera etapa de la invasió francesa. Ja al 1694, quan els francesos amenaçaven directament Girona, es criticà obertament un informe dels representants reials on es deia que no hi havia temps per socórrer la ciutat i, també, es detallava la dolenta organització defensiva del rei. Els relats de la vida interna de Girona són esfereïdors; es multipliquen els nens abandonats pels carrers, havent estat un dels hiverns més durs. El 6 de juny, els consellers de Girona comentaven que “veient els ànims dels Generals i la gent, tot el que s'està preveient no serveix de res”. La resposta de Barcelona era senzillament de decepció i impotència. Prèviament, però, una acció premeditada

²⁹⁶ PELLA i FORGAS Josep, *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización en las comarcas del noreste de Cataluña*, Aubert impressor, Olot, 1980 ed. facssimil [1era edició de 1883], pp.732-735; ESPINO LÓPEZ Antonio, *Catalunya...*, p.42 i p.49; AHMG, Administració municipal, *Correspondència entre Girona i Barcelona*, lligall nº5, 1684 (Es tracta d'una sèrie de cartes que narren els fets que succeïxen a Girona abans i durant l'atac de les tropes franceses, el maig de 1684); BC, F. Bon. 2488, *Relación del asedio puso el francés sobre la ciudad de Gerona y del asalto dió sobre la misma ciudad a 24 de mayo de 1684*, Girona, 1684.

²⁹⁷ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Catalunya...*, p.54 i p.57; DACB, vol XX, p.198: el 24 de novembre de 1684, el virrei Leganés comentava que calia informar totes les poblacions sobre la pau, per evitar els accidents i incidents amb els francesos. Era una manera de reconèixer que els ànims respecte del francès eren encesos.

de l'intendent del Rosselló, Ramon Trobat, havia tingut els seus fruits: espantar contínuament la població i despistar les tropes espanyoles amb la presència de vaixells a la costa, des de Roses fins a Barcelona mateix. Aquesta fou una acció que inicià Trobat el 1684 i reprengué a partir del 1690²⁹⁸.

De la mateixa manera, Puigcerdà fou una de les viles que més ocupacions i contradiccions –per ser sota l'òrbita francesa durant anys- patí des de 1640. Les decisions dels dirigents de la vila davant dels setges francesos, per exemple, s'acompanyaren de resistències populars. Segurament, Puigcerdà va ser un punt d'interès mantingut entre les autoritats gal·les. Una idea que confirma el fet que a cada guerra hi hagué diversos setges de la vila. Potser per aquesta raó, la intervenció física de la població en la defensa de la vila fou un element que van destacar tant els castellans com els francesos. Els juny i juliol de 1653, Puigcerdà patí diversos setges, capitanejats per Francesc Sagarra. La defensa vilatana va sorprendre fins i tot els soldats, segons la crònica de la capital cerdana²⁹⁹. Cansada d'epidèmies (1651), de ràtzies franceses i d'atacs militars durant les guerres, la població es mostrà molt bel·licosa respecte del francès, mostrant així el que Peter Sahlins qualifica com una particular francofòbia aguda. D'aquesta manera observem com, en dates posteriors, durant els setges de la primavera-estiu de 1678, es qualificà l'acció dels habitants i les seves institucions d'heroisme:

“fineses dels naturals de Puigcerdà en tot lo temps del sity [sic] estant totas las nits en son puesto: los paisans al Castell en son puesto y los Chapellans a Santa Maria, y a la primera investida feran los francesos avent fet los ataques fonch a la part de paisans y napolitans de ont foran reprotxats dits francesos ab perdua de molts”

El comportament dels habitants de Puigcerdà podria semblar natural i d'autodefensa. Tanmateix, les condicions d'inferioritat en què es trobaven recomanava més aviat l'entrega que no pas l'enfrontament. Per aquesta raó, la participació de la població en la lluita contra els francesos i llur actitud confirmava les paraules que més tard pronunciaria Bellefonds, quan deia que el grau de resistència i lluita popular a Catalunya no tenia res a veure amb les facilitats que trobaven a Flandes:

“La fidelitat de [h]omes com los de esta Vila tant poden ser, més o no; y si volia escriure las finesas tenim fetas seria molt llarch [sic], que mas ha costat al francès esta

²⁹⁸ AHMG, Administració municipal, *Correspondència entre Girona i Barcelona*, lligall n°7, 1694 (cartes de maig i juny). La resposta de Barcelona a les crides de socors de Girona es traduí pel “sentiment de desconsuelo” i l'enviament de “500 homens” (que amb el tercio farien uns 1200 homes), però Barcelona estava disposava a més “si estan disposats tots los naturals, y per sacrificar gustosos sus vidas y hizendar per defensa desta ciutat y Principat en servey se sa Magestat”; AHMG, Documentació notarial, lligall n°7 (Plets entre Girona i altres), 26, Defensa armada de les costes marítimes.

²⁹⁹ DFVP, ff° 53v-54r, *Siti de Puigcerdà pels Francesos* (juny-juliol 1653)

plasa que ninguna de Flandes, per diro ells matexos los francesos”.³⁰⁰

Podem pensar, però, que aquests relats que engrandien les gestes dels de la Cerdanya davant les intencions franceses podien ser voluntaris en dos sentits: per demostrar una veritable fidelitat al rei d’Espanya, potser posada en dubte per la guerra dels Segadors i per la situació fronterera (els lligams familiars eren intensos tenint en compte que la Cerdanya quedà partida en dos, una part per cada regne); i, per convèncer les autoritats de la necessitat d’enviar més efectius a la comarca per la defensa. Tanmateix, l’animadversió cap als francesos, agressors i saquejadors recurrents, anà *in crescendo*³⁰¹.

El perjudici de la feble defensa militar i el lamentable estat de les fortificacions foren una de les principals demandes de Puigcerdà a les administracions reial i del Principat. Però, aquest era un fet sobradament conegut pels dirigents, com ho veiem al Dietari Barceloní, després de la visita que el virrei Bournonville i membres del Consell de Cent van fer a la frontera el setembre de 1681. Ja el 1690, el consistori de Barcelona reconeixia “el miserable estat en que se troba esta província sens fortalezas en las fronteras y per conseguint a discreció de las armas enemigas no tenint en ella exèrcit format que puga suplir la falta de aquellas”³⁰². Les agressions i la feblesa defensiva portaren, doncs, les autoritats de Puigcerdà a emetre contínues demandes de solidaritat que, poc sovint, tenien resposta³⁰³. Per això, s’organitzaren arreu de Catalunya grups d’autodefensa sense gaire recolzament institucional. Aquest fou un fet important a mesura que avançava la guerra dels Nous Anys: sense evitar l’avenç dels francesos, l’actitud d’algunes poblacions afectades traduïa les mancances castellanes, el rebuig del francès i la conscienciació d’una presa en mà local. Les victòries van ser utilitzades per una propaganda antifrancesa i procastellana³⁰⁴. Evidentment, amb

³⁰⁰ DFVP, f° 88v, *Fineses del de Puigcerdà en lo siti de Noualles*, abril 1678; ESPINO LÓPEZ Antonio, *Catalunya...*, p.56 (Bellefonds i la campanya de 1684); SAHLINS Peter, *Frontières...*, pp.137-138 (L’autor explica els moviments migratoris que es van produir a partir de 1653 entre les “dues Cerdanyes”; el sentiment antifrancès era palpable tant en la resistència com en la manca d’efusivitat quan els francesos celebraven una conquesta, com la de 1691).

³⁰¹ SAHLINS Peter, “Centrar la periferia: la Cerdaña entre Francia y España”, *España, Europa y el mundo Atlántico. Homenaje a John H. Elliott* [eds. Richard L. Kagan i Geoffrey Parker], Marcial Pons-Historia i Junta de Castilla y León, Madrid, 2001, pp.299-317.

³⁰² DACB, vol XX, p.73 (setembre 1681) i p.416 (setembre 1690).

³⁰³ AHCP, *Correspondència Puigcerdà-Barcelona (1600-1715)*. En aquesta correspondència s’exposava el perill de la nefasta defensa militar de la frontera pirinenca a la Cerdanya.

³⁰⁴ Respecte a la victòria (aïllada) catalana enfront dels francesos l’any 1695: AHCB, B.1695 op 7, *Relación de la insigne victoria, que han tenido los catalanes en el Llano den Bas del Principado de Cataluña*, el 10/03/1695; AHCB, B.1695 op 5, *Primera relación de la derrota que las armas del Rey Nuestro Señor (que Dios guarde) han dado a la Guarnición Francesa de Blanes, y noticia de los cabos muertos y prisioneros del Excelentísimo Señor Marqués de Gastañaga, Virrey, Y Capitán General de este Principado*; AHCB, B.1695 op 6, *Relación del buen sucesso que el día 5 de abril de 1695 han tenido los Migueletes de su Magestad, algunos paysanos, y cinco Compañías de Dragones, gobernadas por su Sargento Mayor Don Estevan Villet, y el Sargento Mayor D.Raymundo de Sala, y Sasala Veguer de Vique, contra las guarniciones de Castell-Follit, y de Besalú entre estas dos villas*; BUB, Sermons, *Arco triunfal: Panegyrico gratulatorio en Acción de Gracias a la Mgtd. Divina, por la célebre victoria, que de los Franceses alcanzaron las armas españolas, gobernadas por Raymundo Sala y*

l'amenaça real de la capital del Principat, els dirigents reials canviaren de política i de dirigents militars. Però, essent massa tard, el setge de Barcelona l'any 1697 només certificà una dolenta política de defensa de les autoritats centrals (Barcelona i Madrid) i el desenteniment –impotència militar?- d'aquests amb les poblacions progressivament agredides. Es formà, conseqüentment, un cert grau de malestar enfront de la lenta reacció reial. Es veié, en canvi, com la solidaritat d'altres viles com Lleida es pogué mantenir. En els seus edictes, Barcelona feu crides recurrents per demanar homes armats i enviar-los allà on atacava el francès. Potser pel fet de sentir-se més aïllada i allunyada del centre de la guerra amb els anys, Lleida va enviar diverses vegades ajut logístic i humà a la ciutat de Girona. Seria també això una mostra de solidaritat?³⁰⁵.

Altrament, les mesures instruïdes per “les esglésies” van ser nombroses i, a la vegada, importants com a indexador de l'adscripció local als francesos i dels patiments viscuts. Les crides a lluitar o no contra els francesos o a favor del rei d'Espanya, les excomunicacions de francesos pronunciades en certes parròquies en resposta a les agressions, o els missatges transmesos en els goigs, de fàcil lectura iconogràfica i d'entesa oral, serien les principals constants. Hi van haver certificats d'excomunicació directes contra francesos per la seva encesa agressió als elements sagrats de l'Església com, per exemple: crema d'esglésies, atac a mossens, robatoris d'objectes sagrats³⁰⁶. Hem de dir, però, que la intervenció de França en el món eclesiàstic català va retardar certes decisions als anys 40, tot i els excessos de les tropes i la imatge d'heretgia hugonota. Per això, a mesura que les tropes de Felip IV anaven recuperant terreny, les excomunicacions es van anar repetint. Quedava palesa l'oposició de les esferes eclesiàstiques als francesos. La influència exercida pels mossens de petites i grans viles va ser summament important sobre els seus feligresos respecte a la imatge a conservar dels francesos. Joaquim Maria Puigvert considera que segurament hi tingué molt a veure la important xarxa parroquial que existia a Catalunya, que podia servir tant a les autoritats reials,

Sasala, veguerdignissimo de la ciudad de Vique, Sargento Mayor de las tropas. Predicado en la Solemne fiesta del dia 15 de marzo 1695, aviendose alcançado el dia 10 año 1695. Vic.

³⁰⁵ APL, Sèrie Bans, A.390, *Llibre de crides*, f° 89r, 96r, 117r (1694-1696) i 131v-133r (crides de soldats a Lleida per socórrer el Principat, 1697).

³⁰⁶ AHCB, B.1695 fullet 3, *Relació de las bárbaras, sacrilegas e inauditas hostilitats, que executaren las Tropas Francesas lo dia 29 de Maig 1695 en los llocs de Lligordà, Dosques, Meyà, y Benda de la Sosvegueria de Besalú, Bisbat de Gerona, y profanant, y robant Iglesias, Sacraris, Vasos Sagrats, Fonts Baptismals, Immatges, Ornamentals, y demás cosas Sagradas, maltractant, y ferint ab armas als Parocos, y sacerdotes, que ab son Christià, fervorós zel, y Summo dolor procurarem impediro*; Aquest era un fet que ja havia tingut lloc i fortes repercussions un any abans (el maig-juny de 1694) a la Sala, Serra, Llabià, Fonolleres, la Mata, Ullastret, Ultramort, Parlavà, Sant Iscle, Gualta, Casavells, Fonatanilles, Peratallada, Vulpellac i Fonteta: “lo francès cequejaren passats de desacet llocs, no reservant iglésia, ni sagrari, que de tots los llocs que cequejaren ce n'aportaren las custòdias, y las formas per terra, y otras que ce n'aportaren, algunas desacet custòdias ce n'aportaren, y donas que violentaren” (DOMÈNECH FÈLIX, *Treballs y desdixas...* [ed. Pere Gifré i Xavier Torres], p.91 i n.198).

locals com als interessos de l'Església, i que, per tant, “podia suggerir o despertar en la població determinats sentits (o sentiments) de pertinença, d'identificació territorial...”, de manera a distingir el comú de l'enemic, el bo o normal del dolent³⁰⁷. Les reaccions dels clergues davant la política francesa resta dins d'un àmbit de les agressions a la població, a la qual el baix clergat també pertany. En aquest sentit, analitzarem amb més detall els posicionaments d'aquesta “Església” en el darrer capítol, ja que al Rosselló o a Catalunya, sota ocupació francesa, actua de *motu propi*.

Una altra institució treballà a consciència contra la política de França en territori de la monarquia espanyola: la Inquisició. El fet que les autoritats franceses intentessin controlar-la sense èxit mostraria la incomoditat que els suposava. Finalment, als anys setanta aconseguiren, com hem vist, anul·lar el Tribunal de la Inquisició al Rosselló, amb l'acumulació de càrrecs del bisbe d'Elna. Al Principat, la Inquisició tenia un cert costum en la purga de francesos, sobretot al final del segle XVI. Per qüestions polítiques i religioses, els francesos instal·lats a Catalunya van ser objecte de persecució per part de la Inquisició. Segons Henry Kamen, les accions de la Inquisició contra els francesos a Catalunya podrien haver estat conseqüència de la xenofòbia. Però, per aquest historiador, el sentiment antifrancès que havia arrelat a dins la població era molt més fort. El cas ens ve donat també per Elisabeth Balancy en el seu treball sobre els francesos i el Tribunal de Barcelona: considera que durant el període àlgid de la immigració francesa (1560-1580), els casos declarats d'heretgia es multiplicaren³⁰⁸. La Inquisició va ser un reflex en aquest cas del moment polític d'Europa, entre les guerres de religió de França i les intrigues de Felip II pel govern d'aquell regne³⁰⁹.

Sigui com sigui, els casos havien declinat amb el descens proporcional de la immigració francesa. Però, això no volia dir que el Tribunal no oferís algun cas exemplificador aclaridor sobre el tracte donat als francesos. El 1688, l'assumpte d'un francès

³⁰⁷ PLADEVALL Antoni i SIMON Antoni, *Guerra i vida pagesa a la Catalunya del segle XVII*, Curial, Barcelona, pp.130-140. Es tracta d'un document original que porta sobre una *Excomunicació contra els francesos*, efectuada pel bisbe de Vic contra soldats francesos, el 1655; BC, F.Bon. 2819, *Lletras publicatorias de la Sentència de excomunicació Maior, y censuras, feta, y promulgada per lo vicari General del Bisbe de Gerona. Contra molts Soldats del exèrcit de França, que en los mesos de J. y D. Passats invadiren Catalunya*, Girona el 1654; BC, F.Bon. 157, *Publicació de la declaració, de la sentència de Excomunicació Major... [contra els soldats francesos, a Vic]*, 1655; PUIGVERT i SOLÀ Joaquim M., *Església, territori i sociabilitat als segles XVII-XIX*, Eumo Editorial, Vic, 2001, p.51

³⁰⁸ KAMEN Henry, “Cultura i solidaritats dels catalans: època moderna”, *El cor urbà dels conflictes: identitat local, consciència nacional i presència estatal*, Actes del IV Congrés Internacional d'Història Local de Catalunya del desembre de 1997, L'Avenç, Barcelona, 1999, pp.7-20; BALANCY Elisabeth, “Les immigrés français...”, *Les Français...*, pp.39-69.

³⁰⁹ KAMEN Henry, *La Inquisición española*, Grijalbo, Col. Norte, Barcelona-México, 1972, p.93 (La monarquia d'Espanya posterior a Trent va afavorir que la Inquisició abanderés l'ortodoxia i la defensa davant el “contagi” estranger); SALES Núria, “Els segles de la decadència (segles XVI-XVIII)”, *Història...*, pp.113-126.

originari de Montpeller creà un petit conflicte diplomàtic en ser detingut a Barcelona. El virrei Melgar va ser l'encarregat d'alliberar-lo el 30 d'octubre:

*“El conde de Melgar virrey de Catalunya en carta para vm de 30 del pasado hace recuerdo de las representaciones que tiene hecho sobre las represalias executadas por franceses en Rosellon, suplicando a vm se digne mandarse de libertad al francés que la Inquisicion de aquel Principado tiene preso, y que se le entreguen los efectos que se le han embargado por dicho tribunal mandandole sacar luego de aquella provincia para que lo naturales de ella tengan el alivio y consuelo de que se les restituyan los bienes que se les han represaliado en Rosellon por esta causa como se deja entender de la copia de la carta que remite escrita a d. Carlos de Lupian por un cavallero de Perpiñan deudor suyo”.*³¹⁰

Veiem, doncs, com la Inquisició de Barcelona havia provocat un nou conflicte de confiscacions de béns del Rosselló. Tant d'una banda com l'altra, es guardaven cartes sota la màniga per a possibles xantatges i intercanvis de presos. El mes de desembre del mateix any, el marquès de Los Balbases escrivia al comte de Rebenac que el governador del Rosselló no tenia cap dret a represaliar béns de súbdits del rei d'Espanya pel fet que la Inquisició tingués detingut a un francès, ja que era un tema de fe³¹¹. Amb aquest cas podem entendre l'interès de les dues monarquies per la Inquisició: els castellans argumentaven que era un tribunal autònom on només es regien temes de fe i, per tant, no es podia represaliar de manera política; en canvi, els francesos entenien perfectament que el Tribunal era un estri polític i que actuava contra llurs interessos.

Pel que fa als francesos que ja vivien en territori català abans de les guerres, és a dir que no eren soldats o mercenaris de l'exèrcit francès, en sabem ben poc. Ja hem exposat els problemes lògics en el món comercial, però pel que fa a l'acceptació i integració de tots els francesos arribats és sabuda la seva –generalment- facilitat d'adaptació en poques generacions. No obstant això, també resta notable la llista de francesos que s'estableix durant la guerra dels Trenta Anys o més tard, durant els anys 60, per tal de conèixer els béns i el número de francesos. Per això, i tot i desconeixent encara la problemàtica social d'aquests

³¹⁰ ACA, CA, leg.208, ...*el conde de Melgar [...] en la causa del francés que tiene preso el Tribunal de la Inquisición de Barcelona*, el 12/11/1688.

³¹¹ AMAE, CP, Espane, 75, el 15/12/1688, ffº 240r-v (Còpia de la queixa del rei d'Espanya per les represàlies fetes al Rosselló perquè hi ha un francès detingut a la Inquisició de Barcelona); AMAE, CP, Espane, 75, el 23/12/1688, ffº 241r-v (Explicació i resum dels memorials de Los Balbases, escrit per Rebenac); Les accions de la Inquisició a Espanya contra els francesos van continuar al llarg del segle XVIII. A títol anecdòtic, però certament interessant, caldria esmentar que els rossellonesos van començar a ser assimilats al conjunt de francesos a ulls del Sant Ofici, ja a finals del segle XVIII i principis del XIX, segons veiem a través del cas d'una perpinyanenca afincada a Barcelona (DOMERGUE Lucienne, “L'Inquisition et les Français dans l'Espagne de la fin de l'Ancien Régime”, *L'image de la France en Espagne pendant la seconde moitié du XVIIIe siècle* [sota la direcció d'AYMES Jean-René], Presses Sorbonne Nouvelle, París, 1997, pp.29-48 [p.39 i ss.]

francesos en temps de guerra i en localitats diferents, volem fer constar aquesta idea. Una relació de Barcelona remarca el fet que els francesos que vivien a Catalunya des de fa molt de temps o que havien estat naturalitzats se salvaven de l'expulsió del territori³¹². Però, hom no pot negar un augment de la xenofòbia respecte els francesos –sobretot soldats- en certes poblacions –fossin amenaçades o no pels francesos- vers súbdits de França³¹³.

El regne de França exerceix de dominador europeu a partir del Tractat dels Pirineus. Europa, Espanya o Catalunya tenen llavors un enemic comú molt potent, simbolitzat pel seu rei, Lluís XIV³¹⁴. La política d'aquest en els territoris que poc a poc conquereix no fa altra cosa que provocar reaccions contraidentitàries. En zones on no es coneixien identitats polítiques concretes, neixen llavors “grups dirigents” -políticament i econòmicament- que aconseguen virar en contra de “l'opressor” tots els mals i les demandes col·lectives, ans inexistents. Segurament, la possibilitat d'identificació del mal amb una monarquia va facilitar la tasca d'identificació política col·lectiva, fins llavors difosa. El sentiment de solidaritat enfront d'una agressió violenta serveix, doncs, d'unificador comú més potent que d'altres purament polítics o lingüístics³¹⁵. El Principat es converteix, a finals del segle XVII, en el “Rosselló” del 1640 per a les monarquies espanyola i francesa. I, el regne de França sembla assumir el paper d'enemic tradicional de Catalunya, com ja ho era pels rossellonesos des del segle XV³¹⁶.

La reacció de les autoritats locals va ser una conseqüència d'un efecte principalment militar exercit per França sobre el Principat. Però, com es passa de l'agressió física a la por psicològica? Aquesta seria una de les preguntes que hauríem de tenir en compte, ja que, en conseqüència, es desprèn el passatge de la por a la xenofòbia³¹⁷. Els francesos, donat la conjuntura i la relativitat dels fets, esdevenen un element important en la nova argumentació política catalana a finals del segle XVII, ben allunyada del 1640. A la vegada, però, altres elements com la guerra i la feblesa castellana, a nivell políticomilitar, potencien la reacció d'autoafirmació dels catalans davant de França³¹⁸. És a dir, la resposta catalana als atacs francesos esdevé l'indicador del desànim general enfront d'un enemic poderós, juntament a la

³¹² AHCB, ms. B-74; GRAS i CASANOVAS Mª Mercè, “La immigració francesa i la legislació. Els nousvinguts i els poders de la terra”, *XV Congreso de la Corona de Aragón: El poder real en la Corona de Aragón (siglos XIV-XVI)*, t.1, pp.125-134.

³¹³ Podríem citar el cas d'uns francesos vistos tallar llenya a L'Albiol i que de seguida són detinguts per ser sospitosos: AHSC, Fons Municipal, reg.3331, *Expedients, Causa de l'Albiol*, 1694.

³¹⁴ GOUBERT Pierre, *Louis XIV...*, particularment la 2ª part: “Douze années de grandeur monarchique (1661-1672)”, pp.107-160

³¹⁵ SIMON i TARRÉS Antoni, “«Catalans» i «francesos»...”, pp.391-401

³¹⁶ F. Bon. 4655, *Informe de verdaderas noticias per a lo maior benefici, quietut y glòria de Cathalunya*, 1690.

³¹⁷ GRAY Jeffrey A., *La psicología del miedo*, ed. Guadarrama, Madrid, 1971, pp.7-10 i p.141 L'autor estableix la relació causal agressió=por=rebuig=odi. La por apareix enfront d'allò que ens és desconegut o respecte a una amenaça fortament present, però invisible.

³¹⁸ ESPINO LÓPEZ Antonio, *Catalunya...*, pp.390-391

certificació de la feblesa hispànica. El camp català –sobretot la meitat nord del Principat- patí durant dècades els allotjaments militars, així com les incursions franceses. En canvi, ciutats com Barcelona visqueren en relativa calma fins als bombardejos dels anys noranta. La resposta catalana fou progressivament contrària a França, tant per les armes com per la propaganda escrita. I és que si a finals dels anys cinquanta encara hi havia un suport relatiu als francesos entre la població, el 1697 les coses eren completament diferents. Les relacions entre els gorretes i els francesos –l'intendent català del Rosselló, Trobat- serien l'exemple perfecte per mostrar que no tot és blanc o negre. En definitiva, la presència de les armes franceses i la llarga duració de la seva estada a Catalunya són els darrers elements que fan plausible el que deia Foucault: “*on perçoit l'entrecroisement entre la démesure de la justice armée et la colère du peuple qu'on menace*”.³¹⁹

Juntament a les inèrcies locals, van emergir alguns grups de pressió. El món comercial era un gran mercat on els interessos jugaven molt fort. Així, els gremis urbans van ser els primers en plantejar accions de represàlia contra els francesos. Aquests eren uns seriosos competidors comercials, a més a més de pertànyer a una nació enemiga de la monarquia espanyola. A partir d'aquí es va formar un incipient grup econòmic per qui França representava un perill, tant per la guerra que portaven com per la competència econòmica. Estem parlant d'una elit que arrelà entre les classes dirigents i les institucions de Barcelona a finals del segle XVII, i que defenia a ultrança el proteccionisme. D'alguna manera, es tractava de transmetre a les autoritats els interessos propis amb una argumentació particular, vestida d'una gran oposició a França.

3.3- Grups de pressió

Les directives preses per les autoritats contra França i els francesos eren en gran part condicionades per la pressió francesa. Tanmateix, juntament als interessos de la monarquia espanyola de crear un ambient contrari a la potència de Lluís XIV, els esdeveniments a Catalunya durant més de cinquanta anys impulsaren dues idees clares: una animadversió contra França i un rebuig de la guerra. De fet, França s'havia anat convertint a Europa en un model d'Estat bèl·lic. Per aquesta raó, més enllà de les simples reaccions consistorials, alguns grups emergents estaven interessats en evitar a qualsevol preu una nova desestabilització. Aquests se situaven al voltant del món del comerç i de l'economia en general.

³¹⁹ FOUCAULT Michel, *Surveiller et punir. Naissance de la prison*, Gallimard, nrf, 1975, pp.75-76

Les prohibicions de comerç amb França eren corrents durant les guerres franco-espanyoles: tancament de la nova frontera pirinenca i confiscació de mercaderies transportades per vaixells francesos als ports catalans, sobretot al de Barcelona³²⁰. Altrament, existeixen casos aïllats on els gremis forcen mesures comercials antifranceses, com en el cas de la prohibició d'entrada de sedes estrangeres al país, el 1669, o en la limitació comercial de teixits i robes fabricades a França. Alguns d'aquests suplicatoris emet la competència francesa i, sobretot, el perjudici que causava en el si del comerç barceloní³²¹. El pes dels gremis era relatiu en les decisions polítiques de la ciutat, però la seva organització els permetia intervenir en les estructures del comerç de manera a poder constreñer algunes decisions proteccionistes. Les corporacions municipals es veien en la obligació d'escoltar les queixes gremials, amb les quals podien coincidir³²². A l'interior dels gremis, algunes branques especialitzades contenien la presència mateixa de francesos. Aquest era el cas dels sastres i els pelaires. Altres vegades, els francesos es veien obligats a crear les seves pròpies corporacions arran del segreument autòcton, establint veritables ghettos urbans i comerciants. Segons Nadal i Giralt, la competència francesa se centrava en l'àmbit del món tèxtil: “*Les commerçants catalans qui ne pouvaient supporter cette concurrence, élevèrent de multiples protestations, mais toutes les dispositions officielles se révélèrent inefficaces*”³²³.

De manera recurrent, algunes confraries i gremis havien demanat la presa de mesures davant la intromissió dels francesos en la vida local. La realitat revelava l'esperit d'uns grups que volien protegir un espai urbà i una xarxa comercial davant d'aquells productes que venien

³²⁰ DGC, vol. VII (1656-1674), pp.1681-1686 [p 597], Prohibició del comerç de robes, fruites i manufactures provinents de França, 1674, pel diputats del trienni 1671-1674, en plena guerra d'Holanda. Tanmateix, no tothom hi està d'acord, com ho demostren les al·legacions de Jaume Teixidor (mercader arrendatari del drets del General) i de Jaume Sagalà (arrendatari de les bolles forànies del General), contràries a les prohibicions, ja que les crides reials que privaven l'entrada de robes fabricades a França i terres enemigues eren contràries al lliure comerç [DGC, vol. VII, p.697 –p 524- i memorial pp.1665-1666, el 14/02/1674].

³²¹ BC, F. Bon. 291, *Molt Illustre senyor, la Confraria...*, Barcelona, 1669; BC, F. Bon. 4646, *Exposició i súplica dels Pellicers i Manguiters per tal de prohibir l'entrada a Catalunya de mercaderies i robes fabricades a l'estranger*, 1670.

³²² GARCÍA ESPUCHE Albert, *Un siglo decisivo...*, p.285

³²³ MOREU-REY Enric, *Els Immigrants francesos a Barcelona: segles XVI al XVIII*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1959, p.17; NADAL Jordi i GIRALT Emili, *La population catalane...*, p.147; LLADONOSA i PUJOL Josep, *Història de Lleida. III- Segles XVI-XVII*, Ed. Dilagro, Lleida, 1991, pp.330-331 (L'autor comenta el perquè de la creació d'una confraria d'estrangers, francesos, amb seu al carrer dels Gascons, i llur desenvolupament a la societat lleidatana des de finals del segle XVI); L'assignació i la configuració de confraries “nacionals”, sobretot franceses, fou una constant arreu de Catalunya, com ho veiem en un exemple de la Geltrú. Una de les idees dels francesos era cercar la protecció de l'Església per no ser expulsats del lloc (VIRELLA i BLODA Albert, “Presència de gascons a la costa del Penedès al segle XVII”, *Miscel·lània Penedesenca*, vol. XII, Institut d'Estudis Penedesencs, 1988/2, pp.7-30); En cap cas, però, la llibertat de la “nació francesa” a ciutats com Barcelona o Lleida no pot ésser comparada a la de la “nació veneciana” a Roma, tal com coneixem, que més enllà dels afers comercials van poder desenvolupar barris i obres arquitectòniques senceres com a empremta de col·lectiu ben definit: BONACCORSO Giuseppe, “La ‘nation vénitienne’ à Rome entre XVe et XVIIIe siècle”, *Les étrangers dans la ville. Minorités et espace urbain du bas Moyen Âge à l'époque moderne* [Dir. de Jacques Bottin i Donatella Calabi], Éditions de la Maison des sciences de l'homme de Paris, París, 1999, pp.107-119.

des de l'estranger. El gener de 1670, per exemple, els pelleters de Barcelona exposaren a la ciutat la seva petició de prohibir l'entrada de mercaderies –teixits, principalment- i diversos productes elaborats a Gènova i a França. D'aquesta manera, s'intentava generalitzar un cert proteccionisme a Catalunya. En el seu raonament, emetien el mal que la competència francesa havia fet a l'economia barcelonina, des d'èpoques remotes: la ciutat respongué a través de dos advocats que no es disposava de suficients materials per fabricar robes. És a dir, en un moment en què semblava créixer la voluntat comercial de tancament a l'estranger, el consistori barceloní afirmava que prendre mesures d'aquesta mena podia provocar un creixement dels preus i un greu atac a la imatge de la ciutat, de reputada llibertat comercial. Ens situem a penes a una desena d'anys de la fi de la guerra i, per tant, no hi hagut prou temps perquè la ciutat pogués recuperar-se econòmicament. Tot i així, la represa era palpable: la producció agrícola s'especialitzava i la indústria estava en els seus inicis, juntament amb el desenvolupament del mercantilisme. I, per davant de tots, l'àmbit del món tèxtil seria el més avançat i el més conflictiu a la vegada³²⁴.

El comerç tèxtil esdevingué primordial pels catalans, sobretot a la costa barcelonina, gràcies a una renovació de la indústria. Això va ser necessari per resistir la competència francesa, que havia estat afavorida per les clàusules de “portes obertes” del tractat dels Pirineus, segons Pere Molas. Les localitats afavorides van ser els petits ports del Maresme, essencialment per l'exportació de vins i aiguardents, així com al comerç de productes colonials –relleu de ports com Lisboa o Cadis-³²⁵. Per tant, el creixement comercial i econòmic es va fer amb el recel de la competència estrangera, al capdavant de la qual hi havia França. I és que França no només era una gran competidora comercial, sinó que en alguns casos exercia una veritable hegemonia. Aquest era el cas en el sector dels vins. Mentrestant, el comerç mediterrani d'aiguardents vivia una certa marginalitat. Curiosament, al mateix temps que França estenia la seva superioritat política i militar al darrer terç del segle XVII, la indústria de l'aiguardent de Catalunya es desenvolupà. Com fou possible? Segons Francesc Valls, l'entrada en crisi de les relacions comercials franco-holandeses als anys seixanta, en part per culpa de la política proteccionista de Colbert, va motivar una pèrdua comercial a França que culminà amb la guerra d'Holanda. Aquests fets van començar a arruïnar la producció vitícola d'algunes regions del regne de França. D'aquesta manera, els vins portuguesos van conquerir el mercat anglès i els aiguardents catalans van començar a penetrar al nord d'Europa. En conseqüència, la dècada de 1680 va veure néixer a Catalunya tota una

³²⁴ VILAR Pierre, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, vol. II, pp.373-411; BC, F. Bon. 4646.

³²⁵ MOLAS i RIBALTA Pere, *Comerç i estructura social a Catalunya i a València als segles XVII i XVIII*, Curial, Barcelona, 1977, p.51

sèrie de fàbriques aiguardenteres. A més a més, aquest fet hauria coincidit amb l'assentament al Principat de comerciants pertanyents a potències navals enfrontades a França. L'exemple més característic que ens dona Francesc Valls és la instal·lació a Reus, el 1685, de la primera “*fàbrica en grande*”, sota la supervisió de l'anglès John Sallet. Aquest va ser un personatge destacat, ja que juntament amb Milford Crowe, va crear-se una de les companyies exportadores d'aiguardent més importants d'Europa, amb seu a Catalunya³²⁶. Els bons resultats portaven a demanar a les autoritats una protecció de la indústria. Es pot entreveure llavors l'aparició d'un proteccionisme xenofòbic? Fins a quin punt els interessos comercials pesaven més o menys que el sentiment generalitzat antifrancès? D'alguna manera, totes dues idees eren complementàries i, de cap manera, no podien haver tingut un cert ressò si no hagués existit un veritable grup de pressió econòmic que estigués reeixint.

Les represàlies comercials eren recurrents pels gremis competidors dels francesos, però, també, des de la fi de la guerra d'Holanda (1678) alguns grups protoindustrials catalans –sobretot barcelonins– van lluitar contra la inestabilitat política. La guerra era en aquell moment un element negatiu per a ells. Descendents d'aquelles elits que al llarg del segle XVII s'havien identificat plenament a les institucions barcelonines, els nous grans comerciants de la vila intentaven que existís una reciprocitat amb les autoritats, sobretot davant de qualsevol suposada agressió comercial i identitària vinguda de l'exterior³²⁷. La prosperitat de la indústria catalana marcà el desenvolupament d'algunes famílies comerciants i, en conseqüència, el seu pes en la política local i, fins i tot, catalana. Una de les principals famílies de comerciants mercantils foren els Feu. A principis de 1670, quan els lligams entre la importació de teixits i el comerç d'aiguardents quedaren clars –com demostra abastament Francesc Valls–, la família Feu i Feliu de la Penya s'uniren obrint una botiga de teixits a Barcelona. Creixé llavors tot un comerç de teixits importats d'Holanda i Flandes, espais on eren majoritàriament distribuïts els aiguardents³²⁸.

Tot sovint es cita el cas destacat de Narcís Feliu de la Penya, com a representant de tota una generació emergent de comerciants i industrials catalans. Tanmateix, la idea sobre la protecció d'un comerç importador de teixits –per permetre les exportacions d'aiguardent– esvaeix algunes teories sobre la protecció de la indústria del teixit. Un fet que existí, però en la confecció, no pas en la matèria prima. La historiografia ha tingut tendència durant anys a generalitzar i projectar les crisis hispàniques al conjunt del territori de la monarquia. Però, per

³²⁶ VALLS JUNYENT Francesc, *El paper de les exportacions vitícoles en la configuració de les relacions exteriors de l'economia catalana. 1672-1869*, Tesi doctoral, Universitat de Barcelona, 2001, pp.37-41

³²⁷ SIMON i TARRÉS Antoni, “La identitat de Barcelona i dels barcelonins a l'època moderna”, *Manuscrits*, 19, 2001, pp.137-153 (p.148)

³²⁸ VALLS JUNYENT Francesc, *El paper...*, p.51; MOLAS i RIBALTA Pere, *Comerç...*, pp.133-137

les característiques mateixes de la corona i dels diferents territoris que la composaven, la crisi fou més o menys important segons els llocs. Catalunya, per exemple, patí menys que Castella les devaluacions monetàries i els problemes econòmics de la monarquia a finals del XVII, la qual cosa es veié traduïda en aquestes protoindústries que naixien i en el ja conegut “neoforalisme” que Feliu deixà entendre, en plena guerra de Successió, que havia existit entre els catalans i el rei d’Espanya; per haver pogut desenvolupar assumptes comercials que amb anterioritat havien estat difícilment realitzables pel context bèl·lic i la pressió governamental, com també esdevenia impossible sota l’empara d’un rei francès. Alguns estudis recents mostrarien l’estalvi de la crisi econòmica al Principat, tot i que cal imaginar que, per Catalunya, es tractava d’un principi de recuperació comercial. La represa de Catalunya s’hauria de veure amb una doble connotació: un centre econòmic que es distingeix cada vegada més, Barcelona, i una visió comparativa amb Castella que dona la imatge d’un alentiment del centre de la monarquia. Això coincidí amb un període indicat per Henry Kamen (1660-1700) on els representants catalans de la indústria naixent invertiren per modernitzar els sistemes de producció. És un moment en què la teorització es fa omnipresent i necessita d’una certa estabilitat, establint així una certa consciència industrial i comercial a Catalunya. Els lligams que s’inicien a partir de la dècada de 1660 amb Holanda permet l’arribada de noves concepcions comercials i econòmiques, que seran represes pels nous homes del poder econòmic de Barcelona, fins al punt de voler crear empreses a imatge del model holandès³²⁹.

Els arguments econòmics i proteccionistes vingueren de la mà de Narcís Feliu de la Peña. Originari de Mataró, Feliu es va formar com a comerciant i advocat alhora; doctor en lleis, va impulsar diversos projectes mercantils. Però, no entrarem ara a analitzar la vida d’aquest curiós personatge, per altra banda ben coneguda³³⁰. En el seu *Político Discurso* i, sobretot, al *Fénix de Cataluña* Feliu defèn la creació a Catalunya d’una gran companyia comercial, imitant el model holandès. El 1684, Feliu esdevé representant a Barcelona de la Junta General de Comerç amb la finalitat de crear una junta pròpia a la ciutat –feta el 1692-. En aquest sentit, Feliu exhibeix idees innovadores. N’és un exemple la creació de la manufactura tèxtil de Santa Creu (1691), juntament amb d’altres inversors catalans. Aquests formaven part d’una generació de famílies de la qual Benet Oliva ha establert els lligams: la

³²⁹ GARCÍA ESPUCHE Albert, *Un siglo decisivo...*, p.285 i p.323; KAMEN Henry, introducció del *Fénix de Catalunya* de Narcís Feliu de la Peña, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1983, pp.12-13.

³³⁰ DURAN Eulàlia, “Narcís Feliu de La Peña, historiador i polític”, *Afers*, 20, 1995, pp.73-86; OLIVA i RICÓS Benet, *La generació de Feliu de la Peña. Burguesia Mercantil i Guerra de Successió entre el Maresme i Barcelona*, Edicions de la Universitat de Lleida, Col. Josep Lladonosa, Lleida, 2001, pp.67-69

major part eren originàries de la costa de vilassarenca i inicien les seves activitats gràcies a un patrimoni familiar que els permet entaular una protoindustrialització especialitzada³³¹.

Per ser concisos direm que, en el seu estudi, Feliu expressa algunes idees més o menys concretes sobre la visió barcelonina de la llarga intervenció francesa a Catalunya. Assenyala, per exemple, el reafirmament de la fidelitat catalana envers el rei d'Espanya, però recorda els deures de la monarquia espanyola amb els seus súbdits i les institucions. Per això, Feliu recula al gloriós passat medieval català, destacant l'expansió militar i comercial³³². El gran problema era l'afrontament franco-espanyol, que l'autor concreta definint-lo entre catalans i francesos, i elogia l'empenta catalana en aquesta lluita. I, per tal de convèncer el lector, empra una terminologia patriòtica, que no era nova: "*Nacion catalana*", "*Patria catalana*"³³³. El comerç català havia de ser per Feliu de la Penya un mitjà d'expressió nacional i la justificació de la necessitat de crear una gran companyia comercial catalana. El comerç naval i la seva protecció es convertirien així en el fonament de la riquesa del poble, com bé marcaven les normes mercantilistes de l'època. I és que fora de l'àmbit polític i militar, l'autor es planyia del comportament dels francesos en el comerç, una actitud davant la qual calia respondre de manera adequada³³⁴.

Aquesta reacció havia de ser la creació d'una gran companyia comercial catalana. Per Feliu, el comerç marítim i l'intercanvi comercial genèric, ara que Catalunya coneixia grans beneficis gràcies als teixits i aiguardents, principalment, havien de ser protegits per les autoritats. La companyia havia de permetre un acumulament dels negocis i un millor control dels intercanvis³³⁵. Perquè això fos possible, el comerciant català reconeixia que calia un període d'aprenentatge, sobretot entre els holandesos, que eren els pioners d'aquest tipus de companyies i els primers clients d'aiguardents. Però, malgrat la seva forta animadversió cap als francesos, Feliu era el primer en reconèixer que també podien aprendre de les maneres de fer de França en el món industrial tèxtil³³⁶.

L'interès per França es resumia a la mà d'obra, barata i especialitzada. Però això no impedia Feliu de denunciar les pràctiques "molestes" que empraven els mercaders francesos en la competència a Catalunya. De fet, és a través d'aquest tema que transcendeix la seva hostilitat respecte als francesos en general. Alguns historiadors havien comentat que la competència francesa, en l'àmbit tèxtil, havia radicalitzat les rancúnies dels comerciants

³³¹ *Ibid.*, pp.55-78

³³² FELIU de la PENYA Narcís, *Fénix de Cataluña. Compendio de sus antiguas grandezas, y medio para renovarlas*, Barcelona, 1683, p.13 i p.48

³³³ *Ibid.* p.41

³³⁴ *Ibid.* p.19

³³⁵ *Ibid.* p.36

³³⁶ *Ibid.* p.72 i p.83 (Cap. XI i ss.)

catalans³³⁷. Evidentment, cal situar aquests esdeveniments en un context en què França no tan sols era un competidor comercial, sinó un enemic militar poderós que amenaçava contínuament les fronteres del Principat. Narcís Feliu de la Peña expressava clarament el seu desig de batre comercialment els francesos:

“que los Franceses los saquen de Cataluña, comprandolos a la razon de veynte, o veynte cinco reales la cana que son dos varas, y las paguemos despues del luzir, y prensa a razon de siete, o ocho libras, esto consta a todos, y assi devemos con advertencia ver que suerte de ropas embian para no quedar burlados”.³³⁸

Finalment, aquest “empresari” semblava indicar en els seus escrits quines eren les bases econòmiques desitjades per Catalunya (desenvolupament tècnic de les manufactures, una inversió creixent i proteccionisme davant de França), com també quines eren les estructures mentals amb les que el Principat s'havia anat formant a finals del segle XVII: gal·lofòbia i catalanocentrisme. I és que barrejava les idees econòmiques amb els fets contemporanis i històrics.

L'exposició d'aquestes idees ens han de servir per entendre el lligam que es va poder establir entre les reaccions de les autoritats de Barcelona i les demandes d'aquests nous grups comercials de pressió. I més encara si, seguint l'argumentació de Benet Oliva, veiem l'estreta relació que es consolida entre aquests industrials i els dirigents. Les actuacions locals estigueren, doncs, condicionades en part a les necessitats d'aquest grup³³⁹. Sembla, però, que els esdeveniments ocorreguts a Catalunya en aquesta fi de segle –revolta dels Barretines i guerra dels Nou Anys- desenvoluparen o, millor dit, radicalitzaren els posicionaments antifrancesos.³⁴⁰

De fet, la guerra i la inestabilitat de la revolta no interessava gens a aquests grups que, a més a més d'establir un comerç amb el nord d'Europa, intentava suavitzar els lligams amb la monarquia. Per aquestes raons, ni les revoltes contra les tropes reials ni la guerra, promoguda per França, eren beneficioses. D'aquesta manera, els nous industrials catalans donaren suport a les repressions de les revoltes catalanes (dels anys 80 i, fins i tot, entrats els 90) i es mostraren obertament contraris a França; un regne que promovia constantment la guerra i a la

³³⁷ Narcís Feliu de la Peña organitzà expedicions a França i Holanda a fi que s'assimilessin nous sistemes i es portessin especialistes per treballar a Catalunya en les noves tècniques manufactureres. Els fets i les conseqüències dels viatges i projectes de Feliu són explicats a: KAMEN Henry, *Introducció...*, pp.15-17; NADAL Jordi i GIRALT Emili, *La population catalane...*, pp.147-149; OLIVA i RICÓS Benet, *La generació...*, pp.128-132

³³⁸ FELIU de la PENYA Narcís, *Fénix...*, p.73

³³⁹ OLIVA i RICÓS Benet, *La generació...*, pp.139-140

³⁴⁰ ALBAREDA Joaquim, “Entre França i Espanya: actituds dels grups dirigents catalans a la fi del segle XVII”, *Pedralbes*, 13, 1993, vol.I, pp.167-181

vegada recolzava la competència comercial, des de dins i fora del Principat³⁴¹. Amb el temps, però, s'adonaren que la guerra els havia portat grans beneficis. Per això, entre 1699 i 1700, alguns d'aquests nous homes d'indústria es van adonar que la guerra era necessària pel bon funcionament industrial. Així van promoure una activitat en aquest sentit³⁴².

En definitiva, com no havia d'influir aquest grup en les mesures preses per les autoritats contra els francesos? Els seus lligams i el seu poder econòmic es traduïren en capacitat d'influència política. Els resultats que podien obtenir dels dirigents anaven llavors més enllà que els que havien intercedit els simples gremis.

Les reaccions armades i les de reprimenda política i socioeconòmica contra els francesos, en resposta a la política desenvolupada a Catalunya durant seixanta anys -entre la revolta dels Segadors i la mort de Carles II-, van ser coordinades per les autoritats. A les ciutats s'organitzen grups i alistaments per socórrer de les localitats agredides. Això no impedeix, però, que ciutats com Barcelona visquin amb una relativa tranquil·litat, mentre el perill resta llunyà: altres llocs, com per exemple, Girona i, particularment, Puigcerdà resten contínuament exposats als atacs gals. Aquesta raó implicaria que l'aguait davant qualsevol moviment des de l'altre cantó de la frontera militar fos major. Havent-se traslladat el centre político-fronterer del Rosselló a l'Empordà, Girona i la Cerdanya, la política desenvolupada per França podia tenir més ressò. La vigilància havia de ser, doncs, defensiva (militar i informativa) com ofensiva (represàlies, propaganda, proteccionisme). Tanmateix, la feblesa militar castellana semblava deixar en les mans d'unes autoritats locals, sense mitjans, les mesures a emprendre en cas d'agressió. La recuperació econòmica, que no era generalitzada a tot el país, afavorí la presència de grups de pressió extremament lligats als dirigents, fent variar així les directives institucionals en funció de l'interès d'uns quants; malgrat tot, abanderaven un moviment fortament contrari a França. La dificultat d'analitzar tots els atacs o moviments francesos, que podien ésser ressentits d'una o altra manera per les poblacions catalanes a la segona meitat del segle XVII, no impedeix afirmar que les actituds xenòfobes d'aquesta època eren reaccions a una política agressiva contínua i erosionadora de la monarquia de França a Catalunya.

³⁴¹ OLIVA i RICÓS Benet, *La generació...*, pp.133-136

³⁴² VALLS JUNYENT Francesc, *El paper...*, p.69

Conclusió del capítol III

De la reacció oficial i els actors principals

L'estudi de l'evolució ideològica de Catalunya entre 1640 i 1700 comporta, obligatòriament, l'anàlisi paral·lela de la política francesa. D'alguna manera, els posicionaments adoptats per les institucions són la traducció de l'actitud dels seus membres. Amb això volem indicar l'enorme importància de les persones i dels grups d'interessos. Tant per una banda com per l'altra, és a dir, entre els catalans partidaris de França –amb les matisacions necessàries que hem vist, des de 1640- com els que decideixen seguir al servei de Felip IV, descobrim interessos personals i familiars. Les pretensions jurídiques i les argumentacions erudites queden sovint malmeses i distorsionades amb la guerra. Una guerra que no abandona el camp català en tota la segona meitat del segle XVII. Ara bé, així com l'economia es recupera en indrets concrets, les violències de la guerra i dels atacs militars puntuals no afecten tot el territori de Catalunya de la mateixa manera. Per això resulta interessant entreveure un mapa d'intensitats on es barrejarien les agressions i les ocupacions franceses i comparar-lo a la força de les reaccions locals³⁴³.

Altrament, hem analitzat el posicionament d'algunes famílies i el seu paper en la introducció de les polítiques franceses al Rosselló. Ha quedat clar, però, que moltes d'aquestes persones es veuen en l'obligació de llurs accions, per trobar-se entre l'espasa i la paret: entre el no-retorn al Principat i el “deute” econòmic i moral a França. És el que hem anomenat la generació d'adaptació, que cobriria segurament tot el període de 1659 a 1698, data de la mort de Ramon Trobat. I és que si la major part d'aquests personatges només van acatar les ordres, però fent el servei necessari a la monarquia francesa, alguns com Trobat es van convertir en veritables animals polítics. En el seu cas, amb una carrera política i militar de més de cinquanta anys, descobrim el manteniment d'una ideologia catalana a l'exili; un fet que s'havia omès segurament per la simplificació que suposava qualificar els profrancesos de servidors del poder gal. La realitat ens mostra el desenvolupament d'una veritable política profrancesa on Catalunya sencera havia de perviure sota la direcció de Lluís XIV. Altres elements transversals havien configurat aquesta ideologia: castellanofòbia, admiració pel que representava França en un moment en què tant l'art com les polítiques treballaven en favor de la seva imatge i grandesa. El relleu fou reprès per una segona generació, ignorant del

³⁴³ Cf. Annexos, mapa d'intensitats de la presència francesa a Catalunya.

contingut ideològic de la revolta dels Segadors i amamentat per l'ensenyament i les maneres franceses.

La hostilitat hispànica cap als francesos, constant des del segle XVI, no va preveure les transformacions i les vies polítiques obertes a Catalunya del segle XVII. Les cartes que es van posar sobre la taula podien deixar entreveure noves aliances i construccions polítiques a Europa. En canvi, malgrat els esforços d'un veritable partit de catalans francòfils, l'allunyament de les posicions catalano-franceses de les necessitats del Principat i l'experiència que els catalans van viure al costat dels francesos no van fer més que augmentar la gal·lofòbia tradicional, que fou més perceptible en zones de frontera o al Rosselló³⁴⁴.

Per últim, la heterogeneïtat de Catalunya es posà de manifest en la diversitat de reaccions a les agressions franceses en moments puntuals. Eren unes respostes que prenien cos quan els atacs es feien recurrents i quan es realitzaven sempre en les mateixes zones. En aquest sentit, veiem aparèixer un sentiment antifrancès que voreja la xenofòbia i uns lligams de solidaritat exacerbats entre aquelles poblacions més greument afectades; això correspondria, com ja hem esmentat, a la meitat nord de Catalunya. ¿Era possible, doncs, que les reaccions contraidentitàries, juntament a la deixadesa militar de la monarquia hispànica i la seva contravenció de les Constitucions, forgessin un sentiment col·lectiu de reafirmació identitària en les zones més afectades?

³⁴⁴ GARCÍA CÁRCEL Ricardo, *La leyenda negra; historia y opinión*, Alianza Editorial, Madrid, 1992, pp.64-65

